

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

КЊ. I СВ. 1-2

БЕОГРАД
1949

С А Д Р Ж А Ј

	Страна
1. Уредништво: Пред новим задацима	1
2. А. Белић: О стављању запете	7
3. М. Стевановић: Двојство облика посесивних придева и заменица на -ов и -ин	24
4. А. Б.: „У приповетки“ и сл.	39
5. Мразови: мразеви, носови; носеви и сл.	
I. Ј. Вуковић:	42
II. Б. Милановић:	43
III. Уредништво	53
6. А. Б.: „Знаоци“ — „таоци“?	55
7. Гл. Елезовић: Порекло речи <i>адрај</i> ... <i>адрајовац</i> и сл.	58
8. Језичке поуке: 1. По први пут (М. С.). 2. Обзиром на или с обзиром на (М. С.). 3. Соба је већ била заузета оџицима (Св. Марковић). 4. Крвавити и крварити (Св. М.). 5. Волони су их пробудили обојицу... (Св. М.). 6. И нервозно мицајући кажипрстом (Св. М.)	61
9. Уредништво: Повиз стручњацима и читаоцима!	70

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР:

д-р Александар Белић, Глиша Елезовић, д-р Радомир
Алексић, д-р Михаило Стевановић, д-р Радосав Во-
шковић, Бранислав Милановић и Игрутин Стевовић.

Наука и уметност

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

БЕОГРАД

1949

НАШ ЈЕЗИК

Књига I

Нове серије

Св. 1—2

ПРЕД НОВИМ ЗАДАЦИМА

Отпочињемо нов период издавања нашег часописа после великих искушења која је преживео наш народ, после великих несрећа које су га задесиле и после јуначке и ненадмашне народноослободилачке борбе којом је непријатељ изагнан из земље и којом је наново враћена слобода дотле поробљеној земљи нашој и први пут донесена слобода оним крајевима Југославије који су и пре овог рата чамели под туђином. Ми се с правом надамо да никад више ниједан комад југословенске земље неће бити отуђен од нас и предат на милост и немилост туђину и да ће се све живе силе Југославије моћи одати творачком културном раду. Тако и сви они којима је драг наш лепо народни и књижевни језик треба сложено да приону да се после свршеног великог народног посла на бојишту посвршавају и сви послови који су од значаја за културно и духовно подизање наших народа. Њихов језик је не само њихово најнеопходније културно средство него и најлепши украс њихове културе. Он је творевина и разума и духа нашег, не само задовољење потреба нашег живота већ и његов најдубљи уметнички израз.

Питање је сада: како је наша револуција, после окупације која је прекинула за неколико година миран творачки развитак језика, утицала на наш књижевни језик. У различним језицима различно се огледају слични догађаји. Код сваког од њих то зависи од природе дотичног народа и односа према његовој револуцији. Наш књижевни језик у основици је идентичан са народним језиком извесних покрајина. Са новим људима долазила је и свежа језичка струја баш из тих покрајина; она је више освежавала и развијала наш књижевни језик него што га је уназађивала. Јер непосредна веза са народним језиком у основици је нашег књижевног језика. Својим развитаком од сто и нешто година наш књижевни језик још није стигао да се од те основице знатно одвоји. Зато је поменуто освежавање дало нове хране његову раз-

витку и нове потстицаје. Истина, захваљујући самим приликама у којима су се налазили најновији, најмлађи претставници наше књижевности, не може се рећи да су они увек чували све знаке његове опште правилности; али тога није било увек и пре Другог светског рата; па ипак се опажа поправљање и у том правцу и има наде да ће постепених неправилности нестајати. Јер потпуна општа правилност (и језичка, и ортографска и ортоепска, тј. у изговору) производ је напорног, мирног културног рада и развитка.

Међутим несумњиво је да су се велике промене извршиле у животу наших народа. Револуција која је донела слободу донела је ново друштвено уређење засновано на новим основима материјалистичког схватања света и дијалектичког процењивања свега у њему. То је читав преокрет и у духовној култури нашој. Рађају се нови појмови, а са њима и потребе нове речи и новог израза. Већ је у нашој јавности обрађана пажња да и онда када је нешто задржано од ранијег времена, оно је захваљујући новим приликама каткада добијало нову садржину. Када не може одмах да се створи нова реч, узимале су се, по неопходности, позајмице из других језика, словенских и несловенских. Све то намеће нашем часопису и нове задатке и нове дужности: да оно што је позитивно прихвати, тамо где је помоћ потребна — њу и пружи, а тамо где треба охрабрити напоре који се чине — не пропустити то да се учини; а поврх свега, он се мора старати да из свих тешкоћа лик нашег правога језика изађе светао и чист.

Ми бисмо хтели, са овога места, нарочито да похвалимо оне из млађег и новог поколења књижевника и писаца уопште који не зазиру од нове речи или новог израза, пониклог у народу, да језгровитије, потпуније и сочније изнесу своју мисао. Без таквог обнављања наш би књижевни језик овештао и избледео. Њему су потребни сокови из народних извора све дотле докле народни књижевни језик не постане општенародни, као што је некадашња *koine* постала у Грчкој. И данас је већ снага нашег књижевног језика у томе што је он, уствари, често матерњи и једини језик наших образованијих кругова; како је он у исто време, у својим основима, и народни језик великих просторија наше земље, сасвим је природно да се он својим коренима и надаље из њега храни, све док и најмање преграде међу њима буде

било. Само, наравно, треба чувати и општу језичку правилност.

Али данашње време доноси нам и нове задатке који су, истина, постојали и раније, али их је раније време или занемаривало или их није узимало довољно озбиљно. То је *култура* књижевног језика, како највиша култура стила и лепоте књижевног језика у свим врстама књижевних дела, тако и основна култура сваког образованијег човека: правилност облика и синтаксе удружена са исправношћу изговора и уједначене акцентуације. Да би се то могло постићи, макар у коликој мери, потребно је посвршавати и извесне претходне послове. Ту је, пре свега, питање „нормативне“ граматике. Наш се књижевни језик са успехом развија више од сто година. Његове је основе ставио Вук Караџић, а утврдио их је Ђура Даничић. Али никада, ни у једном језику, такви основи нису остајали стални за сва времена. Таква су само начела на којима су они засновани, докле се и она под каквим нарочитим околностима не би изменила. Али зато има код нас најмање разлога, јер су начела нашег књижевног језика, исто онако као и целокупне наше народне културе, заснована на правој и потпуној унутрашњој демократизацији; неколико генерација наших писаца и културних радника, после потпуног прихватања Караџићеве реформе, примењивало је та начела и развијало је књижевни језик наш разрађивањем најразличитијих књижевних врста и разноликих културних потреба. Тај рад није без значаја за савремени развитак нашег књижевног језика, и оне нове особине које су се развиле, природним путем, у целокупности дела те књижевности, треба да буду искоришћене, уједначене и упућене у правцу основних начела нашег књижевног језика ако има каткада међу њима неслагања или колебања. Њих треба проучити, продискутовати, утврдити њихову распрострањеност и њихов начелни значај и тако видети колико и које од њих заслужују да остану особине наше опште, заједничке културе. За то треба привући не само стручњака који ће тај посао умети вршити него и тело које ће бити довољно, и научно и стручно, оквалификовано да утврди резултате тога рада и да им пружи довољно ауторитета да могу постати заиста део наше опште граматике.

Да би се то могло урадити како треба, потребно би било, што пре и што потпуније, издати речник нашег књи-

жевног језика од Караџића до данас, за који Српска академија наука опрема грађу већ много година. Истина, књижевна се дела читају, она врше своје утицаје са различних страна, па и језиком својим и без речника; али њихове језичке особине тек кад буду скупљене на једном месту, осветљене довољним бројем примера, протумачене од довољно стручних људи, — могу бити у довољној мери корисне онима који буду од њих помоћи тражили. Посматран и са више других страна, такав речник, ако буде био добро израђен, мора бити од особита значаја и користи многим претставницима нашег друштва. То ће бити богато врело за освежавање већ доста избледелог језика варошких становника, за развијање речничког језичког осећања по школама, за састављање нових проучавања о речничком развоју нашег језика за ових сто година и за стварање терминологије нових струка које се код нас тек почињу обрађивати. А нема потребе нарочито говорити о користи коју књижевници могу за себе стално црпсти из њега, а тако исто и граматичари за предузимање нових руководства и за проучавање најразличнијих језичких црта, а нарочито синтаксичких и семантичких (о развоју значења речи). Имајући све то у виду, овај ће часопис стално истицати хитност те потребе и својим ће средствима стално настојати да се она што пре и што боље оствари.

Као и досад, ми ћемо се трудити да будемо стални чувари основног начела Караџићева правописа који чини једну од главних демократских црта његове значајне не само језичке или правописне већ општекултурне народне реформе. Истина, пре петнаест-двадесет година извршено је извесно уједначавање правописних правила у нашем народу; али после тога времена понешто је мењано и у београдском културном средишту наших народа и знатно више у загребачком. Све је то унело извесну пометњу и несумњиве тешкоће у сналажењу наших људи у ономе што заиста одговара начелима Караџићеве реформе и добро схваћеним интересима културног развоја наших народа. Наравно, начела општег правописа у основици својој тако су утврђена да их нико не мисли данас мењати, нити је потребно то чинити. Али око неизменљивог основног језгра нахватало се доста примеса које му не одговарају увек и које треба подвргнути строгој стручној оцени. Како међу тим наслагама има доста и таквих особина које морају бити резултат споразума о њиховој

целисходности и других које би ваљало довести у склад са основним начелима нашег правописа, — то је и ту потребно исцрпно и зналачко расправљање. Наш часопис не само што радо отвара своје ступце за њ, већ ће и стално потстицати да се организују скупови позваних стручних и овим питањима заинтересованих људи који би помогли да се и ту дође што пре до разумнога и једнодушног решења.

Напоследку, наш часопис не сме никад, ни за један тренутак, заборавити ортоепију нашег језика: правилан изговор књижевног језика и уопште правилан књижевни говорни (разговорни) језик. Ту има знатних неједнакости у нашим културним средиштима и знатне неуједначености и у самом највишем културном средишту, у Београду. Довољно би било отићи само у неколико културних установа у којима је посао колективан или намењен већим скуповима људи (школе, позоришта, јавне приредбе, предавања на радију, рејонске приредбе и предавања итд.), па да се уверимо о несређеном стању у којем је тај део наше духовне културе. И поред тога што за то има и природних објашњења и разложних оправдања, такво се стање мора изменити и поправити. И за то је позван наш часопис да се побрине, ако не делом, бар разумним, остварљивим саветом или исцрпним студијама о том стању. Наравно, ту је немогуће учинити нешто ако цела наша јавност не прегне на посао (и школе и друге установе); али њима треба за то дати и потребних помоћних средстава: добрих руководилаца, потребних руководстава, стручних течајева итд. По себи се разуме да највећи део посла пада ту на школе, све без разлике, и највише и најниже; на јавне установе које са својих сцена, катедара или угледних места уопште шире говорну реч по целом народу (позоришта, јавне говорнице, радио итд.). Ми не можемо претпоставити да они који цене своју културу и воле свој народ, а добро познају наш народни и књижевни језик, неће учинити све што до њих стоји да се ово остварује у што већој мери. О томе треба мислити, договарати се и поуздано је да добри резултати неће изостати. Наш часопис, дакле, и они што се око њега скупљају морају бити спремни и за тај корисни друштвени рад.

Обрада књижевног језика у књижевним и стручним делима и настава матерњег језика у нашим школама биће као и досада један од значајних предмета и чланака, и расправа, и јавне ди-

скусије у нашем часопису. И у овој свесци или наредној упутитемо позиве који се тога тичу нашим стручњацима и читаоцима.

Сем свега овога, наш ће часопис продужити и даље да тумачи особине нашег језика, да исправља грешке и недоследности у штампаним текстовима и говорном књижевном језику, да подиже љубав према језичким испитивањима уопште и потстиче неговање лепе и правилне речи. У језику се огледа и живот и култура једног народа; у њему су нагомилана и његова искуства и знаци различних промена кроз које су народи пролазили; најзад, у њему се огледају и утицаји различних цивилизација које су са њим долазиле у дотицај. И најдубље мисли, и најтананија осећања и све муке писаца да нађу најбољи израз за нешто ново што се у њихову духу појавило или што им је дошло из какве друге културе — све се то види из језика. Он је неизмерна ризница најлепшег духовног блага.

Ми позивамо и наше досадашње сараднике и све оне који осећају да могу ма у ком од побројаних праваца помоћи нашем друштву и да умеју проналазити у поменутој ризници драгоцену и поучну зрнца за наше друштво да нам се јаве својим раздовима. Уредништво ће радо одговарати својим читаоцима и на нарочита питања која му буду упућена, а тако ће исто и из досадашњег рада стручњака износити, после оцене правилности и научнога метода, и ону грађу која може и данас бити од користи.

Часопис ће излазити и убудуће у месечним свескама од 2—3 штампана табака, а по цени приступачној широкој јавности.

Уредништво је срећно што може објавити да ће Наш језик излазити убудуће као једно од издања Института за српски језик Српске академије наука. Оно и овом приликом изјављује захвалност Народној власти што је дала могућности да Наш језик добије тако духовну и материјалну помоћ која ће му зајамчити у будућности правилан и успешан развитак.

Уредништво Нашег језика

О СТАВЉАЊУ ЗАПЕТЕ

Питање о овоме наново је искрснуло у нашој јавности са свом силином својом и са жељом многих који се књигом баве да се овога пута оно рашчисти докраја. Овоме се не треба чудити јер је неодређеност у употреби запете заиста велика.

Ми нисмо једини који употребљавамо слободну интерпункцију. Од великих културних народа такви су Французи и Енглези, а од других народа има их доста (такви су Швеђани, Данци и др.) који се труде, све више, да заведу у своје писању слободну или логичку интерпункцију.

У много случајева интерпункција је постајала предмет научног испитивања. Она је доспела и до научних конгреса. Тако су за V Лингвистички интернационални конгрес у Бриселу од 1939 год. били спремљени Документи о интерпункцији европских језика (*Dokumente zur Interpunktion europäischer Sprachen, Göteborg, 1939*) у којима су дата правила о интерпункцији четрнаест европских језика. Њих је спремио Одбор за интерпункцију и упоредну синтаксу који је био одређен на IV Лингвистичком интернационалном конгресу у Копенхагену и састављен од четири стручњака: *Хјалмара Линдроша*, који је и најглавнији у овом послу (из Гетеборга), *Боделсена* (из Копенхагена), *А. Жоливе* (из Париза) и *Е. Цвирнера* (из Берлина). Књизи је дат кратак увод у којем се износе принципи којих се Одбор придржавао и објашњење текстова из поменутих четрнаест језика. Текстови су наштампани у три редакције: у уређеној, према паузама при читању, онако како је у оригиналу. Сваки је текст наштампан трипут према овом троструком мерилу.

Цео овај елаборат уствари је Линдротов. Он се већ поодавно бави интерпункцијом и хтео би да према принципима које он износи сви народи удесе своје интерпункције. То треба да покажу примери оних језика које он износи. Питање је: у чему је његов основни принцип и каква је разлика међу једним уређеним текстом и текстом чија интерпункција зависи од пауза (почивки) у добро прочитаном или

изговореном тексту. У томе су готово сви принципи Линдротови: текст између пауза при добру читању има да се одвоји запетама; то би био основни принцип. Ако би се која запета, тако стављена, противила природној вези речи у тексту, онда њу треба изоставити. Тако би се добијао уређени текст.

Нема никакве сумње да у овим мерилима има део истине: пауза је последица онога што је у мишљењу растављено, па је природно да се њоме условљава запета. Али зашто да узимамо у том случају последицу, па према њој да одређујемо употребу запете? Зар не би било природније рећи да оно што је у мишљењу одвојено треба и на писму да је одвојено? Тада бисмо имали посла само са једном инстанцијом, а не са две као што је код Линдрота: и са мишљењем, које се мора претпоставити, а о којем Линдрот не говори, и са *исправним* читањем од којег непосредно зависе паузе. Да то читање може не бити у пуном складу са мишљењем, види се по томе што многе паузе код Линдрота дају нетачно цепање текста. Линдрот има неке знакове (,) , (+) којима обележава да нека запета није обавезна. Али више од сваког теоретског разлагања даће нам претставу о Линдротовој интерпункцији разгледање самих текстова које је Линдрот обилно приложио своје трактату. Узмимо напр. бележење зависности свезом *да* којој одговара у француском *que*, у немачком *dass*, у пољском *że*. Изгледало би да пред таквом зависношћу не може бити ни у једном од горњих језика запете; међутим код Линдрота није тако: у француском ње заиста нема, али је има у немачком и пољском. На пр. *Il est vrai que nous avions d'esormais M. Fesquet pour voisin* (Истина је да смо имали доцније г. Феске-а као суседа); *Aber sie gehen ohne Hoffnung, dass man sie liebt* (Али они иду без наде да их човек воли); *Pewnego razu zdarzyło się że latarnik w Aspinwall, niedaleko Panamy, przepadł bez wieści.* (Једном се десило да је чувара у Аспинвалу, недалеко од Панаме, нестало без трага). Ја бих могао навести много сличних примера за поменути свезицу и друге или за „који“ које чини тако често блиску целину са речју на коју се односи. И ту се у уређеној интерпункцији код Линдрота — језици необично разилазе. Ту разлику правда Линдрот (X-XI стр.) разликом у структури међу језицима; али ја сам овде поменуо три језика са сличном, индоевропском или европском, струк-

туром. Па ипак колика разлика међу њима! Ја мислим зато да није ту кривица до структуре помињатих језика, него до неодређености Линдротова' мерила. Не може се по читању, ма како оно било исправно, одређивати интерпункција. Читање иде у дикцију. За дикцију су пресудни други моменти, а не они који су важни за разумевање неког текста при читању. Може се интерпункција удешавати по читању, али је то тада интерпункција дикције, а не начина како треба разумети наштампани текст. И заиста се ту народи разликују. Јер дикција зависи врло много од културе народа: у њој знатну улогу игра традиција у којој се огледају различни начини (романтични, наративни, реалистички и сл.). Међутим написани (наштампани) текст треба схватити не онако како би га прочитао писац, применивши исправну дикцију своје средине, него како га разуме писац. То није исто. Зато су код наштампаног текста потребна друга мерила него код читаног.

Ја нећу говорити овде о значајној улози модулација гласа, вољних и невољних пауза, мимике, гестикулације и пантомиме при читању, што све мора бити у тексту замењено интерпункцијом. У том и јесте велика разлика између читања и обележавања текста. Зато међу текстовима на сродним језицима у интерпункцији не може или не би смело бити разлике. За тачност пишчевих мисли може бити само један, и то за сродне језике заједнички, начин ако интерпункција нешто значи и нешто показује. За то дикција и интерпункција нису исто.

И сам Линдрот зна за везу интерпункције са синтаксом: „Веза питања интерпункције са питањима синтаксичким заснована је на уверењу да и за синтаксу „живи отсеци“ (Glieder) играју улогу; али та је улога у многим језицима баш због уређене интерпункције (школске, званичне, граматичке итд.) замрачена или уништена“ . . . . „Одбор мисли да ће пружањем овог материјала имати довољно разлога да види у томе и користан посао за синтаксу и не у малој мери за упоредну синтаксу“ (XII). Ја мислим да би било знатно боље да је из синтаксе (подједнако: упоредне и опште синтаксе) извучено све што се могло извући за интерпункцију, а не обрнуто; јер интерпункција није ништа друго до сапутник нашег текста који је сав израз нашег мишљења, а не нешто што је независно од њега.

Из овога излази да интерпункцију треба ослободити у језику од свега што је замрачује, свега што је формалистичко и безизразно, па ма се та интерпункција звала школском, званичном или граматичком, а можда и како још друкчије. Код нас је у том правцу већ доста урађено. Оно што се код нас назива логичком или слободном интерпункцијом — то је, уствари, синтаксичка интерпункција коју је већ 1847 год. употребио Караџић у преводу Новог завета, а којом се и Даничић служио у својим списима. Али она код њих није доведена докраја. То је само почетак. Да је у то време наша синтакса била више разрађена, несумњиво би и сама система била савршенија.

Не треба се бојати тога што се ова интерпункција назива синтаксичком и не треба мислити да то тражи од писца неких особитих граматичких знања која су им неприступачна без нарочитих, дубоких студија. Синтакса, тј. оно што се износи у нашем говору, — није ништа друго, као што је горе речено, до израз нацег мишљења. Све што је у мишљењу нашем повезано везама зависности, дакле најтешњим везама које се замислити могу, не може бити одвојено при писању, и обрнуто, све што је одвојено у мишљењу не може бити спојено при писању. То је главно или основно правило сваке разумне интерпункције. Против њега не може имати нико ништа. Али примена тако општег правила на необично многобројне језичке појаве у појединим случајевима није лака. Зато ћу се ја овде задржати мало на томе начелу и покушати да га осветлим са различних страна.

1. Шта је повезано у мишљењу, а шта је одвојено? На то питање треба граматички да одговоримо. Оно што је у мишљењу напоредно, што не одређује нешто друго, што не развија унутрашње стране других речи, што није једно од другог зависно — то је подвојено. Када се у реченици ређа више речи или израза, па и реченица међу којима нема непосредне зависности — то су или речи, изрази или реченице у набрајању или свака од њих одређује неку другу реч која је изван њих, а саме стоје међусобно одвојене. Напр.: *Ко ће окајати мога Срђана, мога Мрђана, мога Млађена?* То су објекти који зависе од глагола, али између себе не стоје ни у каквој зависности. Или: *Не могаше човек знаџи ал' је згодниј', али је ваљасџиј', ал' је мудриј', али је љу-*

бавици'. Ово су све атрибути који ближе одређују именицу (њега, Батрића), али између себе један други не одређују. У овом случају речи могу имати и какву свезицу или речцу које их истичу, али докле год остају у набрајању, оне се запетама одвајају. Напр.: *Јурише с њим и дијели и шугу, и хлеб, и славу*. Овде су *шугу, хлеб, славу* објекти у набрајању, и они ништа нису ни изгубили ни изменили од свога карактера што су добили појачајну свезицу *и*. Или: *Тишо — шо смо ми, сви! и војска, и земља, и гора*. — *Све гике за каиљом воде: и шрава, и живошине, и људи*. У набрајању могу бити и реченице: *Еро докоја новце, мейне у недра, ња бежи уз њошок*. Овде се могу глаголи *мейне* и *бежи* разумети као делови сложеног прирока, али и ту имамо набрајање, тј. ниједан део прирока не одређује други. Али напр. можемо имати и потпуно засебне реченице: *Све њосјало ћуши, нико се не буди; не виде га звери, не виде га људи*.

Из поменутог основног принципа истиче да се атрибут, којим се именица ближе одређује, не може одвајати од своје именице; да се прилог или прилошки израз не може одвајати од оне речи (глагола, придева или прилога) коју ближе одређује; да се падежни облик не може одвајати од речи од које зависи и сл. Наравно, могло би се претпоставити да се то само по себи разуме, да о том не треба нарочито говорити. Али ипак и ту има случајева на које треба обратити нарочиту пажњу. То су именице и придеви у служби апозиције или апозитива. Природно је да се атрибутска апозиција, исто онако као и сваки атрибут, не одваја од своје именице (*маршал Тишо, њроша Мајеја, краљ Милушин* итд.), али када је права апозиција или када се придеви додају као апозитиви (допунски), онда се одвајају: *Моје њишце леје, једини другари! — Ти гробови, сџари, нови, они сјају сваком нарашџају*. — *Миодраг, блед и озбиљан, озбиљнији него деца у његовим годинама, дохвџи чесницу и њружи један крај оцу*. Наравно да у случајевима које даље наводим, а који осветљавају оно што је прво речено, не треба стављати запету: *Онаквиога сивога сокола Црногорка још рађала није*. — *Било је шо у некој земљи сељака на брдовишом Балкану*. Овде у *некој земљи сељака* претставља прилошки израз за место којим се одређује где се извршила радња о којој се говори; а на *брдовишом Балкану* одређује се где се та сељачка земља находила. — *Дечака редови цели узели се за руке и*

са школског задњег часа на сшрељање пошли мирно као да смрт није ништа. Прво редови цели дечака — то је један израз који чини целину, узели се за руке — за руке претставља начин и одређује ближе узели се, и са школског задњег часа пошли — то је прилошки израз за време којим се ближе одређује пошли, зато се и не одваја запетом, пошли на сшрељање — на сшрељање је прилошки израз за место којим се ближе одређује пошли, као да смрт није ништа — опет је прилошки израз за начин (поређење) којим се ближе одређује пошли на сшрељање, — дакле: нигде није било потребно да се стави запета. Или: Она (комедија Родољупци) понегде сасвим бледо пошсећа на много свежије кржаве комедије лажног родољубља под скућом окујашора. И овде би се могло лако показати да су све речи и изрази уско између себе повезани; зато и нема нигде запете.

Наравно, када се каквим свезицама, или и без њих, речи и изрази једни од других одвајају, треба стављати запету. Напр.: *Ја с' не бојим ни жива курјака, а камоли мртвих кожешина.* — *Не беше зима као обична зима, него нека лајавица и јад.* — *Куди јевшино, али добро.* — *Не ја, он или Не ја, већ он* и сл. — *Ко је, да је, не јауче од беса, већ од грдне и велике невоље.* — *Он има право, дакле си ши погрешно.* — *Нек дођу сви, сем тебе.* И обрнуто, када се речи, изрази или реченице непосредно спајају, не треба их одвајати запетом. — *Вино пију Новак и Радивој.* — *Јурише с њим и дијели и шугу, и хлеб, и славу.* — *Када смрт сшегне моје груди болне и пошоне душа у вечноме мраку, ви пођише тамо, размакнише волне, и на дну језера којајше ми раку и тамо сахран'ше.* Прве две реченице претстављају целину и последње две, остале су у набрајању. Зато испред и у прве две и последње две реченице не стављамо запете ма да су прве две и последње две реченице као целине у набрајању (тако су и обележене запетом). — *Нека дође некџ од вас: ши или он!* Овде се једно лице замењује другим, зато се и не може одвојити запетом. Али ако су речи овом свезицом везане у набрајању, тада се, наравно, одвајају запетом: *Или грми, ил' се земља шресе, ил' удара море у брегове.* Исто тако: *Ни ши, ни он, већ буљубаша Зека;* дакле, када је у набрајању, онда се и ни исто као и одваја запетом: *Ни сабљом, ни љушкџм, ни благом, ни влашћу, већ једино искреном љубављу према својој и сшавничкој, својој научничкој и књижевничкој*

дужности он је освојио шу пошћу. — Ја од рода никога не шражим: ниши браћа, ниши брашучеда, ни по греху сшара родишеља.

2. Велику групу речи, израза или реченица који се морају одвајати запетом чине накнадно додате, уметнуте речи, изрази или реченице. Оне не чине органске целине са реченицама којима се додају, већ обележавају нешто што је изван органске везе саме реченице, али је корисно да се зна, да се има на уму. То се и показује запетама које се иза њих стављају у почетку реченице; испред њих кад су на крају реченице, а са обеју страна када су у средини реченице.

Има речи које се сматрају увек као такве. Такви су вокативи именица, императиви, многе начинске речи и изрази који се накнадно додају и сл. Напр.: *Боже мили, чуда великога!* — *Чекај мало, црни Бугарине!* — *Јеровоам, чија маши бјеше удовица, подиже се на цара.* — *Ви ћеше, свакако, шо урадиши.* — *Он би се, бар се њему шако чинило, убио кад би га газда прекорио да му је ово или оно ујројасшио.* — *Исшина, он је био храбар човек, али своју храброст није умео памешно да ујошреби.* — *Све у свему, он се морао повући.*

Наравно, ако од императива зависи каква реченица, онда се запета не ставља: *Сшарајше се да заслужише љубав својих суграђана.* Тако исто ако се каквим императивом или сличном речју појачава други глагол, он се, наравно, не одваја запетом: *Дед погоди!* — *На узми!* — *Изволише сесши!*

Нема никакве сумње да је овде остављено широко поље погледима пишчевим. Напр. у реченици: *Једнога дана, баш некако пред Божић, беху се дили у шуму.* Овде онај временски израз може бити сматран као допунски, као што је писац и обележио, али не би морао бити тако сматран. Ово вреди, и нарочито, за зависне реченице које се у редовним случајевима не одвајају запетом; али када су овако додате или уметнуте, оне се — као што ћемо ниже видети — одвајају запетама. Овде да наведем само један пример: *Све се у свешу мења, и шо зашо шшо су услови развишка сшалоно променљиви.* Писац је узрочну реченицу накнадно додао — што се види по ономе *и шо*; али је та узрочна реченица могла бити изнесена и без *и шо* и запете, да се *променљивоси* хтела непосредно образложити. Одавде се види

колико је широко поље овде остављено писцима; али сваки њихов поступак у том правцу показиваће њихову мисао; нека пазе да према интерпункцији не дођу са њом у противречност, тј. да хоће једно да кажу, а стварно интерпункцијом покажу нешто сасвим друго. Тако напр. ако у реченици: *Па ипак у тој архиепископури пролећа у човеку се буди нека хармонија, неки благи, ведри, једнославни људски мир* — ставимо запету иза *ипак* и испред *у човеку*, као што је писац учинио, ми ћемо обележити као споредно, као накнадно додато оно што је у овој реченици непосредно и органски везано са њом. Можда је писац узео запете из системе интерпункције у којој се запетама нарочито истичу речи; али то се противи нашој интерпункцији у којој се за истицање употребљавају или две тачке или знак почивке (пауза).

3. Много је шира област оних случајева када запету не треба писати. Ја сам већ додирнуо најобичније случајеве употребе атрибута, зависних падежа и прилога и прилошких израза према речима које њима управљају. Ту се обично и не грешу или бар не много. Али у једном случају, под утицајем страних језика, улази у обичај писање запете и тамо где се противи најелементарнијим правилима о зависности. Напр.: *Сушра у седам часова по подне у сали Коларчева универзитетска одржаће се свечана академија у славу Максима Горког*. Овако употребљени прилози и прилошки изрази *сушра*, *у седам часова по подне*, *у сали Коларчева универзитетска* чине утисак неког набрајања; уствари, таквог набрајања нема, већ су сви прилози и прилошки изрази изнесени напред ради истицања; иначе би њихово место било друкчије (*Сушра у седам часова по подне одржаће се свечана академија у славу Максима Горког у сали Коларчева универзитетска*). Први временски прилошки израз ближе одређује глагол *одржаће се*, све друге речи тако су између себе синтаксички блиско повезане да се ниједна не може запетом одвојити. Или испоредите напред наведени стих Десанке Максимовић *Дечака редови цели* итд. у којем је такође синтаксички све тако блиско повезано да се ниједан део не може одвојити запетом.

Највећи део примера претстављају зависне реченице. Према основном принципу нашем оне се не могу одвајати запетом од главних реченица. То је истина. Али сама зависност реченица врло је неједнака по природи њиховој. Код

многих фаналних (намерних) и оптативних (жељних) реченица толика је зависност да се те реченице могу сматрати готово као сложени израз: *идем да кућим* није ништа друго до *идем кућити, жељим да иђем — жељим ићи* или просто *иђе ми се — ишо бих* и сл. Међутим код условних, узрочних, допусних и сличних реченица, зависност није тако блиска. Зато се, нарочито за школску употребу, препоручивало да се такве реченице увек одвајају запетом. То није сасвим исправно. Те реченице чине често са својим главним реченицама тако нераздвојну целину да се не смеју од њих одвајати. Напр.: *Доћи ћу ако узмогнем. — Није дошао јер је био болесан. — Дошао је иако му је било врло тешко* и сл. Ја сам навео ове елементарне реченице да се види како је главна реченица нераздвојно везана са својом зависном реченицом када она значи непосредну зависност. Али, наравно, реченице ове врсте врло често не значе непосредну зависност, већ зависност накнадно изнесену. У том случају и оне падају под правила о накнадно додатим или уметнутим реченицама. Наравно, каткада је тешко повући ту разлику; зато се и ту мора оставити слобода писцима да нам изнесу своје реченице онако како их они осећају.

Да узмемо неколико примера. Јасно је да се у овим реченицама зависна узрочна не може одвојити: *„Сад нека ти помогне правда када си без очију“*. — *Они се из тога јада нису могли извући јер су сувише ниско паали.* — *Партија је у тој борби победила због тога што је њено руководеће језгро било наоружано науком марксизма-лењинизма и што је тој науци било дубоко одано.* — *Али и њихов морал, и њихова педагогија, и њихова етика су у суштини оштећени, која је жива јер је врло пластична, и која је пошла јер је дава са љубављу.* — *Стерија није лагао што у тим догађајима није дао позитивне српске јунке јер њих у том шренућку с историског ситановишта није било.*

Али у овим случајевима треба одвајати узрочну реченицу као накнадно додату, са разлозима који се тек у њој износе: *Кошуљицу добро чувај од жене, јер ако до ње дође, она ће је обући и одлешети.* Исп. и горњи пример: *Све се у свету мења, и што зашто што су услови развијка стално променљиви.*

Или у допусним реченицама: *„Па зар после нећу умрећи иако се шошурчим?“* — *Они се ни за шренућак нису уштру-*

чавали да пођу најред иако су добро знали да их шу очекују немачки шенкови. — И дете које чита или слуша Змајеву песму о деци увек ће одвојити ружно од лепога ма да ће у оба подједнако уживати. Али у овим случајевима треба допусне реченице одвајати запетама: *Партија је, даље, у тој дугогодишњој борби, могла да побједи и побједила је зашто што је њено чланство, ма да теоретски недовољно издигнуто, било дубоко одано Партији и комунистичкој ствари.* — *Везирове речи, мирис кафе и чибука, све је што годило и умиривало, иако није могло да избрише мучне утиске.*

Исто тако и у условним реченицама: *И најзад (ти родољупци) исповисују неку изјаву по којој добијају педесет форината ако се одрекну прокламоване српске Војводине.* — *Доћи ћу ако узможем.* Али: *Подигни ме само на ноге, придигни да се одужим овом дому, ако му се може одужити и сл.*

Видели смо да овај принцип вреди и за све остале зависне реченице, само је код њих разликовање када их не треба одвојити запетом (или запетама), а када треба, — можда простије или лакше. Узећемо неколико изричних, намерних, жељних, последичних, временских, месних, начинских и односних реченица обеју врста.

— *Па зашто и у њих да би јој дали једно ждребе за медене колачиће.*

— *Овај му одговори одакле је и како га је кћи научила.*

— *Није мене царев оправио да ја пијем на Леђану вино.*

— *Травнички Турци су, наравно, били и сувише мудри и поносни да своје узбуђење покажу, али га у разговорима у чешири ока нису крили.* — *У тој борби она (Партија) је задала шроцкизму у нашој земљи шакав ударац да се он — ни у ослободилачком рату, ни после њега — није озбиљније испољио.* — *Кад то чује царев син, буде му врло шешко да свисне од жалости.* — *Краљ га храни седам годин дана да растјера кићене свашове и да ошме Роксанду дјевојку.* — *То што он има шако је мало према ономе што му се нуди и шако незнајно према ономе што он жели да му не причинава задовољство ни оно што може да купи, јер већ унапред осећа болну границу својих могућности (о запети испред јер исп. напред стр. 15).*

— *Име ти се свуда сјомињало док је сунца и док је месеца.* — *Тако је и дело Стјерије Појовића добило нов сјај*

када су са њега скинуће прашњаве наслагe и на њега бачена свешлост правилног објашњења.

— Над селом се носе гласови сшоке која се враћа с љаше, љаса и деце која се спрема на легало, све се што сјојило у један самобишњи нарочишти звук који се шири преко воћњака и кућа. — Једва човек чека да на ливади угледа какав моћни грм с разбацаним далеко у страну гранама под којима ће наћи довољно хладовине и одмора.

— „Сад нека ти помаже љавда кад си без очију“. Остале примере в. напред стр. 15. То исто вреди и за допусне условне реченице.

— Бјежи нашраг што боље може. — Сшадеше гово-ришти како се излечи краљева кћи. — Данашњи комедиограф може и шреда да учи од Сшерије како се реалистичким ме-шодом зххвашају бишне и шшичне љојаве свога доба.

4. Ово су све били случајеви када запету не треба стављати; али се дешава у исказним реченицама или упитним да многи стављају запету иако су исказ или питање зависни. Они осећају ту паузу која у језику заиста постоји и која није знак дикције већ припремање стављања питања или исказа после глагола којим се то питање или тај исказ уводи. Ту се обично ставља или знак почивке или две тачке: *Одговорише на љишање: ко је највећи човек сшаре Грчке. — Ја вас љишам — да или не!?*

Ови се случајеви компликују тиме што има зависних реченица код којих зависност није обележена спољашњим знаком (каквом свезицом). И у том случају, по нашем мишљењу, не треба стављати запету: *Он је рекао „доћи ћу“* или *да ће доћи* или *доћи ће* — граматички је једнако јер у сва три случаја „доћи ће“ претставља објекат или објекатску реченицу. Ушло је у обичај да се у првом случају стављају и две тачке (*Он је рекао: „доћи ћу“*), што може и остати или и знак почивке ако се жели израз нарочито истаћи; али је потпуно исправно у сва та три случаја и не стављати никаквога знака.

5. Док сам досада говорио о зависним реченицама, ја сам имао на уму природан ред њихове употребе: или иза главне реченице, тј. подмета и прирока главне реченице, или између тих делова (што нарочито вреди за многобројне релативне реченице). Међутим дешава се врло често да су зависне реченице стављене испред главне, тј. да су по своме

месту у реченици преметнуте. За те се реченице вели да су у инверзији. Када се то изврши, тиме се ломи логички ред у реченици, зависној се реченици, која је тим премећањем нарочито истакнута, даје готово напоредни значај са главном реченицом, њена зависност од главне реченице није више тако одређена као што је онда када се зависна реченица налази на свом правом месту. Зато се после такве зависне реченице ставља запета.

— *Када се из извесне перспективе посматра, дејствије живој је поезија у свима својим изразима.* Правилни би ред био: *Дејствије живој када се из извесне перспективе посматра поезија је* итд. или: *Дејствије живој је поезија у свима својим изразима када се* итд. — *Али када је почео да пада први мрак и када су другови почели да се разилазе кућама, њега заболе помисао да га код куће чека нешто ружно и непријатно. — Док је, бабо, швога чеда Ива, нећеш Турком ти прессти кошуља. — Да би наша Партија могла извршити задаћу и да би она могла већ у клици сиријечити сваки покушај шурђих и антипартијских елемената да у партијске редове унесу забуну и да искриве правилну политичку линију Партије, потребно је да своје наоружа теориским и политичким знањем.* Јасно је да су реченице са зависном свезицом да преметнуте и зато су све одвојене запетом испред *потребно је* (унутрашња зависност у границама тих зависних реченица обележена је према природи односа међу њима). — *Ненадно те ноћи док је месец шрно, јужни вешар прође улицама бурно. — Кад им сестра преко прага прође, сви у двору пагну по земљи од страхова. — Као у сну, једнако са језом на леђима, и једнако очекујући да ће га неко зовнути да се врати, прошао је широким ходником у ком је висила црна шабла са именима срећних који добијају писма и коју сада није ни погледао.*

6. Износећи случајеве са инверзијом ја сам рекао да се такве реченице осећају готово као напоредне са главном реченицом; али има доста случајева где се оне заиста развијају у „саодносне“ или корелативне реченице код којих је често тешко рећи која је реченица главна, а која споредна, толико су оне стилизоване. У реченици *Каква мајши, шаква кћи* несумњиво смо првобитно у мишљењу имали *Кћи је онаква каква је мајши*; инверзијом и претварањем *онаква у шаква*, а могло је остати и *онаква*, добили смо две потпуно

напоредне реченице: *Каква (је) маџи, џаква (је) кџи*. Корелативна заменица или прилог *џај, онај, џад* и слично често се подразумева, па ипак и такве реченице треба сматрати као корелативне. Напр.: *Кад срце зајџиџи, мисао је крива*. Овде је Ракић сигурно замишљао *џад*. Или: *Ко много џиџа, радо не даје* — очигледно *џај радо не даје*. Или: „*Ко овога камена џонесе, кајаће се; а ко не џонесе, кајаће се* — у оба случаја *џај ће се кајаџи* и сл. Да наведем неколико примера са корелативним заменицама и прилозима и без њих.

— *Колико људи, џолико џуди*. — *џџо је Његош у џесми, џо је Љубиџа у џриџџеџи*. — *Уколико се више будеџи џрудили за народно добро, уџолико ћеџи веће џризнање заслужиџи код њега*. — *Ко има коња, на Божић џослије ручка ваља да га џројаше*. — *Колико се дораџ уморио, брзо дораџ вранца сусџиџао*. — *Којој овци своје руно смеџа, ондје није ни овце ни руна*. — *И рекоџе: кога најџре среџну, да им о џоџе суди* — очигледно *онај да им или џај да им* итд. По себи се разуме да је првобитно било у мишљењу *да им о џоџе суди (онај) кога најџре среџну*, па је зависна релативна реченица *кога најџре среџну* — праметнута, а остало је *(онај) или (џај) да им суди* које се подразумева.

7. Рекао сам, одмах у почетку, да и зависне реченице, нарочито односне, могу бити накнадно додате или уметнуте; тада се оне, наравно, одвајају запетом. Ови случајеви за- дају тешкоће многим писцима, и они иду у другу крајност и одвајају запетом и оне реченице (као што је то напред показано) које су органски везане са текстом. Некипут ту може бити размимоилажења међу читаоцем и писцем, али право одлуке припада, наравно, писцу, јер писац и најбоље зна и најбоље осећа како треба његов текст разумети. Напр. у реченици *Разумије се, с њима Парџија, кад их је већ отџрила као неџријаџеље, није водила идеолоџку и џо- лиџичку борбу* — реченица са *кад* између запета могла би стајати и без запете када би се о ствари о којој се у њој говори први пут напомињало. А како је писац већ о томе пространо говорио, он овде то само узгред спомиње као напомену, сећање из онога о чему је већ говорио. То он и обележава запетама. У реченици *Своју џачку собу дели са једним другом, а сџанује код јебне удовице, џврде и брижне жене, која и сама има два сина у гимназији* — последњи део ове реченице сасвим је споредна напомена која нема

непосредне везе са осталим текстом и зато ју је Андрић, сасвим правилно, одвојио запетом. У реченици *Запегнутошћ, која је у њему шрајала и расла месецима, сад је одједном појусшила* — остављено је, наравно, самоме писцу да одлучи или осети: да ли је трајање затегнутости и органски везано са подметом (*запегнутошћ*) и прироком (*сад је одједном појусшила*). Ми бисмо рекли да оно „одједном“ и „сад“ показују присну везу релативне реченице са осталим текстом и да је није требало одвајати запетама; без прилога „одједном“ и „сад“ то би било могуће. Тако у другој реченици: *За време целог разговора који је шрајао више од једног саша момци су као безласне сенке додавали један другом и поносили консулу и везиру све што церемонијал захшава* — писац није нарочито хтео да одвоји запетама „који је шрајао више од једног саша“, да би што више додао живости самој слици коју је претстављао. И тиме је постигао жељени утисак. Међутим у реченици *Услед зиме, која је ше године била блага и шрајала крајко, ши су гласови добили први излед сшварношти* — јасно се види да је реченица међу запетама заиста за текст сасвим споредна.

У овим случајевима и сами се писци каткада колебају и у новим издањима својих списа уклањају или додају запету.

8. Кад се различни придеви, прилози или партиципи употребљавају уз именице као скраћене реченице или у свом придевском, прилошком значењу, онда за њих вреди она правила која и за придеве и прилоге о којима је говорено (напр. *Идући шако наћи ћеш на велику јабуку. — Избријани образи румене му се као у младића* и сл.). Али када се ти партиципи, прилози или придеви развију у целе реченице, онда и за њих вреди правила која и за зависне реченице. Напр.: *Браћа његова завидећи му што је он био јунак пресијеку му ојушу да он не би могао сшићи*. У тој реченици *завидећи* итд. тако је блиско везано са *пресијеку* и тај глагол одређује да је било немогућно одвојити га запетом. — У реченици *Он се мало сшресе, брзо сшаде исшрасаши скоро пуку луку, и, поново је напунивши и палећи, насшави преко чибука* — писац је сматрао „поново је напунивши и палећи“ као споредније, као још тачнији опис узрујаности лица које се описује; али ако узмемо присну везу „настави преко чибука“ баш са овим делом, онда је јасно да би ипак пишчева мисао и његова слика била боље претстављена да запета

нема. — *Тек ако пролеће по која кола, дижући облаке прашине за собом.* Овде је реченични нагласак на првој половини реченице, а у другој се додаје нешто што само допуњује њену слику. — У реченици *Приповеда се како је некакав цар, дошавши са војском на крај света, пошао у тамни вилајет где се никад ништа не види.* И овде је приповедач сматрао да је реченични акценат и сва сила смисла реченичнога на *пошао у тамни вилајет* итд., па је зато издвојио запетама „дошавши с војском на крај света“; али ако се сматра да је то непосредни услов, па чак и узрок зашто је пошао у тамни вилајет, — запете би биле непотребне.

9. Када у главној реченици није довољно показано да се потоња зависна реченица јавља у непосредној зависности од ње, мора се често претпоставити да се управни глагол потоње зависне реченице подразумева, тако да се она јавља као нека врста напоредне реченице (наравно, када се има на уму и глагол који се подразумева). Отуда као нека почивка, неки прекид међу главном и оваквом зависном реченицом. Он се и обележава запетом.

— *А Турчин је јунак од мегдана, да му нема у Крајини пара.* Место реченице са да могло би стајати њему нема у Крајини пара; а када је да употребљено, тада се замишља: *верује се, мисли се* или сл.; могло би се замислити и *и што такав* или сл. — *Неће шебе погубиши уја, да би никад не видео царство.* Овде се подразумева несумњиво испред *да би никад* итд. *макар знао* или сл. — *Пејелом с чеснице посијају свилене бубе, (желећи) да их буде доста као и прашка у Пејелу.* — *Ја сам синоћ нешто пијан био, (реците ми) да што лоше бјеседио нисам.* — *Кад вам изнесох ствар, њи не поверовасте, (питајте вас) како ћете веровати ако вам само речи и цифре изнесем.* — *Ја ћу овде чекаши Балачка. (вребљујући) не би ли га како уставио.* — „Воде“ (дајте), *дашће и човјек и земља.*

Када поменути партиципи, прилози или прилошки изрази стоје пред субјектом и имају уза се целу зависну реченицу, они се, наравно, одвајају запетом. Исп. *Због злочина он је осуђен* и *Због злочина који је учинио, он је осуђен*; или: *Поменути предлог не може се примити са изнесених разлога* и: *Са разлога који су изнесени, поменути се предлог не може примити*; исп. такође: *Са извесних разлога поменути се предлог не може примити.*

Има случајева када се оставља писцу да одлучи— да ли је зависност тако непосредна од главне реченице да се знак запете не може ставити или је реченица почела добијати већ неку врсту корелативног смисла. Напр. *Ово се чудо прогласи њо свешу, шако да је на хиљаде просилаца долазило*. Могло се рећи и друкчије, и тада би потоња последична реченица била много ближе везана за главну: *Ово се чудо шако прогласи њо свешу да је на хиљаде просилаца долазило*. У горњем случају као да се замишљало „и то тако“, па је *шако* употребљено да појача свезицу *да*.

Оваквих случајева има врло много, и они могу бити врло разноврсни. И ту се оставља писцу да осети онај мали прекид који се ту осећа.

10. Као што се одавде могло видети, и поред тога што је сам принцип за употребу запете врло прост, примена запете и њено пропуштање врло је сложено. Овде су изнесени најобичнији случајеви на које треба обратити нарочиту пажњу. По себи се разуме да они *нису могли бити* исцрпени докраја.

Правила која су овде изнесена стално се укрштају. Из примера који су наведени, а нарочито из оних који су подужи, може се то лепо пратити. Ја нисам на то обраћао пажњу у сваком засебном случају, сматрајући да се то по себи разуме.

Ова многостручност употребе долази од развијености наших језика. Али и у њој увек господари свугде основно начело: да оно што је повезано у мишљењу не може бити одвојено на писму, и обрнуто. То начело, и поред случајева који су по природи ствари такви да се лакше могу одредити, допушта и извесну слободу. У томе и јесте његов велики значај: писцу се оставља слобода да покаже како је у сваком појединачном случају разумевао и осећао свој текст. То је највише што се од једне интерпункције може тражити. И ако ова интерпункција и не покаже то савршенство одмах у почетку, она ће својим захтевима гонити књижевнике да му се све више приближавају.

Овде су показане извесне стране употребе запете; нема никакве сумње да ће се у току времена доћи и до нових искустава којима ће се много штошта што је овде изнесено попунити и усавршити.

Од потпуне подвојености преко полузависности (инверзије, корелативности) и још нечега што је и од тога мање (у помињатим прекидима захваљујући елипси управних или допунских речи) до пуне зависности има, као што смо видели, цео низ случајева међу којима, свакако, и прелазних ступњева, јер је језик увек у покрету, у развоју. Њих све треба узети у обзир. Ови су редови и написани да се расправљања о овом питању изазову и да се оно што исцрпније и што потпуније претресе.

А. Белић

ДВОЈСТВО ОБЛИКА ПОСЕСИВНИХ ПРИДЕВА И ЗАМЕНИЦА на - ов и - ин

Из далеке старине наш језик је наследио двојаке придевске облике, од којих су једни означавали својство као такво, а други су у себи садржавали још и одређеност појма којему се својство казано придевом приписује. Прва од ових функција обележавала се самом придевском основом, а падежни наставци су, као и код именица, били (и то су остали) спољни знаци различних односа у реченици. И придеви су у овој неодређеној служби имали исту промену као и именице. У ономе другоме случају се узимао још један елеменат за означавање одређености онога чему се дато својство приписује. Ту функцију је, како је познато, вршила некадашња анафорска заменица *јь, ја, је* (у старословенском облику: *и, њ, ю*), која се првобитно додавала на просте придевске облике именске промене. Тако добивена придевска форма, са сложеном променом, губећи постепено такав свој карактер, упрошћавала се и постала је променом нарочите врсте, тзв. придевском променом. А ова промена, највероватније под утицајем заменичких облика, већ од првих времена историји познате епохе развитка нашег језика почела је потискивати именичке наставке придева у појединим падежима. Тим путем се постепено губило осећање разлике у употреби придевских облика с једним и другим функцијама, чак и у оним падежима где се разлика у облицима досад очувала.

Ово питање двојакних придевских облика и њиховог мењања у нашем језику — и сложено је и интересантно. Оно несумњиво заслужује нарочиту пажњу и изискује да се захвати много шире него што је то могуће учинити у једноме оваквом чланку. А ја сам узео да се овде позабавим употребом облика само оних придева за које се још увек каже да се у нашем језику употребљају једино са завршцима именичке промене. И управо због тога што ово није тачно.

Полазећи од облика ном. једн. м. рода, сви наши граматичари су посесивне придеве досад класификовали или као придеве одређеног или као придеве неодређеног вида. Оне од ових придева који се у ном. једн. м. р. завршавају сугласником означавали су као неодређене, а придеве с вокалским завршетком у томе облику — као одређене. Водећи рачуна само о њихову облику ном. једн., граматичари су допуштали да се присвојни придеви с обликом ном. једн. (м. р.), као год и присвојне заменице на -ов и -ин, могу мењати само по именичкој промени. Међутим, стварно стање промене ових речи у нашем језику не даје им то за право.

У облицима ген., дат. и лок. једнине м. и ср. рода придеви на -ов (-ев) и -ин, као год и заменице: *његов, њен, њезин, њин* и *њихов* — употребљавају се, дакако, с именичким завршецима, али не само с њима већ и с наставцима придевске промене, и то како у говору широких народних слојева, тако и у језику наших писаца, поред осталих и у језику Вука Караџића, Ђуре Даничића и у језику народних умотворина. Зато и јесте зачудо што Т. Маретић, коме је све то било познато, у својој великој граматици, рађеној у првом реду баш према језику Вука, Даничића и народних умотворина, ипак каже: „Pravilo je za posvojne pridjeve i zamjenice što se svršuju na -ov i -in da se sklanjaju kao neodređeni pridjevi“ и да „određeni oblici od pomenutih riječi ne idu u književni jezik“ (Gram. i stil. 1931, т. 210а). У Рјечнику Југославенске академије, поред заменица *његов, њезин* и *њихов*, за сваку од ових речи понаособ Маретић вели „ponajviše se sklanja kao neodređeni pridjevi, rijetko kao određeni“, па упућује на примере из којих се види управо напоредна употреба облика тих речи, с облицима именичке и с облицима придевске промене.

Своју догматичност у погледу на ово питање Маретић је најзричније истакао у приступу своје Граматике (тач. 11в, где каже: „Vuk nije svoj eklekticizam do kraja proveo, t.j. do najmanjih sitnica. I iza njega je gramatiku još ostalo štošta da paljetkuje. Narod na pr. govori u genitivu jedn.: *njegovoga, Petrovoga, ženinoga*, u dativu: *njegovam(e), Petrovom(e), ženinom(e)* pored *njegova, Petrova, ženina* — *njegovu, Petrovu, ženinu*. Vuk držeći se naroda upotrebljava u svojim djelima i jedne i druge oblike, a opet dobro zna da su navedeni dulji oblici nepravilni, a kraći da su pravilni.“ Маретић није први и једини

међу граматичарима који су овога мишљења. Оно, може се рећи, потиче од самога Вука Караџића као граматичара.

Вук, истина, у својој Писменици од 1814 — иако се овде по њему „прилагателна присвојавателна на *ов* и *ев* скланђају по овоме скланђању како год питом“ (тј. као придеви неодређене форме) — допушта да ови придеви „могу имати у род. и дат. једин. броја (тј. у ген. и дат. једн.) мужескога и средњега рода, како год и цјело прилагателно (одређени придев) н. п. *Љубинков*, *Милојев*; род. *Љубинкова* или *Љубинковога*, дат. *Љубинкову* или *Љубинковоме*“¹. Али касније, кад граматички и иначе постаје ученији, већ у стварно другом издању граматике, коју је дао уз Рјечник 1818, њему се сви придеви на сугласник мењају једнако, а у то и присвојне заменице „*његов*, *њив* и *њезин*“ склањају се као *жуш*“. И по Даничићу заменице „*његов*, *њезин* (или *њен*), *њихов* или *њин* (или *њихан*, *њихна*, *њихно*)“ мијењају се као прости придеви који се у средњему роду свршују на“². О самим придевима на *ов* и *ин* Даничић сада не говори ништа, већ их свакако узима заједно с осталима на сугласник, или, како он каже, с онима што се у ср. роду свршују на *о*. Насупрот Вуку, касније Даничић допушта и употребу наставака придевске промене. Ст. Новаковић, опет, код придева није ни за какво двојство. По њему „само у неодређеном виду говоре се придеви на *ов* (*ев*), *ин*, *ј*“ (Српска граматика, 1894, стр. 186), а „правила која су придодата к првој врсти промене именица вреде и за мушки род неодређених придева *йшйунце*“. Од тих придева Новаковић, мимо остале граматичаре, одваја присвојне заменице; он за њих вели „*његов*, *њен*, *њезин*, *њихов*, *њихан*“ врло се радо мењају по промени неодређених придева“ (исто дело, стр. 191).

Вуково касније теориско образложење, без обзира на то како га је он сам у пракси примењивао, и правила Даничића, Новаковића и Маретића била су довољна да практичне школске граматике касније за књижевну употребу присвојних придева и заменица на *ов* и *ин* прописују само наставке неодређене придевске, тј. именичке промене, наравно уколико су се ови код придевских речи очували. То је несумњиво морало имати и имало је утицаја на ширење именичке

¹) Писменица србскога језика. Грам. и полем. списи, књ. I Београд 1894, стр. 27.

²) Мала српска граматика. У Бечу 1850, стр. 36.

промене у речених категорија речи, унеколико и у разговорном језику извесних кругова нашега друштва, а врло много у писаној речи, тамо где је могуће вршити контролу и чинити ревизију према прописаним правилима. Тако имамо писаца у чијим делима је правило о којему говоримо до следно спроведено, али је број тих писаца доста мали. Да бих могао дати тачан суд о овоме питању, ја сам за ову сврху прегледао језик у понеком делу неколико писаца из разних крајева где се простиру они говори наши који чине основицу књижевног језика*). Нарочито сам одабирао писце од којих је сваки имао значајног удела у развоју и усавршавању нашег књижевног језика. А од свих ових писаца које сам узео само њих тројица — Вук (реч је, разуме се, само о језику у прегледаном делу), Лаза Лазаревић и Симо Матавуљ — у ген. и дат.—лок. једнине м. и ср. рода присвојних придева и заменица на *ов* и *ин* не употребљавају наставке одређене придевске форме, већ ове речи, и у овим облицима, мењају искључиво по именичкој промени. И да смо прегледали само те писце, могли бисмо још за „правилно“ прогласити само оно што смо код њих тамо нашли. Али пошто сви остали писци од истих тих речи не употребљавају једино ове већ и облике с наставцима придевске промене, највише што можемо утврдити то је да се овде нема права давати првенство облицима одређене придевске промене, и тим мање што је опет мало писаца који само ове облике употребљавају. Шта више, још

*) Прегледао сам: 1) Историске списе Вука Караџића дате у делу Вукова књига I, издање Срп. књиж. задруге XXXV, бр. 235;

2) Стј. М. Љубиша, Приповијести црногорске и приморске СКЗ, XXVII бр. 117.

3) В. Поповић, Чланци и предавања, СКЗ, XXXV, бр. 236;

4) Ј. Скерлић, Писци и књиге VI, Београд 1923;

5) Ј. Веселиновић, Дела, књ. I (од 1-100 стране), издање Нар. просвете;

6) А. Лазаревић, Целокупна дела, издање Нар. просвете;

7) П. Кочић, Целокупна дела, књ. II, издање Нар. просвете;

8) Св. Ђоровић, Целокупна дела, књ. I, издање Нар. просвете;

9) С. Матавуљ, Целокупна дела, издање Нар. просвете;

10) М. Миљанов, Целокупна дела, издање Нар. просвете;

11) А. Белић, Ђ. Даничић. — Јужнословенски филолог V, стр. 1-26.

12) Љ. Стојановић, Живот и рад Вука Стеф. Караџића. Београд 1924 (неколико првих страна).

13) Ј. Цвијић, Метанастијачка кретања. — Насеља, књ. XII. Београд 1922.

неки од наших писаца несравњено чешће имају облике неодређене придевске форме. Тако код Љ. Стојановића само на 2-ој страни његова дела од десет пута употребљених ових речи у ген. и дативу (односно локативу) нема ни једног примера с наставцима - *ога* или - *оме* (*ему*), а тек на 7-ој страни први пут, у примеру *Ђурчиног рашовања*, срећемо дакле наставак придевске промене. И даље, кроз цело његово дело они други облици су неупоредиво чешћи, што је и сасвим разумљиво. Стојановић је, и сам граматичар, свакако морао водити рачуна о правилима дисциплине којом се врло много бавио. Не би, можда, била смелост тврдити да су примери с наставком *ога* и *оме*, ма колико да их има у његову делу, написани по језичком инстинкту, просто умакли ревизији. А то је свакако од значаја.

На унеколико сличан начин се може објаснити и сразмерно мали број примера с облицима одређене придевске форме у делу Ст. М. Љубише, иако је Љубиша био не само без граматичког образовања већ и без било какве редовне школе, без систематски стечене и у потребној ширини разрађене књижевне културе. То се огледа у стилу и језику његових приповедака. Ипак нешто његовог приучавања граматике и настојање да у својим делима да образац књижевног језика и учинили су да се његове Приповијести по форми утолико разликују од народних. Ово ће несумњиво бити померило и сразмеру одређених и неодређених облика у примерима: *са сином Неда Радославова* 39*), *Ружина вјереница* 73, *Шкељанова коња* 103, *сестрића Бојова* 112 и других 15 оваквих облика према једном једином с наставком придевске промене. Овакав закључак се може примити као сасвим поуздан када се зна да у дијалекту црногорско-бокељског приморја и суседних крајева Црне Горе, којим говоре јунаци Љубишиних прича, а којим је свакако и Љубиша говорио, употребљавају напоре и одређене и неодређене придевске облике (испор. Дијалектолошки зборник Српске акад. наука IX, стр. 426 и 539).

Ограниченост употребе облика одређеног вида присвојених придева и заменица на сугласник у делу Примјери чојства и јунаштва Марка Миљанова такође не одговара ни примени њеној у језику већине наших писаца, а ни дијалекатској употреби пишчева родног краја. Али у овоме слу-

*) Број поред примера означава страницу пишчева наведеног дела.

чају, јамачно, не можемо тражити објашњење у пишчеву познавању граматике. У говору његових земљака, чије чојство и јунаштво је неписмени и славни војвода у својим Примјерима насликао, и једни и други облици ових речи употребљавају се напоредо (види Јужнословенски филолог XIII, стр. 77). А писац, који је тек пред крај живота научио да пише, у своме делу је дао и изванредне примере особина покрајинског говора. Што се тиче особине о којој је реч, њу је морао когод други преиначити. То је, ван сваке сумње, учинио Симо Матавуљ, коме је писац рукопис Примјера предао да се стара о његову штампању и у чијој редакцији је дело први пут штампано. Матавуљ сам каже да је у Примјерима чинио извесне исправке према књижевном језику, па ће он, који је сам доследније и од једног нашег писца употребљавао ове речи искључиво с наставцима именичке промене, бити исправио већи број облика с наставцима одређених придева. Примери: *најбољијех јунака његовога доба* 46, *њенога зла* 78, *њихноме пошћењу* 89, *његовоме оцу Стефу* 91 и *њихноме ђеду* 91 (на десетине и десетине оних других ја сам у наведеном облику једино ове нашао) Матавуљу су свакако промакли при ревизији. Да је у пишчеву језику било више оваквих облика сведочи и чињеница што у једном другом његову делу, у Животу и обичајима Арбанаса, налазимо: *од њи'нога старога обичаја* 98, *по њи'номе мислењу* 130, *о његовоме боју* 243, *Ракавоме реченоме ђешићу* 242, *о сирадању моме и Илијиноме* 248 и у свему до двадесет облика с оваквим наставцима. Љ. Ковачевић, који је водио бригу око штампања Живота и обичаја, у овим облицима зацело ништа није мењао, јер сам употребљава и једне и друге облике (испор. у његовој белешци на почетку дела у наведеној књизи М. Миљанова, стр. 97, место које гласи: *У војводином рукопису... ова реченица* итд.).

Од осталих наведених писаца једино још Св. Ћоровић чешће употребљава облике с наставцима неодређене придевске форме. Ово потврђује однос код њега нађених примера с једном и другом променом. На скоро 20 случајева са завршецима именичке промене ја сам, у прегледаној књизи његових приповедака, нашао примере: *на врху његовоме* 233, *берберовога шоциља* 314, *мајсировог шерђаха* 331, и у *Евиноме косишму* 158.

Бројни однос једних и других наставака код осталих писаца већином је обрнут. Код Ј. Веселиновића тај однос је 2:6 (*Маринка чича-Петрова* 364, *и срца његова*, а: *јричања Видиног* 40, *иза појаса његовог* 40, *погледа његовог* 52, *соколовог погледа* 62, *Сшеву чика Јовиног* 57, *Јови Ивановом* 96). Употреба облика с наставцима *-ога* и *-оге* три пута је, дакле, чешћа од употребе облика с наставцима именичке промене.

Код П. Кочића на 8 облика неодређене форме нашао сам 12 примера са завршецима одређеног вида. Б. Поповић облике с придевским наставцима знатно чешће употребљава; на око 40 примера с наставцима *-ога* и *-оге*, као што су: *Змајевог јеснишшва* 33, *на његовом гробу* 33, *о његовом положењу* 33, *у њеном развићу* 33, *о Змајевом јеснишшву* 36, *о Симеоновом њеву* 39, *по мишљењу Недићевом* 59, *књижевног суда Скерлићевог* 81, *у Косићевом комаду* 76, *мррлисања Лазаревићевог* 80, *шекшћу Плутарховом* 95; *Милшоновог Изгубљеног раја* 113, *у Дикенсовом ојису* 143 итд. — у прегледаној књизи његових чланака са завршецима именичке промене има свега до 10 примера. Али међу овим последњим примерима, као ни међу таквим примерима П. Кочића, нема ни једног јединог облика датива (или локатива), већ су свих Поповићевих 10, односно Кочићевих 8, примери за генитив. Општепознато је да је језик оба ова наша писца, сваког од њих на свој начин, изванредан. Језик Б. Поповића, рецимо, сам је за себе право уметничко дело, и зато баш вештачка творевина (а то је мање или више сваки књижевни језик) више него код ма ког другог нашег књижевника. Познато је да је Б. Поповић писац који је сваки израз, сваку реч и сваки њен облик мерио тражећи оно што му изгледа боље. Кочић је опет дао раскошно богатство језика, благодарећи томе што је као ретко ко умео да искористи све творачке елементе чисто народног изражаја. Зато и држим да је од важности указати на то што оба ова писца облик датива (одн. локатива) придева и заменица о којима говоримо с наставком придевске промене у свакој прилици претпостављају облику неодређене придевске форме. И ја на ово нарочито указујем као на случај искључиве употребе тога облика са завршецима одређених придева, и то код писаца којима међу практичним знацима језика и стилистима нашим припада по једно од првих места.

Као интересно можемо истаћи и појединачно давање стилског преимућства једним од ових облика од времена до времена. Ово смо уочили у књизи расправа једнога од наших писаца. Само у једној од тих расправа, на 5Ј страна, писац редовно употребљава дотичне облике по прописима граматике. Овде се намеће закључак да су се писцу у време писања те расправе, или бар у време вршења коректуре при њеноме штампању, облици неодређене промене изузетно допадали. Може се једино још претпоставити да је уредништво часописа у коме је расправа први пут објављена по своме нахођењу, мимо писца, променило или уједначило тип промене ових речи. Јер сви други чланци и расправе у истој књизи (а они су сви такође, пре или после овог, првобитно објављени у појединим часописима) сведоче да њихов писац облике присвојних придева и замница на *ов* и *ин* употребљава са завршецима промене придева одређеног вида. На близу стотину таквих облика нашао сам тамо свега неколико придева с именичком променом. Даље, на неколико првих страна Цвијићеве цитиране књиге (само те стране сам и прегледао) сви примери су такође са завршецима придевске промене. И најзад, сам А. Белић, најзначајнији испитивач и зналац нашег језика, не употребљава искључиво једне од ових облика, већ и једне и друге. Он, истина, чешће оне с наставцима именичке промене а то је, уосталом, и сасвим разумљиво.

Вук Караџић и пошто је дао граматичко правило о књижевној употреби само облика с наставцима неодређене придевске форме, и у преводу Новог завета и у другим својим прозним списима, употребљава каткад и оне друге облике, иако ми, како је већ речено, у прегледаној Вуковој књизи нисмо нашли ниједан такав облик. Неколико оваквих примера његових навео је Т. Маретић у својој Граматици на мало пре цитираном месту. Да смо тражили примере у повише дела ових истих писаца, ми бисмо можда утврдили друкчији бројни однос између једних и других облика у књижевном језику. Но несумњиво наш суд о суштинн овога питања ниуколико не би био друкчији. У књижевном језику присвојни придеви и заменице на *ов* и *ин*, и насупротив граматичким прописима којима се настојало да се оспори правилност облика с наставцима одређене придевске форме, мењају се и по именичкој и по придевској промени. Шта више, облици ове

друге промене узимају све шире размере, иако ево има писаца у којих ни једног таквог примера не налазимо, док се облици које граматике прописују почињу осећати као застарели, па у свакодневном, природном излагању помало и необични. Иза ове констатације намеће се питање зашто је то тако и откуда у језику наших писаца толико широка употреба облика противу којих су граматичари устајали. Одговор на ово питање је врло прост — писци су их узели с правога врела, из народних говора.

У разговорном језику, како у света који је прошао кроз школе тако и код широких народних слојева, облици са завршецима именичке промене много ређе се чују. Једино у југозападним нашим крајевима они нису необични; у неким случајевима, кад присвојни придеви означавају патернитет лица (именовање по оцу, или по матери), облици именске промене су и много чешћи. А видели смо и да писци из тих крајева предњаче у ограниченој употреби облика одређене форме (случај Матавуља, Љубише, Ћоровића и М. Миљанова). Али да та употреба у овом степену није ограничена тамо и у народном говору, ми имамо најпоузданијих података баш ~~за~~ за говоре ових крајева благодарећи томе што о већини од њих већ имамо расправе и описе дијалеката у којима се износи и та особина.

Што Вук Караџић, родом Подринац, ретко употребљава облике с наставцима придева одређене форме и правилност признаје само оним другим облицима, или што Л. Лазаревић, Мачванин, у својим приповеткама доследно и без изузетка присвојне придеве и заменице на *ов* и *ин* склања по именичкој промени, — на основу тога се не може тврдити да се у говору северозападне Србије (Подриња и Мачве) ове речи у односним падежима употребљавају чешће с именичким завршецима него с наставцима одређених придева. Може се, истина, претпоставити да је у Вукову родном крају и у најближој околини, у доба његова детињства, ређа употреба облика с наставцима *ога* и *оме*, као и многе друге особине херцеговачког говора, била унеколико изразитија него данас, те да он зато већ у својој Писменици 1814 даје првенство оним другим облицима. А што Вук у другом издању своје граматике (уз Рјечник 1818) прописује правило за употребу промене само по обрасцу неодређених придева, то је свакако резултат његова стицања извесног граматичког образовања.

Случај Л. Лазаревића може се објаснити искључиво сталном пишчевом бригом и настојањем да пише што чистијим и граматички правилнијим језиком. Сliku мачванског говора у овом погледу верније претставља његов најужи земљак и савременик Ј. Веселиновић. Сем тога, и код самог Лазаревића у његовим приватним писмима, али, што је нарочито важно истаћи, само у онима која је писао у време својих студија, налазимо примере: *без Маминог знања* 483, *Саву Кашиног* 497 и сл. У каснијим писмима, из зрелијих година његових, таквих примера већ нема.

Друго питање, нешто сложеније јесте питање како је дошло до напоредне употребе ових двојакних наставака кад у њихову облику номинатива не налазимо оправдања за то. Присвојне заменице и придеви на *ов* и *ин* имају у ном. једнине м. рода само по један овај завршетак, а према томе облику, као и већина других речи деклинације и ове су добиле свој тип промене, тј. наставке осталих падежа. Овај се завршетак, ма каквог порекла он био, у језику осећа потпуно идентичан са завршетком описних придева неодређене форме, па је отуда повлачио и целу промену неодређених придева. Граматичари су, како смо већ рекли, полазећи од ове чињенице, такве њихове облике и огласили за једино правилне. Али језичке појаве су обично много сложеније; ми у језику често срећемо по више разнородних чинилаца који на његов развитак утичу. Такав је случај, несумњиво, и овде. На првоме месту ваља имати на иму замењивање наставака описних придева неодређеног вида придевским наставцима одређеног облика, које је довело до тога да се формална разлика, поред ном. једнине, чува још једино у ген. и дат.—локативу једн. м. и ср. рода.

У погледу заменица може се узети, и морало би се узети друго мерило. Не само ове о којима говоримо већ се и више других заменица завршавају сугласником, а ипак се мењају по заменичкој промени; у ген. - акуз. и дат. - лок једн. имају само наставке - *ога* или - *ега* и - *оге*; односно - *ему* (испор. *мојега - мојему, нашега - нашему* и сл). И сасвим је природно што речи: *његов, њезин, њен, њихов* и *њин*, које ни по чему нису изишле из категорије заменица, и у промени иду заједно са својом категоријом. И управо би се могло поставити питање зашто да се оне променом издвајају из своје категорије. Од наших граматичара ово ће несумњиво бити осетио

Стојан Новаковић, јер он, како смо напред изнели, за ове заменице не каже ништа друго него само да се „врло радо мењају по промени неодређених придева“, што никако не искључује ни њихову заменичко-придевску промену. А затим потврде о широј употреби тих заменица с наставцима *-ога* и *-оге* ми налазимо и у Рјечнику Југосл. академије, где се уз: *његов њезин* и *њен*, *њихов* и *њин*, напоредо с примерима из народних умотворина, у облицима придевске промене даје више таквих примера и из старијих наших писаца.

Кад је реч о придевима, ваља знати да не само што се у многим облицима код њих извршило једначење форме одређеног и неодређеног вида већ се, како је на почетку истакнуто, и даље губило осећање разлике међу њима. У многим случајевима у језику функције које су вршили једни придевски облици преузеле су на себе друге речи, у првом реду поједине придевске заменице. Служба придева свела се на тај начин само на означавање особине као такве, а ту службу су могли вршити облици оба вида подједнако. И тако је у атрибутској служби дошло до напоредне употребе обе придевске форме. Но ја нисам имао намеру да то овде доказујем, већ сам хтео нагласити да није сасвим без основа Даничићево мишљење према којему су, аналого овима, и облици посесивних придева и заменица неодређене форме могли бити замењени облицима придевске промене (види његове Облике српског језика, III издање, Београд 1963, стр. 45/46). Али с обзиром на то што ови посесивни придеви уопште нису имали облика одређене форме, узрок њихову добивању таквих облика, уз ову аналогију, биће и у другим чиниоцима.

Формална једнакост језичких облика с различним функцијама доводи каткад до нејасности. А језичка логика из тога налази излаза у могућности употребе друкчијих облика у истој служби. Може се рећи да један од таквих случајева имамо у употреби облика с наставцима одређене форме код посесивних придева и заменица на сугласник. Једнакост ген. једн. (а такав је и акуз. ако се придев односи на живо биће) м. и ср. рода с ном. једн. ж. рода и номинативом мн. ср. рода, а датива-локатива м. и ср. рода с акуз. ж. рода, код ових речи доводи каткад до околности на коју смо указали. Истина, најчешће било глагол, било који други језички елеменат ових речи одређује број и род њи-

хов, али не увек. И кад ти ретки случајеви наиђу, онда се очевидно неће употребити облици који у себи садрже нејасност. Ја овоме налазим потврде и у једном сопственом примеру, баш из овог чланка. На месту где се говори о Љубиши налази се реченица: *Ипак нешто његовог приучавања грамашике и нашојање да у својим делима да образац књижевног језика и учинили су* итд. Кад би место његовог стајао облик *његова*, не би било јасно да ли се хтело рећи *чешћа приучавања*, више пута чињена, или *мало, не много приучавања* (ген. једн.). Пре би се, чак, излагању приписао смисао који у себи носи прва синтагма, а моја реченица нема тај смисао, и свакако ми се зато наметнуо облик генитива с наставком одређене форме, иако су мени иначе они други облици скоро сасвим прешли у навику. И доиста овоме чиниоцу се не може порицати до извесне мере одлучујући карактер, не бар данас, у колебању између употребе једних и других облика неких од ових речи. Мислим у првом реду на облике заменица *њен* и *њин*, од којих је ген. и дат.-лок. м. и ср. рода једн. доста тешко не осетити као номинатив, односно акузатив ж. рода.

Има писаца наших који у своје језику и немају заменица *њен* и *њин*, већ употребљавају само *њезин* и *њихов*. Други знају и за једне и за друге облике ових уствари истих речи, а трећи опет употребљавају једино оне прве. Јамачно из разлога на који смо указали код Б. Поповића, рецимо, и других неких писаца не наилазимо на облике именичке промене заменица *њен* и *њин*; они знају само за облике *њенога*, *њинога* и *њеноме*, *њиноме*, иако од других придева и заменица овога типа употребљавају и облике са завршецима именичке промене. У делима М. Миљанова такође су ове две заменице свагда с наставцима *ога* и *оме*, ма да све остале речи ове категорије неупоредиво чешће имају промену неодређених придева. А то ће рећи да ни они који су вршили језичке исправке у рукописима тих дела, при њихову штампању, нису осећали потребу да врше замену облика *њенога*, *њинога* и *њеноме*, *њиноме* одговарајућим облицима неодређене придевске форме.

На основу наведених доказа ипак се не може тврдити да би сама тежња за отклањањем евентуалних нејасности у језику морала бити основни услов за употребу облика речи о којима говоримо с наставцима придевске промене. Ово је несумњиво могло помоћи ширењу употребе речених облика,

а сама могућност такве употребе истиче из других језичких чинилаца. Битни услов за јављање и ширење употребе облика присвојних придева на сугласник с наставцима придевске промене — неоспорно је у томе што по функцији својој ове речи иду у категорију одређених придева. Самим казивањем коме неки појам припада, тај појам се и одређује, квалификује се, дакле, не у смислу квалификације која се изриче обликом неодређеног придевског вида, већ се и тачно одређује на који се поједини појам ова квалификација односи. Присвојни придеви са завршецима *ов* и *ин*, означавајући припадање појединим тачно одређеним бићима, не квалификују непознате већ познате појмове, па је сасвим природно што се и облицима једначе с категоријом речи истих функција. Једначење се истина није извршило до краја, пошто је ном. једн. м. рода сачувао свој облик на сугласник. Али зато није ни било никакве језичке потребе, нити је то имало пресудног значаја за сами тип промене ових речи.

Облик ном. једн. формалном страном својом ни у другим случајевима није свакад био довољан да услови искључиво овај или онај тип промене. Поред осталих примера за доказ ове чињенице можемо навести и употребу, иако ретку, посесивних придева на самогласник са завршецима именичке промене. На те случајеве указао је Ђ. Даничић (Облици срп. језика, III изд., стр. 45), а Т. Маретић је за ово навео и читав низ примера, као што су: А ти *мушка* чеда не родила, Мару просе за *бугарска* бана, И *јуначка* мяса нахранио, Ја погубих *турска* четобашу, Човјек на *шошенија* срца и *најсвећлија* образа, Шпаг од *зимска* капута и др. (Gram. i stil. II изд., стр. 169/170).

Из изложенога је свакако довољно јасно да се не може дати за право граматичарима који су настојали да ограниче широку књижевну употребу придева и заменица на *ов* и *ин* с наставцима придевске промене. Та настојања су, уосталом, и сасвим бесплодна. Правац језичког развика се не одређује унапред спремљеним, укалупљеним прописима, већ избија из саме природе језика, из целокупне његове структуре и унутрашњих језичких закона, нераздвојно везаних с развикоком и потребама друштва, које се језиком служи. Језик ствара сам народ и књижевници - ствараоци, који језиком сликају живот, износе стремљења и потребе народне (ово нам потврђује и питање којим смо се овде по-

забавили), а граматичари само прате законитост језичког развитка и, на основу тога, утврђују правилност његову за једно одређено време.

У нашем, конкретном случају — враћамо се на само питање — може се констатовати да се присвојни придеви и заменице на *-ов* и *-ин* употребљавају и с облицима именичке и с облицима придевске промене. Али пре него што бисмо изнели и претпоставку о томе у коме правцу изгледа да ће се вршити даљи развитак промене ових придева и заменица, потребно је, мислим, обратити пажњу на то с којим завршецима се ове речи употребљавају сада, после великог Народноослободилачког рата.

У језику дневне штампе данас се, као и раније, готово једино употребљавају облици с наставцима придевске промене. У доста богатој преводној књижевности, и у оригиналној, они су негде у знатно чешћој, а негде и у искључивој употреби. Примера ради навешћемо свега неколико случајева. У изврсним и врло много читаним ратним дневницима В. Дедијера, Р. Чолаковића и Ч. Миндеровића чешћи су облици придевске промене. Код М. Ђиласа, у његову предговору књизи Д. Туцовића Србија и Албанија забележио сам примере: *Туцовићевог* дјела, у једном *његовом* спису. Највише се примакао *Лењиновом* и *Сталиновом* учењу, о *Лењиновом* раду, суштину буржоаске државе и *њеног* апарата и Радује се *њеном* поразу; у преговору књизи Млада Босна В. Маслеше — пример: То је био најплоднији период *његовог* живота; у брошури — Данашњи задаци Партије: из *Лењиновог* и *Сталиновог* учења, последије *њиховог* ослобођења, са *његовог* правца, о *његовом* животу. Оних других примера, међутим, тамо не налазимо. И. Андрић у своме делу Травничка хроника на стотину првих страница, с којих сам узео примере — присвојне придеве и заменице на *-ов* и *-ин* такође употребљава искључиво с наставцима придевске промене. Овде налазимо: досадашњег *његовог* живота, стр. 25, за време *конзуловог* проласка 38, на штету *његовог* угледа 39, у *његовом* конзуловању 40, у овдашњем *везировом* конаку 55, о животу *краљевог* 61, познаник *Најолеоновог* брата 69, из *генераловог* стана 69, садржина *Давиловог* живота 72, томе портрету и *њиховом* господству - и свега до 30 оваквих, а ни једног јединог примера са завршецима именичке промене. Исто стање налазимо и код већине осталих данашњих наших писаца.

Кад ствар стоји овако како је изнесено, не могу се, мислим, сматрати неоправданим предвиђања да ће облици одређене придевске форме у зависним падежима посесивних придева и заменица на *ов* и *ин* и даље потискивати, па можда и сасвим потиснути из употребе оне друге облике. Но не сме се из овога извести закључак да треба нарочито избегавати употребу облика ових речи с наставцима именичке промене. Ако они у таквом облику синтаксички данас не значе ништа посебно, — стилски несумњиво имају своје функције. Али у настојању граматичара да се ове речи употребљавају само с наставцима именичке промене, ми не видимо ништа друго до претераног пуризма и бесплодне педантерије.

М. Стевановић

„У ПРИПОВЕТКИ“ и сл.

У целој књизи једног нашег млађег научника у којој се говори много о народним приповеткама стално се употребљава облик „приповетки“ и у локативу и у дативу место једино правилног „приповеци“. Вероватно му је изгледало да би се обликом „приповеци“ сувише удаљио од номинатива и других падежа у којима се сугласничка група *шк* чува (приповетка, приповетке, приповетком и сл.). Не може се рећи за тога писца да се није трудио у другим правцима да му језик буде потпуно исправан. Према томе, и по доследности са којом се држи поменутог облика и по свима другим особинама његова језика, види се да његова употреба није случајна. Или он мисли да тако *може* писати према другим сличним особинама које се јављају у нашем језику или он сматра да тако *шреба* писати, и овако, прећутно, без икаквог даљег расправљања, множином примера ове врсте у својој књизи ради на томе да се тај облик прошири у нашој књижевности. Да видимо да ли има права.

Опште је правило нашег књижевног језика да се сугласници *к*, *г* и *х* у именица ж. р. мењају у *ц*, *з* и *с* у дативу и локативу (*рука: руци, слуга: слуги, снаха: снаси*). Од тог општег правила наша школска граматика допушта да се у три случаја то претварање не врши:

а) у именима личним: *Анки, Стојанки, Мики* и сл.;

б) када се основа завршује гласовним групама *цк*, *зи* и *сх*: *коцки* а не *коци* (од коцци), *мази*, а не *мази* (од маззи) и *паски*, а не *паси* (од пасси);

в) када се основа завршује гласовном групом *чк*: *шачки*, а не *шаџи* (како би се добило од *шачџи* после једначења *џ*, дакле *шачџи*; облик *шачџи* још се допушта);¹ можда би се могло додати: и онда када је та група *ћк*, напр. *воћка: воћки*, а не *воџи*, на што би се *воћџи* могло свести; али се облик *воћџи* такође допушта.

¹ в. А. Велић, Граматика српскохрватског језика за други разред, II изд., 1934, стр. 76-77.

Према овоме било би неправилно писати *приповешки* место *приповеци* (од приповетци), као што чини наш писац. Али наш писац је, можда, знао више него што пише у школским граматикама. Он је знао да код наших писаца има колебања у том правцу, онако исто као што има колебања и у народним говорима. Тако је могао прочитати код Маретића о колебању и у народним говорима. Он је могао прочитати код Маретића ово: „Тако мислим да се обично говори и *крушки*, *воћки*, а многи ће добри штокавци рећи и *мошки*, *пушки*, *шрски*“ (Gramatika i stilistika, II izd., 1931, 139 стр.). Ово може бити и истина, али се пита да ли из овога треба извући правило да тако треба и писати, јер много штошта се говори што још није постало особиним књижевног језика. Досада је служило као правило само оно што се искључиво употребљавало, а не оно што се употребљавало спорадички. Тако знамо да је Вук писао: од *мошка* — *моци*, *љуска* — *љусци*, *пушка* — *пушци*, *шрски* и сл. (примери се могу наћи код Маретића, стр. 138 - 139), а писао је и *приповијец* напр. у Рјечнику: Дундулов До, у *приповијец*: Наврела вара од Дундулова Дола (в. код Броза-Ивековића под речју приповијетка). Што се тиче Даничића, он је у овом правцу био још строжи од Вука пишући *ц*, *з* и *с* и у личним именима.

Упућују нам се каткада питања, да ли треба мењати поменуте сугласнике у називима места и предела или покрајина и наводи се по који пример где и Вук не мења тих сугласника у појединим случајевима ове врсте, напр. *Боки*, *Лици*, *Меки*, *Пожеги* и сл. (све код Маретића, стр. 138); али не треба заборавити да у Вука има доста примера, још и више од горњих, у којима он у таквим случајевима мења те сугласнике: *Америци*, *Пожези*, *Вишфази* (од имена места *Вишфага*), *Боци*, *Меци*, *Миљешевци* (име цркви), *Лийисци* (од *Лийиска* Лајпциг), *Перзи* (од *Перга* име месту), *Рашици* (име реци), *Волзи* и сл. (све код Маретића, наведено место). Има таквих примера и изван оних које наводи Маретић; исп. напр. за *Лику*: *Крушица*, у *Лици* ријека (у Рјечнику) и сл. Уопште немењања тих сугласника у оваквим случајевима има више у народним песмама неголи у Вуковој прози. Исп. напр. Узми књигу... па је *Лици* подај *Мустјајбегу* (Броз-Ивековић, Рјечник I, 628). Истина је, драги побратиме! да смо често у *Боки* *Которској*; али у својим Пословицама пише:

„Како у Дубровнику и горе по *Боци* (в. код Броза-Ивековића I, 84) и сл.

Као што се из овога види, ово су колебања која су се могла развити под утицајем оних наших говора (чакавског и др.) у којима се поменути сугласници у падежној промени не мењају. Али то не значи да се за њима треба поводити и у књижевном језику.

У новије време, нарочито после ослобођења, срећу се облици без промене сугласника у помињатим случајевима доста често. Али то су обична отступања од књижевног језика која треба сузбијати.

Сваки језик има своја граматичка правила која вреде за извесно време. Она нису вечна; али докле год се у самом народу толико не измене да се не могу више одржати, она вреде за чланове извесног друштва. То одређује т. зв. „нормативна“ граматика. Она се код нас оснива на овим начелима: када нека црта језичка преовлада у већине оног народа који чини основицу књижевног језика или кад се у већине књижевника даног језика јави нека језичка особина, онда она улази и у језички „канон“ који вреди за целину. Зато се у свих народа и у свима књижевностима врше смотре књижевне употребе извесних особина увек после извесног времена, и ако је каква особина онолико продрла колико је то горе изнесено, она се уноси у књижевни језик. Што се тиче горње особине, то још није наступило:

А. Б.

МРАЗОВИ: МРАЗЕВИ; НОСОВИ: НОСЕВИ и сл.

I

У множини наставак *ев* место *ов* за проширење основе имају, по правилу, именице чија се основа свршава на непчани сугласник: *муж* — *мужеви*, *маљ* — *маљеви*, *кључ* — *кључеви* и сл. Затим су сачувале однос меког самогласника према некадашњем меком сугласнику и именице са старим меким *р* на крају основе које је у нашем језику отврдло: *цар* — *цареви* и сл., док иза старог тврдог *р* имамо *ов*: *бор* — *борови*, *пир* — *пирови* (пир). Колебање је настало код неких именица чија се једносложна основа свршава на гласове *ц* и *з* који су постали од *к* и *г* по трећој палатализацији: *кнез* — *кнежеви* и *кнезови* (кѣназѣ од кѣнагѣ). Кад су гласови *ц* и *з*, који су некада били умекшани, отврдли у нашем језику, онда је иза њих, као и иза обичних старих тврдых сибиланата могло доћи *ов* место *ев*: тако има редовно *вишезови* (а не *вишежеви* или *вишезевѣ*, како бисмо очекивали према *ошац*: *очеви* и *оцеви* и *кнез*: *кнежеви* (исп. старо *вѣтазѣ*). Под утицајем оваквих именица које су се у погледу *ов* и *ев* колебале и код којих је *ев* природна последица умекшаности старог гласа основе — почеле су се колебати и друге неке именице на *з* и *с* (*нос*, *мраз* и сл). То колебање је још могло бити потпомогнуто и двојством поменутих именица на *р*: *цареви* и *борови*. Уз то је дошла и именица *џуш* која је од старог облика *пѣтъ* у инструменталу једн. добијала још рано аналогијом облик *пѣтѣмѣ* > *џушем*, па у сагласности с тим дошло је и *ев* у множини *џушеви*. На тај начин се кроз старије наше споменике, па и данас у дијалектима и код понеких писаца, одржавају аналошки облици: *носеви*, *џојасеви*, *мразеви*, *млазеви* (у говорима). Аналогно овоме сретамо често и у INSTR. једн. *носем*, *џојасем*. У добром књижевном језику ови облици са *ем* и *ев* иза гласова који никад нису били меки немају никаква оправдања поред правилних гласовних облика са *ом* и *ови*: *носом* — *носови*, *џојасом* — *џојасови*, *мразом* — *мразови*, *млазом* — *млазови*.

Више је узео маха гласовни облик *курсеви* од стране речи *курс* која се у множини повела за поменути неправилним облицима. Чак и многи од оних који не би никад написали *носеви*, *појасеви* и којима ти облици врло рђаво звуче често ће написати радије *курсеви* него *курсови*. Многим писцима који иначе пазе на правилност књижевног језика правилни облик *курсови* изгледа необичан и не мире се лако с њим. Па ипак ми мислимо: док год има добрих писаца који мисле о правилности језика кад пишу, а који ће радије написати *курсови* него *курсеви*, биће боље избегавати *курсеви* као непотребан изузетак од правилних гласовних облика са ов иза сибиланта *с*, као што мислимо да ће и облици *пушом* и *пушови* у добром књижевном језику истиснути уобичајене облике *пушем* и *пушеви*.

О гласовном колебању именица на *ц* и *з* из треће палатализације било је речи у Нашем језику (год. VI св. 3, 69-73), а о одабирању и давању предности једном од двојакних облика ових именица може се још посебно говорити.

Повод за ову језичку поуку дао нам је израз: *сштели мразеви*, што смо га прочитали у једној иначе лепој књижици из дечје литературе. Ми бисмо нарочито препоручили редакторима књига за децу да се обрати пажња како би се овакве и друге језичке грешке каквих тамо налазимо што више избегавале. Много ће се учинити на развијању језичког осећања код деце ако добре и у педагошком смислу лепо пробране књиге које им се у руке дају буду имале чист и правилан језик.

J. Вуковић

II

О множинским дублетним облицима о којима J. Вуковић овде говори било је и досад речи у нашем часопису. Тако је проф. А. Белић (у св. 3 год. VI) показао граматички смисао облика *оцеви* и *очеви* у вези са развјетком њихова значења, и тиме је разјаснио њихову употребу у савременом књижевном језику. Он је уз то додирнуо и сличне облике. Затим је Маринко Станојевић (иста год. св. 9-10) скренуо пажњу на појаву дублета: *носеви*, *појасеви*, *курсеви*, *плусеви*, *млазеви* и *мразеви*, али је остао само на констатацији те

појаве, остављајући другима да о томе „промисле и просуде“. Ипак је узгред рекао своје мишљење о овим дублетима: то су „књижевне творевине, непотребне творевине“.

И Ј. Вуковић, као што се види, устаје против употребе ових истих облика. По његову мишљењу они немају никаква оправдања за своје постојање, јер су сугласници њихове основе (*с* и *з*) одувек били тврди, а веза таквих сугласника са проширењем *ев* противи се познатом гласовном правилу наших граматика. Зато Вуковић и вели да су то неправилни облици које треба да избегавамо ако желимо остати на линији језичке правилности. Али овде се одмах намеће питање: у којој је мери исправно такво „решење“ овог морфолошког појава и да ли га, према томе, треба усвојити. Одговор на то питање изискује да се осврнемо најпре на друге дублетне облике код неких именица мушкога рода.

У нашем језику има знатан број именица тог рода — једносложних је много више него двосложних — са проширеном основом у множини. То проширење наметнуле су именице са некадашњом основом на *у* кратко (*син*, *во* и др.), које су се временом једначиле у падежним завршецима са осталим именицама мушкога рода. Отуда смо добили не само *синови*, *дарови*, *волови* већ и: *градови*, *шојови*, *кључеви* итд. Из низа таквих примера граматичари савременог језика извлаче правило да оне именице чија се основа завршава умекшаним сугласницима: *ћ*, *ђ*, *љ*, *њ*, *ј*, *р* (меко *р*) — имају проширење *ев* у множини, а остале *ов*. Напр.: *бич* - *бичеви*, *миш* - *мишеви*, *пањ* - *пањеви*, *бој* - *бојеви*, *смуђ* - *смуђеви*, *цар* - *царев* и др., а, с друге стране: *плот* - *илошкови*, *рог* - *рогови*, *тор* - *шорови*, *ветар* - *вешрови* и др. Ово правило стоји тако за књижевни језик и нарушено је врло ретким примерима од којих ћемо неке ниже поменути. Што се тиче говора, има их за које оно данас не вреди много: „строга разлика између меких и тврдих основа у овоме правцу није сачувана“ (напр. у источним српским говорима налазимо и *кључови*, *мужови*, *огињови* и сл., *илошеви*, *мосишеви* и сл., в. Дијалекте ист. и јуж. Србије А. Белића, стр. 318).

Нас на овом месту интересују именице књижевног језика са оба проширења основе, тј. са таквим множинским облицима који имају и *ов* и *ев*. То су, у првом реду, именице чија се основа свршава сугласницима *ц* и *з*, дакле гласовима које је још у словенској језичкој заједници дала трећа пала-

тализиација. А то значи да су они тада по природи својој били умекшани, и иза њих, као и иза осталих меких сугласника, свако *о* из падежног наставка прелазило је у *е*. Доцније на терену српскохрватског језика они су изгубили умекшаност изговора. И када је проширење основе захватило ове именице, свакако још пре почетка историског развитка нашег језика, ти су сугласници били очврсли. Отуда смо могли добити у XIV в. облике инструментала једнине *кнезом*, *вишезом*, а тако исто и у номинативу множине проширење *ов м. ев*: *кнезови*, *вишезови*. Али тако није морало бити. Јер именице на *ц* имају *еви*: *оцеви*, *сџричеви*, *џалцеви*, *колцеви* и сл., ма да се оне, сем прве, како ћемо ниже видети, у овом облику више скоро не употребљавају. И у инструменталу једн. оне чувају стари наставак меких основа — *ем*. Шта то показује? Показује да су именице *вишез* и *кнез* могле добити наставке тврдих основа (*—ом*, *—ови*) и на други начин, а не онако како је овде речено. И ја сматрам да смо најпре слоговном дисимилацијом самогласника добили у инструм. једн. наставак — *ом* (*е*: *о*), а према њему и у ном. множ. дошао је завршетак — *ови*. Такав однос ових падежа потврђује најбоље именица *зец* која има, супротно поменутих именицама на *ц*, — *ом*: — *ови*: *зецом*: *зецови*. Облик *зецови* заменио је архаичну, краћу множину *зеци* и остао је у доста живој употреби све до данас, а *зецеви*, настало према сличним именицама са завршетком *еви*, једва да је оставило трага од употребе (напр. *зецеви* = дечја игра у славонском селу Отоку, 36. н. ж. VII 1902, 77. — Многи су односили кући у торбама *зецеве*, Ф. Маглајлић: Из старогa вилајета, 106). У истом смислу ваља поменути и од *џелц* INSTR. једн. *џелцом*, ном. мн. *џелцови*, али *џлацем*: *џлацеви*, *вицем*: *вицеви* (*вицови* се чује у шали, у другом значењу: То су његови *вицови* — каже се за некога када нешто избегава у говору или поступцима).

Из свега овога види се да се слог *цо* или *це* преноси живим језичким осећањем из INSTR. једн. у падеже множине када су њени краћи облици почели застаревати. Да је овакво преношење у системи облика могућно, показују и новији облици ном. множ.: *очеви*, *сџричеви*, *џалчеви*, *јарчеви*, *зечеви*, *кочеви*, *кнежеви*, а раније и *вишежеви* (напр. код Његоша: Доклен су ти Турци *вишежеви*, ласно ћемо Хаџем освојити. — Мање пјесме 1825, стр. 51). Овде је веза *че*, *же* из вокатива једнине пренесена такође у ном. множ. (в. по-

менути чланак проф. А. Белића). А да се та веза и учврсти, учиниле су у многоме и именице са основом на *ч, ж* (*мачеви, мужеви*). Уколико нема потребе за диференцијацијом значења код неких именица, ови се облици приближавају све више искључивој употреби.

Врло је занимљива у овом правцу и именица *џуш*. Она је, као и друге именице са основом на *и* кратко, имала у старим српским споменицима наст. — *ем* у инстр. једн.: *џушем, зешем, гостодем* и сл. Да ли је тај наставак добивен под утицајем облика инстр: једн. код именица са меком основом (*коџем, крајем*) или, што је вероватније, према некадашњим сугласничким именицама муш. рода (*ками, камене*) код којих је *е* из генитива једн. и локатива прешло и у инструментални наставак — то је питање историске граматике. За нас је овде од значаја друго, наиме, чињеница да су се све ове именице (са основом на *и* кратко) од XVI в. изједначиле са именицама основе на *о* (*гостом, голубом, џушом* и сл. — као *градом*). Именица *џуш*, иако је почела гласити у инстр. једн. *џушом*, једина је од свих очувала до данас старо *џушем*. Према њему и номинатив множ. добио је завршетак *еви: џушеви*. Иако *џушем* добија све више прилошку употребу, *џушеви* и даље остаје као облик множине који има знатно ширу употребу него облик *џушови*. Међутим зато што би овај био по граматички „правилан“ облик, има их који настоје да се он само и употребљава. И Маретић узима *џушови* као правилно, а за *џушеви* вели: „доста се често у писаца налази и облик *џушеви*, један пут и у Бука“ (Грам. и стил II изд., страна 117). Али језик иде својим путем развитака и често одбија прописе који му се намећу.

Да додам и ово. У нашој савременој дневној штампи наишао сам и на облике *кушеви* и *шушеви*: Титова слава прешла је границе наше земље, она је обишла све континенте, све *кушеве* земљине површине, сва мјеста где људи живе и боре се (Борба, 25 мај 1949). Најбоље је пуцао Симоновски. Но, његови *шушеви* су заслуживали бољу судбину (Борба, 11 јули 1949). Нема никакве сумње да је сазвучје именица *џуш, куш* и *шуш* учинило да се и код ових двеју појави у множини и облик са завршетком *еви*.

Овим нису исцрпени сви примери дублетних облика код именица мушкога рода. Али и ово оволико сматрам да довољно јасно показује како су њихови облички наставци добијани

на различне начине. Зато ћу се овде зауставити у даљем набрајању и тумачењу. Историја падежних завршетака необично је богата разноврсном грађом. Из ње видимо да су се ти завршци мењали под утицајем природе основинског сугласника, или су се добијали у вези са каквим другим падежом у системи промене дате именице, или аналогijом према наставцима других именица истога рода. Они су стално изложени лаким, брзим променама и узајамним заменама, и у већини случајева то може бити против граматичке норме. Стари облици падежа позлаче се из саобраћаја или се везују за једно значење дотичне речи, а на њихово место долазе нови који, брже или спорије, шире круг употребе, док најзад не стекну опште право књижевних облика. Ова необично жива променљивост падежних завршетака објашњава се тиме што су то само спољни знаци својих облика, са диференцијалном функцијом, за које није везано значење речи чији су саставни део.

Да видимо сада како стоји ствар са појавом новијих дублетних множинских облика са проширењем *ев* код именица чији крајњи сугласници основе (*с* и *з*) нису никад били умекшани. Тих именица на *с* и *з* и са дублетним обликом на *ев* м. ов нема много у нашем књижевном језику. То су, углавном, већ поменути именице: *нос*, *појас*, *курс*, *крос*, *џулс*, *џлус*, *мраз*, *млаз*. Одмах нам пада у очи да ниједна од њих нема у корену самогласник *е*; у том случају све именице имају у инструменталу јединине једино наставак-ом, а у множини само -ови: *бесом*: *бесови*, *лесом*: *лесови*, *фесом*: *фесови*, *џлесом*: *џлесови*, *везом*: *везови*, *срезом*: *срезови*, *слезом*: *слезови* и др. Али слоговна дисимилација самогласника у корену и падежном наставку нама не даје скоро ништа више од тога кад су у питању горње именице. Јер узета у обрнутом смислу (тј. *о*: *е*) она се огледа само у два примера, али и то с напоменом да се облици падежа јединине не употребљавају као књижевни облици; дакле: *носем*: *носеви*, *кросем*: *кросеви*. Према њима, на другој страни, стоје сви остали слични примери који не примају такво тумачење. Имамо: *косом*: *косови*, *сосом*: *сосови*, *лозом*: *лозови*, *возом*: *возови* и сл. Разуме се, такве завршетке, са изузетком именице *џуш*, имају и многобројне једносложне именице са ма којим другим тврдим сугласником у основи: *рогом*: *рогови*, *снојом*: *снојови* и др. Исто тако ни дублети *мразеви* и *млазеви* не могу се доводити

у везу са вокативом једн. ових именица: *мразе*, *млазе*, јер таква веза не постоји ни код једне именице са вокативним наставком *е* и са непромењеним сугласником испред тог наставка: *зиде*, али у множини само *зидови*, *граде* — *градови* и многи др. Зато сам ја склон да претпоставим да су горњи дублетни облици *носеви*, *мразеви* и сл. постали другим путем — наиме, утицајем именица са непчаним сугласницима *ш* и *ж* на крају основе, а у вези са природом самих сугласника *с*, *з*.

Иако се ти гласови физиолошки у многоме чему разликују од *ш* и *ж*, ипак се при образовању и једних и других разлика углавном састоји у величини резонатора у предњем делу усне дупље: тај резонатор је код *ш* и *ж* већи и шири него код *с* и *з* што зависи од тога да ли је врх језика повучен и уздигнут или остаје за доњим зубима. Постепеним потискивањем језичног врха при изговарању *с* постепено се прелази на артикулацију гласа *ш*. Дакле, прострујност, заједнички артикулациони простор и сличност у начину образовања чине да су *с* и *з* по природи својој најближи гласовима *ш* и *ж*. И, као што нам показује материјал нашега језика, они при једначењу испред непчаних сугласника и прелазе у те гласове, тј. у *ш*, *ж*: *радосћу* > *радошћу*, *грозђе* > *грозжђе*, *изчезнући* > *исчезнући* > *ишчезнући*, *безжични* > *бежжични* > *бежжични*. Та физиолошка блискост ових гласова и њихово заједничко присуство у нашој свести могли су учинити да се и код извесних именица са *с* и *з* на крају основе у ном. множине појави, поред *ови*, и завршетак *еви* који у књижевном језику редовно долази иза *ш* и *ж*. Он је код неких од њих постао обичан и, као што ће се одмах видети, стекао је доста широку употребу.¹⁾

Од именице *млаз* облик *млазеви* у множини употребљавају неки наши класични писци. Тако налазимо: Доле, у дворишту, бије шедрван, његови *млазеви*, капље воде према светлости... жуге се и шуште (Б. Станковић). На широке димњаке бију густе *млазеви* дима (Р. Домановић). Крв потече *млазевима* (С. Матавуљ). Жуборе тихо, лагано вијугави

¹⁾ Примере сам узимао, са малим изузетком, из лексикографске грађе Института за српски језик САН. Али сам био у могућности да се користим само једним делом те грађе. Због тога је следећи преглед и испао на извесним местима доста непотпун. Ипак сматрам да је изнесен материјал довољан за принципско решење овог питања.

млазеви бистре воде (С. Ранковић). Неколико белих и незграпних *млазева* и бобица перушком намазала (Ђ. Јакшић). Али Јакшић, Матавуљ и Ранковић имају и облик *млазови*. На облик *млазеви* наилазимо, затим, и у књигама са разноврсном садржином и код наших познатих научних радника. Напр.: Могу се утврдити поједини *млазеви* ове струје насељавања (Ј. Цвијић, Метанас. кретања). Најзад ваља поминути неправилне *млазеве*... у маси гранита (Ј. М. Жујовић, Општа геологија). Ајлук... му је обично 8-9 *млазева*, тј. има права да 9 пута помузе сву бачијску стоку (С. Тројановић, Јела). Биљни сок се разлива у многобројне *млазеве* (Ђ. Јуришић, Јестаственица). Кад се почну плавичасти *млазеви* показивати, онда треба још пажљивије мотрити на додавање калија (М. М. Савић, О неговању вина). Пукотинама у кречњаку условљено је сиромаштво у воденим *млазевима* на површини (Ј. Дедијер, Етн. зб. XII, 1909). У томе су слоју отворене теренске пукотине на више места, из којих су шибали *млазеви* воде (Ј. Михаиловић, Трусне катастрофе). Шибала крв из ране на махове, а *млазеви* праве лук (В. Ђорђевић, Марвени лекар). *Млазеви* или водопије — то су витки и обично бујни (дугачки) младари... (Бл. Тодоровић, Воћке и воће). И напоследку, у речнику Ристића и Кангрге, где се именицама не даје множински облик, стоји прилошки израз: (у) *млазевима*. Такав облик нашао сам и у часопису Књижевност: Чинило ми се да из ране тече крв у *млазевима* (год. IV, 1949, 203). Из наведених примера виде се више нијанса у значењу ове речи.

Од именице *мраз* множина је *мразови* — код Вука, као и у Рјечнику Југ. академије. И у својој великој граматици Маретић вели да и ова и њој сличне именице имају само — зови: *јазови, мразови, низови* (стр. 118). Али налазимо и новији, дублетни облик. Напр. код Ст. Новаковића: За време самртних *мразева* он је с војском предузимао дугачке маршеве (Историја Карла XII, СКЗ, стр. 115). Затим: Ако се у некој кошници појави трулеж легла у рано пролеће после изненадних *мразева*, онда се може узети да је болест наступила услед назеба легла (Јов. П. Јовановић, Пчеларство, 98). А у нашој дневној штампи и у савременом разговорном књижевном језику тај је облик обичан и не вређа језичко осећање: Набубрели пупови и млади још зелени ластари воћака и винове лозе врло су осетљиви према слабијим *мразевима*

(Борба, 10 април 1949). Зато и израз „стегли *мразеви*“ који наводи Ј. Вуковић претставља један од многобројних примера употребе овог облика и никако се не може назвати „језичком грешком“.

У групи ових именица једино *појас* има два слога. По пореклу то је сложена реч, али се она тако више не осећа. Вук у Српском рјечнику не даје множину, али Броз и Ивковић наводе његов пример са обликом *појасеви*: „скидали с људи појасеве“ (Милош, 58), који помиње и Маретић у Грам. и стил. (стр. 119). Међутим он сматра да је боље *појасови*, као што је уосталом мислио и Даничић. Опет Маретић, у Рјечнику Југ. академије, вели да је множина од *појас - појаси* и *појасови*, каткад и *појасеви*, и бележи четири писца који употребљавају тај облик: Вук, М. Ђ. Милићевић, Великановић (XVIII в.) и Ђ. Рајковић (у Летопису Мат. српске 120, 110), а затим додаје да се и сам сећа да је тај облик читао „кашто и у другим књигама“. Дакле, ова реч у множини може имати три облика (обичан је и облик са краћом множином). За различна њена значења: 1) Gürtel, 2) Zone, Strich, 3) Geschlecht, Nachwuchs и др. — није увек везан и одређен множински облик. Тако М. Ђ. Милићевић има више пута *појасеви* у значењу „колено“, „нараштај“, али и *појаси* и *појасови*. — Благо души твојој која се тако бринула да нови српски *појасови* долазе на посао с више светлости (Кнежевина Србија, 485). Благо души његовој која се бринула да млади српски *појаси* долазе на посао с више светлости (Поменик, 315). Опет ће можда цели *појасеви* помрети док то буде извршено (Педаг. поуке, 78). Међутим у значењу „der Gürtel“ употребљава *појасови*. Новији облик *појасеви* налазимо и код других писаца. Напр.: Често је била предмет презирања потоњим *појасевима* (М. Ракић, О Енглеској, 114). У Срп. етн. зб. 32, Живот и обичај народа 14, 53, стоји *појасеви* са значењем „сировице које се укуву у горњем и доњем крају плота“. Затим може бити и „кућа с *појасевима* над подрумом“ (Срп. секретар, 136), купа се може делити „на елементарне *појасеве*“ (Љ. Клерић у Гл. Срп. уч. друштва XIV, 161). Доиста, ако узасматрамо кроз окулар О' ових седам обојених *појасева* V R V' R' видећемо... (Св. Видаковић, А. Банос Експ. физика II, 81—прев.). У значењу „опасач“ (од лепка): *Појасеви* лепљиви око стабала спречавају пењање гусеница (Свезнање, под *појас*); „*појасеви* војнички“ (Д. Исајловић,

Историја трговине, 276), Краћи множински облик *појаси* обично се употребљава кад означава „зону“, „гранични појас“.

Иако се множина од именице *нос* употребљава доста ретко, што долази од природе њеног значења, ипак се из примера које је М. Станојевић навео у свом чланку може закључити да је новији, дублетни облик *носеви* ушао већ у употребу и да у њој није нимало необичан. На тај начин старији облик *носови* постепено се архаизује. Међу наведеним примерима има их и са инстр. једн. *носем*, и тај се облик употребљава у многим нашим говорима. Зато ја и сматрам да је ном. множине са завршетком *еви* могао бити добивен према наст. -ем у инстр. једн., као што је напред речено за сличне случајеве.

Што се тиче стране речи *курс*, која се после ослобођења нарочито много употребљава са новом садржином у вези са напорима око стручног подизања потребних кадрова у свим областима друштвеног живота, — она у множини има готово искључиво облик *курсеви* како у штампаним публикацијама тако и у говору. Примера као што је: Данас су многи од ових младих радника, који су завршили *курсеви*, постали вишеструки ударници (Борба, 11 мај 1949) — има на сваком кораку и није их потребно наводити. Међутим код појединаца постоји тежња да се уведе у употребу други облик *курсови*; али за наше језичко осећање он је необичан и оно га не прима, иако је граматички исправан, тј. „правилан“ облик. Ту, дакле, не само да завршетак *еви* иза *с* ништа не смета, него он искључује онај други из употребе који прописује граматика.

Као ова и друге сличне стране речи: *крос*, *џлус*, *џулс* имају у множини и облик са завршетком -*еви*. Само ипак треба рећи да су код њих још увек ретки облици *кросеви*, *џлусеви*, *џулсеви*. Али је за нас важно да они постоје у језику и да је тиме почело да се и код њих губи осећање за један множински облик.

И из овога што је овде изнесено види се да су се неки од множинских дублета помињатих именица појавили доста рано у нашем књижевном језику, а да су други ушли у употребу доцније или тек у најновије време његова развитака. Исто се тако може видети да је њихова појава у знатној мери поколебала језичко осећање у овом правцу, тако да има наших писаца првога реда, као што показују

наведени примери, који ни сами нису доследни у употребљавању једних или других облика, већ их мешају и онда кад су они носиоци истог значења. То губљење језичког осећања, у своме даљем процесу, и чини да ови дублетни облици, тј. облици са проширењем *ав*, као новији, проширују све више круг своје употребе на штету оних других са *ови* који се у граматицима означавају као „правилни“. Термини „правилни“ и „неправилни“ облици нису нимало умесни кад год су у питању језички појави ове врсте. Они се могу примити само онда ако ове посматрамо са тачке гледишта историје језика, односно са тачке гледишта историске граматике. Међутим такви термини не треба никако да се подмећу као одлучујући знак за употребљавање или неупотребљавање појединих облика у савременом српскохрватском књижевном језику, јер се то противи његову основном принципу према којем треба сматрати као правилно оно што се употребљава у народу и што прихвате књижевни и други културни претставници.

Устајати онда против употребе облика: *мразеви*, *млазеви*, *носеви*, *појасеви*, па чак и *курсеви* — значи насилно постављати језичке творевине у нормативне калупе, а терати их из језика претставља ометање његова природног развика. Јер су ови облици већ ухватили корена у књижевности и у другим писаним делима, у разним публикацијама и у разговорном књижевном језику. Истина је да теориско, граматичко уопштавање тражи од нас да само иза непчаних сугласника употребљавамо проширење *еви* у множини, али се такво уопштавање, као што смо видели, сукобљава са нашим језичким осећањем. У нашим народним говорима влада право шаренило код обличких завршетака: и иза основа са меким сугласницима може стајати *ови*, као што се, с друге стране, *еви* налази и иза тврђих сугласника. Ту се ни издалека не могу прописати никаква правила која постоје за књижевни језик. И због тога је врло тешко сложити се са мишљењем М. Станојевића да су облици о којима је овде било говора само „књижевна творевина“. Што се пак тиче њихова права на употребу, они, у духу поменутог принципа нашег језика, то право у потпуности имају. Отуда свако проглашавање тих новијих облика за „неправилне“, неоправдане или чак „непотребне“ облике — погрешно је. Они се тако, не могу сматрати јер нису настали никаквом случајношћу нити су намерно наметнути од извесних појединаца, већ су плод опште

законитости у језику која регулише развитак целокупног језичког материјала, и као такви носе собом могућност да се одржавају у животу, и, још више од тога, услов да даље шире границу своје употребе. Да ли ће сви они једном преовладати над старијим облицима, или ће се са њима употребљавати напоре, или ће се најзад неки од њих потпуно повући из употребе — то ће показати развитак нашег књижевног језика у будућности.

Б. Милановић

III

У горњим чланцима наших сарадника Вуковића и Милановића изнета су два опречна мишљења о истом проблему. И свако је од ових мишљења са по једног гледишта оправдано. Позивајући се на отсуство гласовних услова за промену множинског наставка *-ови* у *-еви* у неких, претежно једносложних именица мушкога рода на сугласнике *с* и *з*, Вуковић облике на *-еви* оглашава за „неправилне“ и зато, мисли он, ваља избегавати њихову употребу. Милановић, међутим, сматра да, већ самим тим што су облици о којима је реч распрострањени не само код наших писаца већ и у народу — никако не треба устајати противу њихове употребе у књижевном језику.

И заиста, колико год је тачно да природа односних сугласника у основи не допушта облике с уметком *ев* испред множинских завршетака, исто је толико несумњиво да је до везе самогласника *е* са сугласницима *с* и *з* овде дошло по делимичној њиховој сродности с некада палаталним сугласницима *ш* и *ж*, иза којих у облицима множине редовно имамо уметак *ев*. Не може се, дакле, рећи да облици *носеви*, *мразеви* и сл. нису и лингвистички условљени. С овом условљеношћу једино је, како излази и из Милановићева разлагања, могло доћи до њихове напоредне употребе с облицима на *-ови* и до њихова преовлађивања над овима последњим. Од интереса је само знати који су од ових облика у нашим народним говорима распрострањенији. Зато молимо читаоце да нам доставе: да ли су код њих обичнији облици *носеви* и *мразеви* или *носови* и *мразови*. И за сваку од наведених именица појединачно нека тачно кажу да ли су код њих чешћи облици множине на *-ови* или на *-еви*,

или се те именице употребљавају само са једним од ових настајака. Тек када се утврди који су облици у народу распрострањенији, онда ће се моћи лакше предвидети који ће од њих преовладати у књижевном језику.

Овде је стављено једно од основних питања у језику: да ли је оно што је лингвистички оправдано у исто време и обавезно за књижевни језик.

На то питање мора се одговорити са гледишта књижевног језика. У њему је увек за извесно време причвршћен језички развитак за извесна правила која истичу из особина самог језика. То је „норма“ у језику. Ње се морају придржавати сви претставници тога књижевног језика докле отступања не овладају разговорним језиком толико да се пробијају кроз језик већине. Можда би се то већ и сада могло рећи за неке од побројаних примера, напр. за *Њушеви*; али за све то не вреди још. Према томе није још дошло време да се они у језику допусте.

Цео је језички развитак у тој борби. Нрво, које увек има језичког оправдања, или се после показане извесне снаге губи или се толико развије да се „револуционарно“ пробија и овлађује књижевним језиком. Наравно, и за једно и друго има и нарочитих услова, који се могу у сваком засебном случају и показати, али док то не дође, остаје се при прописима „нормативне“ граматике. Иначе би у књижевном језику завладала велика произвољност.

Уредништво

„ЗНАОЦИ“ — „ТАОЦ“ ?

У једној расправи један од млађих књижевника пише стално *знаоци* од имен. *зналац*; а опет готово се стално пише, нарочито у журналистичкој књижевности, *шаоц* и мења се тако у свима падежима са задржавањем -о- (*шаоца* ген. мн.). Обема се овим речима; овако употребљеним, може с правом приговорити на основу наше „нормативне“ граматике.

1. *Знаоци*. Вук реч *зналац* не употребљава. У речнику Броза-Ивековића наводи се само један пример, и то из Даничићевих писама: Не бисте ли ми сада могли дознати што о томе код наших *зналаца* турског језика? Али тај пример не даје нам могућности да сазнамо како је Даничић изговарао генитив и остале падеже једнине (да ли *зналца* или *знаоца* и сл.) и падеже множине (да ли *знаоци* или *зналци*, *знаоцима* или *зналцима* и сл.). У овом речнику стоји као обичан генитив *зналца* и ређи или спореднији облик *знаоца*. Тако исто има и речник Ристића и Кангрге, вероватно под утицајем речника Броз-Ивековићева. Међутим у савременом језику обично се употребљавају облици без мењања *л* пред сугласником у *о*: *зналац*, *зналца*, *зналцу*, *зналцима* итд. Питање је: да ли су ти облици оправдани и да ли су једино они оправдани.

Познато је правило нашег језика да се сугласник *л* претвара у *о* на крају речи и кад у промени речи стоји на крају слога пред другим сугласником: *жешелац*: *жешеоца*, *бео*: *бела*, *жсалац*: *жсаока* и сл. Али је мање познато да је уствари то правило старог нашег језика и да данас вреди само *уштолико уколико се у речима из старине сачувало*. Јер наша историска граматика са поузданошћу утврђује да се та гласовна промена десила у нашем језику, и то у оним нашим дијалектима који служе као основица савременом књижевном језику, — крајем XIV в. Већ у XV веку она је престала да вреди у потпуности за наш језик, али се чувала

мену, није ни с које стране поремећена. Тако је то остало до данашњег дана. Али број речи у којем је та промена поремећена знатно је порастао, тако да је доста велики. Да наведем један типичан пример. Некада је постојала реч *молба* која је крајем XIV в. прешла у *моба* (=мооба). Као што је познато, та је реч задржана када се неки рад добровољно врши од многих који су дошли по „молби“, па је та реч у свом промењеном облику (*моба*) и почела да значи такву радњу. Међутим када је од глагола *молиши* било потребно начинити именицу, она је поново направљена у облику *молба*, и како у то време није више вредело поменуто правило (јер је ова именица добивена после XIV в.), облик *молба* остао је до данас. Тако од именице *џалац* имамо у ген. *џалца* у ном. мн. *џалци* итд., док је облик *џаоци* остао за шипке у точку; *џалац* у пчеле, гласи у генитиву једино *џалца*, у множ. *џалци*, међутим у *џаока* или *џаоце* то се претварање задржало као у старим речима; тако исто и у страним речима као *џалма* или у *булка* (према турској речи *була*) и сл. које су се појавиле код нас после XV в., то се претварање не врши (исп. и *бакал*, *генерал* и сл.). Али, по угледању на друге речи са сугл. *л* (по аналогiji, како се то научно каже), може то *л* бити враћено и у положај на крају речи или пред сугласником; напр. *шојал* у данашњем језику место и поред *шојао* (према *шојла*, *шојло* и сл.), *обал* (поред *обао* према *обла* и сл.); иако се још увек *зао* једино употребљава.

Тако се десило и са речју *зналац*. То је новија реч, тако да за њу не вреди оно старо претварање и наш језик има правилно *зналца*, *зналцу* и сл., *зналци* у мн. итд. Употреба облика *знаоца*, *знаоци* и сл. само је подражавање речима на -*лац*, -*оца* (*жешелац*, *жешеоца* и сл.) које су ту особину сачувале од старине. Ако се то подражавање изврши у народноме језику, њега мора бити и у књижевном језику; али ако тога нема у народноме језику и већина књижевника нема те појаве, онда нема смисла нарочито је уводити према *свесној* аналогiji коју ми сами стварамо на основу примера који су нетачно протумачени. Тако исто у књиж. језику именица *неваљалац* не мења свога *л* у падежима испред сугласника: *неваљалца*; тако и: *погорелац*, *стрелац* и сл. па не би имало никаква смисла навлаш друкчије употребљавати у књижевном језику, јер би то значило да ми

поправљамо сам језик. Ми можемо и морамо поправљати појединце кад греше, али језик не смемо поправљати. Сем тога, речи које не мењају *л* значе особину (*неваљаца*, *зналаца* и сл.), а које мењају значе вршиоца радње (*жетелац*: — *шеоца*, *ионилац*: — *иоца*, *држалац*: — *аоца*, *ималац*: — *аоца*, *носилац*: — *иоца* и сл.).

2. *Таоц*. Супротно овоме имамо код речи *шалац*. Она је сачувала и своје глаголско значење и старе облике: ген. *шаоца*, дат. *шаоцу*, множ. *шаоци*, ген. множ. *шалаца* (значи онога који служи као залог). Зато нема разлога употребљавати у номин. јед. *шаоц* исто онако као што не би имало смисла писати *жетшеоц*, иако има људи који тако говоре. Може неко запитати: зашто немамо права да употребљавамо *шаоц* према *шаоца* када језик сам гради *зналца* према *зналац*? Зато што не дајемо закон ми језику, него језик нама. А закон је у језику како већина народа или већина књижевника употребљава коју црту. Код ове речи задржани су још стари односи: *шалац*, *шаоца*, *шаоци*, *шалаца*, док су код речи *зналац*, *зналца*, *зналци*, *зналаца* преовладале новије језичке особине, наравно, у зависности и од њена значења.

А. Б.

ИЗ ЖИВОТА РЕЧИ

Порекло речи: адрай, адрайа, адрайац, адрайавац, адрайовац, адрайовица, адрайовишина, адрайовачки, адрайовски, адрайски

Колико је мени познато, код нас је Вук први забележио у своме речнику реч *адрайовац* и од ње изведен придев *адрайовачки*, -ка -кв. По њему је *адрайовац* у ген. једн. гласио *адрайовца*, а у ген. мн. пл. *адрайовцаџ*, и значи је подеран (одрпан) солдат (etwa sansculotte), Schimpfwort gegen einen schlecht gekleideten Soldaten, convicium in militem pannosum.

Одатле је та реч пренесена и у речник Југославенске академије заједно са наведеним тумачењем. Кад је тако та реч ушла у наша два речника, није никакво чудо што је она кроз њих, тако да кажемо, стекла право грађанства у нашем језику и што се проширила и тамо где се пре тога без сваке сумње није употребљавала. Зато, вероватно, ту реч и речи од ње изведене налазимо и у делима многих наших писаца, па међу њима и код неколицине који се убрајају међу најбоље.

Тим поводом прегледао сам и збирку речи Института за српски језик САН, па сам установио да се ова реч у народу употребљава у више облика но што је забележено у поменутих речницима, иако сам узгред добио утисак да та реч првобитно није захватала велико пространство у нашем народу. Према материјалу који сам пред собом имао, њен завичај ће бити садашња Војводина, нарочито Банат, а забележена је и у Банији. У срезу Босански Нови има село *Адрайовци*.

По казивању Љ. Лотића, та реч у Банату има више облика и то :

адрай м. без сумње најстарији, а значи, како он каже, „човек сиромах или некако нижега рода: То ти је прави *адрай*“. Од овога кратког облика начињени су присв. придеви:

адрайов, који припада *адрају*: „То је *адрайов* шешир“.

адрайски: „Прави *адрайски* посао“.

Из горње основне речи изведена је друга именица —

адрайа, *адрайе* која се, по тврђењу Јов. Воркапића, чује по Банији.

Најобичнија форма јесте она коју је забележио и протумачио у своме речнику Вук, па се она у неку руку сматра као књижевна реч. То је *адрайовац*, но поред ње, Воркапић каже, да се у Банији у истом значењу употребљава и облик *адрайовац*.

Немамо разлога да не верујемо извештају Воркапићеву, јер и пок. Иван Горан-Ковачић у својим есејима на једном месту пева:

. . . . .
Велим ти зато, *адрайче*, амо,
Као и јучер с егедом својом.
Гуди пјесму помаме худе . . .¹⁾

Како се види, употребљен је облик вок. једн. *адрайче*, свакако од ном. једн. *адрайац*, дакле изведен је од овог старијег облика *адрай* помоћу суф. *-ац* (-џц).

Под утицајем облика: *адрай*, *адрайа* начињен је и *адрайавац*, а не *адрайовац* који је, нема сумње, изведен из присв. придева *адрайов* наставком *-ац* (-џц).

Ђ. Натошевић из Н. Сада у својој збирци погрдних речи наводи поред облика м. рода *адрайовац* и одговарајући му облик ж. рода *адрайовица*, али јој није назначио акцента.

Најзад, потпуности ради, да напоменем да је Љ. Лотић из Баната записао још једну именицу изведену од *адрайов*, а то је именица *адрайовишина*, за коју је навео и пример: „Све сама *адрайовишина*“ у значењу „којеко“, ма да је ту именицу могла исковати интелигенција кад је *адрайовац* почео да губи своје првобитно значење „божјака у прње и рите одевена“, па је почео да добија фигуративно значење: пропалице, олоша, света са дна друштвеног.

Што се тиче постања основне речи из наведене групе о којој говорим, многи су асоцијацијом коју буди основа *драй*, заведени помало и народном етимологијом, претпостављали да је постала од исте основе од које је начињен глагол *драйати*. Даничић у речнику. Југ. академије s. v. *адрайовац* због наставка и због првога *a* није могао да пристане на такво решење, па је претпоставио да је наша реч постала од немач. сложенице *Haderlumpfe*, а немачки *Haderlumpfe* значи *zerlumpfter Mensch*, *paucius*.

¹⁾ Ivan Goran Kovačić, Eсеји i ocjene, Zagreb, 1946, str. 11.

По значењу ове немачке речи доиста се *адрај*, *адраја*, *адрајвац*, *адрајовац* врло подударају, па узев у обзир да су те речи забележене у Банату и Банији, човек је још више склон да верује да су доиста постале од наведене немачке сложенице, иако много сличности имају са нашим речима: *одријанац*, *одријанца* које су на свом месту забележене у речнику ЈА.

Међутим, ту скоро читајући чланак: *Трговина босанским робљем до год. 1661* од Ал. Соловјева,¹⁾ наишао сам на грчке речи *δοῦλοι* и *ἀνδράποδοι*, како су презриво Византинци називали робље, нарочито оно које су доводили из земаља северне и источне обале Црнога Мора, па га отуда препродавали по медитеранским државама. И доиста старогрчки *τὸ ἀνδράποδον* значио је: 1. роб, особито у рату заробљен, 2. ропска душа, прост, необразован човек, гејак²⁾.

По значењу би и ова реч могла послужити за изодиште речима *адрај*, *адрајовац*. С том претпоставком лепо бисмо решили питање онога првог *а* које је мучило Даничића. Но, ако се кроз њу скида једна беда, одмах се рађају две друге. Намеће се питање: куд се дело оно *и* из грчке речи *ἀνδράποδον*, а не знамо куд се стопило ни оно друго *δ* (д). Но, кад се од *Naderlump* могло начинити *адрај* и др., свакако се као једна претпоставка може узети, по моме мишљењу са више вероватноће, за полазиште и грчка реч *ἀνδράποδον*.

Гл. Елзовић

¹⁾ Гласник Земаљског музеја 1946, св. I, стр. 140.

²⁾ Стјепан Сенц, Грчко-хрватски рјечник, Загреб, 1910 s. v.

ЈЕЗИЧКЕ ПОУКЕ

1. По први пут.

Овај прилошки бројни израз, гдекад и у накараднијем облику—*до први љуш*, прилично је распрострањен у разговорном језику градског становништва. Он је доста чест и у језику дневне штампе; а налазимо га и код понеких наших књижевника, чак и код оних чија се дела иначе не могу мимоћи ако се жели на примеру показати какво је богатство и лепоту наш књижевни језик у своме развоју достигао. Из овога би се могао извести закључак да је право на употребу овог прилошког израза већ стечено, и да се тој употреби не може чинити никаква приговора. Али није тако. Анализом његова значења очевидно неће бити тешко показати да је он у овоме облику бесмислен и да његовој употреби у књижевном језику нема места. Он, пре свега, није узет из говора народног, већ је вештачки исконструисан и наopakим путем почиње да се распрострањује у свакидашњем говору, али само у говору лица склоних примању и других одвећ вештачких конструкција у језику. А правоме народном језику овај израз је остао стран. Зато се и питамо како је његова употреба у наведеноме облику могла наћи примене у неких писаца. Али то још не значи да се не може разумети како је уопште дошло до његове употребе. Ово, напротив, није тешко објаснити. До ње је свакако дошло под утицајем система — према изразима: *ио други љуш*, *ио шрећи љуш*, *ио четврши* итд. *љуш*. Исто тако је, анализом значења ових израза и значења израза *ио први љуш*, лако закључити да је аналогија овде чисто формална, да противуречи значењу једног и других израза, и да због тога не може бити допуштена.

Бројни прилошки изрази: *први љуш*, *други љуш*, *шрећи љуш*... у реченици казују — који пут по реду се врши или збива оно што се дотичном реченицом износи. Према томе би се рекло да је свака друга реч уз њих за ту службу сувишна и непотребна. Па ипак нема лингвистички оправданих разлога да се праве приговори употреби предлога *ио* уз мултипликативне изразе: *други љуш*, *шрећи љуш*... *шести љуш* и сл. Самим тим што смо казали да се нешто врши, односно дешава други или не знам који пут — ми смо истовремено рекли да се то једном или неколико пута понавља. А предлог

по уз ове изразе такође означава понављање. И његова употреба уз ове изразе, ма да није неопходна зато што они и без предлога исто то значе, — никако није неоправдана, пошто се предлози слажу с облицима с којима имају исто значење. (Испор. са овим напоредност употребе и идентичност значења падежних синтагми употребљених с предлозима и без предлога у примерима: Ослободили су се од *сѝраха* и Ослободили су се *сѝраха*, Упутили су се *ка кући* и упутили су се *кући* и сл.). Али, ако се ово може рећи за изразе који и сами собом означавају понављање, ни у ком случају се то не може протегнути на случај који својим значењем искључује свако понављање.

У примерима: Сада се *по први пуш* пред њима растворила та непозната капија, По задаху се осећало да је просторија *по први пуш* те зиме отворена, Све је то унело у Травник *по први пуш* нешто од оне силе и господства — очевидно се хтело рећи да су се капија и просторија о којима је реч *први пуш* отварале и да је нешто у Травник *први пуш* унесено — у ситуацијама о којима се на дотичним местима говори, те никако не може бити речи о неком понављању означених радњи. И док је у изразима *по други пуш*, *по трећи пуш*, *по четврти пуш* употреба предлога *по* сасвим оправдана, јер се заснива на истоветности значења самога предлога и облика уз које је употребљен, — употреба истога овога предлога уз бројни прилошки израз *први пуш* не само да је сувишна већ је и апсурдна. Значења овога израза и предлога *по* које он ту једино може имати потпуно су опречна, па је зато слагање њихово бесмислено и неоправдано.

Што је, и поред противуречности у значењима предлога за понављање и прилошког израза *први пуш*, ипак дошло до паразитског прилепљивања предлога *по* уз овај израз несумњиво је утицало и то што се исти тај предлог употребљава у дистрибутивном значењу уз мултипликативне бројеве *један пуш*, *два пуш* и др., као у примеру — Сви су ову књигу прочитали *по један пуш* (*по два пуш*, *по три пуш*, *по десет пуш*). Али у овоме случају цео израз значи нешто сасвим друго; у њему предлог *по* не означава никакво понављање радње од једног лица више пута, већ вршење њено од неколико лица онолико пута колико се то бројном прилошком ознаком казује.

Иако разноликост значења искључује оправданост ове аналогije, ми мислимо да је свакако и она по среди. За ово говоре случајеви употребе насловног израза у облику *по први пуша* који је двоструко немогућ и недопуштен.

Сложене речи: *једанпуш*, *двапуш*, *ширипуш* постали су прави прилози, ма да се у њиховим деловима још јасно виде бројеви *један*, *два*, *шири* и именица *пуш*. Међутим у изразима: *четири пуша*, *пет пуша*, *шест пуша*... *двадесет пуша* итд., и поред тога што они имају исту функцију — поједини бројеви и именица *пуш* још чувају своја посебна значења и употребљавају се у одговарајућем облику. А понеки писци и сложенице *двапуш* и *ширипуш* осећају као изразе од по две засебне речи, па их изговарају и пишу у облику *два пуша*, *шири пуша*. (И у Вукову Рјечнику, поред првих облика, ови други стављени су у заграду). С ова два израза тај начин употребе у облику с наставком *а* преноси се и на прилог *једанпуш*, те се често изговара и пише *један пуша*, иако је ово очевидно неправилно. Док уз остале бројеве све именице мушкога рода, уколико се осећају као посебне речи, морају имати завршетак *а*, уз број *један* та именица може стајати једино у облику номинатива, тј. у облику без икаквог наставка.

Овај немогући облик именице *пуш* преноси се одавде и на случајеве где се она употребљава у изразу с редним бројевима, као у примерима: Појединости о деловању пете колоне изнео је овај процес *по први пуша* на јавност, Говори можда *задњи пуша* у своме животу. Придеви и придевске речи уопште у атрибутој служби увек стоје у падежу своје именице. Разуме се да ни овде не може бити друкчије. Зато је и правилно једино: *први пуш*, *други пуш*, *шрећи пуш*... *задњи пуш*.

М. С.

2. Обзиром на или с обзиром на.

Скоро у свакоме броју готово свих наших дневних листова наилазимо на напоредну употребу оба наведена облика с потпуно истим значењем. Једни писци употребљавају овај а други онај облик. А редакције листова, које, с правом уосталом, често у оваквим случајевима врше изједначавања — овде то, изгледа, ретко чине. И разумемо зашто не чине. И у књижевности нашој, како научној тако и уметничкој, тамо где писци сами редигују своја дела, на-

лазимо исто стање. Значи да је сваки уверен у исправност облика какав он сам употребљава. А пошто је то облик једног чисто књижевног израза, а не народног говора — то у народном језику није могуће проверити шта је од овога двога правилно. Зато се ово стање напоредне употребе оба облика у апсолутно истој значењу већ дуго одржава у нашем књижевном језику. Тако смо забележили примере:

С обзиром на његов користан циљ предавач се решио да окуша своје слабе снаге (Ј. Скерлић, Уништење естетике. — Београд 1903, стр. 5), Долазимо да вам кажемо колико нас, *с обзиром на* будућност индустрије, баца у бригу... све веће опадање општег образовања (Б. Поповић, О књижевности. — Београд 1921, стр. 7) и:

Обзиром на наслеђство и на његов положај у системи грађанскога права ту нијесу ни они начисто (Богишић, Положај породице, 1893, стр. 4), Овај је жалбу одбацио *обзиром на* пропис правилника (Закон о Државном савету и управним судовима. — Београд 1930, стр. 49).

Примере из најновијег језика није потребно наводити, пошто је, како смо већ у првој реченици казали, потврду за означено двојство ових облика лако наћи у свакој данашњој публикацији где има чланака од више писаца. А свакако ће бити од користи дати објашњење значења ових израза, и тако показати да ли то значење допушта напоредну употребу оба облика у истој служби и који је облик овде правилнији. То мислим неће бити тешко схватити.

Придошки облик инструментала употребљава се у нашем језику и без предлога и с предлогом *с*, али у свакоме од ова два случаја с посебном нијансом значења. У првоме случају, као у примеру: Он је то *својом вољом* (тј. по својој вољи) урадио, где је воља, схваћена *као средство*, била покретач субјекта да уради оно што се глаголом реченице казује, разуме се службу прилошке одреднице врши сам облик инструментала, без предлога. Међутим у примерима типа какав је — Он је то *с вољом* урадио, у коме се констатује да је субјекат нешто урадио уз присуство воље, *имајући воље*, а не вољом као средством — употребљава се, дакле, овај облик с предлогом *с* зато што ту имамо социјативну нијансу значења. У нашем случају с обликом инструментала именице *абзир* сваки пут се ради искључиво о овом последњем значењу.

Истина је да и обзир који се има унеколико условљава оно што се реченицом казује, али никако не као средство, и уопште се не може схватити као средство, већ као нешто што се узима у помоћ, што се има уза се у време вршења односне радње, или с чим се доводи у везу вршење радње. Тако се у наведеном примеру — Овај је жалбу одбацио *обзиром* на пропис правилника — хтело констатовати да је тај на кога се мисли жалбу одбацио према пропису правилника, дакле — у вези с прописом правилника; одбацио ју је свакако каквим *решењем* или *одлуком* зато што је узео у обзир тај и тај пропис. Да ју је одбацио и немајући *обзира* на дотични пропис рекло би се — Одбацио је жалбу и *без обзира* на пропис. Значи да је жалба могла бити одбачена или без обзира на пропис правилника или *с обзиром* на њ. А пошто је у наведеном случају онај ко је одлучивао о жалби решење донео према пропису, значи да је тај пропис узео у обзир, тј. да је жалбу одбацио *с обзиром* на пропис правилника, па је тако и требало казати. А као у овоме тако и у свим другим случајевима треба говорити и писати *с обзиром* на, а не *обзиром* на.

Наш је часопис уосталом неколико пута и пре рата (види НЈ I, 127 и III, 32) давао одговор на питање читалаца који је од наведена два облика правилнији. Али је мислим и ово шире објашњење било потребно, тим пре што је у послератној штампи и књижевности употреба неправилног облика још чешћа него што је била раније. Она је нарочито честа у стилу администрације и правне литературе. Отуда се увлачи и у разговорни и књижевни језик уопште. Али се може запазити да наши писци с добрим језичким осећањем никад не употребљавају облик без предлога. А ово нам, уз значење целог израза, јасно говори да је правилан само онај други облик и да само њега ваља употребљавати.

М. С.

3. Соба је већ била заузета официрима.

Ову реченицу нашао сам у последњој књизи приповедака једног нашег повнатог приповедача. Несумњиво је да ова конструкција није у духу нашег језика.

Облици трпног стања употребљавају се када у реченици глагол значи да се на субјекту врши глаголска радња. Али у пасивним реченицама, као што то истиче проф. Белић у својој Граматици за III разред, „лице од којег потиче

радња која се на субјекту врши треба разликовати од оруђа којим се радња врши“. У таквим реченицама лице које врши глаголску радњу над субјектом ставља се у генитив с предлогом *од*. За разлику од овог, аблативног значења, оруђе којим се радња врши има инструментално значење, казује помоћу чега се врши радња и ставља се у инструментал. Напр.: *Град је био опкољен од непријатеља и Град је био окружен непријатељима*. У обе ове реченице субјекат је *град* и на њему се врши радња. Само док у првој реченици *од непријатеља* има аблативно значење и показује од кога потиче радња, ко је вршилац радње, у другој *непријатељима* има инструментално значење и казује како се врши радња (исп. *ми смо окружени пријатељима*). У овој другој реченици вршилац радње стварно није означен, већ се обележава у каквој се средини град налази.

Ова два значења су често врло блиска и допуштају употребу и једног и другог облика. Такав је случај и у наведеним реченицама. Међутим, не би се могло рећи да је у обема исказана иста мисао. У првој реченици истиче се да је град био опкољен, а у другој — сам начин живота.

Ако бисмо у горњој реченици место *окружен* употребили *нападнућ*, разлика међу значењима била би много изразитија, односно дошли бисмо до констатације да би реченица: *Град је био нападнућ непријатељем* била бесмислена, јер би *непријатељем* било средство којим је извршен напад, а то ни у ком случају не може бити. Према томе, у овом случају једино је правилно: *Град је нападнућ од непријатеља*, јер је непријатељ вршилац напада, а средство којим је напад извршен је неко оружје (артиљерија, тенкови и сл.).

Ево још неколико таквих примера: *Злочинац је осуђен од народног суда, Он је кажњен од својих родитеља, Похваљен је од свога ошарешине, Радник је награђен од предузећа*. У свим овим примерима имамо вршиоца радње (народни суд, родитељи, старешина, предузеће) у генитиву с предлогом *од*. Облик са инструменталом не би био у духу нашег језика.

Супротно овоме, у примерима: *Непријатељски положаји нападнући су артиљеријском ватром, Кривац је кажњен примерном казном, Најбољи радник одликован је Орденом рада, Он је награђен првом наградом*, сви облици у инструменталу (ватром, казном, орденом, наградом) значе средство којим се врши радња, док сам вршилац радње није означен (он

је непознат или га није потребно означавати). Облици инструментала не могу у овим примерима бити замењени генитивом с предлогом *од*.

У поменутој реченици *соба* је субјекат на коме се врши радња, а официри су лица од којих потиче радња, а никако средство којим се она врши. Према томе, правилно би било: *Соба је већ била заузета од других официра*.

Како се у српскохрватском језику пасивне реченице ређе употребљавају, већ је обичније да се исказују облицима актива, не мењајући значења, то би се и ова реченица, без икакве промене значења, па чак и реда речи, могла претворити у активну и тада би гласила: „*Собу су већ били заузели други официри*“.

Св. Марковић

4. Крвавити и крварити.

Код истог писца налазимо и овакву реченицу: *Ма да му се још неохлађено . . . срце крвавило при помисли да ће . . .*

Глагол *крвавиши* Вук означава као прелазан дајући му значење *blutig machen*, а Академијин речник *чиниши да што буде крваво*: „Немаш на што сабље извадити, | Нит је имаш о што крвавити“. За рефлексивну форму овога глагола *крвавиши се* и Вук и Броз-Ивековић дају значење *blutig werden*, тј. постајати крвав, и наводе пример из народне песме: „Крвави се сва вода Морава | Од јунака и добријех коња“. Исто значење има и у Академијину речнику, само што овај, за разлику од Вукова и Броз-Ивековићева, наводи и значење које се налази у горњој реченици: *штоши*, пуштати из себе крв. (У горњој реченици је ово значење употребљено фигуративно).

Међутим у савременом језику разлика у значењу повукла је за собом и диференцирање облика. Тако је глагол *крвавиши*, као прелазни глагол, задржао значење које има у сва три поменута речника, тј. *чиниши да што буде крваво*. За разлику од овога, глагол *крвариши* непрелазан је и значи *пушташи из себе крв*. Напр.: Рана му још крвари, тј. још није зарасла, још (помало) пушта из себе крв. Или фигуративно: Срце ми крвари. Ово значење добија своју потврду нарочито у глаг. именици *крварење* која је тако често у употреби и постала је медицински термин. Од поменутих речника глагол *крвариши* налази се само у Академијину, у коме стоји да „постаје од крв (управ од крвар) и има раз-

лична значења“. Једно од тих је: „према крварење, могло би значити: пролијевати крв, непрелазно“.

С обзиром на ово диференцирање глагола *крвавити* са објектом и *крвариши* без објекта, овај последњи је преузео значење које у поменутој реченици има глагол *крвавити се*, тј. *иушшати из себе крв*. Према томе „*Ма да му је још неохлађено ... срце крварило при помисли да ће ...*“ било би боље него онако како је писац употребио.

Св. М.

5. Болони су их пробудили обојицу. Лежали су једно преко другог.

У овим двама реченицама (употребио их је исти писац) говори се о двојници војника и оне чине целину: објекат прве реченице субјекат је друге. Међутим, ако их посматрамо овако, издвојено од осталог текста, то се не би могло рећи. Док је из прве реченице јасно да се ради о два лица мушког рода, друга нам то не потврђује, већ нас, напротив, доводи у сумњу у погледу рода.

У нашем језику честа је употреба основног броја *један* према редном броју *дружи*: *они један другог помажу, један о другоме мисле, један другоме се обраћају* и сл. У свим овим примерима мисли се на лица мушког рода, док би се за лица женског рода рекло: *једна другу помажу, једна о другој мисле, једна другој се обраћају*. Дакле, у првом случају, тј. када су оба лица мушког рода, и бројеви *један* и *дружи* у мушком су роду, а када су оба лица женског рода, и бројеви су у женском роду. Међутим, ако се мисли на лица различитих родова (мушког и женског или женског и средњег), оба броја ће бити у средњем роду: *они једно друго помажу, једно о другом мисле, једно другоме се обраћају* (напр. брат и сестра, муж и жена, мајка и дете). Исти је случај и ако су оба лица средњег рода.

Пошто је у горњем примеру јасно да су оба лица мушког рода, што нам потврђује и бројна именица *обојица*, у другој би реченици правилно било *један преко другог*, а не *једно преко другог*, јер би ово последње могло означавати и два лица различитих родова.

Св. М.

6. И нервозно мицајући кажипрстом....

У овој реченици из једне књиге приповедака која је недавно изашла имамо неправилан облик прилога садашњег од глагола *мицаши*.

Иако је грађење овог глаголског облика врло једноставно и лако, ипак је потребно о томе рећи коју реч због ове и сличних грешака које се понекад омакну.

Глаголски прилог садашњи гради се само од несвршених глагола ако се облику 3-ег л. мн. презента дода наставка *-ћи*. Међутим појединци, не водећи рачуна о горњем правилу, аналогно глаголима који у 3 л. мн. презента имају наст. *-ју*, граде тако прилог садашњи од неправилног облика презента у 3 л. мн. То се обично догађа код глагола који у основи презента имају измењен сугласник испред наставка *-е*. Тако се понекад (истина, врло ретко) може чути: *мицајући*, *лагајући*, *низајући*, *отакајући*, што је, разуме се, неправилно, јер 3 л. мн. презента ових глагола гласи: *мичу*, *лажу*, *нижу*, *отачу*, а према овоме облику прилог садашњи: *мичући*, *лажући*, *нижући*, *отачући*.

Од овог правила отступа једино глагол *хошећи*, од којега 3 л. мн. презента гласи *хоћу*, а прилог садашњи *хошећи*.

Код свих осталих глагола прилог садашњи се гради према горњем правилу: *млети*: *мељу*: *мељући*, *мрети*: *мру*: *мрући* (обичније *умирати*: *умирући*), *клети*: *куну*: *кунући*, *жети*: *жању*: *жањући*, *звати*: *зову*: *зовући*, *пљувати*: *пљују*: *пљујући*, *зобати*: *зобљу*: *зобљући*, *викати*: *вичу*: *вичући*, *давати*: *дају*: *дајући*, *слати*: *шаљу*: *шаљући*, *брисати*: *бришу*: *бришући*, *звиждувати*: *звиждућу*: *звиждућући* и сл.

Св. М.

ПОЗИВ СТРУЧЊАЦИМА И ЧИТАОЦИМА!

(ФОРМАЛИСТИЧКО ИЛИ СТВАРНО ПРОУЧАВАЊЕ МАТЕРЊЕГ
ЈЕЗИКА У ШКОЛАМА)

Наш часопис од свога оснивања устаје против формалистичког проучавања и предавања матерњег језика и проповеда стварно изучавање његово у нашој школи, не само средњој већ и у свакој школи у којој се говори о народном или књижевном језику. Он је стално износио да проучавање језика независно од стварности које се језик тиче и којој је намењен — значи узалудно мучење оних који се тако о језику поучавају. Граматичка вежбања вршена искључиво граматике ради, а не ради упознавања језичке стварности која вреди подједнако за све језике света, — учинила би од језичке наставе матерњег језика један сасвим непотребан предмет у школама који не даје ништа и не служи ничему.

Познате су негативне стране наставе матерњег језика у нашој средњој школи и све незгоде наше културе које су отуда проистицале. Није се сматрало да само стручни наставници смеју предавати тај предмет, већ се предавање његово додељивало људима без икакве дубље спреме у том правцу. Неговање и проучавање књижевног језика нашег ограничено је било само на ниже разреде средњих школа, а у вишим разредима остављено је било, мање или више, увиђавности самих ученика. Тако је постепено, али стално, опадала култура књижевног језика у нашој школи и неприменост је све више хватала корена.

То је било наопако стање. Не треба, мислимо, никог данас уверавати да такво стање не треба и даље да остане. Давно је утврђено у свима културним земљама да књижевни језик мора бити у свима школама које служе народном образовању у средишту обуке; да се ту сви ученици морају упознати и са лепотама и особинама нашег и народног и књижевног језика које ће их доводити и до правилне употребе и говорног језика образованих људи и до владања основним стилским особинама књижевног језика. Учење и предавање народног књижевног језика, наравно у вези и са радом на упознавању добрих књижевних дела наших писаца, — то је прва и најважнија област народне културе којој мора бити посвећено образовање нашег народног подмлатка.

Како да се то постигне, а да се не понове погрешке прошлости? То је сложено питање које треба размотрити са најразличнијих страна, и према обиму грађе, и према методу који треба употребити и према научној страни познавања самог предмета и т. сл. Врло је корисно што је то питање покренуто у нашој јавности и што су се појавили скупови на којима се о том расправља. „Наш језик“ поздравља са искреном радошћу ту појаву и желео би, са своје стране, да помогне свестраном расветљавању питања која стоје у вези са наставом матерњег језика у нашим школама. Зато „Наш језик“ отвара тим питањима нарочито место у реду предмета којима се његова садржина посвећује и позива све оне који су о тим питањима размишљали или вршили каква испитивања да у овој рубрици учествују.

Уредништво „Нашег језика“ жели да та рубрика постане место на којем ће се о тим питањима стално и стручно расправљати да би сви они који желе нашли ту потребне поуке о њима. На стављена питања Уредништво ће радо одговарати онима који их буду стављали, а тако ће исто и са своје стране покретати питања која са тим стоје у вези.

Уредништво не жели ни с које стране ограничавати ни слободу изношења питања ове врсте од појединих стручњака нити начина како да се о њима расправља. Оно би само молило да се у засебним чланцима обрађују појединачна питања, да би и други, који о њима имају што да кажу, могли изнети засебно своје мишљење; у исто време то би било корисно и због ограниченог простора којим наш часопис располаже.

Али ово је само начелна напомена која не треба никога да спречи, ако је потребно, да говори и о питањима која су тако сложена да их је тешко разбити у засебне делове. Тако исто и напомена о обиму расправа не треба никога да спречи да пошаље своје мишљење о каквом питању. Једном рецју, Уредништво ће радо објављивати све корисне прилоге у овом правцу на овом месту и трудиће се да и са своје стране учини све што може да се расправљање о овим питањима упуту оним путем који ће донети несумњиве користи настави нашег народног и књижевног језика у школама.

Уредништво

ИСПРАВКЕ

Страна	ред	стоји	треба
4	2 озго	опрема	спрема
17	4 озго	се спрема	се спремају
18	21 озго	своје	своје чланове
24	2 овдо	употребљају	употребљавају
26	17 озго	свршују на“	свршују на о“
30	2 овдо	знацима	знацима
33	16 овдо	иму	уму
34	17 овдо	III издање... 1963	II издање... 1963
58	4 озго	пл.	—

Наш језик излази месечно у свескама од 2 до 3 шабака или један-
цух у два месеца у свескама од 4 до 6 шабака; десет, односно пет
свежака, чине једну књигу. Јула и августа часопис не излази. — *Годишња*
претплата износи 100.— дин., број 10.—, односно 20.— дин. Претплата
се шаље *Научној књизи*, Булевар Црвене армије 69 (са ознаком
„за Наш језик“), чековни рачун 102-901880; телефон 27-011. Рукописе
слаши коме од чланова *Уређивачког одбора* или *Браниславу Милановићу*,
секретару Одбора, *Семинар за лингвистику*, *Филоз. факултет*, *Београд*.

Научна књига има старија (*предрашна*) годишња *Нашег језика*
(од год. II — VII и год. VIII св. I) која се могу добићи по цени од 50 дин.
свака година, свеска 5 дин.

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

КЊ. I св. 3-4

БЕОГРАД
1950

САДРЖАЈ

	Страна
1. Уредништво: Уз педесетогодишњицу наставничког рада прозе- сора А. Белића	73
2. А. Белић: Напомене о данашњим задацима књижевног језика	75
3. М. Стевановић: Синтаксичка и стилска вредност предлога с	108
4. Р. Бошковић: Придеви типа <i>ораћи</i>	116
5. Драг. Живковић: Питање практичности новог начина стављања запете	132
6. А. Б. Поводом претходног чланка	138
7. В. М. Мишовић: О народним речима за „зихернаду“	142
8. Б. Милановић: „Присуствовати“ и „бити присутан“	146
9. Св. Марковић: „Ђорав“ и „слеп“	151
10. Гл. Елезовић: 1. Абдест, абдес, авдест, авдес и сл.; аваз	154
2. Још неколико речи о <i>адраповцу</i>	160
11. Језичке поуке:	163 — 168

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР:

др Александар Белић, Глиша Елезовић, др Радомир
Алексић, др Михаило Стевановић, др Радосав Бошко-
вић, Бранислав Милановић и Игрутин Стевовић.

Научна Рибита

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
БЕОГРАД 1950

НАШ ЈЕЗИК

Књига I

Нова серија

Св. 3—4

УЗ ПЕДЕСЕТОГОДИШЊИЦУ НАСТАВНИЧКОГ РАДА ПРОФЕСОРА А. БЕЛИЋА

Наш језик бележи и поздравља педесетогодишњицу наставничког рада свога оснивача, главног уредника и главног сарадника — професора А. Белића.

Он, Наш језик чини то из неколика разлога: прво, као часопис Катедре за јужнословенске језике којој професор Белић пуних педесет година часно стоји на челу; друго, као часопис у коме је професор Белић излагао и изложио своје погледе, највећи део својих погледа, на књижевни језик — уопште, на наш књижевни језик — напосе; и треће, као часопис у коме ће професор Белић излагати и изложити своје погледе на развитак књижевног језика нашег — данас, у новим нашим друштвеним условима, у условима изградње социјализма у нашој земљи.

Из та три разлога поздравља Наш језик професора А. Белића честитајући му педесетогодишњицу наставничког рада. Али Наш језик не поздравља професора Белића само из та три разлога.

Од седамдесет и три свеске Нашег језика — свега две су без чланка професора Белића; неке су свеске с по два, неке и с по три чланка његова; све заједно с осамдесет и шест чланака његових.

Преко тих многобројних чланака својих професор Белић је Нашем језику дао оно чиме се он оштро

разликује од многих наших „бранича“ и „бранилаца“ језичких, од многих других словенских и несловенских часописа књижевнојезичких: дао му је правилан, научни методолошки оквир; оквир — не уског, граматичарског, пуристичког гледања на књижевни језик, него широког, вуковског, лингвистичког гледања на њ.

У томе је велика и нарочита заслуга професора А. Белића за Наш језик.

УРЕДНИШТВО

НАПОМЕНЕ О ДАНАШЊИМ ЗАДАЦИМА КЊИЖЕВНОГ ЈЕЗИКА

(Предавање новинарима и књижевницима, прерађено и допуњено)

Мени је врло мило што о нашем језику говорим пред онима који су у првим редовима стваралаца књижевног језика; што говорим о нашем књижевном језику по њиховој жељи да се упознају са савременим питањима нашег савременог језичког стварања. То истиче из сасвим природног осећања што се налазимо не само пред новим временом него у средини велике радне и стваралачке епохе; а језик је, то сви добро знамо, чврсто везан са свима збивањима народним. Нема ниједног догађаја који у њему неће оставити, ако не потпуну слику своју, онда бар свој знатни траг. Најразличнији материјал гомила се са најразличнијих страна и даје извесну слику и самом језику и упућује га одређеним правцем. Сасвим је природно да за тренутак застанемо и да се запитамо: куда идемо у том правцу и шта својим развитком желимо да постигнемо. Несумњиво је да је цело данашње време, цео огромни рад многобројних трудбеника који иду поносно и самоуверено ка стварању своје социјалистичке земље, — под окриљем и под заштитом сличних идеја и стремљења, извесних осећања која су им заједничка и која се и у језику морају огледати. Питамо се: колико се то све види у ономе најтананијем ткању око којег се у својим најискренијим тренуцима сви подједнако трудимо, — у језику нашем. Као кад човек има пред собом велики циљ, цело животно дело, па иде ка његовом остварењу, у извесним тренуцима, готово инстинктивно, од времена на време, он се зауставља да види шта је и како урадио и шта му је још остало

да уради; тако и народне културе, народне цивилизације, идући својим великим циљевима, треба да се покашто упуте својим погледима и уназад да виде колико се урадило и колико се пута прешло, а затим и колико све то непосредно води постављеним задацима.

У овом предавању зауставићу се само на напоменама о овом предмету очекујући да наши стручњаци прихвате и даље разраде питања која су пред нама. Ја сам за овај циљ узео само мали број наших дневних листова, остављајући сву осталу богату грађу коју нам пружа наша књижевност од ослобођења да буде искористићена у студијама нарочито предузиманим да се осветле поједине стране нашег савременог језичког стварања. Овде је изнесено оно што ми се чинило да је значајно да поменем на овом састанку са претставницима наше штампе. Па ипак ја те своје напомене објављујем у мало проширеном облику и у Нашем језику јер сматрам да могу бити од користи и за развитак исцрпнијих испитивања о овом предмету.

Наш књижевни језик до извесне је мере уметничка творевина која је поникла из душе народне онако као што је поникла песма његова, његова орнаментика, његов епски темперамент и уопште његова цела ненадмашна усмена књижевност. Он је, истина, поникао из језичког осећања једнога краја, за чијом је језичком тачношћу и непосредношћу Карацић пазио као за најнежнијом биљчицом коју је ваљало очувати од свих непогода. Али је Карацић језику свога краја дао општу културну обраду и позвао наше народе да се око њега окупе и да на њему зидају своју нову народну цивилизацију.

То не значи да је Вук хтео суверено да протегне свој језик по свим крајевима као једини израз народног духа. Већ је хтео тиме да покаже колико он сматра да свако треба да поштује свој народни језик и са каквим осећањима треба да прилази његовој обради. И Вук је успео. Иако после педесет година трзавица, борбе и колебања, и Срби и Хрвати примили су његов поклич и следовали му како је ко најбоље умео и могао. Али у примени, у остварењу начела потпуне народности књижевног језика, добивени су резултати за које

се не може рећи да су му у сваком посебном случају одговарали у потпуности, иако је несумњиво да је Вукова главна замисао остварена у основним цртама. И Срби и Хрвати где их год има служе се у књижевности народним језиком.

Захваљујући приликама у којима живе Срби и Хрвати, створила су се, по неопходности, два главна књижевнојезичка центра, један на истоку, у Београду, а други на западу, у Загребу. Али и поред тога, и у другим већим центрима наших народа (на Цетињу, у Дубровнику, у Сарајеву, Новом Саду и сл.) стварала се своја месна особеност. И поред тога што је Караџић тражио извесну уједначеност језика, чак и његов први ученик, Бранко Радичевић, пропуштао је кроз своје песме многе особине војвођанских говора које се нису налазиле у језику Вукову. Главно је био народни дух. Тако је и Његош, веран духу народнога језика Црне Горе, створио књижевна дела од велике вредности, иако не у потпуном складу са Вуковим „каноном”.

И код Хрвата, чији један део говори потпуно истим језиком као и Срби, постепено је примљен Вуков књижевни језик, али са извесним, потпуно разумљивим, ограничењима. Код Хрвата који су за време Илирског покрета преузели традицију покрајинских литература, Дубровника, Далмације, Истре и Славоније, а који су дотле код куће, у Загребу, писали својим народним кајкавским дијалектом, — није било тешко да пробије себи пут мисао о народном језику. Али при остваривању њену није било лако сузити дотадашње традиције само на херцеговачко наречје Вуково и језик народних умотворина. И тек постепено пробијала се у загребачком центру неопходност да Вуков језик буде бар регулатор језичког стваралаштва. У том се правцу несумњиво много напредовало; та је идеја захватила дубокога корена. И зато покушаји да се тај развитак заустави, чији су се први знаци јавили пред Други светски рат, пропали су потпуно.

Ето, другови, слике која нам је била пре рата! Народни језик различних крајева, његова фразеологија, нарочито његов речник, неизмерно богати речник различних покрајина наших — овладали су нашом књижевношћу уобличени оном општом правилношћу коју је Вук прогласио у време када је

радио на коначној обради своје књижевне и језичке реформе (1839 — 1845).

Ја бих хтео да се задржим на обема странама нашег језичког развитака, и спољашњој, т. зв. општој или опћенитој правилности, како је Вук говорио, и унутрашњој — на сталној творачкој помоћи развитуку нашег језика коју му пружа стално књижевно и културно стваралаштво, и на томе, нарочито, како се и једно и друго огледа у послератној књижевности нашој и какав би требало да буде према томе — данашњи наш став.

Револуционарна епоха у којој ми живимо избадила је у многим правцима нова начела, али у правцу књижевног језика она је затекла већ свршену револуцију коју је Вук извршио. Она је само заострила, освежила и потстакла ка новом развитуку оно што је помало било зачмало по различним центрима наше земље. Али Вуков велики принцип потпуне демократизације и народне културе и народног језика у књижевности она је поносито носила на својим победничким штитовима заједно са начелима демократизације народне власти. У својем великом препорођају целокупног друштвеног поретка она је носила револуционарне мисли и начела, револуционарне радње које су морале и у језику добити свој отклик. Јер језик није ништа друго до вечити пратилац свега збивања и у нама и изван нас.

Из овога се одмах види да је наша револуција имала много више значаја за унутрашњи развитака књижевног језика неголи за ону спољашњу страну његову којој се Вук старао да да најпростији, најдемократскији облик, нарочито, уколико се он тицао правописних и формалних особина.

О њима ћу рећи само неколико речи. Нема сумње да је набујала, револуционарна снага, скидајући све окове који су спутавали наше народе, поскидала и много штошта што се тицало оних обавеза које су наши народи узели на себе као услове и неопходности културе једнога народа. То је оно што се обично назива писменошћу; али, уствари, то је само одећа писмености, а не сама писменост по себи. Томе се може помоћи онако како је то већ учињено у свима већим културним земљама. И поред тога што сам мишљења да сваки кул-

турни појединац треба да влада и том страном свога језика, мислим да би добро уређена служба у штампаријама око читања рукописа и исправљања коректура могла за кратко време да учини немогућим знатније грешке у том питању. Ја ту мислим на правописне језичке особине и на оно што је Вук подразумевао под „општом” или „опћеним правилношћу”. Само морам учинити у том правцу још две напомене. Прво, не треба мислити да је Вуков правопис, и поред свих својих сјајних особина, разрађен у свима појединостима до свих танчина, и то за сва времена. Пре свега, и славни Вук је имао тренутака колебљивости у понечему у своме правопису. Данас, после 130 година како је он свој правопис изнео, много штошта се и јасније види и тачније зна. Било би време да се и у томе правцу, ако желимо напред корачати, изврши преглед свих досадашњих правописних особина и мали недостаци Вукова правописа (напр. писање *д* и *т* испред *ски*, *д* и *т* испред *ство* и сл.) дефинитивно уклоне. Ако ја не предлажем да се то учини одмах, иако би то било у духу савременог револуционарног времена, ја то не чиним само зато што сматрам да је важније да се данас свугде у нашем народу савладају у потпуности особине целокупног правописа нашег онако како су оне досада устаљене него да се некадашње спорне појединости износе на дискусију и тиме уноси и извесно неповерење према исправности нашег правописа уопште. Уосталом треба стално имати на уму да сваких десет-петнаест година има нових појединости које треба унети у правописну систему и да су повремена проверавања правописа и потпуно оправдана и у духу самог језика у којем се све стално развија.

Друга је ствар „општа” или „опћенита правилност”, оно што се код других народа назива књижевним „каноном” или, како би се могло простије рећи, обличком или морфолошком језичком обавезношћу. Ту улазе не само облици промене речи већ и њихови акценти, наравно, у књижевном говорном језику, који изазивају велико интересовање у круговима нашег друштва у којима се води брига о тој изванредној, по лепоти, страни нашег језика.

Тиме додирујемо питања обавезне или „нормативне“ граматике која прописује обличку систему једног језика. Код нас је и то питање остављено прописима који су остали од Вука и Даничића. Иако је Даничић необично поштовао Вука и у свима својим настојањима полазио од онога што је било код Вука, иако је управо Даничић творац наше „нормативне“ граматике, он се у понеким ситним језичким особинама мало разилазио са Вуком. Вук је био више него поштовалац онога што је налазио код народа и у народној традиционалној књижевности. За њега је особина народног језика, исто као и особина народне културе, обичаја, историје и сл. — била светиња. Он није мислио да има права да ишта у томе мења. Међутим код Даничића није било баш све тако, иако је и он полазио увек од народних особина. Тако, на пример, Даничић је употребљавао наставак *-ому*, *-ему* код придева углавном у дативу зато што је тако у старом језику (по историји језика правилније), док је Вук употребљавао тај наставак и у локативу како је у народном језику. И у другим случајевима где је могло бити двојакних облика, Даничић их је радо распоређивао према историји језика. Вук то није чинио, и зато нам је он каткад ближи од Даничића, иако је Даничић његов ученик и учитељ, ако не нас, оно наших учитеља. Уосталом нису то једини случајеви о којима има да донесе одлуку нормативна граматика. Има облика који се у народу употребљавају у мањини (напр. наставак *-еме* код заменица и придева и сл.) а које и књижевници показашто употребљавају. Зато и све то треба да уђе у обим разматрања наше нормативне граматике. Али како да се организује рад на њој? Вук је давао просто решење. Оно што се употребљава у већине књижевника или у већине народа, додајмо ми, чији је језик послужио као основица књижевном језику, — има да постане обавезна особина књижевног језика. Ми пак данас велимо, у духу Вукову, да ће се особине обавезне или нормативне граматике прописати на тај начин што ће се извршити испитивање и језика књижевника, наравно и журналиста, и језика народа и израдити лингвистички или језички атласи. У томе ће учествовати сва културна средштва помажући да се до тачних сазнања дође. То ће, нарочито,

имати великог значаја за нашу акценатску систему. Нема никакве сумње да књижевна акценатска система има извесних особина својих које се морају одржавати у културном саобраћају у нашем народу (напр. четири различна акцента, употреба низлазних само на првом слогу многосложних речи и у једносложним речима, употреба узлазних акцената у свима слоговима, сем последњих и сем у једносложним речима, употреба дужина иза акцента итд.), али код двојних и тројних облика, какви се каткад употребљавају за исту ствар, — акценатски атлас према извршеним испитивањима, а у сагласности са поменутиим принципима, има да пропише обавезни облик. Као што се одавде види, у правцу нормативне граматике има да се још доста уради. Докле се то дефинитивно не уради, има да нам послужи, као што је и досад служио, као општи регулатор језик Караџићев са својом „општотом” или „опћенимом правилношћу” и његова акценатска система (како је изнесена у делима Даничићевим). То је — уколико се питање тиче онога што смо ми назвали спољашњом страном а што обухвата правописну исправност и општу или опћениту правилност језичку. Нас данас много више занима унутрашња страна књижевног језика, оно што чини живот језички. То је — само стваралаштво у језику, и стилско и речничко.

Ја сам већ рекао од коликог је значаја наша револуција баш за ту језичку страну. Нова начела на којима се заснива државни поредак, нове економске прилике, огроман полет и материјалне и духовне културе, једном речју, нови човек и нови живот — све то ставља и језику нове захтеве. Да бисмо се упознали са различним странама језичког живота у данашње време, довољно је, примера ради, захватити ма где из живе језичке струје, и све ће нам то бити савршено јасно. Наравно, било би исправније да се узме целокупни културни послератни рад колико се огледа у штампаним делима и свему другом што је штампом изнесено. Али према моме данашњем скромном задатку — довољно је да се покаже и најопштија слика тога стварања. Ја сам за то узео само неколико бројева „Борбе” и „Књижевних новина”, једног политичко-партиског дневног листа и једног политичко-књижевног.

Одавде се види да је мени у овом случају важан језик како се у најпој журналистици у пресеку јавља, јер он свакодневно утиче на ширење и одомаћивање штампане речи. То је, наравно, знатно шире од појма „новинарски“ или „књижевно-новинарски“ језик. Кроз штампане дневне листове пролази много штошта што се у најразличним центрима културног рада ствара, и по министарствима, комитетима и у најразличнијим установама, и у школи и просвети, и у политичким и другим културним круговима. У њима је и отклик свакидашњег живота у граду, са улице, из села и паланке. Зато када говоримо о новинарском стваралаштву, то још далеко не значи да се новинари или књижевници сматрају као прави творци свега што се у журналистици јавља. Они су каткада заиста то; али су чешће само посредници који примају и предају оно што се на различним странама добро или рђаво створи. Али зато њихов значај, њихова улога, њихове заслуге и њихова одговорност у доношењу оних значајних културних докумената који се називају новинама — није мања. Према томе, оно што се ниже о њима говори треба у знатној мери разумети да је речено о њима као људима који бде над језиком дневне штампе, као о чуварима и шириоцима добре или рђаве речи у њој, и само у најређим случајевима као о творцима нове речи или кривцима због рђаво начињене или употребљене речи.

1.

Већ је обрађана пажња како су старе речи у данашњем животу (напр. *партизан* и др.) добиле нова значења у складу са револуционарноборбеним и социјално-економским новим приликама.

Да поменем: *фронт* (*фронтовски* и сл.) у значењу политичке организације које је значење добило већ општи значај; *будност* и *небудност* у смислу нарочите опрезности и осетљивости одговорних чланова партиских установа и сл. да им се у организацију не увуку недостојни људи и сл.; *бригада* нема више само војно значење, већ се распрострло и на сваку организовану јединицу за рад, различне послове и сл. (исп. *радна бригада*, *омладинска бригада* и сл.); *оквир*

(*оквирни* и сл.) добило је значење не само рама, нечега чиме се нешто заокружава или обухвата, већ се тиче и саме садржине онога што се обухвата у значењу *општи*, у *главним линијама* и сл., у основном обиму (*оквирни план буџета, оквирни знагај* и сл.); *кампања, кампањски*, иако страна реч, добила је значење повремениг рада, везаног за кратак рок, за разлику од редовног, стално установљеног, озакоњеног или вршеног у сталним размацима (исп. *кампања описмењавања* и сл.); *поробљиваг* има шире значење него некада: употребљава се за сваку насилну радњу, експлоатацију и сл. (исп. *поробљиваги народа, економски поробљиваги села* итд.); *потпаљиваги* нарочито се употребљава у своме метафорском значењу (*потпаљиваги рата, непријатељства, мржње* и сл.); особито је широку употребу добио глагол *хушкати* (који нам је дошао од Хрвата), *хушкаг, хушкачки* и сл. за значење *туткати, изазивати, дражити* (*потстицати говором, клеветима, сплеткама на какеу радњу* или сл.); и стране речи као *дискриминација* не силазе са стубаца наших листова у вези са радњом која је постала тако обична код нама данас ненаклоњених информбироовских држава: за појам када се неко *бесправно* лишава свога природног права (напр. учешћа у каквом међународном скупу као слободна држава и сл.); *диверзанги* су они који (у рату или миру) воде засебну акцију против некога; *капитална изградња* је најзначајнија, од општег, великог значаја; *актив*, *активизација* још су по смислу најближи старом значењу, али данас не значе само *радњу* или *живу силу* извесног предузећа, већ целокупност оних борбених снага његових које су одређене да воде акцију; *активизација* и јесте претварање у такво стање извесног броја људи који то нису били или стварање таквог стања где га није било; *кадар* има данас знатно шире значење него некада: то је збир људи способних или који се оспособљавају да извесне послове преузму и изведу, да их прошире, усаврше и сл.; *напредна, прогресиона књига, литература* није само добра у смислу садржине и облика него и напредним социјалистичким духом обојена; *власт* у значењу *Народна власт* и сл. није само апстрактна именица у значењу држања управе и сличног у својим рукама него је и кон-

кретна именица *Народна влада*, *народни управљази* и сл.; глагол *прерастати* нарочито је згодан да се њиме обележи у развиту социјалних појава знатан степен, управо када се тим развиту прешла ранија граница и дошло до виших развојних ступњева; он се данас махом тако и употребљава, поред и других начина употребе; глагол *доживити* (у прелазном смислу, не *доживети* које значи друго) и глаг. партицип *доживљен*, глаг. имен. *доживљеност* данас се знајно више употребљавају него некада и са знатно изразитијим значењем због *реализма* који је у основици и друштвеног и општекултурног погледа на живот; *усмерити*, *усмеравати*, *преусмеравати* (исп. раније *смер*, *смернице* и сл.) бујно су се развили у данашње време јер је било потребно нови развитак упутити према одређеном (социјалистичком) циљу, а стари је ваљало у том правцу преудесити: ове су речи биле за то врло згодне јер су све то давале у једној речи; *окривтавати* у општијем смислу: „дати нов назив”, „заменити стари назив новим”, „извршити одједном и показати именом ново стање” и сл. — тако је исто добродошло за данашње време корених преображаја; *задужити кога гим* — врло је важан израз у социјалистичком раду у којем свако коме је дат извештај посао да ради, за њ и одговара (и материјално и, нарочито, морално); *народноослободилачки* обухвата и ослобођење народа од непријатеља и од свих других узурпатора власти која једино припада народу; *слободољубив* има шире значење него што би се могло рећи на основу саставних делова те сложенице: оно значи народе који теже не само својој слободи, већ слободи свих народа на свету; *укљугити*, *укљугити се* глагол је који одговара колективном, удруженом раду свих чланова једног друштва; *трудбеници* је постојало и досада за оне који се *нарогито труде*, — данас та реч значи свакога ко ради, ко свој труд уноси у заједницу, дакле, цео радни народ; *пионири* се односи на најмлађе поколење новог социјалистичког или фронтског кадра (раније: *војници-пионири*, *пионири-крзници* нових путева); *ударници* је у зависности од великог значаја рада и производње по фабрикама: ударници су који постижу најбоље резултате и дају углед за усавршавање, умножавање тога

рада; *поставити што*, *постављен* и сл. не значи само изнети нешто, формулисати, „метнути да стоји”, него и побринути се и за све друге околности за то (за основицу, темеље, околне услове и сл.); *планирати*, *планирање* — претставља један од услова колективног рада (иначе се не би знало ко ће имати у сваком даном тренутку шта да ради), средстава за његово остварење и његове везе са целином; према томе, иако је реч стара, својом ширином и свестраношћу она је, донекле, добила нов садржај, који је у вези са јединством свих стваралачких напора у земљи и са начином за њихово остваривање. *Омасовити* даје другу слику него *проширити*, *умножити*, који би се могли такође употребити, зато што *омасовити* обраћа пажњу не само на повећање бројног стања или површине коју повећани број јединки заузима него и на целокупност стварне садржине његове; *унутарпартиски* или *унутрашње партиски* претпоставља проширење прилога *унутар* у савременом нашем језику и на значење предлога (в. о томе ниже); *Ској*, *скојевци* — прво је скраћеница (Савеза комунистичке омладине Југославије), а таквих је скраћеница у почетку револуције било више (исп. *АВНОЈ* и сл.); *скојевци*, *скојезски* и сл. сасвим су правилно изведене речи од поменутих скраћеница; те скраћенице, ма како биле згодне због своје краткоће, тешко се могу потпуно одомаћити зато што су њихови појмови сложени. *Одвијати се* узето је из филмског процеса: одвијају се слике са колута и износе на платну, па се према томе ређају (одвијају) и догађаји; зато *одвијати*, *одвијати се* има метафорско значење: развијати се у извесном логичком реду, тако се ређати и сл.; данас је добило широку и често неисправну употребу (исп. ниже). *Разбијазка* или *цепазка делатност* има смисао идејног, организационог и акционог парчања партиске целине или сл.; ово је само један прелив у реду њихових могућних значења. *Самокритиџан*, *самокритиџност* и сл. треба да се развијају у свима установама, без обзира да ли има у њима опозиције или нема, јер самокритичност изазива признање властитих недостатака и побуђује на исправљање много брже, а, можда, и боље, него кад критика долази са стране; те речи садрже у себи врло важне елементе самоуправног и социјалистичког

рада и живота. *Везане цене* у вези су са прелазним економским стањем развитка социјалистичке економике: то су цене одређене од државе, по којима се продају продукти ако се жели да продавци добију могућности да по одређеним (блиским) ценама купују продукте државне производње.

Овде је само понешто наведено из оног броја речи које сам нашао у поменутим изворима; али би се могло лако знатно увећати. Оно јасно осветљава колико је ново стање развило језик у најразличнијим правцима и колико језик зависи од његових различних страна. Истина је да су све те речи или, боље, сви појмови које оне обележавају добивени са стране, од самог социјалистичког или комунистичког развитка друштвеног, који је интернационалан, а који смо ми добили руским посредништвом. Зато су многе од тих речи примљене од Руса у оном облику у којем су се оне код њих употребљавале; а друге су преведене или пренесене на наше земљиште према руским речима. Али и то је богаћење језика, као што је било и раније када се примао културни начин мишљења других народа. И сада је наше културно мишљење у великој мери обogaћено, а са њим и наш књижевни језик. Истина, као што је речено, међу наведеним речима има их доста и туђег порекла од којих ће неке, уколико нису међународни термини, бити замењене нашим речима; за друге ће се опет, вероватно, наћи и згоднија народна реч ако се није одмах нашао. Али, као што се могло видети, и многе речи које су већ биле у нашем језику (ма и туђег порекла) и многе наше речи добиле су нове стране свога развитка под утицајем нове идеологије и новог државног уређења. Овде је наведено тек понешто примера ради. Уосталом и од онога што се ниже наводи много штошта иде и овамо. Наш је живот постао многостручнији, многоивичнији; иако упућен у једном, и то социјалистичком правцу, он је постао богатији новим садржајем, — а са њим је и језик постао такав.

2.

И изван речи које су донели са собом социјална револуција и социјалистичко уређење земље — ми данас много више но икада примамо и појмове и предмете од иностран-

ства (сетимо се само многобројних техничких струка, машина и уређаја). Сасвим је природно што морамо примати, макар и привремено, и стране речи. Јер је потребно да наша реч, наравно, ако је изворна (народна или народска, тј. у духу народном), прими садржај новог појма или предмета, да се њиме испуни. Каткада је довољно да неке од страних речи само неко време проведу код нас употребљавајући се напредо са нашим речима да би се поменуто преливање значења или пуњења новим претставама могло извршити у потпуности. Зато су неке стране речи у нашем језику, иако у привременој, у неопходној употреби. Друге пак туђице могу ући и потпуно се укључити у наш језик, као што је то и досад бивало. Али код нас се дешава и нешто друго. Узима се реч из страног језика зато што су писци научили на страну реч, зато што им она звучи апстрактније, изразитије, боље него наша, а после — и зато што не треба много тражити своју реч кад је страна већ ту. Којипут без икаквих разлога видимо страну реч тамо где би изванредно добро, управо једнако као и страна реч, могла стајати наша реч. Ја ћу навести опет из онога на дохват узетог материјала који пример страног порекла и сазвучја који би се, са успехом, могао заменити нашом речју.

Зашто нам је потребан баш *плишани баритон* кад се може рећи *меки, прелизни* (тј. који се прелива), *топли*, ако нам је потребна слика *свилени* или сл.; *широки дијпазон* није нам потребно поред *широког обима* или сличног израза (некада се употребљавало *велики регистар*: такође непотребно поред великог обима); *форсирајући... раздвајање језика* — поред тога што је *форсирати* страна реч, оно има и многа значења, тако да је и с те стране незгодно; овде је боље *помажући, појагавајући* или сл.; *театролог* нам није потребно поред *зналац, познавалац, позоришта, позоришни стручњак* или сл.; *аудитивни елементи... елементи који се могу чути, или који се чују, чујни*; у *обрисима пејсажа... непотребна позајмица* (у руском новија реч начињена од глагола *обрисовати* — начинити скицу, оцртати) м. *цртеж, скица, главне линије* или сл.; *интелектуална аберација... м. интелектуално скретање, заблуда* или сл.;

бизарни закључак... *ћудљиве, настран, гудноват* или сл. (наравно, у зависности од онога што се хтело рећи целим изразом); у *временској дистанци* ... м. у *временском растојању, размаку* или сл.; *сакрални карактер*... црквени, обредни или сл.; *карактеризација*... зашто бежати од већ готових и освештаних употребом *карактерисање, карактеристика* и сл. и ићи за *caractérisation, Charakterisierung* и сл.; *евоцира*... м. *изазивати, догаравати, будити* или сл.; на *маргинама ових формулација*... ова метафора сасвим је непотребна, довољно је *око ових ф.* или *поред ових ф.* или сл.; *некропола* непотребно поред *гробље, град мртвих* или сл.; *лауреат*... наравно, поред других значења: *награђени писци, уметник, наугник* или сл.; *малверзација*... злоупотреба, *неисправност, утаја* и сл., *психолошки шаржирани дијалози*... *психолошки пресићени, психолошки преоптерећени дијалози* или сл.; *национални ресантиман*... *народно злопамћење, народно болно сећање* или сл.; *дошла је до израза и диспаратност између комизног смисла комада и психолошке апаратуре којом се покрећу дешавања на сцени*... мислим да овде није потребна ни диспаратност, коју лепо може заменити *неслагање, разлигитост, разлика, подвојеност* или сл.; а *психолошка апаратура* је и нетачно као појам и непотребно поред психолошког схватања, психолошке концепције или сл.; *раритет*... ретка ствар, реткост (и у материјалном смислу); *сензационалистички* непотребно поред већ познатог *сензационалан*; *информативност*... није нам потребно поред *обавештајност*; *да се (успостави и) афирмише* — није нам потребно поред *потврди, узврати, оснажи, устали* и сл.; (*дао је*) *интегрално* (решење) — довољно је *потпуно, исцрпно* или сл.; (*духовна*) *резонација* (*кроз векове*) може се рећи *одјекивање, разлегање* или сл.; *апологети неистине* место *заштитници, затогници, браиноци* — уопште је стилски неправно узети једну тако лепу реч као што је *апологет* (бранилац у смислу духовном, у корист нечију, напр. хришћанства или чије науке, исп. спис Платонов под називом „Апологија Сократова“) за тако негативан појам као неистина; *мануелни је ругни*; *театар* је ушло у новије време (свакако под утицајем руског *театр*) иако је већ дубоко устаљена реч

позориште; *асортиман* — за значење: по извесним начелима сређена збирка предмета, књига или сл. добила је грађанство реч *избор* и *асортиман* нам ту није потребан; *конзултативне конференције* — нису ништа друго до *саветовања*, *већања*, *саветодавна већања* или сл.; *складиште*, и поред тога што у нашем језику има реч *складња* у покрајинској употреби, ипак реч *склад*, која је у сасвим обичној употреби и сасвим са другим значењем, јасно показује да је *складиште* изазвано руском речју *склад* (која има искључиво то значење), међутим ми имамо *слагалиште*, *словариште* које су нам речи за тај појам сасвим довољне; *усредотоге* — је поново подгрејано *средотогје* и од њега изведени глаголи, иако имамо већ *усретсредити* са широком употребом; покрајинско македонско *танан* према гласовима књижевног језика требало би у њему да гласи *тупан*, као што и има те речи у нашим говорима и сл.

Врло слабо пристају у наш језик и речи које су тако широко узеле маха у данашње време, а које су начињене према страним узорима као: *радио-пренос*, *радио-извођење*, *радио-глумац*, *радио-обрада*, *радио-драма*, *радио-драматург* и сл. Ако се могу допустити стране речи као *радиофонија* и сл., ми се не можемо помирити са речима у којима је у првом делу страни *радио-*, а у другом наша реч. Сетимо се језика у којима је и реч радио замењена народном речју (исп. и *разглас* код нас, вероватно, према чешком). Узалуд нам наводе наше сложенице као *паунперо*, *иваницеће* и сл.: те су речи грађене по угледу на турске: *дуванкеса*, *буљу(г)башиа* и сл. Према томе, горње се речи могу пренети нашим језиком или придевом *радиски* или којим падежом од именице *радио* (*пренос радијем*, *радиски пренос*, *извођење на радију* или *радиско извођење* и сл.). Овамо иду и речи као *аутолимар* (аутомобилски лимар), *металостругар* (металски стругар), *аутовитао* (аутомобилски витао), *аерозапрега* (аеропланска запрега), *електроенергија* (електрична енергија) итд. Не треба се љутити што немамо место њих згодних сложеница које би претстављале засебне речи. Немају тога ни многи други језици, па ипак не иду против свога језика. Али и овде се могу десити случајеви који допуштају и сложене

речи: *водопривредни* (*водо-* у значењу придевском *водно* — стоји као придев од именице уз придев, исп. *свилорун*, *свилокос* и сл.), *самовезаглица* (справа која *сама везује*; од тога се може начинити *самовезаг* и сл.). Ја сам овде изнео само понешто. Нисам одвајао оне речи које су неки писци сами први навели од оних које су они само подгрејали својим навођењем, јер би за то била потребна и нарочита испитивања. То, наравно, није исто, али се сваком новом или даљом употребом стране речи потпомаже њена употреба уопште. Сви смо ми, сви без разлике, наравно, који пишемо и који желимо да нас читају и памте што смо написали, подједнако дужни да негујемо, развијамо и у чистоћи одржавамо свој књижевни језик.

Добро је познато да стране речи претстављају често велике тешкоће за дословно превођење; многе речи које сам ја навео као замену страним речима — не одговарају им у потпуности. То је сасвим природно. Речник једног језика производ је многих саставних услова, а пре свега социјалних, економских и културних прилика. Па тако је и са речима за културне појмове које се употребљавају у више језика. Али ако се њихови појмови не могу увек, ма и приближно, изразити једном речју, то се ипак може постићи описно. Не мора се свака таква реч сматрати одмах као термин који, ако је једном речју непреводљив, мора бити употребљен онако како гласи, па ма којег порекла био. То се може лепо видети ако се наведене речи још једном прочитају. Као што је познато, наш језик не бежи од интернационалних термина, и у томе је правцу испред многих словенских језика, па и међу југословенским он предњачи. Али то не значи да свакој туђици одмах ваља широм отворити врата у наш језик. У нашем се језику, под добрим утицајем Буковим, никад није могао одомаћити „пуризам“, каквога је било код других Словена. Али се ипак увек тражило да се употреби наша реч где је год то могуће.

Наш језик, и поред силне навале страних речи на њега, немачких и мађарских са севера, турских, грчких и талијанских са југа и југозапада, умео је да очува до данас своју језичку независност и чистоћу: он је по синтакси, која је

увек најосетљивије мерило за чување изворних народних особина, један од најчистијих и најизразитијих словенских језика. Немојмо му навлаш наметати оно што му је туђе, што му није потребно и што због тога увек утиче као штетна зараза!

3.

Остављајући туђице, пређимо сада на наше речи и обрте у којима писци или не додају или пребацују мету, или опет иду у подражавање и позајмице тамо где им је то најмање потребно. Ја знам да журналистички рад тражи хитност и не оставља довољно времена за размишљање, али ипак, као што је то једном у овом кругу поменуо Иво Андрић, сваки писац мора имати толико времена да заузме према своме написаном тексту став свога читаоца, строгог и неумитног као што је судбина. Нажалост, морам рећи да при моме посматрању оног, свакако недовољног, материјала који сам насумце узео највише има примедба ове врсте, тако да се и овде често може говорити о недовољној будности писаца у савременом смислу те речи.

Да наведем неколико примера: *замућеност његових мисли*. . . *замућеност* је привремена особина (исп. глагог *замутити* напр. воду или сл.), док би овде боље пристајало *помућеност* или *смушеност* или сл.; *огајнички падови у скепсу*. . . по множини се види да се та радња често понавља, зато је било боље употребити глаг. именицу од учесталог глагога *падати* — *падање*; а и без тог *пад* значи једну, увек завршену, засебну (заобљену) радњу, па је и због тога незгодно употребити је у множини за понављање исте радње јер би она обележавала различне врсте падања; *да се преварно пласирају*. . . требало би да значи *на превару*, па је тако требало и рећи, а оно значи *неискрено, лажно*, што се овде, како по свему изгледа, није хтело рећи; *одмотавање прљавог веша*. . . врло је незгодно речено: прљав веш може бити у замотуљку, бити замотан, али не и намотан, а одмотава се оно што је било намотано као што се догађаји одмотавају у филму (управо снимци који их претстављају); зато се може одмотавати, слично овоме, нешто што се у логичком

реду, једно за другим, развија: *прљав веш се износи, показује* или сл. *Песник борбу схвата трагизми озбиљно...* овде се хтело рећи, вероватно, озбиљно до трагизма, јер сама озбиљност не мора у себи садржавати и обавезну нијансу трагизма; али озбиљност може прећи у очајање или трагизам, па је тако требало и рећи. *Та њена рез и узбуђује, непосредна је и директна, ударна* — овде *ударна* није јасно, јер се тај придев, нарочито у данашње време (*ударници* и сл.), развио у другом правцу под утицајем руског језика (исп. у руск. *ударный* „онај који задаје отсудни ударац”, одатле и *ударник* „истакнути радник социјалистичке производње који премаша норму, изванредно влада техником посла и даје пример радне дисциплине” и сл.); овде *ударна* значи „задаје ударац”, па је у том правцу и требало наћи израз. *Тек што су се... сљубили с бидермајерским стилем... сљубити се* не значи овде оно што се хтело, већ је ваљало употребити *спријатељити* (сљубити се значи *спојити се зврсто* у конкретном смислу, *слетити се, здружити се* и сл.). *И на највише израженом, савршено пуњеном платну... пуњено платно* изазива сасвим другу слику неголи испуњено сликом, бојом или сл.: у стилу се мора пазити да ли сликовни, метафорски изрази одговарају смислу или воде читаоца стрампутицом. *Горковска традиција истргава напред*: пре свега, није нам потребан русизам као придев кад можемо лепо рећи *Горкога*; затим наше *истргава напред*, иако потпуно, дословно одговара руском *забежать вперёд*, које се, вероватно, и имало на уму, — много је конкретније од руског израза (речи које су у језицима сличне или чак и једнаке у *извесном* правцу по значењу — нису у свему једнаке, немају исту „језичку вредност”, како се то стручно каже, па се зато не могу дословно преводити; овде је требало рећи: *предњаги, води, предводи, избија напред* или сл.). *Нису увежени у вртлог искривљавања и унакаживања позоришне уметности* — овде имамо неслагање слика или саставних слика које треба да образују једну целину, што не би требало допустити у добру стилу: *вртлог* — да је једну претставу, сасвим друкчију од *искривљавања* или *унакаживања*; зато они не могу образовати складну целину; има више начина како би се ово избегло, а да реченица

не изгуби од своје снаге. *Спољно слигне говеку* — вероватно је дато под утицајем немачког *äusserlich* као прилога; у нашем би језику то гласило *споља, по спољности* или сл. Честа је и све чешћа особина наших писаца (опет, вероватно, под утицајем руског језика, о чему је код нас већ и писано в. *Питања савременог књижевног језика*, књ. I св. 1, 1949, Сарајево, стр. 40—53), да се глаголске именице од свршеног глаголског вида употребљавају и за несвршено глаголско значење. Тако је у руском језику: *оправданне* и *правдање* и *оправдање, наводнение* — *плављење* и *поплава, падение* и *падање* и *пад* и сл. Тако је и овде речено: *привредно осамостаљење земље* м. *привредно осамостаљавање земље; савез... организовао такмичење... у задужењу, раздужењу, наплати гланарине* место *у задуживању, раздуживању и наплаћивању гланарине* и сл. Слично овоме не пази се на разлику између готовог чина, акта, резултата какве радње и саме радње или стања, напр.: *иако смо били гетири месеца у заостатку... заостатак* је оно што се јавља као резултат заостајања, а не само *заостајање*; међутим овде се говори о самом стању заостајања. *Он нам је... тажно, и фино, и брижно... показао све особине* — кад не бисмо претпоставили да је *брижно* случајна омашка место *брижљиво* (савесно, пажљиво), морали бисмо мислити да писац не зна шта значи *брижно* (у бризи, забринуто, бринући се). Није јасно да ли писац говорећи о *извесној међусобној утицајности* има на уму *могућност утицаја*, што би *утицајност* значило, или само *извесне утицаје*.

Остављајући ове синтаксичке или стилске неисправности којих има у знатној мери, да пређемо на засебне речи којима се такође може на понечему замерити.

Употребљава се каткад *у мимогреду*; иако би се именица *мимогред* могла развити, она се није развила (исп. *придев мимогредан* и сл.), већ се остаје при прилогу *мимогред* који и значи оно што је писац горњим изразом хтео рећи. Глагол *бивствовати* такође нам није потребан поред *бити, бивати, битисати*; и у старом језику нашем, у којем постоји барем именица *бивство*, не постоји глагол *бивствовати*; а данас се и место *бивство* (бивство) употребљава реч *биће*.

Већ се више пута обрађала пажња да наш језик чини разлику између *Наполеонове* битке и *наполеонске*; међутим још се стално, опет под утицајем руског језика, *Мигурињски* употребљава место *Мигурињов*, као што смо и напред поменули *Горковски* место *Горкога*; исп. код нас разлику између *попова кућа* и *поповска кућа* (прво је — која припада попу, а друго је — која припада поповима, тј. у којој попови раде, воде администрацију, коју су они заједно сазидали и сл.).

У новије време опет, вероватно под утицајем руског језика, почеле су да се граде у великом броју именице на *-тељ*, *-тељица*, исп. само у овој грађи коју сам ја узео: *показатељ*, *прекришитељ*, *изумитељ*, *бродоградитељ*, *унаказитељ*, *пазитељ*, *неговатељица*, *ослободитељица*. У нашем језику (као што се може лако видети из Даничићевих Основа српскога или хрватскога језика, Београд, 1876, стр. 248) има само неколико таквих образовања: *пријатељ* (непријатељ), *родитељ* и неколико које су у вези са језиком цркве: *крститељ*, *створитељ* (*томагитељ* се не употребљава више), *спаситељ*, *управитељ*, *угитељ* (*ходитељ* се не употребљава више), *хранитељ*. Понеке се и од тих речи замењују другим речима са савременијим наставцима: напр. *теорач* (м. *створитељ*), *спасилац* (*спаситељ* остаје за И. Христа), *хранилац*. Све ово показује да је наставак *-тељ* био у изумирању и да су речи њиме образоване постале *лексикне*, тј. без способности да се према њима образују нове речи. Зато и све напред наведене речи имају и могу имати савремене живе, продуктивне наставке: *показалац*, (показач), *прекришилац*, *изумевац* (Ристић-Кангрга), (*бродо*)*градилац* (Ристић-Кангрга *градитељ* упућују на *градилац*), *унаказилац*, *пазилац* (Ристић-Кангрга), *неговалица* (Ристић-Кангрга имају *ослободитељ* које упућују на *ослободилац*; међутим *ослободитељка* једино је наведено). Понеке од горњих речи нема у новијим реченицама (напр. *показалац*, *прекришилац*), али је несумњиво да би оне тако гласиле када би их ко хтео начинити, исто онако као што се речи старије терминологије *бројитељ*, *именитељ*, *делитељ* и сл. замењују у новијим делима или се у њима упућују на *бројилац*, *именилац*, *делилац* и сл. Тако се и ту јасно види постепено губљење речи са настав-

ком *-тељ*. Поновно грађење таквих речи чини утисак архаизма, а ако сам текст нема такву природу која тражи архаичнији језик, у стилу се ствара извесна нескладност. Према томе, иако се образовања те врсте не противе нашем језику, па је немогуће тражити да се оне избаце из језика, ипак ће добар стилиста водити рачуна о томе да извесна употреба таквих речи уноси у његов стил и нарочиту боју.

Добро је што су придеви на *-љив* и *-ив*, којима се замењују с успехом трпни глаголски придеви садашњег времена (напр. савременог руског језика) или уопште придеви слични латинским на *-bilis*, — добили знатну употребу (у народном језику обичнији су придеви на *-љив*, исп. исправно *нестојив*, *неодевојив*, али би било боље *обрадљив* м. *обрадив*, *нераскидљив*, исп. и *кидљив* које је у обичној употреби, м. *нераскидив* и сл.). Већ је Маретић опазио да се покаштво наставка *-ив* употребљава без разлога место *-љив*, *Gramatika i stilistika*, 1931, стр. 319; код Даничића има наставка *-ив* само иза ј (исп. Основе, 95—97). Али то не значи да придеви са *-ив* или *-љив*, чак ни у категорији придева са предметком *не* — у којој се они тако често јављају — треба да потисну по сваку цену све друге придеве са другим наставцима или друкчијег образовања. Напр. зашто *непобедив* (а могло би бити још боље *непобедљив*), а не *непобедан* иако је *непобедан* са већом изразитošћу; зашто *непресушив* (а могло је бити још боље *непресушљив*), а не *непресушан*, када је ово последње јаче и сочније? Није потребно да свако ново образовање, које је само по себи и добро и изразито, пређе у манир којим се ти његови добри атрибути уништавају.

Ово су само најопштије напомене. Поменута жива језичка категорија, која се тако бујно у нашем књижевном језику развила, заслужује исцрпно научно испитивање. Тада би се видело и то, да ли претерана употреба наставка *-ив* место *-љив* у новије време не долази од некадашње употребе наст. *-им* (из црквенословенског језика) која се и сада покаштво јавља (исп. ниже *непоправим* и сл.).

Само се непажњом могло провући *врхушке* владајуће класе место *врхови* влад. кл. (*врхушка* је руско *верхушка*). Зар је потребно моћништво — једна нова апстрактна име-

ница у значењу именице *моћ*, утолико пре што је *моћништво* само дословно превођење речи *могушество* (исп. *моћан* — *могући*, *могући*, па затим *моћништво* према *могушество*) које нам није потребно код наше именице *моћ* која значи исто што и руско *могушество* (имен. *могъ* у руск. јез. значи *снага*, *сила* да се што врши, *моги нет* „неиздржљиво је” или сл.). Таквих речи које откривају заиста недовољну пажњу има напретек: *удворнигка пузала* место *удворигка* пузала, јер је именица *удворица* (ако ово није штампарска грешка); *летаћи модел* направљено без потребе као *пераћи сапун*, *стајаће одело* и сл. место *летећи модел* (партицип сад. времена може се употребити као придев, али не као променљив облик са временским партиципским значењем); то значи да можемо употребити *путујући* као придев *путујуће позориште*, тј. покретно позориште, које стално путује, али не можемо рећи *видим путујућу лађу*, тј. *лађу* која сад путује. *Партивођа* је *Parteiführer*, а на нашем је језику *партиски вођ* или *вођа*. Да ли нам је потребно, иако се понегде употребљава, и *дрворезарски рад*, ма и не било неправилно начињено, кад имамо *дрворезачки рад* (исп. *каменорезачки* и сл.)? Данас је ушло у обичај да се за категорије рвачких вежбања употребљава назив *перолак* — превод са немачког *federleicht* „лак као перо”; потпуно таквих сложеница немамо, а и место ове нашем би језику боље одговарала сложеница *лакпер*, -а, -о или *перна* категорија; таквих сложеница има доста (исп. *гологлав*, *белолук*, *голобрад*, *виторог* и сл.); можда би било довољно и *перна* категорија. Зашто нам је потребно у народном *вишеброју*, што је обичан превод немачког *Mehtgahl*, место наших лепих речи *множина*, *већина*. Није потребно градити речи непотребним наставцима као што је *борилачки спорт* место *борачки* (именица је *борац*, *борац*, а не *борилац*); тако исто ја бих волео више *магевачки спорт* неголи *магевалачки*, иако је поред *магевач* могло постојати и *магевалац*. Од глагола *застаклити* учестали је глагол *застакљивати*, па је према томе и именица *застакљивање*; глаголи који имају тврд сугласник испред *a* у основном глаголу (*писати-исти-сивати*, *резати-зарезивати* итд.) — не умекшавају га у изведених учесталих глагола на *ивати*; међутим у глагола са *и*

у основи је умекшаност обавезна (*платити* — *исплаћивати*, *употребити* — *употребљавати*, *-бљивати* и сл.). Место *фронт* *послуживања мотора* боље је и више је у духу нашег језика *Моторски послуживачки фронт*. Сасвим је непотребно *водотопив*, иако само по себи није неправилно образовано, — кад имамо лепу реч *водоплаван*. Речено 'је: *селу је глобално противстављен град*, а није се пазило да глобално не значи *у целини* већ „укупно”, нарочито у смислу количине или суме (без обзира на порекло овог израза). *Уврштавање* не иде у исту категорију са „застаљивањем”; овде имамо или архаизам или покрајинску реч која може бити употребљена у књижевном језику кад добије књижевни гласовни облик; од глагола *уврстити* партицип је, по подновљеном или подмлађеном јотовању, — *увршћен* (исто као *гмишћен*), а то се јотовање јавља и у учесталих глагола, дакле: *увршћавати* (исп. *прогмишћавати* и сл.); истина, постоји и глагол *уврстати* и од њега начињено *уврставати*, *уврштавање* (исп. сасвим обично *разврстати*, *разврставати*, *разврштавање* (у нашим речницима тога глагола нема; он је у наш језик могао ући и преко руск. *разверстать* и сл.). Из језика постепено излази или сужава своје значење и употребу *нужда*, *нуждан* и сл. и замењује се речима *потреба*, *неопходност* и сл.; међутим налазимо овде *царство нужности* и сл. (да ли и овде није пресудно руско *нужда*, *нуждаемост*, *нужный* и сл. које је у великој употреби у савременом руском језику). Није јасно, без нарочитог објашњења, *у осунганом хладу*, јер хлад претпоставља место заклоњено од сунца. Исто је тако стилски нескладно *нешто језовитије*, јер *језовит* претставља већ само по себи суперлатив по смислу, па је неприродно да је неко само у малој мери још страшнији; ваљало је употребити други придев (*језовит* је у великој мери страпан, па се не може рећи „нешто у већој мери страшније”).

У реченици *делује као говорена, а не као писана* (реч) — било би боље *говорна*, јер се овде стављају насупрот *говор* и *писмо*. У изразу *измена гостовања* хтело се рећи *размена гостовања*, а рекло се нешто сасвим друго (тј. рекло се *промена гостовања*). У реченици *не мислимо на буквалну верност слову оригиналног текста* утрошено је више речи него

што је требало: могло се рећи само *дословну верност тексту*. Када се употребљавају речи из других дијалеката, треба им дати глаголску одећу књижевног језика (исп. напред *тапан* м. *тупан*): узето је *јалов хрсталак* место *јалов хрсталуk*, а можда је било довољно и *храшиће*. Сасвим се не може одобрити *маловредност своје литературе*, јер таквих сложеница наш језик нема, већ *мала, ништавна вредност своје литературе* (некада је један гостионичар талијанског порекла говорио *мој сталногост* м. *стални гост*, и цео му се Београд смејао).

Није стилски сасвим складно речено *превазиђена ствар* (*надмашена, наткриљена* или сл.), јер иако се *превазићи* употребљава као прелазни глагол (*превазићи кога гим, у земљу* или сл.), ипак се у њему осећа и његово основно непрелазно значење (*ићи*), тако да су трпни глаголски придеви од њега још увек необични и донекле још увек неугодни језичком осећању.

У реченици *да слику механички поклопе са текстом*, која је и као конструкција неисправна (место *са текстом* треба *текстом*), имамо и сувише конкретан глагол *поклопити* који не пристаје у смисао који је требало дати: како се слика може механички поклопити текстом?

И у случајевима када се употребљава правилан начин грађења сложених речи, каткада се грешу у реду саставних делова: место *народноблиска* требало је рећи *блисконародна*, јер се хтело истаћи да је нешто *блиско народу*, па тако се морало и рећи (тј. да *блиско* ближе одређује *народу*, а не обрнуто), ако је баш било потребно употребити овде сложену која није изазвана нарочитом потребом.

У изразу *у дегје спонтаном облику* стилски је неисправна употреба прилога јер је употребљен придев *дегји* који је на првом месту присвојни придев место да се употреби придев за поређење, напр. *детиньски*, дакле *у детиньски спонтаном облику*. Иако само по себи *музика пратње* не би било неправилно (и поред познатог, али неоправданог, правила о недопуштању употребе засебног генитива именице уз другу именицу), мислим да би било знатно боље рећи *пратилачка музика*.

У изразу *рука непоправимог шмиранта* писац је хтео да изрази своје велико негодовање, па је у своме гневу употребио партицип сад. времена *непоправим* који не постоји у нашем народном језику (већ је узет из црквенословенског или руског) м. *непоправљиве*, и непотребну немачку реч *шмирант* која тачно одговара нашем *мазало*; *рука непоправљивог мазала* не би било нимало слабије од горњег израза, а било би нашем свету разумљиво.

Најзад да поменем и непотребну употребу предлога *по* (из руског језика) место *о*, напр. *разговор по питању права говека м. о п. пр. гов.* и сл. које има у великим размерима у савременом књижевном језику.

Ја сам ове примедбе износио како су ми се јављале при читању неколико бројева једног политичког и једног политичкокњижевног листа. Ја их нарочито нисам хтео разбијати у групе сродног материјала према пореклу или садржини јер би се на основу недовољног материјала могла добити нетачна слика о категоријама грађе у којима се највише греша. За то је потребно узети много више материјала, као што ће се то и учинити у своје време у нашем језику.

Ја овде нисам испитивао да ли је ко нешто први употребио, за ким се поводио и колико тога има код других књижевника. Ја то нисам чинио због тога што нисам хтео давати карактеристике у овом правцу појединих писаца или врсте писаца (за то би било потребно и много више материјала, а у том би случају ваљало изнети и добре стране стила и језика тих писаца), већ сам хтео обратити пажњу на оно што се јавља у вештачки предузетом пресеку наше штампе у једном тренутку њена развоја — као данашње њено језичко обележје у извесном правцу. Несумњиво је да би понешто, ако се узму блажа мерила, од онога што је изнесено могло и поднети, али све заједно показује ипак недовољну пажњу, недовољну самокритику.

Како да се од оваквих, а свакако и још других и много горих, неисправности ослободимо, запитаће понеко кога сам, можда, и нехотице овим својим напоменама закачио. Читањем и размишљањем, сталним поређењем свога стила и језика са језиком других писаца, сталним развијањем свога књи-

жевног укуса и тражењем онога што је најпростије, најјасније и најближе нашем поколењу. Ја сам видео међу писцима чланака из којих су горњи примери вађени и несумњиво даровите људе које очекује на књижевном пољу нашем велика будућност. Па ипак се каткад не могу да отму неком архаичном стилу, књижевнопокрајинском. Ја се у овај мах сећам Горкога који се тешко жалио на свој стил и износио своје муке око ослобођавања од неких стилских навика (гомилања атрибута и сл.) које су се — некако ж против његове воље — развиле у њему и од којих се тек после упорног рада ослободио. Ко хоће да види какав је то рад био, нека узме приповетке Горкога у различним издањима на размаку од десет или више година, па ће видети шта је остајало од првог текста у новим издањима. Наравно, при брзом раду — какав мора бити када се тиче дневне штампе — то се не може докраја извршити, али при сталном мишљењу о чистоћи језика и стила може се ипак много постићи.

Стил тражи велики, напоран рад. На његову савршенству и упрошћености — то се, наравно, не види, и не треба да се види. Изванредан стил Толстојев, у којем све тече и жубори као планински поточић, у којем је све тако непосредно и природно као да вам је кад читате први пут испричано, — стајао је Толстоја огромнога рада и бескрајног поновног преписивања и поправљања!

4.

Било би погрешно мислити да је језик и стил наше штампе увек овакав. Напротив, има новинара који пишу врло исправним језиком и чији стил може послужити за углед добра писања. Али би мене далеко одвело када бих примере и за то овде наводио, ма да испитивање њихова језика баш и с те стране заслужује нашу пуну пажњу. Па ипак ћу овде дати једну прегршт речи и израза из којих ће се видети да је струја непосредног народног језика у њој још увек свежа и пуна снаге. Није свеједно да ли таква реч усамљено чами у каквом речнику или ју је својим духом оживио писац. Према томе, може бити да ју је он својом употребом само ставио у обрт, што вреди каткада као да ју је он наново ство-

рио. Има још нешто код писаца, нарочито оних добрих. Они могу употребити и изbledу, овешталу реч, али ако јој даду својом искреношћу и непосредношћу нов блесак, нов сјај, она се подмлађује. То је исто као кад неко наводи општа места из какве науке, друштвеног живота или социјалнополитичког. Она су досадна ако се осети да су наведена по дужности, ако их не осећа и не верује у њих онај ко их износи; али ако их он прелије својим осећањем, својим животом који он у њих уноси, она заблистају као да су први пут речена.

Ево овде неколико илустрација тих различних појава у језику које све воде ка његовој већој изразитости, сочности и чистоћи, иако се понешто од тога и досада јављало.

Правилно се употребљава *израстање* и сл. м. *израшћивање*, што би упућивало на *растити*, а не на *расти*, како треба. *Непреводљивост* (каткада и *непреводивост*) сасвим је исправно начињена реч (могло би се употребити и *непреводност*); према *узгледевати* и сл. глаголима начињено је и *зиновниковати*; именица *притуз* лепа је народна реч (у значењу удворице са јако презривом нијансом): још се једнако могу градити и од простих и од сложених глагола именице радника или лица са квалификативним глаголским значењем („онај који се на коленима коме приближује”). И речници су већ забележили *звонаву*, али се мало употребљавало, иако је изразитије од *звонења*. Добре су и непотпуне сложене речи као *стриц-средњак*, јер тако многе речи и добијају нова значења (напр. *средњак* коњ, исп. *шестак* — ћилим извесне величине од ранијег *ћилим-шестак*, а затим и само *средњак*, *шестак* и сл.). Често наилазимо у чланцима у којима се описује социјалистички (колективни) рад на добре народне речи као: *засјекашца* (алатка), *стресалка* (исто), *подграда* (у руднику), *прашаг* (справа), *двоисински разбој*, *носивост* (способност ношења у најразличнијем смислу), *троданци* (човек који се користи правом тродневног боловања или отсуствовања од посла), *круњага*, *гусенигари* (трактори), *разводна мрежа*, *градилазки полет*, *привесак* (споредни додатак), *глодалица*, *откопни зекићи*, *самоодлагашца* (жетелица), *натпрозорњак*, *шљункара*, *надератњаци*, *мреже пливарице*, *гирарице*, *надвлажене ужетом*, *закивање*

закључак, заковци, кољосегни прибор, пригверсна везица, лив, радилиште, припусна станица, јалски пренос, отпуцани угаљ, магично језеро, палилац мина, ткалагка бригада, семенски кромтир, утовариваг (справа), дрвна индустрија итд. Демократисање индустриског рада, узимање радника из народне средине и велико усавршавање најразличнијих начина и рада и производње — све то у знатној мери богати и развија наш језик; јер из нарочитих професијалних језика те речи улазе и у књижевни. Колико су горње речи народне, показује чињеница што њима и није потребан никакав нарочити коментар.

Да узем који пример из других области: *састајалиште* (исп. и *стециште*) *напредних људи; притисли ме уз један сувозид* — мало читалаца зна да је сувозид народна реч, а обележава зид нарочите врсте, изграђен без малтера. Израз *мразни ветрови* у таквој је вези необично, али изразито. Затим и у спорту има много речи начињених добро као *средњињица* према исправном *завршница* и сл. У политичком речнику можемо забележити *развластити* (*развлашћена буржоазија*) у значењу лишена власти, збачена, скинута са власти — образовано помоћу предметка *раз-* што није врло обично у нашем језику, али није му ни противно (напр. *развијати Крајину, Војну Границу* и сл. ослободити је од војске, војног уређења и сл., *разерити* скинути са врха, *разоружати* одузети оружје, *растерети, раскрстити, разоближити* и сл.); има таквих речи примљених и из руског језика напр. *ражаловати* (разжаловати): лишити чина, управо у руском наклоности, *разогарати се* и сл. у неком „изгубити поверење, веру” и сл. (исп. у руск. *разлюбитъ* престати волети, *разнакомитъ* и сл. престати познавати кога и сл.). Није немогуће да је ова обична функција префикса *раз-* у руском језику сарађивала и код нас код горњих облика; али је горње образовање могло понићи и без тога.

У изразима као *прига о неухватљивом* употребљава се самостално придев (овде у средњем роду) у значењу апстрактне именице (*нешто неухватљиво, све што је неухватљиво* и сл.), али се може употребљавати и у другим родовима; иако наш језик не употребљава у великој мери такве

случајеве (исп. ипак *Сит гладну не верује*, тј. сит човек гладну човеку и сл.), они су потпуно у духу његову (исп. именице *зло, добро* и сл.) као и у другим индоевропским језицима.

У изразу *у, заправо, собно, завесама отупљено, посивљено осветљење* — има смелости, али је у свему исправно; *отупљено осветљење* је оно које не боде очи, а *посивљено* — начињено је сасвим правилно иако у употреби ретко; цела слика добија високо интелектуалну боју.

Има читав низ нетражених много, али природних израза као: *својеверски* (тј. своје врсте, нарочити), *ситнигавост, узврат* (исп. *ударје*), *обликовати* (исп. *уближити*, само не-свршени вид према њему), *робијати* (у ширем значењу), *самоциљни, уметничка самоделатност* (исп. *саморадња*, према *самоделатни, самоуправни, самоникао, самољубив; саможив, самовољни* итд.), *додајни, сазнајни* (врло успео придев према именици *сознање*; уопште наставак *ај* и за образовање придева и именица даје велике могућности), *преломни* (које је већ и раније у употреби било), *подјаривати* (у широј и метафорској употреби), глаг. *благити, блаћење* (у преносном значењу), *зов* (у значењу „поклич”, „апел”), *позајмитиште, поправна мера, саветовалиште, труднице* (трудне, бремените жене) и сл.

Све су ове речи лако разумљиве и свако их је могао начинити. То значи да су добро начињене, да је у њима дух заједнице. Неке су се од њих у извесним значењима и раније употребљавале; али је већина — нова. Узмите речник Ристића-Кангрге, па ћете то јасно видети. Али главно је да су узете само из неколико бројева дневних листова. Колико их има само за време нашег општекултурног и општекњижевног рада и само од ослобођења! Према томе, места песимизму нема; и поред свега што се може замерити савременом поколењу у овом правцу, оно ипак у књижевном језику иде напред. Тај напредак заслужује исцрпно проучавање, и ми смо уверени да оно неће изостати.

Али и поред извесног језичког освежавања, ми бисмо желели још више смелости у тражењу и стваралачком налажењу новог. Пред нама је данас велико питање стварања

терминологије за многе науке и многе гране радиности. Наш језик пружа за то и много грађе и много начина. Ја се не бих хтео на томе много задржавати, јер се и без тога мој говор одужио. Али ипак морам приметити да у томе правцу нису још уклоњене све сметње и преграде које нам је прошлост оставила, а од којих су најглавније у нама самим. Ми не волимо нову, нарочито новоначињену, реч и кад је други стварају, а камоли да је стварамо сами; ми се на њу тешко навикавамо. То су предрасуде и рђаве навике које су историски разумљиве; јер се некада искључиво тражило да се из народа узимају речи, да се у народу купе, а да се бежи од кованица које је тадашње поколење градило невешто или, просто да речемо, није умело да гради, поводећи се за природом туђих језика. Вукова борба против извештаченог и ненародног још нам је у осећању. Па и доскорашња књижевна критика која се до пре педесет-шесет година сводила искључиво на правописне и граматичке грешке — оставила је својих значајних трагова, баш у источној половини наших народа, са Београдом на челу, у сталном зазирању од нове речи или нова израза. У време борбе за народни језик у књижевности све се то може и објаснити и разумети; али данас, када је та борба изборена, када је снажно утрвен нов пут којим ваља ићи, — на површину су избили нови задаци. Нама је неопходна нова реч. Колико можемо, узећемо је из народа; а где и народ нема потребних речи — а он их не може ни имати за нове предмете и појмове које тек ми у живот уводимо — морамо их сами начинити, наравно, тамо где не постоји какав међународни термин. Тај је посао отпочет, али треба да се настави са већом снагом и са неотступним уверењем: да је то један од основних задатака нашег новог духовног живота.

5.

Долазимо до крајњег или, боље да речем, основног питања: како да се наш књижевни језик развија у будућности. Хоће ли се она два центра развијати самостално, удубљујући стално и развијајући своју индивидуалност, са потајном намером да се језик једнога протегне на територију другога, или ће сва средишта у којима се данас обрађује и кује срп-

екохрватска реч пружити једно другима руке и тако зближена и уједињена створити моћно, заједничко средство наше културе. Ја мислим да је време да се о томе размисли, а на то нас гони и наша данашња стварност која несумњиво и овде води.

Свугде у нашем народу, и у прошлости његовој, има корисних језичких достигнућа која могу лепо послужити даљем стварању нашег заједничког језика. Ја ту не мислим само на оне дијалекте (штокавске) који су у основице књижевног језика Вукова (т. зв. новоштокавске дијалекте). Ја овде мислим и на чакавске и кајкавске дијалекте у садашњости и прошлости, дакле на све српскохрватске говоре. Већ и данас има из њихова речника у савременом речнику нашег језика прилично речи, али тога може бити и много више. Разуме се да би те речи морале добити гласовно-акцентатску одећу савременог књижевног језика. И наша два засебна књижевна језика, словеначки и македонски, треба својим речничким и фразеолошким благом, у случају потребе, да помогну својим речима које би добиле српскохрватски књижевни облик нашег језика, јер и српскохрватски књижевни језик помаже и њима. Све се то тиче њихових народних, заиста добрих и савременом књижевном језику потребних речи. Свако непотребно претеривање, неосновано и насилно, упропастило би ово велико и сјајно начело које једино одговара савременом развоју нашем и које не би ниуколико изневерило основни принцип нашег савременог језика: да мора бити саграђен у духу народном. Мислим да неће бити на одмет да речем да је и велики Вук тако радио: нема ниједног од овде поменутих крајева из којих Вук не би речничко благо унео у свој речник.

Морам одмах рећи да су пионери тога развоја нашег језика наши новинари и књижевници. Они се између себе, уствари, разликују само по области у којој раде, али су им главне особине заједничке: велика осетљивост према свему што се у народу збива, снагажљивост у свим приликама духовне културе наше и одзивање на све потребе народне у том правцу. Наравно, и даровитост, фантазија, укус, и све друго што иде уз књижевну и језичку стварање сами се по

себи разумеју. Као што необично осетљива фотографска плоча прима данас и најситније појаве у природи и басиони да би послужили за даља испитивања и нове закључке, тако и њихова душа треба да је способна да прими и да се одазове на најтананије утиске које у њима оставља наша стварност, да им да одјека у речи, у језику.

Зато се не треба чудити што су баш они, наши књижевници и новинари, и у овом правцу испредњачили, што ја са овога места врло радосно поздрављам. Истина, међу речима које су они примили или пустили да се објаве у неким листовима и књигама има их којима се може и понешто замерити, као што се може приговорити и многим речима које наши људи стварају, али начело потпуне узајамности књижевног језика наших културних центара једино води ка оној новој епоси развитка нашег књижевног језика која претстоји нашим народима, ка све већој уједначености његовој у најразличнијим средиштима наше земље.

Разуме се и без нарочитог истициња да ту треба разликовати две ствари: прво, сам текст како нам га износе претставници различних наших средишта; њега треба оставити у оригиналном облику, без икаквих измена; друго, позајмице, свесне или несвесне, које наши писци из таквих текстова врше. За читаоце вредност и једног и другог гогово је иста, јер нова реч пролази подједнако кроз њихову свест остављајући у њој своје трагове; али одговорност оних од којих то потиче није подједнака. Али ја овде то двоје нећу одвајати.

Навешћу примере опет само из онога произвољног захвата који ми је послужио и за већ поменуте категорије речи: *натруха*, *безниђе*, *нукати*, *плесне групе* (играчке групе), *накладна дјелатност* (издавачка), *хушкати*, *хушказ*, *хушказки*, *раскринкати*, *раскринкавати* (скидати образину, разобличавати), *слугански подржава* (слутерањски), *витлајући кистом* (кичицом), *срси* (жмарци), *овладавање* и сл. (овлађивање и сл.), *угин*, *угинак*, *каменац*, *вањски*, *брушење* (оштрење), *помањкање* (недостатак, недостајање), *уметио* (вештачки), *бројило* (апарат за бројање), *кладиво* (за бацање), *благо* (стока), *кисинана* (радионица за грађење ки-

сеоника), *хвалоспев* (према немачком, похвални спев), *унутар* (не само као прилог, већ и предлог: *унутар граница*), *нутрина*, *најављују* (јављају), *роварити*, *бројгано* (од бројка, бројно), *плин*, *плински*, *падавине*, *серсисходност* (целисходност), *иностраништина*, *разглас*, *разгласни* (радио, радиски, вероватно, према чешком) и сл.

Многи се од ових примера већ од давнина употребљавају код Хрвата и по западнијим крајевима (југозападним) наших народа; понешто не би вредело да се уопшти (напр. *хушкати*, *раскринкати*, *помањкање*, *хвалоспев*, *чајавити* и сл.) јер не одговара у потпуности нашем језику, а можда нам није ни потребно; али је само начело здраво.

Не треба заборавити, као што је то и у почетку наглашено, да наша социјалистичка стварност својом једнакошћу у свим крајевима ствара за то уједначавање не само повољно земљиште него садржи у себи већ многе знаке оствареног напретка. Зато је у духу нашег данашњег времена да се никако не бежи од онога што се по другим крајевима наших народа употребљава и да се не стављају никакве препреке штампању књига онако како се оне јављају по другим крајевима. Тако се у нашем средишту и врши, и ми бисмо желели да се то тако, и са нашим књигама и са осталим, чини и по осталим крајевима! А шта ће од онога што ми употребљавамо и од онога што имају они — примити наш заједнички српскохрватски језик, — то ће показати будућност којој и припада крајње решење овог питања и крајње одабирање језичким осећањем онога што је најбоље и најприкладније.

Широкогрудости у овом правцу има каткада и на другим странама. Ја нисам мислио данас да говорим о томе шта прима загребачко средиште од онога што се употребљава по источнијим крајевима и шта примају други крајеви. Тога има тамо, и то у знатној мери. Али ја морам ипак рећи да највише ширине у горњем правцу има код нас, захваљујући, у првом реду, раду наших новинара и књижевника. Зато ја и завршујем свој говор са искреним поздравом свима њима: да истрају на својем крчилачком путу који су они јасно осетили својим тананим осећањем онога што се данас остварује у нашој отаџбини и што нас води заједничкој културној будућности.

А. Белић

СИНТАКСИЧКА И СТИЛСКА ВРЕДНОСТ ПРЕДЛОГА *с*

За правилну употребу предлога *са* с обликом инструментала понекад је потребно имати врло танано осећање прелива у значењима. То нам сама по себи говори чињеница што код савремених писаца, и још чешће у новинарству, сваки час у вези с овом падежном синтагмом наилазимо на случајеве употребе којој се могу чинити приговори. Само у седам књига Нашег језика, колико је свега овог часописа изишло у предратној серији, 13 пута је, обично у виду језичких поука, скретана пажња на случајеве мешања значења у употреби облика инструментала без предлога и с предлогом *с*. Тако је скоро сваки пут указивано на разлику у основном значењу једног и другог облика ове синтагме — с циљем да би се писци који ту разлику добро не осећају, или је бар у свакој прилици не осећају, помоћу датих упутстава могли лакше снаћи у случајевима колебања. У исто време је, год. 1937, у Белићеву зборнику (стр. 307—315) објављен и подужи чланак с насловом *Један прилог српскохрватској синтакси* посвећен истом овом питању. У овоме чланку је, пред осталог, на случајевима у којима наши најпознатији старији синтаксичари: Даничић, Миклошич и Маретић нису тачно осетили основна значења — показано оно што смо напред констатовали. А језичка пракса нам и данас, и поред тога што смо се на ово питање чешће навраћали, да је доста повода да се на њему и овом приликом задржимо. И то, дакако, без претензија да га до краја исцрпемо.

Овај пут нам се као интересантна за расправљање наметнула употреба инструментала с предлогом *с* уз неке глаголе уз које основно значење овога облика би могло бити двојако схваћено. Између свакако читавог низа других, то су глаголи: *ранивати се* и *трговати*.

Као битно, сигурно ни овде нема ништа друго да се каже сем онога што се у бројним, горе поменутиим поукама и у наведеном чланку, а и у скоро свим практичним грама-тикама, стално истиче: основно значење било какве заједнице тражи употребу инструментала с предлогом *с*, а све што се схвата као оруђе било које врсте — сам облик инструментала. Али, с једне стране, каткада у језику има и таквих реченица с деловима за које није лако утврдити да ли су право оруђе или нешто што је то само делимично, а више претставља некакву заједницу са вршиоцем радње, односно носиоцем стања. А друго — има нешто што је јаче од грама-тичких прописа и књишких дефиниција, а то је у овоме случају претежна народна употреба облика инструментала с предлогом *с* и у служби за означавање оруђа радње. Иако ова особина није домаћег порекла, она је постала особином многих наших говора, највише у условима укрштања с претставницима другојезичких етничких група, с језицима који су изгубили флексију и у којима је функција падежа пренесена на предлоге, а нешто и под утицајем језика у којима се уз падежни облик оруђа редовно употребљава предлог. И сада се принципски поставља питање: да ли *с* разлогом устајемо против једне особине у књижевном језику кад она има врло широку подлогу у народним говорима. — У овоме случају с оправданим разлогом. На првоме месту зато што је у питању синтаксичка особина туђинског порекла која, и поред тога што је узела доста маха у знатном делу наших народних говора, ипак није захватила и дијалекте који чине најужу основицу нашег књижевног језика. А сем тога, употреба предлога *с* уз облик инструментала има и своје синтаксичке и своје стилске функције. Покушаћу да анализом неких примера то покажем у даљем излагању.

У једној дијалекатској монографији објављеној ту пре коју годину њен писац је на самом почетку — како је уосталом и потребно и сасвим разумљиво — дао границе области чији је језик испитивао. На означеноме месту он каже да се његова област „на северу граничи са Ризеком *Нашјом*, на западу и југозападу са *Паштровићима* и *Стрзем*, на југу с *Црногорским Приморјем*, а на истоку са *Црно-*

горском Крајином и са Скадарским Блатом". Нас у овој прилици не интересују, узгред да кажемо, тачно дате границе дотичне области, већ, како ће то читаоци лако наслутити, синтаксичка и стилска вредност предлога *c* у облицима који су курзивом истакнути. Овде се одмах поставља питање да ли је писац, употребљавајући ове облике, тачно и прецизно изнео оно што је имао намеру да каже. А самим тим што се ово питање може постављати, ми сматрамо да ће бити од интереса баш на овоме примеру утврдити синтаксичке и стилске функције предлога *c* уз облик инструментала у вези са значењем глагола *граничити се*.

У Вукову Рјечнику и у Рјечнику Југосл. академије дато је основно значење глагола који наводимо, али ни у једном од њих тај глагол није означен као рефлексиван. У овоме другоме речнику се дословно каже да *graničiti* значи „*finitimum esse, imati istu granicu... doticati se na granici s drugijem čim*". И не само то, већ се за овим наставља да „*ono drugo stoji u instrumentalu s prijedlogom s*". А поред овога никакво се друго значење глагола *граничити се* не даје у овоме речнику. У Ристић-Канџићу Речнику српскохрватског и немачког језика овај глагол је и као рефлексиван дат са истим значењем. И то више одговара његовој употреби у савременом језику. С обзиром на то — не би се имало шта приговорити употреби везе предлога *c* и облика инструментала уз глагол *граничити се*. Али ми имамо довољно разлога да се питамо да ли је писац тај глагол употребио са значењем које му је у означеном речнику дато, јер и насупрот тачности значења које је у нашим речницима дато глаголу *граничити* и *граничити се*, — у разговорном народном језику, и у књижевном, а најчешће у географској литератури, при одређивању граница неке земље, предела или области, уз глагол истога облика много чешће се употребљава сам облик инструментала, без предлога. Напр. „Северна Америка се... са севера граничи Северним Леденим Морем, са запада Великим Океаном, с југа Мексиканским Заливом, а са истока Атлантским Океаном (П. Соколовић, Д. Ђорђевић и З. М. Павловић, Преглед континената. — Београд 1946, стр. 185); — „Југославија се граничи са севера Аустријом и Мађарском, са се-

вероистока *Румунијом*, са истока *Бугарском*, са југа *Грчком*, са југозапада *Арбанијом*, а са запада *Италијом*" (Д. Ђорђевић и П. Соколовић, Европа. Београд 1935, стр. 17); — „Моравска бановина граничи се: са истока *Бугарском*, са североистока *Румунијом*, од које је раздваја река Дунав; са запада се граничи *Дунавском* и нешто мало *Дринском* и *Зетском бановином* (Вујица Петковић, Земљопис за ученике III разреда основне школе. — Београд 1935, стр. 29); — „Црна Гора се граничи с једне стране *Котором* и *Будвом*; затим *Пашировићима*, *Херцеговином*, *Скадарским Језером* итд." (Ј. Ердељановић, Стара Црна Гора. — Београд 1926, стр. 9). И за цело оваквој употреби облика имена граничних области не могу се чинити никакви приговори. А њено објашњење свакако налазимо опет у значењу глагола *граничити се*, које може бити и друкчије од онога што је дато у поменутиим нашим речницима.

Без обзира на то што ни у Вукову Рјечнику ни у Рјечнику Југославенске академије овај глагол није означен као рефлексиван (П. Будмани у Рјечнику ЈАЗУ каже да је само у једнога писца XVIII века такав), што је свакако зачудо, јер се он са значењем које му је у тим речницима дато у рефлексивном облику бар у савременоме језику много чешће употребљава. С друге стране, значење глагола *граничити* (и у облику, дакле, без спољне ознаке рефлексивности), како то и Будманијева дефиниција изрично каже, — реципрочно је. А у свакој реципрочности радње, односно стања (у овоме случају међусобног положаја), подразумева се заједница у којој се та радња врши; реципрочно значење глагола, дакле, условљава социјативну форму инструментала, која се редовно обележава предлогом *с* уз глагол овога значења; било да уз глагол стоји повратна заменица, било да је он без ње — уз инструментал имена суседног предела мора бити предлог *с*. Зато се очевидно у Српско-немачком речнику Ристића и Кангрге под *граничити се* П каже: „grénzen intr. (са чиме an etwas)". Али наш глагол у рефлексивној форми својој (не и онда кад је без повратне заменице) има и друго — *пасивно* значење. У случајевима где је уза њ употребљен инструментал, његов облик без предлога *с*, као у већ наведеним при-

мерима из географске литературе, *гранижити се* значи *бити ограничен*, још одређеније — *бити окружен*. Уосталом, за казивање оваквог значења од сваког транзитивног глагола могућно је направити по форми рефлексивни. Шта ваљде, и сасвим је у природи нашег језика да се у њему избегавају глаголске конструкције с пасивним облицима, а да се место њих употребљавају глаголски облици актива с повратном заменицом *се*. А глагол *гранижити* означен је и као прелазан не само у поменутом Ристић-Канцргину речнику, где му је то значење дато на првом месту, већ и код В. Караџића. Преводећи овај глагол са *grenzen, finitimus sum*, Вук га тим, како смо рекли, на првом месту означава само као реципрочан. Али он затим упућује на глагол *међити*, за који под 1) даје уствари исто значење, а под 2) *међити* у Вукову речнику значи *begrenzen, limitem* попо, дакле: *ограничавати, стављати границу*, а свакако и *гинити границу*.

Из досада реченога је довољно јасно да *гранижити* (или *гранижити се*) *с нечим* и *гранижити се нечим* није једно исто. Прво значи: додиривати се, имати с нечим исту границу на неодређеном растојању, а друго бити ограничен нечим на извесној страни. Кад се одређује положај неке земље, или неког предела, између других земаља, односно предела, није свакад довољно казати с којим се земљама она додирује на граници, већ је често потребно одредити које све земље дотичну област опкољавају. Уосталом, границе између двају предела, уколико она ничим није обележена, и не постоји као нечег видљивог. Стварно, два суседна предела један другоме чине границу, разуме се пограничним деловима својим; они међусобно један други ограничавају, један се другим граниче. Истина, и кад се каже да две области имају заједничку границу, кад име једне од њих уз глагол *гранижити се* стоји у социјативном облику, тј. у инструменталу с предлогом *с*, — тим је речено да ове две области на извесном отстојању леже једна до друге. Често више није ни потребно казати. Тако се може мислити да је у случају од којег смо пошли, где је ваљало указати на могућност веза и међуобних утицаја са суседним говорима, било довољно констатовати да се односна област додирује с неколико других обла-

ети (ма да баш у овоме погледу није свеједно да ли ће се оне граничити на већем или мањем растојању). Тим је свакако мање, а извесно нешто друго речено него да су имена граничних области изнесена у правом инструменталном облику, без предлога *с*. „На северу се граничи с Ријечком Нахијом” значи да на северној страни на извесној дужини има заједничку границу с Ријечком Нахијом. Па и из самога тога што је сматрао да је потребно обележити границе на свим странама, и што је он те границе стварно и дао, може се закључити да је писац свакако хтео означити границе на целој дужини њиховој. Зато смо и рекли да у његовој стилизацији има извесне непрецизности. А овим што смо изложили истакли смо, мислим, не само стилску већ и синтаксичку вредност предлога *с* уз облик инструментала. То ћемо поткрепити и овим што износимо у наредном ставу.

Напоредна употреба облика инструментала, самог и с предлогом *с*, уз глагол *граничити се* код појединих писаца не говори нам да је свеједно кад ће се који од ових начина употребити, већ напротив — да сваки од њих има своју одређену функцију. Ево доказа за то. У Ј. Брдељановића „Старој Црној Гори” на свега две стране уз глагол *граничити се* налазимо по два пута употребљен инструментал без предлога *с* и исти облик с овим предлогом: „Како Скадар тако и Подгорица (мисли се скадарски и подгорички крај) на западу *границе се Црном Гором*” (стр. 8) и „Црна Гора граничи се с једне стране *Котором и Будвом*”, тј. облашћу Котора и Будве, које су међу собом повезане, стр. 9; а: „То би се могло узети као доказ да је Црна Гора и тада граничила са *Скадарским Језером*” (стр. 8) и „Границе се Катуну, вели, са *Будвом и са Паптровићима*” (стр. 9). Овде се у прва два примера на по једној страни одређује граница на целој дужини с те стране, а у друга два — констатује се само да се Црна Гора у време на које је писац мислио на извесном растојању додиривала са Скадарским Језером и да су, тако исто, Катуну тамо негде имали заједничких међа са Будвом и Паптровићима, и ништа више. У књизи *Преглед континента*, од Соколовића, Ђорђевића и З. М. Павловића (Београд 1946 г.) на стр. 58 каже се: „Совјетски Савез се граничи

с Манџуријом и Корејом”, чиме се опет само констатује да СССР са ове две далеке азиске земље има заједничке границе. Навођење других оваквих примера, мислим, није потребно.

Ми никако не тврдимо да у свим народним говорима нашег језика овде може бити јасног разграничења значења према двојаком значењу глагола *гранизити* употребљеног у рефлексивном облику. У већини ових говора нема осећања за потребу означавања разлике међу социјативним и правим инструменталним значењем. Има свакако и писаца који ће према своме осећању језика и уз глагол *гранизити се*, и у другим сличним случајевима, свакада употребити облике инструментала *с* предлогом *с*. Али у писаца наших *с* добрим осећањем и сигурним познавањем језика уз облик инструментала свакад ћемо наћи предлог *с* — само ако глагол *гранизити се* има реципрочно значење, а сам овај именски облик, без предлога, ако је значење истога глагола пасивно. Међутим, пошто се ово двоје овде донекле своди на једно, пошто две области које се додирују једна другу и ограничавају, то, и поред разлике у значењу глагола у једном и другом случају, могло би се некоме чинити да је сасвим свеједно на који ће се од ова два начина означити непосредно суседство двеју земаља, односно предела о којима се у датом случају говори. Али, како смо већ горе констатовали, означавање непосредног суседства обликом инструментала *с* предлогом *с* може се тицати и најкраћег просторног растојања; овом се конструкцијом означава заједничка граница и на једном једином месту. Самим обликом инструментала, међутим, означава се суседство на целом растојању *с* одређене стране. И зато писци у којих је довољно развијено осећање за показану разлику у значењу, а уз то воде рачуна о прецизном казивању својих мисли, никада неће занемарити стилску функцију предлога *с* уз облик инструментала у вези *с* глаголом *гранизити се*.

У једноме извештају са суђења неким народним непријатељима и окупаторским слугама тамо где се говори о нечасним делима једнога од њих, за која је од народног суда добио заслужену казну, између осталог се каже: „Он је одмах нашао себи занимање и отпочео је да тргује *с* Јевре-

јима". На први поглед рекло би се да се, што се језика тиче, овој реченици не може учинити никаква замерка. Уствари, овом реченицом не би могли бити тачно обавештени о злочиначком пословању овога народног издајника ни они код којих су социјативно и право инструментално значене облика инструментала помешани. Они пак који разлику између ова два значења добро осећају из наведене реченице могли би закључити једино да се овде ради о некаквој размени робе с неким Јеврејима. Зна се, међутим, да Јевреји под немачком окупацијом не само што нису могли обављати никакав посао, већ су, на велику жалост човечанства и на срамоту, били подвргнути тоталном истребљивању. А овај изрод о коме је реч, том раније непознатом несрећом Јевреја, водио је трговину. Он је од Јевреја узимао паре да их као бајаги спасава, било пребацивањем некуд преко границе, где их је најчешће чекала иста судбина, било да их тим тобож откупи; он је за себе у овоме био нашао уносан посао на коме је зарађивао новац, — није, дакле, водио никакву трговину *с Јеврејима* него је њима као робом трговао, Јевреји су му били предмет, средство за трговање. Он је, дакле, трговао *Јеврејима*, па је тако требало и рећи (Испор. са овим поуку у Нашем језику, књ. I, стр. 155, раније серије, где се такође даје упутство да име предмета трговине треба да стоји у облику инструментала без предлога).

М. Стевановић

О ПРИДЕВИМА ТИПА *ОРАЋИ*

О тим придевима — и о многим другим глаголским придевима — могло би се говорити с више страна.

Може се говорити, прво, о постанку тих придева; то значи о томе — који су морфолошки елементи, у каквој вези и зашто улазили и ушли у њихов склоп, састав.

Може се говорити, друго, о продуктивности тих придева; то значи о томе — које линије, морфолошке и семазиолошке, чине основицу њихова грађења у данашњем језику нашем.

Може се говорити, треће, о правилности тих придева; то значи о томе — које линије, морфолошке и семазиолошке, могу чинити основицу њихова правилног грађења у књижевном језику нашем.

О свему томе могло би се и може се говорити у свим са српскохрватским придевима на *ћи*. Али о свему томе — ја не мислим овде говорити; већ ћу узети само едно од свега тога, само питање постанка тих придева; друго ништа. Уз то и у вези с тим: ограничићу се само на известан број придева на *ћи*, на придеве на *ћи* који су дати у Ивековићеву Рјечнику, у Даничићевим Основама и у Маретићевој великој граматизи; дакле само на придеве: *бријаћи, целиваћи, јахаћи, јашаћи, обуваћи, ораћи, пасаћи, пасаћи, поливаћи, спаваћи, стајаћи, шиваћи, шлешићи*. Друге — не малобројне — придеве ове врсте, који се налазе у новијим, савременим речницима нашим, нећу узимати у обзир.

Толико — што се одређивања и сужавања задатка овога чланка тиче.

Дакле: шта претстављају или, боље, — шта би могли претстављати српскохрватски придеви на *ћи* по постанку својем?

Да видимо, најпре, како су ти придеви објашњавани у науци: шта је све о њима писано и написано.

О њима су писали многи; између осталих — а пре осталих — и Ф. Миклошич (*Stammbildungslehre* 171—172).

Миклошич је питање постанка ових придева поставио на ширу, упоредну, општесловенску основицу — и филолошки и лингвистички. Он разликује, издваја две групе глаголских придева с елементом *t* у суфиксу.

Једну групу чинили би придеви као старословенско *pitъjъ* = *potable* (Супр. 230,7 и 431,1; Меје, *Études* II 379), црквенословенско *зобатиѣ* = *essbar*, *ходитиѣ* = *eundi* (Миклошич, *Lexicon* 232, 1093), старосрпско *oratiј* (M. S. 494: *са сви ми...*, *земљами оратими, тежатними и нетежатними...*) и словеначко *cecâti* (*cecati*) = *saugend* (Wolf - Pleteršnik 75: *cecâtiја деџа*); они су, ти придеви су прављени и направљени од глаголских основа помоћу суфикса *tijъ*.

Другу групу чинили би придеви као српскохрватско *брујаћу, ораћу, јахаћу, шеглећу* итд., чешко *bicí* (*bicí hodiny* = *Schlaguhr*), *křesací* (*křesací kámen* = *Feuerstein*), *picí* (*picí nádoba* = *Trinkgeschirr*), *zdicí* (*zdicí kámen* = *Baustein*) итд. и горњолужичко *bijacy* (*bić*), *mjerzacy* (*mjerzeć*) = *ärgerlich*, *wisacy* (*wisać*) = *hängend*, *wołacy* (*wołać*) = *gerne rufend*, *woňacy* (*wonić*) = *duftend* (у загради речено: Пфулов речник потврђује само један од ових примера — *mjerzacy*); они су, ти придеви су прављени и направљени од глаголских основа помоћу суфикса *tjъ*.]

Тако и толико — Миклошич. §

На што се своди, у крајњој анализи, ово и овакво објашњење Миклошичево?

На два тврђења: а) на тврђење да у старосрпском *oratiј* имамо суфикс *tij* и основу *ora*, да је, према томе, *oratiј* направљено помоћу суфикса *tij* < *tijъ* од инфинитивне основе *ora*; и б) на тврђење да је српскохрватско *oraći* направљено помоћу суфикса *ći* < *tjъ* од инфинитивне основе *ora*, да, према томе, *oratiј* и *oraći* претстављају не два различита историска ступња у развоју једнога истог придева, него два различита придевска образовања по постанку своме.

Уз прво тврђење Миклошичево. Миклошич је, несумњиво, помешао две ствари: питање постанка придева типа *oratiјъ*, или прву фазу њихова развитка, и питање еволуције придева типа *oratiјъ*, или доцније фазе њихова развитка. Једна је ствар узети однос *oratiј: orati* — дакле једну фазу развитка наших придева — и издвојити морфолошке елементе — *ora* као општи део и *tij* као суфикс — код придева *oratiј*; а друга — показати од чега су и којим наставком прављени и направљени први придеви типа *oratiјъ* и објаснити, на тај начин, постанак и значење новог, сложеног словенског суфикса *tijъ*, за који остали индоевропски језици не знају. Миклошич је учинио само оно прво, то јест извршио је морфолошку анализу придева типа *oratiјъ* у једној фази њихова развитка, а није учинио и ово друго, то јест није извршио морфолошку анализу тих придева у почетној фази њихова развитка.

Уз друго тврђење Миклошичево. Може лако бити да чешко *ci* и лужичко *su* треба објашњавати друкчије него српскохрватско *ћи* — што се гласовне стране тих наставка тиче; то лако може бити; али не може никако бити да српскохрватско *oratiј* треба објашњавати на један начин, а српскохрватско *ораћи* на други начин, како то чини, за љубав сличних западнословенских облика, Миклошич; то никако не може бити.

Уз то, уза све то Миклошич је направио и две фактичке грешке; једну вероватно, другу — сигурно.

Прва, вероватна грешка била би ово. Миклошич је реконструисао старосрпски номинатив *oratiј*, с крајњим *ij*; и реконструисао га је на основу инструментала множине женског рода *оратими* у једној повељи Матије Корвина из друге половине XV века, из 1465 г.

Поставља се питање: да ли је тај облик, тај номинатив био могућ у нашем језику, у народном језику у другој половини XV века? Мислим да није; није — ако је *oratiј* од старог **oratiјъ*, као што јесте и као што ни Миклошич не спори; и није — ако се старо **oratiјъ* развијало онако како се развијао генитив множине **kostiјъ*, за који имамо у нашем језику од најстаријих времена *kosti* (Даничић, Историја облика 85—86).

У другој половини XV века могли смо, дакле, имати у нашем језику номинатив једнине *orātī* < *oratiъ*.

Друга, сигурна грешка била би ово. Миклошич не прави разлику између придева *шѣлѣћи* и придева *ораћи* ни што се постанка тих придева тиче; а они, ти придеви нису исто: први је, као што је познато, попридевљени прилог времена садашњег, а други, као што ћемо видети, није то.

Ја сам се намерно оволико задржао на Миклошичеву објашњењу придева типа *ораћи*: једно зато што је оно прво и основно објашњење глаголских придева с елементом *t* у суфиксу; друго стога што се на њему оснивају готово сва доцнија објашњења тих придева; и треће због тога што је оно многе научнике навело на нетачне закључке: на пример проф. Лосја да идентификује — што се образовања тиче — пољско *domacy* < *domatiъ са српскохрватским *ораћи* (J. Łoś, Słowotwórstwo 53).

Даничић је (Основе 239—240) објашњавајући српскохрватске придеве на *ћи* прихватио само један део Миклошичеве хипотезе, бољи део Миклошичеве хипотезе: он говори само о једном наставку, о наставку *тѣја* код тих придева, а не говори и о другом наставку, о наставку *тѣ* код њих; о томе наставку Даничић не говори уопште.

Даничић је, дакле, с једне стране одбацио Миклошичево *тѣ* — и добро је учинио што га је одбацио; и Даничић је, дакле, с друге стране дао Миклошичеву суфиксу *тиъ* специјалан облик, с крајњим *a*, — и није добро учинио што му је дао тај облик, тиме је само гласовно унаказио Миклошичев суфикс. Иначе — у цело питање постанка наших придева Даничић није унео ништа ново.

Меје је — *Études sur l'Étymologie et le Vocabulaire du vieux slave 379* — у објашњењу постанка придева на *тиъ* пошао својим путем, није отишао стопама Миклошичевим. Он говори само о старословенском придеву *питѣъ* = *potable*. И шта каже о њему? Да је направљен од трпног придева *питѣ* и придевског суфикса *ѣъ*.

Меје, дакле, сложени суфикс *тиъ* раставља на морфолошке елементе: на *t + ѣъ*.

Цело је ово Мејеово објашњење — више него божја вересија: треба веровати да је трпни придев *ritъ* имао у старословенском нецеситативно значење, у што се може и веровати и сумњати; и треба веровати да је придевски суфикс *ъјъ* имао у старословенском и неко друго значење, не само посесивно значење, у што се не може ни веровати ни сумњати — сви знамо да је суфикс *ъјъ* имао у словенским језицима само једно значење, само посесивно значење.

Вондрак је — *Vergleichende slavische Grammatik*² I 590 — у објашњење постанка придева типа *ораћи* унео две новине: да суфикс *tiŕo* код тих придева „чини утисак“ као да је постао од инфинитивног наставка *ti* и суфикса *jo*, што је прво и што је невероватно, и да су ти придеви у српскохрватском језику своје *ћ* добили под утицајем прилога времена садашњег, паралелних прилога времена садашњег на *ћи*, што је друго и што је нетачно.

Напоследку, питања постанка наших придева дотакао се и проф. Б. Хавранек у чланку „Прилог грађењу речи у књижевним језицима словенским“ (*Slavia* VII 766—784). Он се тога питања дотакао утолико и на тај начин што је поновио — године 1928 — Миклошичеву идеју о томе да код српскохрватских придева типа *ораћи* треба разликовати два суфикса: *тъјъ* и *тјъ*. Даље од тога проф. Хавранек није ишао.

Толико о досадашњим објашњењима глаголских придева с елементом *t* у суфиксу.

Сва наведена и ненаведена објашњења наших придева имају две заједничке ствари: 1) сва су дата на бази формалне анализе, ниједно од њих није дато на бази семантичке анализе; и 2) сва се баве искључиво анализом придева на *ћи*, ниједно од њих не узима у обзир придеве на *њи*, *ни*; придеве — потпуно паралелне придевима на *ћи*. Који су то придеви на *њи*, *ни*?

То су, с једне стране, не многобројни придеви, сачувани само у везаној употреби и само у средњем роду, типа: *ручанџ* (Вук) — ручано доба = доба ручку, *ручањџ* (у црногорским говорима), *ручањџ* (у говорима Херцеговине), *ручањџ* (у околини Дубровника; Решетар, *Der štokavische Dialekt* 285) — ручање доба = доба доручку, *крѣтањџ* (поименичени

придев; у неким говорима Црне Горе) = време кад се стока после подне гони у пашу; и то су, с друге стране, придеви *кршћени* и *венчани*, с пасивним обликом и активним значењем, у свима нашим говорима и у књижевном језику нашем.

То би били придеви на *њи*, *ни* (за које ја знам), који за нас имају двоструку важност: помажу нам да разумемо постанак придева на *ћи* — уопште и помажу нам да разумемо однос данашњег *ораћи* према некадашњем *orditi* — напосе.

Поставља се питање: даје ли нам што анализа значења придева на *ћи* и *њи*, *ни* за разумевање постанка тих придева? Даје: она нас упућује на семазиолошку — а преко ове и на морфолошку — везу тих придева с глаголским именицама, с паралелним глаголским именицама на *ње*.

Да то покажемо на придевима на *ћи* и *њи*, *ни* које смо навели: да извршимо анализу значења тих придева.

а) Придеви на *ћи*: *брићаћи* (б р и т в а) = који се тиче бријања, за бријање, којим се брије; *целиваћи* (и к о н а) = намењен целивању, за целивање, који се целива; *јахаћи* (к о њ) = намењен јахању, за јахање, који се јаше; *обуваћи* (к а и ш) = који се тиче обувања, за обување, којим се обува; *ораћи* (з е м љ а) = намењен орању, за орање, који се оре; *дораћи* (в о) = одређен за орање, који оре; *пасаћи* (з е м љ а, п о љ е) = за пасање, пашу; *пасаћи* (к а и ш) = који се тиче пасања, за пасање, којим се паше; *писаћи* (х а р т и ј а, с т о) = који се тиче писања, за писање, на коме се пише; *поливаћи* (п е ш к и р) = који се тиче поливања; *спавати* (к а п а, х а љ и н а) = који се тиче спавања, за спавање, у коме се спава; *стидјати* (х а љ и н а, о д е л о) = који се чува, који се не носи сваки дан; *шивати* (и г л а) = који се тиче шивења, за шивење, којим се шије; *плетићи* (и г л а) = који се тиче плетења, за плетење, којим се плете.

б) Придеви на *њи*, *ни*: *ручањи*, *ручани* (д о б а, в р е м е) = који се тиче ручања, за ручање, кад се руча; **крешањи* (в р е м е, д о б а) = који се тиче кретања, за кретање, кад се креће. Придеве *кршћени* и *венчани* оставићемо засад на страну: о њима ћемо доцније, засебно и опширније говорити.

Две напомене уз ову анализу. Прва: ја сам при анализи наших примера ишао по суфиксалној, а не по лексичкој линији; друга ме линија овде мање интересује. Друга напомена: о д именица уз које наведени примери стоје или могу стајати

у нашем језику, ја сам узео само оне које су дате у Вукову Рјечнику и у Рјечнику Ивековићеву; друге — не.

Из горње анализе придева на *ћи* и *њи*, *ни* у нашем језику могу се видети три ствари:

да ниједан од наведених примера на *ћи* нема значење придева на *bilis*, *bar*, *ble* итд., које се некима од њих често приписује; то би значило да проф. Хавранек није у праву — ни кад наше придеве *oratja* и *oraћа*, што се постанка њихова тиче, сматра за књижевне творевине (о. с. 780) ни кад те придеве, што се значења њихова тиче, ставља у исти ред са старочешким придевима типа *vidūci* = *visibilis* (*Genera verbi* II 20);

да неки наши придеви на *ћи* стоје у семазиолошкој вези не с глаголским именицама на *ње*, него с глаголима од којих су те именице направљене; то је природно и то је новија ствар; то је — развитак придева на *ћи* као категорије; то је — последица и доказ њихове секундарне везе с глаголским општим деловима;

и да је суфикс којим су прављени и направљени први придеви на *ћи* и *њи*, *ни* — тј. некадашњи придеви на *ь* — био структуралне природе, није имао значења, да је служио само за прављење придева од других врста речи.

Остаје нам — да после овога и на основу овога изведемо закључак о начину постанка српскохрватских придева на *ћи* и *њи*, *ни*. Остаје нам — да после свега реченог и на основу свега реченог овако резонујемо о постанку наших придева на *ћи* и *њи*, *ни*¹⁾. Прво, што се општег дела тих придева тиче: ти придеви стоје данас у семазиолошкој вези с глаголским именицама поред себе; ти су придеви, према томе, морали стајати некад и у морфолошкој вези с њима, с глаголским именицама; ти су придеви, дакле, могли бити прављени и направљени само од тих именица, од глаголских именица, од некадашњих датива на *теј* и *неј*. Друго, што се суфикса тих

¹⁾ Ја овде, у целу овом пасусу, говорим о придевима на *ћи* и *њи*, *ни* као о историској категорији; то значи — под придевима на *ћи* и *њи*, *ни* овде ја подразумевам различите и све историске облике тих придева: како данашње тако и старије и најстарије облике њихове, кад они формално нису били придеви на *ћи* и *њи*, *ни*. То — да ме ко не би криво разумео.

придева тиче: ти придеви су направљени помоћу неког структуралног суфикса; тај суфикс, према томе, није могао бити *џј* : *џј* није структурални суфикс; тај је суфикс, дакле, могао бити само *џ*, које је после *џ* од основе прешло у *џ*. Другим речима и конкретно речено: ја мислим да је наше **oratyjъ* направљено од некадашњег датива **oratej* помоћу суфикса *џ*; да је, дакле, **oratyjъ* = **oratej* + *џ*, што је дало *oratyjъ*; и да је помоћу тога суфикса, помоћу *џ*, од некадашњег датива **ročanej* могао бити направљен придев **ročanjъ*; да је, дакле, **ročanjъ* = **ročanej* + *џ*, што је дало *ročanjъ*.

Наравно, све ово вреди само *cum grano salis*: поменуто два придева ја сам узео да покажем начин постанка наших придева на *ћи* и *њи*, *ни*, а не — и најстарије наше придеве с тим наставцима; оба наведена придева — и *oratyjъ* и *ročanjъ* — могла су бити направљена и доцније, суфиксима *tyjъ* и *nyjъ* од инфинитива *ordъши* и *ручъши*. То је једно и то је прво. Друго: уз *ораћи* стоји данас у нашем језику глаголска именица *орање*, а не **орање*; и уз друге наше придеве на *ћи* стоје данас не глаголске именице на *ће*, него глаголске именице на *ње*. Тако је — данас, али тако није морало бити некад.

Некад је глаголских именица на *tyje* било много више него данас, и у нашем језику и у другим словенским језицима; некад су помоћу суфикса *tyje*, добијеног негде путем такозване перинтеграције, прављене глаголске именице од различитих инфинитивних основа; и некад је трпних глаголских придева на *тџ* било много више него данас, и у нашем језику и у другим словенским језицима; некад су помоћу тога наставка, помоћу *тџ*, прављени трпни придеви и од глагола од којих се данас више не праве, од којих се данас махом праве помоћу наставка *n* < *ny*.

Ово друго доказују: а) трпни придеви типа *рањаваџ*, *поораџ*, *гледаџ*, *писаџ*, *напомињаџ*, *неузораџ*, *коваџ*, *неисираџ*, *изабраџ*, *сарањиваџ*, *основаџ* итд. у нашим говорима и код Вука (Маретић, *Gramatika i stilistika*² 230, 234-5, 238, 240); б) трпни придеви типа *показаџ*, *помиловаџ*, *свишоваџ*, *узмложџ*, *надвладаџ*, *разлучиваџ*, *каменоваџ* итд. код наших славомских писца (Маретић, *Rad* 180, стр. 190);

и в) трпни придеви типа *насыпато* у јужноруским говорима (Хавранек, *Genega verbi* II 64).

Оно прво доказују: а) наше именице типа *umáke* (Вук); б) старословенске именице типа *sětje* : *sěti*, *slutje* : *sluti*, *žitje* : *žiti*, поред којих нема трпног придева на *тъ* — ако је веровати Мејеу (о. с. 388-389); в) именице типа *tvoritje* : *tvoriti* (у старословенском језику, Меје, о. с. 389) и *krstitje* : *krstiti* (у словеначком језику, Миклошич, о. с. 66), које јасно говоре о издвајању суфикса *tje* и његовој вези с глаголима различитих основа; и г) многобројне именице на *še* < *tje* у доњолужичком језику: *daše*, (*daś*) = *das Geben*, *drěše* (*drěš se*) = *das Schreien*, *gnaše* (*gnaś*) = *das Treiben*, *graše* (*graś*) = *das Spielen*, *młāše* (*młāś*) = *das Mahlen*, *dojše* (*dojš* < *dojiti*) = *das Melken*, *gnojše* (*gnojś*) = *das Düngen* итд.

Дакле: данашња готово искључива влада глаголских именица на *ње* у нашем језику — ствар је историског развитка нашег језика; њу, ту владу не можемо никако претпоставити за ону епоху развитка нашег језика у којој су направљени први наши придеви на *тје*; један од посредних доказа за то били би данашњи наши придеви на *ћи*.

Изнесеном објашњењу постанка придева на *ћи* и *њи*, *ни* могла би се, на први поглед, учинити и једна замерка општијег карактера.

Могло би ко рећи: јесте, али може ли се доказати да је суфикс *ѝ* употребљаван некад у словенским језицима за прављење придева од именица, од именичких општих делова? Може, то се може доказати; за то имамо три доказа у словенским језицима.

Први доказ — били би придеви типа **zolt* - *ѝ*, - *a*, - *o* = златан у западнословенским језицима (чешко *zlátý*, пољско *złoty*, *кашуб.* *złoti*, доњолуж. *złoty*, горњолуж. *złoty*); такви придеви, очигледно, могли су бити направљени само помоћу суфикса *ѝ*. Други доказ — биле би придевске сложенице типа српско-хрватско *свилокос*, *свилорун*, *змијолав*, *ѝсолав*, *кривовраш дугорей* (или тачније, њихов други део: **kosъ*, **рунъ*, **геръ* итд.); те и такве сложенице, очигледно, могле су бити направљене само помоћу суфикса *ѝ*. Трећи доказ — били би неки географски називи словенски; они називи који, очигледно,

претстављају старе придеве направљене од именица помоћу суфикса *џ*; исп.: наше *Дуба, ѓ* (заселак у Пиви, RJA II 888) = стари придев **dǫb-џ, -а, -о* од именице *dǫbъ*; или чешко *Javorá, Lipá, Rokúá* (називи села) = стари придеви **javor-џ, -а, -о, *lip-џ, -а-о, *rokúъ, -а, -о* од именица *javorъ, lipa, rokita*; или пољско *Dębu*, ген. *Dę`ego* (назив села) = стари придев **dǫb-џ, -а, -о*; или горњолужичко *Dubo*, ген. *Duboho, Lipa*, ген. *Lipeje* (називи села) = стари придеви **ǫbъ, -а, о, lip-џ, -а, -о* (Миклошич, Die slavischen Ortsnamen aus appellativen 18).

Овде ми је најзгодније учинити једну напомену о облицима суфикса *ћи* у данашњем нашем језику. Према придеву *Њлѣшићи* стоји данас *Њлѣшти (Њлѣшем)* као основна реч; то значи — да у *Њлѣшићи* имамо данас суфикс *ићи*. Или: према придеву *Њасаћи* стоји данас *Њасшти (Њасшем)* као основна реч; то значи — да у *Њасаћи* имамо данас суфикс *аћи*. За први суфикс, за *ићи*, не знамо тачно где је постао: знамо само да је могао и морао бити апстрахован код придева на *ићи* поред којих су били инфинитиви на *ишти*; данас таквих придева у нашем језику — нема. За други суфикс, за *аћи*, знамо тачно где је постао: он је издвојен код придева типа *ораћи, бријаћи, славаћи*, поред којих стоје инфинитиви на *ашти*. Из овога излази: а) да суфикс *ћи* у нашој језичкој свести данас не постоји, да постоје само два његова деривата, суфикси *ићи* и *аћи*; и б) да у *бријаћи, јахаћи, ораћи* итд. имамо *бриј, јах, ор* као опште делове, и поред тога што уз те придеве стоје инфинитиви *бријашти, јахашти, орашти*, и поред тога што бисмо код тих придева очекивали — с обзиром на односе *бријаћи: бријашти, јахаћи: јахашти, ораћи: орашти* — *брија, јаха, ора* као опште делове. Овај други факат може се тумачити на два начина: или као траг и још један доказ некадашње чврсте морфолошке везе придева на *ћи* с глаголским именицама на *ће*, код којих је рано могао бити добијен суфикс *атје > аџе*; или — што је вероватније — као израз издвајања заједничког општег дела за читаву групу изведеница од глагола с којима придеви на *ћи* стоје у вези (*ѓр-аџ, ѓр-аџе, ѓр-аћи: ѓр-ашти*).

Да пређемо сад на развитак, морфолошки и гласовни развитак, придева типа *oratiъ* и *ručaniъ* у нашем језику.

Ти придеви имали су у српскохрватском језику две развојне линије: једну коју је повлачила и повукла основа мушког рода код њих и другу коју је повлачила и повукла основа женског и средњег рода код њих. Конкретно изнесен, развитак придева на *tiъ* и *niъ* ишао је овим путем: с једне стране — некадашње *oratiъ* и *ručaniъ* дало је *orati* и *ručani*, у извесној епоси развитка нашег језика и по гласовним законима нашег језика; с друге стране — некадашње *oratiъja*, *oratiъje* и *ručaniъja*, *ručaniъje* дало је *oratija*, *oratiје* и *ručanja*, *ručanje*, опет — у извесној епоси развитка нашег језика и по гласовним законима нашег језика. Тако смо добили — после губљења полугласника и развитка *tiъ* > *i* — у нашем језику придеве *orati*, *oratija*, *oratiје* и *ručani*, *ručanja*, *ručanje*: с једном основом у мушком роду, с основом на *t* или *n*, и с другом основом у женском и средњем роду, с основом на *tj* или *nj*; онако исто као што смо у нашем језику — пошто су извршени поменути гласовни процеси — добили *boži*, *božja*, *božje* од старог *božьъ, *božьja*, *božьje*. Цео даљи развитак наших придева зависио је од тога, и само од тога, на који је начин регулисана ова двојност основе код њих: у једним нашим говорима и код једних наших придева могла је бити уопштена основа мушког рода, са *t* или *n*, за сва три рода, могли смо, дакле, добити облике типа *orati*, *oratiā*, *oratiō* и *ručani*, *ručaniā*, *ručaniō*; у другим нашим говорима и код других наших придева могла је бити уопштена основа средњег и женског рода, са *tj* или *nj*, за сва три рода, могли смо, дакле, добити облике типа *oratiјi*, *oratiјa*, *oratiјe* и *ručaniјi*, *ručaniјa*, *ručaniјe*; опет — онако исто као што смо од старог *boži*, *božja*, *božje* добили *božji*, *božja*, *božje*, с уопштеном основом мушког рода, у једним нашим говорима, у неким црногорским говорима, и *božji*, *božja*, *božje*, с уопштеном основом женског и средњег рода, у другим нашим говорима, у осталим нашим говорима. Оно прво — уопштавање основе мушког рода у нашим говорима и код наших придева — претставља готово општу линију морфолошког развитка некадашњих придева на *niъ* (*венчани*, *кршћени*, *ручани*: *ручањи*). Ово друго — уопштавање основе

женског и средњег рода у нашим говорима и код наших придева — претставља готово општу линију морфолошког развитка некадашњих придева на *тњњ*. Ја и овде, у другом случају, кад је реч о придевима на *тњњ*, кажем: „готово општу линију“ — зато што и код некадашњих придева на *тњњ* имамо остатака од уопштавања основе са *t* за сва три рода. Навешћу два таква остатка.

Први: код Микаље (Blago 184) налазимо камен *pluti* = рипех. Мислим да је *плуши* старо *plutњњ*, с уопштеном основном мушког рода. Други: у Рјечнику Југославенске академије (IV 418) налазимо генитив множине (коња) *јахаших* (из М. Павлиновића). Будманију је овај генитив, *јахаших*, нејасан; није му јасно од кога је придева тај облик. Мислим да и овде, као горе код *плуши*, имамо номинатив једине на *ши*: *јахаши* (јахата, јахато) од старог *jachatњњ*, с уопштеном основном мушког рода.

Навешћу овде и неколико речи које, прво, постају јасне као образовања тек кад се доведу у везу с придевима на *тњњ* и које, друго, потврђују нашу претпоставку ако не толико и сигурно о уопштеној основи на *ш* за сва три рода код придева на *тњњ* од којих су изведене, а оно свакако о некадашњој широј употреби номинатива на *ши* код придева на *тњњ* уопште.

Једна од тих речи била би именица *оришак* = „као мала лопатица којом се чисти плуг од мокре земље“. О тој именици, о њену суфиксу Маретић вели: „Нејасан је (поради акцента и поради значења) завршетак *ишак* у оритац...“ (Gramatika i stilistika² 307). Тако је — нејасан је и *ишак* и *оришак*, и „поради акцента“ и „поради значења“, кад се оритац ставља у исту групу образовања с именицама *добњшак*, *нањшак*, *савњшак* и *ужњшак*, као што то Маретић чини; али није тако — није нејасан ни *ишак* ни *оришак* кад се оритац доведе у везу с придевом *ориши (исп. *орићи* код М. А. Рељковића, RJA IX 166) од кога је помоћу суфакса *њк* (њ) направљен: онда је јасан и *ишак* и *оришак*, и што се тиче акцента и што се тиче значења.

Друге такве речи биле би покрајинске именице *шивњка*, *шивањка*, *шивањица* = игла шиваћа и *везињка* = игла везића.

Највероватније је да су те именице направљене (суфиксом *ka* < *ъka*) од некадашњих придева *ишійи, *ишиваши, *везиши као општих делова; а није нимало невероватно да су ти придеви имали уопштену основу на *ш* и у женском и у средњем роду у крају где су и у време кад су наведене именице од њих прављене и направљене.

Једна напомена уз последњу именицу, уз *везишку*. У Вукову Рјечнику налазимо реч *везишак*, с напоменом: у пјесми мјесто *вез*: Ка' од вуне конач у *везишку*. Та реч, *везишак*, коју су из Вукова Рјечника узели и остали наши речници, необична је и с лингвистичке и с лексичке стране. С лингвистичке стране та је реч необична зато што нема паралела у нашем језику, што нема ниједне речи у нашем језику која би била направљена као она, наставком *ишак* од именице као основне речи. С лексичке стране необична је та реч зато што је не потврђују ни наши говори ни наши писци (судећи по речничкој грађи Института за језик САН-а); и нарочито зато што је не потврђује ни наведени стих из народне песме. Стих је — из песме „Чета спушка“ (Вук, Српске народне пјесме, 1862, књ. IV стр. 120—122). А та песма је из Црне Горе, из Мартинаћа (Вук ју је добио од Његоша); из краја и места где нема речи *везишак*, где има реч *вѣзишка*; из краја и места где нема локатива с предлогом *у*, где се он замењује акузативом. Имајући пред собом стихове: Ал' је танка вјера у Турака, Ка' од вуне конач у *везишку* (= као вунен конач у *вѣзици*), Вук је криво протумачио последњу реч: он је од речи *вѣзишка*, која му није била позната, направио реч *везишак*, која му је изгледала у језику и стиху могућа. У сваком случају, било да се реч *везитак* = *вез* негде у народу говори било да те речи нема у нашем језику уопште, у наведеним стиховима не ради се о њој, о тој речи, него о речи *вѣзишка*.

Видели смо како је Миклошич решио питање односа наших облика *ораћа* и *оратја*: на тај начин што је први облик довео у везу са западнословенским облицима на *сі* и *су* — ■ тако дошао до општесловенског придевског суфикса *тјъ* — а други облик са старословенским, црквенословенским и словеначким придевима на на *тјъ*, *тј* и *тји* — и тако дошао до

општесловенског придевског суфикса *tijъ*. Поставља се питање: има ли наше *ораћа* старо, општесловенско *tj*, како мисли Миклошич, или ново, српскохрватско *tj* (< *tbj*), како излази, теориски, из онога што смо ми изнели о постанку и развитуку придева на *tbjъ* и *пњjъ* у нашем језику?

На то питање није тешко одговорити. На то питање даје — и једино може дати — одговор историја нашег језика.

Као што је познато, наш језик зна не само за старо, општесловенско јотовање него и за ново, штокавско јотовање, које се вршило и извршило у неким штокавским говорима нашим, углавном, крајем XVII и почетком XVIII века. Потпуно у складу с тим — облике типа *ораћа* не налазимо у нашим споменицима и код наших писаца пре друге половине XVII века: такви се облици, као *ораћа*, у нашим споменицима јављају тек тада, у другој половини XVII века, и само код оних писаца наших у чијем је језику ново *tj* (< *tbj*) прелазило у *ć*: исп. *britava brijacijeh* код В. Андријашевића (1686 године; RJA I 646). Друкчије ствар стоји с облицима типа *оратја*; они се у нашим споменицима јављају од XV века: исп. *zemlju oratju* (XV век; Monumenta croatica 59). Потпуно у складу с новим јотовањем — такви се облици, са *tj*, могу наћи после прве половине XVIII века само у оним нашим говорима у којима је група *tj* (< *tbj*) остала неизмењена уопште и код оних писаца наших у чијем се језику огледају или могу огледати такви говори: исп. *britvom brijatjom* код Ј. Владимировића (1775 године) и *oratje zemlje, oratji otari* код Ј. С. Рељковића (1796 године; RJA IX 159); али — *zemlju orići* код М. А. Рељковића (1779 године; RJA IX 166), који има *рице* за старо *питње* (Р. Алексић, Језик Матије Антуна Рељковића 68).

Закључак: облици *оратја* и *ораћа* нису и не могу бити засебна и паралелна образовања по постанку своје; они су, они могу бити — и историски — само два облика, старији, без јотовања, и млађи, јотовани, једнога истог придева: *оратња.

Неколико речи о придевима *кршћенї* и *вѣнчанї*. Маретаћ их сматра за трпне придеве. Он о њима каже ово и овомлико: „Каткад пасивни партицип нема пасивно значење, него

неко неутрално, које нити је пасивно ни активно. Тако се на пр. говори: *кршћени* кум (а то је онај, који држи кога на крсту) . . . ; говори се *вјенчани* кум (који кумује при вјенчању) . . . " (Gramatika i stilistika² 570).

Маретић, дакле, само констатује противречност између облика и значења код придева *кршћени* и *венчани*: крштени кум — то је кум који је *крстио*, а не који је *кршћен*; венчани кум — то је кум који је *венчао*, а не који је *венчан*.

П. Ђорђевић је (О старословенским трпним придевима 65 — 66) тачно уочио да се два наведена придева разликују од правих трпних придева од глагола *крстиши* и *венчати* — и по томе што имају друкчији акценат него они и по томе што немају оба вида као ни: *кршћенї*, *вѣнчѣнї* — *кршћен(а)*, *вѣнчѣн(ѣ)*. За њега су те две особине трпних придева крштени и венчани доказ „еманципације“ њихове, њихова издвајања из категорије трпних придева уопште.

По моме мишљењу, не ради се овде ни о каквој „еманципацији“ придева *кршћени* и *венчани*, него о двема особинама њиховим које проистичу из начина њихова постанка, из тога што они нису трпни придеви по постанку: што је *кршћени* некадашње **kr̥štenъjъ* = за крштење (а не некадашњи трпни придев *kr̥štenyъjъ*) и што је *венчани* некадашње *věpъčanъjъ = за венчање (а не некадашњи трпни придев *věpъčanyъjъ*). И *венчани* и *кршћени*, дакле, имају акценат глаголских именица, од којих су направљени, а не трпних придева, с којима немају никакве везе; и један и други придев, даље, имају само један вид, као сви придеви на старо *ъjъ*, а не оба вида, као сви трпни придеви.

Има код придева *вѣнчѣнї* још једна особина на коју треба обратити пажњу: тај придев има дуго *а* у завршетку *ани*. Међутим придев *ручанї* има кратко *а* у том завршетку. Откуда та разлика међу овим придевима? Отуда — што у *ручанї* имамо потпуно уопштавање старе основе мушког рода, са свима њеним лингвистичким атрибутима, са сугласником *н* и кратким вокалом испред њега; док у *вѣнчѣнї* имамо делимично уопштавање старе основе мушког рода: један елеменат из те основе — сугласник *н*, а други елеменат из старе

основе женског и средњег рода — дуго *a* испред некадашњег *nj* (*vě ŭčapŭja > *vě ŭčapŭja*, *vě ŭčapŭje > *věpčapŭje*);

Има још један пример за дужину вокала *a* у завршетку *ани*: назив места *ОрѠни До* (Црна Гора, Пјешивци). И овде, у *орѠни* (трпни придев је *дрѠчи*), исто као у *венчани*, имамо елементе обеју старих основа: *n* из старе основе мушког рода и дуго *a* из старе основе женског и средњег рода (*orapŭja > *orapŭja*, *orapŭje > *orapŭje*). Наравно — и то не треба нарочито истицати — све ово вреди само утолико уколико и код једног и код другог придева дужина није унесена из трпних придева *венчани* и *орани*.

Да завршим кратком карактеристиком постанка и развјетка српскохрватских придева на *ћи* и *њи*, *ни*.

Гледани у перспективи грађења речи, ти су придеви прошли кроз три фазе свога развјетка. Некад су стајали у вези с глаголским именицама - дативима на *теј* и *неј* од којих су постали, били су придеви на *ѡ* (*ročanej - ѡ, *oratej - ѡ). Доказ: основна и најчешћа значења њихова, која не могу бити ништа друго до резултат те и такве везе. После су ступили у везу с инфинитивима поред себе, постали су придеви на *тјѡ* и *нјѡ* (*ora - *тјѡ* : *orati*, *ruča - *нјѡ* : *ručati*). Доказ: многи примери и многа значења њихова који се не могу разумети без те и такве везе. Најзад су изменили, скратили свој општи део. Доказ: данашњи морфолошки склоп њихов, суфикси *аћи*, *ићи*, *ани* код њих.

О чешким и лужичким примерима на *си* и *су*, које наводи Миклошич и који се тако исто могу свести на некадашње придеве на *тјѡ*, — другом приликом и на другом месту.

Р. Бошковић

ПИТАЊЕ ПРАКТИЧНОСТИ НОВОГ НАЧИНА СТАВЉАЊА ЗАПЕТЕ

Стављање запете претставља једну од највећих тешкоћа при писању. У исто време разни писци стављају запету махом различито, тако да у том погледу влада велика неуједначеност. Стога је чланак проф. Белића о запети захватио једно од веома осетљивих и сложених питања, и нова решења која се дају у том чланку претстављају несумњиво дубље проницање у суштину односа који постоје међу речима и реченицама. Пита се само: да ли је нови начин стављања запете и практичнији за широкe кругове људи који се баве писањем и не би ли се извесни принципи могли дефинисати, можда и круће, али једноставније и упрошћеније.

Новина коју проф. Белић сада уноси јесте у овоме: запета се не ставља у свим случајевима када имамо зависну реченицу која је с главном у правилном реду, тј. кад имамо прво главну да за њом зависну реченицу. Досадашњи правопис је налагао да се у овим случајевима запета ставља код погодбених, последичних, узрочних и допусних реченица, пошто се „у њима износи нешто што се односи на целу реченицу или што истиче као резултат целе реченице” („Правопис”, изд. 1930, стр. 77, параграф 201). Међутим у садашњем чланку проф. Белић вели: „Те реченице чине *гесто* (курзив мој — *Д. Ж.*) са својим главним реченицама тако нераздвојну целину да се не смеју од њих одвајати. Напр.: *Поћи ћу ако узмогнем, — Није пошао јер је био болестан, — Дршао је иако му је било врло тешко и сл.*” („Наш језик”, књ. I. св. 1—2, 1949, стр. 15). Очигледно је да се сада на те реченице погледало с друге стране, са стране њихове уске повезаности с главном реченицом, а не као раније, са стране њихове релативне самосталности, релативне напоредности. Очигледно

је такође да се на њих може погледати и с једне и с друге стране и да је садашњи поглед покушај да се питање запете код зависних реченица упрости и сведе на један основни принцип: зависне реченице чине целину с главном реченицом.

Али да ли је то упрошћавање тако једноставно? Оно би било такво да није оног ограничења које проф. Белић уноси речју *гесто* и које и показује на примерима када је зависна реченица „накнадно додата, са разложима који се тек у њој износе“. Тако имамо типичан пример: *Све се у свету мења, и то зато што су услови развјетка стално променљиви*, али: *Све се у свету мења зато што су услови развјетка стално променљиви*. („Наш језик“, стр. 13 и 15). Несумњиво је да је у првом случају писац додавањем речи *и то* створио елиптичну напоредну реченицу према првој: *... и то* (мења се) *зато што* итд. У другој реченици то није случај. Међутим у осталим примерима такве врсте та несумњивост разлике међу таквим реченицама није тако очигледна (ма да сигурно постоји), и потребно је суптилно осећање зналаца и танано разликовање нијанса у односима међу реченицама па да се такве две реченице двојачко категорису; напр.: *Они се ни за тренутак нису устругавали да пођу напред иако су добро знали да их ту очекују немазки топови*, али: *Везирове реги, мирис кафе и гйбука, све је то годило и умиривало, иако није могло да избрише мугне утиске*.

Ако сада узмемо да су случајеви таквих, накнадних, зависних реченица веома чести и да та њихова „накнадност“ може бити веома нијансирана, приметнија или неприметнија, јача или слабија, да је уз то сваки писац може схватити и овако и знако, можемо претпоставити да би у практичној примени то довело до још већег шаренила, неуједначености и произвољности. Уз то природа неких од тих зависних реченица (последичних, узрочних, например) је таква да *гесто* захтева њихово одвајање од главне реченице, а код неких (допусне, например) захтева то *увек*. У овом чланку покушаћемо да то изнесемо.

Почећемо с *допусним* реченицама. Шта показује *допу-ска* реченица? Она својим обликом (свезама *иако*, *премда*,

ма да, макар, да итд.) показује да се њом допушта да се у главној реченици врши или изврши радња *супротна* од онога што бисмо очекивали према радњи у зависној реченици. *Дошао је, иако је болестан* — значи да се у главној реченици извршила радња *супротна* од онога што бисмо очекивали према радњи зависне реченице. Он је болестан, он по правилу не сме да устаје из кревета, према томе не можемо очекивати да ма где дође, али *насупрот* нашем очекивању он је дошао, и ту *супротност* између тих двеју радњи ми и означавамо допусном реченицом. Та супротност је изражена на нарочит начин, али она у мисли постоји и запета ту долази као и између двеју независних супротних реченица. Супротност је код допусних реченица стилизована у зависном облику, али она остаје супротност и може се изразити и у независном облику: *Болестан је, али је дошао*. Или: *Нећу већ с тобом јести хљеба, иако сам кукавица без рода* исто је по значењу и смислу што и: *Јесте да сам кукавица без рода, али нећу већ с тобом јести хљеба*.

Друго је случај код *последичних* реченица. Њихово одвајање од главне реченице не проистиче из супротности, него из њихове релативне самосталности, њихове напоредности према главној реченици. Јесте да оне показују последицу, резултат радње главне реченице, али та последица се увек додаје као нешто накнадно, као изванзакључак из радње главне реченице. Та њихова накнадност и напоредност огледа се и у томе што оне могу бити стилизоване као две праве напоредне независне реченице без икакве свезе. *Она врисну, до Бога се гује*. Ово су граматички две потпуно самосталне реченице, а логички је друга последица прве реченице и могла би се рећи и овако: *Она врисну, да се до Бога гује* или *гуло*. Такве две реченице могу бити и независне реченице везане саставном свезом, а да се осећају као последичне реченице. *Бијеле му малаксале руке, те не може више да сијеже*. У примерима где имамо праве зависне последичне реченице последица се опет осећа као нешто накнадно додато, нешто што стоји напоредо с главном реченицом и чак што је логички примерно, главно у сложеној реченици. Напр.: *Они ишти гас узрасте етранина гора, да не знадоше просци ће ће*

ни куда ће или: *Али враг потакне ову маћеху, да није могла своју пасторку колико крв на огима виђети*. Поред тога, постоји још један разлог који нас нагони да ове реченице одвајамо запетом од главне реченице. Познато је да се ове реченице везују за главну реченицу најчешће свезом *да*, свезом којом се везују и многе жељне и изричне реченице. Како је веома често слагање времена у овим реченицама исто као и код последичних реченица, неодвајање запетом последичних реченица довело би до нејасности текста, до нетачног схватања смисла реченице. У реченици: *Било му је тешко да свисне од жалости* (коју наводи сам проф. Белић, а коју сам нешто маало изменио) није јасно да ли лице о коме се говори није штело да свисне од жалости или му је било тако тешко да је могло свиснути од жалости. Оваква нејасност била би избегнута кад би се последична реченица одвојила запетом.

Додуше постоји један случај када и ми не бисмо одвојили запетом последичну реченицу. То је онај случај када је последична реченица везана с главном реченицом свезом *тако да*, па било да је ово *тако да* непосредно једно до другог било да се реч *тако* налази ма на коме месту у главној реченици, а последична да почиње свезом *да*. Зашто у овом случају не бисмо одвојили последичну реченицу? Зато што се већ речју *тако* у главној реченици наговештава да ће доћи и зависна последична реченица. Овде последична реченица није ништа накнадно додато, него нешто што је непосредно повезано с главном реченицом која је стилизована помоћу *тако*. Реченички акценат у главној реченици обично и стоји на тој речи, и читалац сасвим природно очекује објашњење овога *тако* реченицом са *да*. Напр.: *Ово су они тако говорили да нико други није могао гути ни разумјети осим њих двојице или Бекри-Мујо је све протио и проћердао тако да никаквих других жалбина није имао, осим једнога ћибета*. Али, разуме се, ако се оваква последична реченица схвати као корелативна, онда се она, како наводи проф. Белић, може одвојити запетом. У том случају свеза *тако да* цела припада зависној реченици. Тако бисмо последњу реченицу могли написати и са запетом: *Бекри-Мујо је све протио и проћердао, тако да* итд.

Сличне су последичним и узрогне реченице. Иако се оне могу схватити као адвербијални додатак за узрок главне реченице, оне, као и последичне, претстављају нешто што се накнадно додаје главној реченици као *објашњење*, као *мотивација* радње главне реченице. То се нарочито осећа када су оне повезане с главном реченицом свезама *јер* и *пошто*. На пр.: *Ја, вели, сједим на они балкун, па штогођ има господе и, госпођа и народа, све видим, јер све овуда паса или: Његова је свака песма добра, јер он је особито добро разумео и осећао оно што говори.* Када је, међутим, узрочна реченица повезана с главном свезом *зато што*, онда имамо сличан случај као и код последичних кад су повезане свезом *тако да*, и онда је не би требало одвајати од главне запетом. И ту први део те свезе *зато* улази као саставни део у главну реченицу, реченични акценат је такође на тој речи и зависна узрочна реченица се осећа као неизбежна допуна главне реченице.

Из свега овога излази да се међу зависним реченицама допусне, последичне и узрочне реченице разликују својом напоредношћу и релативном самосталношћу према главној реченици од свих осталих зависних реченица. Оне се готово увек осећају као реченице које граматички несумњиво зависе од главне реченице, али које логички претстављају неку накнадну допуну или објашњење главне реченице. У њихову групу могле би да дођу још само условне реченице, али глаголски облик који се најчешће јавља код њих у главној реченици (потенцијал) условљава зависну реченицу као неизоставну допуну главне реченице. Напр.: *Дао бих ти да имам, Њему бих у помоћ свакад притекао кад бих могао, Волео бих кад би дошао* итд. Код осталих зависних реченица (намерних, жељних, изричних, временских итд.) та је повеност главне и зависне реченице је још ужа, непосреднија, јача, и запета се сасвим природно код њих не ставља. Према томе, ми бисмо код зависних реченица издвојили као реченице код којих треба стављати запету *узрогне* (сем у случајевима када су везане свезом *зато што*), *последичне* (сем у случајевима када су везане свезом *тако да*) и *допусне* у свим случајевима. Мислимо да се уношењем изузетака код тих реченица (*зато што, тако да*) не противречи систему ставља-

ња запете, јер су то нарочите стилизације исказивања узрочности или последичности. Уосталом, такав изузетак имамо и код супротних реченица са свезом *не само него*. Овакав систем стављања запете много прецизније одређује када је треба стављати, а када не, и онемогућује колебања која би се појавила при остављању писцима да одређују шта у извесним случајевима сматрају за накнадно додато, а шта не.

Изнели смо ово неколико предлога у жељи да питање стављања запете ставимо на ширу дискусију, што ће несумњиво учинити ствар јаснијом и решења сигурнијим.

Драг. Живковић

ПОВОДОМ ПРЕТХОДНОГ ЧЛАНКА

Драг. Живковић је у своме горњем чланку хтео да покаже да би требало сузити општи или принципски карактер неписања запете који је обрађен у моме чланку под називом *О стављању запете* (НЈ, 1—2, 7—23). Живковић је своје излагање изнео са лепим разумевањем питања и извесном логичком уравнотеженошћу износио оне случајеве о писању запете који наилазе и код других на сумње и ограничавања. Само други износи за узрочне реченице оно што он износи за допусне, а можда би се нашао когод ко би то изнео и за последичне реченице. У чему је ствар?

Живковић при крају свога чланка овако своди своје разлагање: „ми бисмо код зависних реченица издвојили као реченице код којих треба стављати запету *узрогне* (сем у случајевима када су везане свезом *зато што*), *последичне* (сем у случајевима када су везане свезом *тако да*) и *допусне* у свим случајевима”.

Код Живковића је похвална тежња да веже изостављање запете у неких зависних реченица за формалне знаке, а за све остале — да предложи стављање запете. Та тежња, наравно, у слободној интерпункцији нема много значаја, иако сама констатација за поменуте случајеве може бити тачна; нема значаја због тога што је ипак број случајева где се морају применити слободна мерила знатно већи од осталих за које би се могла поставити извесна ограничења; они их просто поплављују својом многобројношћу. Према томе, и ту као и свугде другде треба навицати и писце и читаоце да иду за слободном интерпункцијом.

Живковић може имати право кад мисли да су допусне реченице, узрочне и последичне (ове у најмањем, релативно, броју случајева) врло често накнадне, надовезачке (то је

особито чест случај код узрочних и допусних реченица), али из тога не следује још да би их требало увек одвајати запетама, као што је наш ранији правопис из педагошких разлога чинио. Већ се мора оставити и ту слобода избора према значењу самих реченица. Али ако у том општем посматрању он има право, зато несумњиво нема права: ни у оцењивању допусних реченица, ни у сужавању употребе запете у узрочних и последичних реченица. Да то покажемо.

Анализа Живковићеве реченице, схваћене као опште, која се тиче свих допусних реченица, није тачна. *Дошао је иако је болестан* не значи, по моме мишљењу, да се допушта „да се у главној реченици врши или изврши радња *супротна* од онога што бисмо очекивали према радњи зависне реченице”, већ показује под којим се условима радња врши, као да је речено: „Болестан је дошао”. Према томе, допусна реченица коју је изнео Живковић има прилошко значење и блиско је везана са прироком. Има језика у којима би место *болестан* стајао прави прилог (*болесно*), али у нашем језику ова одредба улази у сам предикат и чини са њим предикатску целину (*болестан дошао*). Има и других начина којима би се могло показати да је улога горње зависне допусне реченице — каквог прилошког израза (синтагме) за начин (*и будући болестан, поред болести, упркос болести, не гледајући на болест* итд). Према томе, ја не видим потребе да се допусне реченице у оваквим случајевима одвајају од осталих зависних реченица. Тако исто мислим да Живковић греши што одваја запетом све реченице са *јер* од свих узрочних реченица са *зато што*. Ја бих се могао ограничити овде на питање: па ли је када *јер* у својој употреби једнако са *зато што*; ако јесте, тврђење Живковићево отпада. Ако узмемо и најпростију реченицу са *јер* и испоредимо је са узрочним реченицама са другим свезицама, видећемо да Живковићево правило није тачно. Реченица *Нисам дошао што сам био спреген* једнака је реченици *Нисам дошао зато што сам био спреген*, или, како би Вук рекао, *зашто сам био спреген*, а та је реченица једнака реченици *Нисам дошао јер сам био спреген*. У свима тим реченицама узрочна је реченица зависна и блиско повезана са главном реченицом; зато се ни у једном слу-

чају, без обзира да ли је употребљено *јер* или каква друга свезица, не може стављати запета. Та узрочна реченица замењује услове под којим се радња *није* могла извршити: *Због спрежености нисам дошао. Будући спрежен нисам могао доћи*, па зато и има карактер блискозависне или непосредно зависне реченице која чини целину са главном реченицом.

То исто вреди и за последичне реченице. Ја се не могу сложити са Живковићем да је синтаксички исто *Она врисну, до Бога се гује* и *Она врисну да се гује до Бога* (Живковић пише: *Она врисну, да се гује до Бога*). Сам нам Живковић даје средстава да то докажемо и вели: када се може употребити *тако да*, тада се запета не пише. Јасно је да су реченице *Она врисну да се гује до Бога* и *Она врисну тако да се гује до Бога* — потпуно једнаке, само је у другој „тако“ које се у првој подразумевало — изостављено. Према томе, могло се претпоставити да ће и Живковић тако нешто закључити и да неће писати запету у реченици *Она врисну да се гује до Бога*. Јасно се види да је и овом реченицом изнесен само начин којим се ближе одређује глагол главне реченице. (*Она врисну продорним до Бога гласом*: овај инструментал је начински). Она је исто тако прилошка као и горња реченица.

Ништа нам не остаје друго до да се држимо заиста слободне интерпункције и не мешамо је са формалистичком. А ипак код људи који пазе на писање и разумеју интерпункцију добиће се као несумњива чињеница да се заиста допусним свезицама најчешће додају накнадне или надовезачке реченице, тако да ће уз њих најчешће стајати запета; тако исто несумњиво је да је свезица *јер* добила и такве функције да се њоме може отпочињати и засебна реченица, а камоли не реченица одвојена запетом; тако исто несумњиво је да ће се свезицом *зато што* у највећем броју случајева везивати зависне реченице без запете са главном реченицом, исто тако као и свезицом *тако да*; али није искључено да и испред тих свезица мора бити у извесним случајевима употребљена запета. Живковићу чини част што је главне линије употребе

ових реченица тачно запазио; али се не можемо са њим сложити: 1) да ону, можда, мањину случајева у којима је друкчије треба занемарити и 2) да треба у слободну интерпункцију уводити принцип везане интерпункције по цену изневеравања, макар и у ограниченом броју случајева, принципа слободне интерпункције који једино могу код писаца одржавати увек будну пажњу: да заиста кажу оно што желе да кажу.

А. Б.

О НАРОДНИМ РЕЧИМА ЗА „ЗИХЕРНАДЛУ“

Наш народ за све алатке, нарочито за оне којима се служио у сеоском домаћинству, има, највећим делом, своје речи, па и за она чија је имена позајмљивао он је та имена прекрајао и дотеривао према особинама нашега језика. Тако је и за игле према намени којој служе створио посебне називе. Ево неколико примера.

Игле које се употребљавају за плетење зову се *плетиће игле*. За иглу којом се шије постоје код Бука ови називи: *шиваћа игла, шиватка, шиватица*. У Васојевићима се говори *игла шитка* (поред *шиватка*), а у Морачи *шића игла*.

За иглу коју у Београду, Војводини и неким другим крајевима зову понекад *шпенадла* (од нем. *Spenndel*, лит. *Stecknadel*) постоји читав низ речи: *глюда* (пчиода, чивоца), *штиода, батушка, бумбага, бозка* (све код Бука), а Ак. Рјечник наводи још: *бабљага, багенка, бумбаша, башилја* (из турског, *башли-глават*), *главата* или *главизата игла*; у Васојевићима се та игла зове *боганка*, а у Битољу *крбица*. Т. Маретић (Језични савјетник) код речи *гумбашиница* (кајк.) каже да је боље: *бабљага*, и најбоље: *забадага*, коју реч као народну бележи Зоре. Поред ових постоји још неколико, по свој прилици, начињених речи: *прибодага* или *прибадага* (Шулек), *придевага* или *задевага* (Ђ. Поповић).

Игла којом се шију вреће, покровци и којом су се раније пришивали чаршави за јоргане, дакле за све оно што се само прошивало, зове се *прошивалка* (Вук); игла којом су се шиле стеге за самаре назива се *самаруша* (Вук) или *самарњага* (у Васојевићима), а постоји и из турског узета реч *гувалдуз* (од тур. чувал-врећа и перс. дуз-шити):

Орање је шетање: сиј, виј, па у кош, али је мучно чувалдузе теглити¹⁾.

¹⁾ Вук, Српске народне пословице, II изд. Београд, 1933.

Шиваћа игла великих упију зове се *бабара*, јер у њу и баба може да удене конач. Тако се понегде називају све веће игле.

Игла којом се чине опанци зове се *опангара* или *опангарица* (у Васојевићима), игла која по својој величини стоји између мале (шиваће) игле и велике („веље”) игле (опанчарице) зове се у Васојевићима *которка*, ваљда отуда што је први пут дошла из Котора. Игла којом се везе зове се у Васојевићима *везиљка*¹⁾, и то је најмања игла. Игла којом су терзије шиле одело од сукна зове се *терзиска игла*.

Кад су почеле долазити игле које се стављају у косу, онда су они крајеви који су били под Аустријом, или који су се с њом граничили, заједно с том иглом примили и њено немачко име: *харнадла*, *хорнодла*, *орнодла* (нем. *Haarnadel*), али је убрзо створена и нова реч *уносница* коју налазимо већ код Ђ. Поповића 1854 г.²⁾. У крајевима под талијанским утицајем та се игла зове *фркадела*, а у јужној Македонији — *фуркета*, *фркета*.

Слично је било и са *зихернадлом* (зихерка, зихерица, нем. лит. *Sicherheitsnadel*)³⁾. Међутим они крајеви који су удаљенији и којима је та реч била не само страна већ и нејасна створили су своје називе. Тако на пр. у Кривој Паланци и околини Скопља та се игла звала *безопасна игла*; у околини Ужица — *спуганица*, у околини Колашина (Морача) — *спугаљка*, у Васојевићима — *закугаљка*, ма да се чује и *спугаљка*, *спуга*, а у Београду сам чуо од једне девојке из околине Крагујевца — *скопганица*.

Безопасна игла названа је зато што затворена не може да убоде, није опасна; *спуганица* је начињена од глагола

¹⁾ Овај стари наставак сачуван је у Васојевићима још у овим речима: *садиљка* (садалка, садилица), *носиљка* (носалка), *возиљка* (возалка), *воштиљка* (восак кроз који се провлачењем воштани конач).

²⁾ Вук (Рјечник) наводи: *уносница*, — ника (мн. пл. с ознаком да су то ниске новца, бисера и сл. што се међу у косу као нажит.

³⁾ Ристић-Камбрга употребљавају у својим речницима кованицу: игла *осигурача*, *осигурачица*.

спугати (заспучати), а тако исто и *спугална* од истога глагола само другим наставком, *скопганица* на сличан начин од глагола *скопгати*; *закугална* је изведена од глагола *закугати*.

Вреди овде напоменути да у народу за оно што се по градовима зове *дугме* (позајмљена реч из турског) постоји више назива. У Васојевићима напр. дугме које се пришива на кошуљи зове се *кошгица*, дугмад за капуте, прслуке и сл. зову се *пуљице*, дугме за „крагну“ (крагна се тамо зове *колијер* ако је пришивена на кошуљи, а *колоератник* ако је одвојена) зове се *пуце*, исто тако *пуце* се зове свако дугме које није плоснато. И *кошгица*, и *пуљица* и *пуце* се *заспуца*, а *закопгава* се или *заковгава* се само оно што има *копгу* или *ковзу* и *кузак*. *Копга* или *ковга* је од металне жице и има облик грчког Ω а оно што улази у копчу има облик мале кукице и зове се *кузак*¹⁾:

„Но Бог уби *кузак* од рукава,
Те *закуги* стручак од ђердана”²⁾.

Вук у Рјечнику нема реч „*кучак*”, али за њу даје ове називе: *ковгар*, (у Ц. Г.), *мушка ковга*, *кукац* (у Херц.), *мужјак*³⁾.

Дакле у неким деловима нашега народа прави се разлика између *закопгати* и *заспугати* (*спугати*, *спугати*), а у

1) Кучкови за чакшире звали су се још мали, а они за доколенице били су двапут пресавијени, па су се звали *кучкови на зглобове* или просто *зглобови*.

2) Н. Шаулић, Српске народне пјесме, књ. I, све. 1, стр. 378. Београд 1929.

3) Код оног дела нашег народа где не постоји реч *кучак*, *ковгар*, *кукац* и др. он се дакле назива *копча-мушка*, да би се правила разлика од *копче-женске*. Вук (Рјечник) наводи да се у Грбљу *копча* (женска) зове *чулица*, а као друге народне речи (*копча* је позајмљена из турског) помиње: *спона*, *спонка*, *запонка*.

другим опет употребљава се било један било други глагол у оба значења; с друге стране, *спузати* (*спузити*) значи још: нешто саставити концем, иглом, што се и чини *спузаницом*, *спузальком*, *спузом* („зихернадлом”), а *закузити* — поред основног значења „ухватити, држати нешто куком, обесити нешто о куку” — значи још: приспучити, прикопчати нешто, закачити кучком, па најзад и *закучалком* („зихернадлом”).

В. М. Мићовић

ПРИСУСТВОВАТИ и БИТИ ПРИСУТАН

Глаголска реч *присуствовати* има, нарочито данас, живу употребу у нашем књижевном језику, и писменом и разговорном. Али се она каткад не употребљава правилно. То бива онда када глаголски облик од *присуствовати* добија синтаксичку допуну у локативу место у дативу без предлога. Напр.: Министар не може *присуствовати при решавању* одборском. Саучесник *присуствовао при извршењу* кажњивог дела. Такмичење у тачном гађању треба извршити што сечаније, *при зему* имају *присуствовати* сви пешадиски официри. . . Прво дејство графа Цуката било је освојење Кладова, *при коме освојењу* и српска је војска *присуствовала* и дејствовала. Колико је чланова нужно најмање да *присустеује у седници*, па да решење. . . буде пуноважно? У граду Горки одржана је конференција. . . *на којој је присуствовало* око хиљаду наставника и родитеља. У Рјечнику Југ. академије забележен је пример с предлогом код и глаг. именицом у генитиву: „. . . *присуствовати код отворења* изложбе”. Ово што је овде наведено за гл. *присуствовати* важи и за глаг. именицу *присуствовање*. И њу налазимо у реченицама као што је напр. ова: Лица. . . којима је допуштено *присуствовање на претресу* за који је искључена јавност. . .

Овакви и слични примери могу се наћи у разноврсним књигама и публикацијама, на првом месту у дневним листовима, а чују се, и то не ретко, и у разговорном језику нашег школованог света. Међутим употреба глаг. *присуствовати* у таквим случајевима није у духу нашег језика. Јер овај глагол иде у ону групу наших глагола чије се значење у реченици допуњује или синтаксички ближе одређује именицом у дативу без предлога и који, према томе, захтевају питање — *зему*. Напр.: *претседати* (седници), *одолевати* (тешкоћама), *подлегати* (ранама), *доприносити* (успеху) и др. Тако

је исто и: *присуствовати конференцији, седници, а не „на конференцији, у седници, при решавању“*; према томе и: *присуствовање претресу, скупштинским седницама* и сл.

Нема никакве сумње да је неправилна употреба овог последњег глагола у нашем језику у вези са његовом употребом у руском језику одакле нам је непосредно и дошао. У руском глаг. *присутствовать* има као прво значење: „бити, налазити се негде у одређено време. . .” и употребљава се са именичком допуном у локативу: *Присутствовать на заседа- нии. Он не присутствовал при нашем разговоре. В этой вы- думке присутствует нагало, которое нас с тобой делает людьми.* (Толковый словарь русского языка под редакцией проф. Д. Н. Ушакова, том III, Москва, 1939).

Јасно је, дакле, да је преводна литература с руског је- зика, веома плодна и богата код нас, могла утицати и уги- цала је што се уз овај глагол употребљава и падеж именице с предлогом, тј. локатив. Међутим он се у нашем језику, као што је речено, налази међу глаголима који по природи свога значења траже датив без предлога. И са тим падежом га и треба употребљавати.

Да се уз гл. *присуствовати* погрешно употреби именица у падежу с предлогом, допринео је, са своје стране, и израз *бити присутан*. У руском језику постоји партицип презента *присутствующий* (од *присутствовать*), а нема правог придева који би одговарао нашем прид. *присутан*. Оно што је тамо казано за *присутствовать* вреди и за српскохрватско „бити присутан”. Употреба ових речи у нашем језику не прави ни- какву разлику у значењу између њих. У речницима се за *присуствовати* вели да значи „бити присутан” (напр. у Рјеч- нику Југ. академије). Нашем *присуствовати* одговара у не- мачком језику (Српскохрватско-немачки речник Ристића и Кангрџе): а) *beiwohnen* (*den Vorlesungen*, предавањима), б) *zugegen sein* (*bei dem Schauspiel*, призору) и в) *gegenwärtig sein* (*bei dieser Feier*, тој свечаности). У истом речнику изрази под б) и в) јесу, поред *anwesend sein*, и за превод :а- шпега „бити присутан”. Најобичније реченице: *Седници су присуствовали* сви чланови и *На седници су били присутни* сви чланови, Потребно је да *присуствујете* овој конферен-

цији и Потребно је да будете *присутни на овој конференцији* — обично се узимају као потпуно једнаке по вредности исказа. На тај начин је и дошло до мешања гл. *присуствовати* са изразом *бити присутан*, што је затим могло учинити да се начин употребе овог последњег пренесе и на *присуствовати*.

А израз *бити присутан* у нашем се језику данас све више употребљава са именицом у падежу с предлогом; тај падеж је најчешће локатив. Напр.: Потребно је да *су на састанку присутне* три четвртине целокупног броја чланова. И они *су били присутни у тој гужви*. *Пред малом поротом је присутна* и противна страна (са инструменталом). Врло су ретки примери са синтаксичком допуном у дативу без предлога, као што је напр. овај:... [претставе] које *нису присутне свести*, скривене су у мраку (В. Кнежевић), где датив *свести* стоји место локатива *у свести*. Нешто су, међутим, чешћи примери као: Можда је и сам Гундулић *био присутан свему томе* (П. Поповић). *Ја сам био присутан њиховом жужном расправљању*. Били смо и ми *присутни том призору* и сл. Али је очигледно да је у оваквим случајевима „бити присутан” употребљено као замена гл. *присуствовати* чија би употреба ту била природнија и обичнија. Јер таква употреба, са именицом у дативу без предлога, прелази у нашем језику на овај глагол.

Из овога излази да су у српскохрватском језику *присуствовати* и *бити присутан* синтаксички два равноправна средства за исказивање једног истог појма у реченици. Они се углавном тако и употребљавају. Велим „углавном” зато што се кроз врло честу употребу ових речи понекад покаже тенденција да се оне диференцирају. Та тежња за диференцирањем још није повукла оштру линију између употребе и значења гл. *присуствовати*, с једне стране, и *бити присутан*, с друге, али се ипак доста често појављује. И тада се она открива у логичком разлагању целог реченичког исказа и целокупне околности у којој се развија говорна мисао. Хоћу, наиме, да кажем ово: глагол *присуствовати* се све више употребљава када субјекат у реченици, коме се његово значење

приписује, обележава лице које се налази у специјалном односу према ономе што значи синтаксичка допуна предикатова. Да то покажем на овом најпростијем примеру из гимназиске администрације: Одржана је седница *на којој су били присутни сви чланови* разредног већа. *Седници је присуствовао и директор*. Чланови већа чине радни састав те седнице, сваки од њих је појединачно обухваћен њеним радом и трајањем, они су ту обавезно присутни, ту се налазе по службеној дужности. Директор гимназије није у таквом односу према њој. Као највиши старешина у школи, он може доћи на седницу једног већа, пратити њен рад и учествовати у том раду ако хоће, али је његово присуство ту издвојено, као додато седници, ван њеног оквира, у друкчијој функцији него што је функција њених правих чланова. И тако: када је нечије присуство на одређеном месту под формом старешинства или је у званичној, почасној, претставничкој или каквој другој форми, и тиме није ни у радном ни у организационом односу према дотичном скупу, — онда се за то лице каже да *њему*, таквом скупу, *присуствује*, тј. „поклања му својим присуством пажњу”, „упућује му пажњу” и сл. Према овоме, дакле, за наставнике би се пре рекло да су дужни да *буду присутни* = *да буду на седницама* наставничког савета, а не да — *присуствују њима*. И обрнуто: гледаоци у позоришту *присуствују претстави* коју изводе глумци; *какој свежаној академији сви присуствују* осим оних који је приређују. Још који пример: *Ја нећу да отпусту њином присуствујем*. *Суђењу је присуствовао* и кнез. *Испиту присуствује* и изасланик Министарства. *Присуствујемо најразноврснијим призорима*. *Јесте ли присуствовали стрелјањима?* (која су вршили други). *Конференцији просветних радника присуствовао је* и Министар просвете. Итд.

Ја овде истичем овакво схватање употребе глаг. *присуствовати* које га довољно одваја од израза *бити присутан*, уколико се та разлика појављује у последње време и уколико се она све више поопштрава.

У својој Језичној савјетници (Загреб, 1924, стр. 113) Т. Маретић тражи да се *присутан* замени са *назоган*, *присутност* са *назогност*, *бити присутан* са *бити назоган*, јер су као

речи које су постале према руским речима „залишне” у савременом српскохрватском језику. Али још од Вука па све до данас многи су се русизми увукли у наш језик и остали су у њему са врло развијеном употребом и са пуним животом. Тако је и са речима *присуствовати*, *присутан*, *присуство*, *присутност*. Све су оне, као и многе друге, толико познате и распрострањене код нас да се језичким осећањем тешко одвајају од наших домаћих речи.

Б. Милановић

ЋОРАВ и СЛЕП

Честа је појава да се ова два придева сматрају као синонимима и да оба значе: без оба ока, који не види на оба ока.

Реч *ћорав* долази од турског *kör*, што значи *слеп*. Њен првобитни облик у нашем језику био је *ћор*, па је додавањем придевског наставка *-ав* добила свој данашњи облик. *Ћор* се очувало до данас, али се већ осећа као застарело.

Иако је *ћор* (*ћорав*) првобитно значило исто што и у турском, тј. слеп, те две речи су се убрзо издиференцирале, па је *ћорав* добило значење *који не види на једно око*.

Вук у својем *Рјечнику* за *ћорав* даје значење *einäugig* (тј. једноок), *altero osulo captus* (тј. на друго око слеп). Рјечник Југославенске академије код речи *ћор* даје исто значење „који види само на једно око“, док код речи *ћорав* поред значења „на једно око слијеп“ има и значење „уопће слијеп“. У српско-немачком речнику Ристић-Кангрге стоји да *ћорав* значи: *auf einem Auge blind, einäugig*. Бакотић у својем *Речнику* *ћорав* објашњава са „који не види на једно око“.

Прегледајући речничку грађу Института за српски језик САН, нашао сам велики број примера са употребом *ћорав* у значењу *који не види на једно око*: На једно око *ћорав* а на друго не види (Вук, Послов., 228), Ходио путем Циганин *ћор*, па га неко мимогред упитао ко му извади око (Љубиша, Прич. В. Дојч. I, 148), Баца се машче [мазга] задњом ногом и пролије ми оцу лијево око, а отац ће ми онако *ћор* и крвав [рећи] (Љубиша, Прич. В. Дојч. II, 133), Чаша дође до *ћоравог*, Он издрљи оно здраво око... и напи (Невесински, СКГл XV, 85), Непрестанце га један стар, *ћор* кормилар лупкао по рамену (Драженовић, Дјела I, 181), Ко ће да штеди, нека штеди! — рекла је трбушаста *ћора* куварица (Ђурковић, Пре олује, 267), Хоћеш ли да ти избием и друго око, *ћоро?*

(Тресић, *Finis Reipubl.* I, 42), Ђоравост, потпун губитак вида на једном оку (Инвалидски закон 1929, 135).

Батут у својој *Грађи* за медицинску терминологију (1886 год.), дајући за *ћор* и *ћорав* значење једноок, додаје: „Гдекоји не разликују ћорав и слеп, него употребљују погрешно час једно час друго.“

Поред овога значења у грађи су доста бројни и примери у којима *ћорав* значи *слеп*: Међу ћоравијем ко има једно око међу га за цара (Вук, *Послов.*, 215), Једну кљасту, а другу ћораву, нека кљаста ћоравицу вода, нека просе и дома доносе (Краус, *Смаилагић Мехо*, 160), За слепог кажу да је ћорав (Грбић С., *Срп. нар. обичаји из Среза бољевачког*, СЕЗБ XIV, 217), Ти просјаци или су ћори (слијепи) или сакати (у руке) или кљаста (у ноге) (Јовићевић А., *ЗБЈАк XV*, 91), А ћора му вила одговара: а сад дође некаква делија и доби ме данас на мегдану, обје ми је очи извадио (Луча 1899, 167), Но се врати, очи јој извади. Опет ћора за дететом иде (Јстребов, *Обичаји и пјесни*, 241), Ђороња није видео, а он се није плашио... црних облачина (Цетинео, *Мештар Иван*, 191).

Нејасно је значење *ћорав* у пословици: И ћорава кока зрно нађе.

Ђорав је добило још једно значење: који не види добро, који слабо види. Ово значење долази вероватно отуд што онај који нема једно око слабије види, па се то значење пренело и на онога који има слаб вид иако има оба ока.

Иако је *ћорав* реч страног порекла, она се данас већ потпуно осећа као наша, чему нарочито доприноси придевски наставак *-ав* који је тако чест у нашем језику. С обзиром да у језику већ постоји реч словенског порекла која обележава појам *који не види, који је без вида*, тј. *слеп*, народ је осетио потребу да прецизира разлику између потпуног слепила и слепила на једно око, па је реч *ћорав* добила ово друго значење.

Од основе *ћор* изведене су разним наставцима и друге речи, као *ћбра* (*ћбро*), *ћдравац*, *ћдравница*, *ћдравити*, *ћдрављење* и сл. и све су оне по Вуку везане за значење: који не види на једно око. Са овим би се могле испоредити друге речи које смо из турског језика добили као *чдлак* (турско *çolak*

који има само једну руку), исп. презимена Чолак, Чолак-Антић, Чолаковић и сл., *џакараси* (исп. турско *џакуг* плавоок) са једним оком плавим, а другим смеђим (црним) и сл. Овамо би ишло и *ћорав* непознатог порекла (сакат у једну ногу).

Из овога се види да је сам народ наш, у највећем делу свом, везао за *ћорав* значење „који не види на једно око“. На тај начин *ћорав* је добило разлога за своје постојање у нашем језику. Без тога значења оно нам не би било ни потребно.

Св. Марковић

ИЗ ЖИВОТА РЕЧИ

1.

АБДЕСТ, АБДЕС, АВДЕСТ, АВДЕС и сл.; АВАЗ

Реч *âvdes* у нас је први Вук унео у свој речник и дао јој тумачење на немачком језику што би српски значило: умивање Турчина пре молитве. Поред ње забележио је он исто тако и од ње изведен придев *âvdеснѣ*, -нѣ, -нѣ са значењем: који служи, који је у вези са *авдесом*, напр. махрама.

Више од 70 година после Вукова речника у Загребу је почела Југ. академија да издаје свој *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* и он је нешто увећао број речи изведених од основе *âvdесѣ* и *авдес*, а које се у нашем народу употребљавају. Поред *âvdесѣ* и *âvdес*, за чија значења упућује на *âvdесѣ* и *âvdes* и поред *âvdеснѣ* прид., он има још и реч *âvdесница*.

Ни у Вука тумачење ове речи није било потпуно. Академски речник је покушао да његово тумачење поправи, али, по моме мишљењу, без успеха. Његова дефиниција те речи, ма да је он знао да је она од персиског *âvdest*, није боља од Вукове, већ је лошија кад каже: „умивање по турском закону пред молитву“.

Двадесет година после појаве I књ. Рјечника Југ. академије у Загребу су 1901 објавили д-р Ивековић и д-р Иван Броз свој *Rječnik hrvatskoga jezika*, али у њему се налазе само оне речи које смо видели у Вукову речнику: *âvdes* и *âvdеснѣ* додавши понеки пример више из Вукових дела. За реч *âvdеснѣ* они су казали да значи: „који припада *авдесу*“ отступивши ту унеколико од Академског речника где је речено да значи: „што је за *авдес*“.

Како рекосмо, у речнику Југ. академије поред наведених облика има још: *авдесѣ* која би одговарала првобитном *ав-*

dest са истим значењем, и *ǎvdесница*, узета из списка В. Врчевића са значењем: „авдесни убрус, чим се Турци отиру кад узму *авдес*“.

Не знам одакле је Миклошич узео облик ове речи *авдес*. Овај као и сви остали облици изведен је од персиске речи *abdest* преко *авдесш* и *авдес* и постао *авдес* на нашем земљишту, тамо где код нас постоји склоност за претварањем муклих сугласника на крају речи у звучне. Таквих примера има доста у нашем језику нарочито код речи источњачког порекла. Неколико примера: као именица *авдесш* гласи и персиски сложени придев *ser best* а значи: слободан да учини или не учини неки поступак, нешто, који се не стиди, који поступа без устезања. Пошто је отпало *ш* са краја речи, *с* је замењено одговарајућим звучним сугласником. Тако је постао прид. *сѣрбѣз* у косовско-метохиском говору, а код Вука *сѣрбес*. Овамо бисмо могли прибројати речи у косовско-метохиском: *мирǎз* (тако и код Вука *мѣрǎз*, *мирǎза*), међутим та реч у арапском језику гласи: *mirath*, тур. *miras* и значи: покретна и непокретна имовина коју остави за собом неки покојник.

У моме речнику косовско-метохиског дијалекта наведена је из ове породице и реч *авдесџа* са значењем: „нека врста умиваоника по кућама и турским и српским, грађеним ала турка“.

У картотеци Института за српски језик САН налази се листић који је исписао Св. Ћоровић и на њему реч *ǎздесница ж.*, она иста о којој је мало пре било речи, а која је унесена из списка Вука Врчевића у облику *ǎздесница*. Не само по акценту него и по значењу се ова реч разликује код ова два наша врло угледна писца. Св. Ћоровић противно В. Врчевићу каже да *ǎздесница* значи: „јеменија, што се њоме покривају муслиманке кад узимљу авдес“. А из Врчевића поред наведеног примера на једном листићу имамо: „сваки од њих носи собом... ибрик за воду и *авдесницу* (личњак), кад се умива и авдес узима кад се клања“.

У мањим песмама П. П. Његоша такође се спомиње ова реч, али се из исписаног листића не види шта она тамо значи: оно што тврди В. Врчевић или Св. Ћоровић:

Те ми преди гаће и кошуљу
И навези турску *авдесницу*.

Према томе требало би проверити која су од два знањчеа и два акцента тачна: акценат и значење које по Врчевићу даје речник Југ. академије или значење и акценат које је забележио Св. Ђоровић.

Из народних песама муслимана у Босни и Херцеговини које је објавио К. Херман исписана је реч *авдесхана*, коју смо видели у косовско-метохиском говору у облику *авдесана*. По К. Херману она значи, као и реч *авдеслук*: место где се узима *авдес*, што, разуме се, није сасвим тачно.

Један писац је, да споменемо на крају, употребио од те речи изведен код нас глагол *авдесоваши*: „Један хаџија идући на хаџ (хаџилук), распаше се на броду и стане *авдесоваши*.“

У народним песама Срба у Турској које је објавио И. С. Јастребов јавља се и реч *авдесли* по значењу као и реч *авдесни* код Вука:

Још пољепше да дарујеш даром:
Сваком свату *авдесли* мараму.

Подвучену реч је Јастребов сам исписао на листићу и дао јој на неком жаргону руско-српском овако тумачење: „*авдесли* отъ *авдесѣ* — омовеніе (тур. перс.), полотенце для умивания предъ молитвом“.

Основна реч из које су изведени сви наведени облици који се употребљавају у нашем народу, како је подвучено у речнику Југ. академије, персиског је порекла. Управо то је једна персиска сложеница састављена од две персиске речи: *ab* вода и *dest* рука. Дословно, каже *Hüsein Kâzim Kadri* у свом недовршеном великом турском речнику *Lügati türki*, књ. I, стр. 3, s. v. *ab*, значи: вода за руке.

Због тога што су ту реч не само наши главни речници, него касније и разни наши писци (Ј. Новић, В. Вулетић-Вукасовић, Св. Ђоровић и др.) непотпуно протумачили, ја овде доносим тачну дефиницију коју је дао горе споменути Турчин у наведеном речнику:

По њему *abdest* значи: прање водом извесних делова свога тела пре клањања и неких других молитава¹.

Ово се умивање у нашем језику исказује једино изразом *узети (узимају) авдес*. Само тако и никако друкчије. Откуд је тај израз код нас? — Из турског језика. И турски се та радња исказује на исти начин. Израз *abdest almak* значи: *узети авдес*. Према томе судећи ми смо из турског примили не само *авдес* - *авдес*, него и цео израз *abdest almak* — узети *авдес*.

Као што Турци кажу *abdes almak* узети авдес, они исто тако имају израз за: покварити, поништити *авдес*: *abdest boz-tak*, само што он поред стварног значења има и фигуративно значење: свршити нужду, чиме се учини да је нужно узимање *авдеса*.

Турци имају и глагол *abdest vermek* дословно: дати *авдес*, што у фигури значи: покарати, каштиговати.

Напред сам навео целу родбину речи *авдес* - *авдес* - *авдес* - *авдес* - *авдес* које су код нас забележене. Да би се видело право значење неких од њих, ја ћу овде навести речи из те породице које су Турци забележили у својим речницима:

abdest havlusi по значењу управо оно што код нас значи *авдесница* (авдесница): нека врста нарочитога убруса, пешкира *abdestli* турски значи: који је узео *авдес*, чист, умивен, а не како су ову реч код нас преводили: који или што припада *авдесу*, напр. марама. Да је међутим ова реч морала у турском језику значити неку врсту убруса, налазимо потврде у бугарском речнику А. Дювернуа² који код те речи наводи пример: риза *авдеслиа*, иако, по овом примеру судећи, можемо претпоставити да је у турском у неком крају та реч значила не само врсту пешкира него и неку врсту турскога „бадемантла“.

У турском се употребљава и реч *abdestsiz*: без *авдеса* човек, фиг. који се не либи, устеже, безобзиран, фамилијаран, интиман, али она код нас није нашла употребу.

¹) М. Behaerddin у своје речнику: *Türkçe lügat* даје друкчију дефиницију речи *abdest*: прање ради обављања молитве по прописима шеријата: прање уста, носа, лица и руку до лаката, прање ногу и квашење главе.

²) А. Дювернуа, Словарь болгарскаго языка, кн. I, 1885 г. в. *авдеслиа*

Напред смо споменули да су код нас забележене речи *авдесхана* и од ње изведена *авдесана*. Та је реч у савременом турском књижевном језику добила сасвим посебно значење које се разликује од значења које има та реч у нашем језику. *Abdeshane* данас турски у пристојном говору значи нужник. Л. Грђ. Бјелокосић бележећи ту реч са погрешним акцентом *авдесана*, -е овако објашњава њено значење: „од турске ријечи *abdes-hana*. Мјесто у турскијем кућама где се узимље *авдес*“. Ово тумачење није ни потпуно ни тачно. Како речкомо код те речи у косовско-метохиском говору, *авдесана* има не само по турским него и по српским кућама и *авдесана* није само то него је и направа од дасака, обично на доксату, у Вучитрну на чардаку или „кревету“, како се тамо зове докшат, а састоји се из табле на којој стоје судови са водом, сапун, о клину — убрус, а табла је на средини просечена колико је потребно да може стати леген, а одоздо је начињен мали жлеб којим отиче прљава вода у двориште. На авдесани се људи мију и перу кад год се потреба укаже, а не само кад се узима авдес.

По садашњем значењу те речи јасно је да је некада тај умиваоник морао бити тамо где је био и нужник, ако то можда није било и мало купатило, па је тако поступно значење умиваоника потиснуло значење нужника.

По Босни и, вероватно, по Херцеговини употребљава се и реч *авдеслук*. У турском има реч *abdestlik*, само што у турском она не значи, како наши скупљачи кажу, што и реч *авдесана*, *авдесхана*, него нешто као оно што у нас значи *авдесница* или *авдесли*, а у бугарском реч *риза авдеслија*. *Abdestlik* турски се зове нека врста широког и дугачког цубета које носе Зејбеци по Анадолу.

Пре но што завршим ова своја излагања, осврнућу се са неколико речи на акценат основне речи из ове групе изведених и сложених речи.

Код Вука и у речнику Југ. академије и речнику Ивковић-Броза она носи акценат *авдес*, међутим та иста реч је у косовско-метохиском говору акцентована: *авдес*, *авдеса*, а не *авдџса*, како би се према Вуковом акценту очекивало. Није извесно да ли овде имамо случај двојаког наглашавања

исте речи у два различна дијалекта нашег језика, или један од поменуте двојице није тачно акценат обележио. Ако је Св. Ђоровић добро забележио акценат у речи *двдесница*, то би могло послужити посредно као доказ да је и у Мостару реч *авдес* наглашена са кратким низлазним, а не кратким узлазним акцентом, како је та реч забележена у главним речницама. Много би нам било поможено кад бисмо знали како та реч гласи код осталих балканских народа, напр. код Бугара, Грка, Арбанаса и Влаха, ако је код њих продрла, као што се без сваке сумње морала раније употребљавати, ако се још и сад не употребљава.

Како смо напред негде споменули у речнику А. Дјувернуа забележене су речи: *абдесџџ* и *абдесли*, но без акцента, те нам за решавање питања акцента речи *авдес* у нашем језику нису ни од какве користи.

Лука Лукај у своме недовршеном српско-арбанашком речнику *Fjaluer*, додуше, забележио је најпре *дбдес*, - *и* дакле са акцентом на првом слогу, но касније облику *авдес*, - *и*, - *е* акценат бележи на крају речи. Ако су акценти у ова оба случаја правилно обележени, онда имамо, значи, код Арбанаса исти случај као код нас, једну исту реч са две врсте акцената. Улазак ове речи у арбанашки језик био је на исти начин као и њено продирање у наш језик. Као ми, и Арбанаси су примили ту реч заједно са турским изразом *avdes almak*, арбанашки *те мџр авдџс* или *те мџр дбдес*, тј. узети *авдес*.

У једном невеликом речнику модерног грчког језика који ми је био доступан ове речи нисам нашао, а не знам да ли је она забележена ни у куцовлашком језику. Засада у питању акцената ове речи морали бисмо остати при двојаким акценту: као код Вука и као у косовско-метохијском говору: *двдес* и *двдес*.

Код ове речи има још једна специфична особина. Она је при прелазу из турског језика у наш изменила сугласник *б* из првога слога у *в*. Исти појав у нашем језику имамо у промени *б* у *в* код читавог низа особних имена која су арапске сложенице а којима је прва компонента *'abd* и значи: раб, роб,

слуга. Таква су имена исламско-турска: Авдија ('*Abdi*), Авдураман ('*Abd-ur-rahman*), Авдураим ('*Abd-ur-rahim*) и др.

Између свих ових примера који су арапског порекла или су образовани по правилима арапског језика, колико ја знам, умешао се један једини пример који је персиског порекла, то је овај наш *ab-dest*. Како се то могло десити? Стицајем околности да је први слог и прва компонента *ab* последована другом компонентом *dest* код нас, где се није имало осећања за разлику између *ab+dest* и '*Abd-ul-lah*, схваћено је као да се и реч *abdest* састоји из компонената *abd-es*. Па као што је од '*Abd-ur-rahman* начињена Авдураман, тако је и од *abdest*, *abdes* начињен *авдесџ*, *авдес*. Овамо би дошли још и ови примери: Авдија од '*Abdi*, Авдиљ од *Abdul-lah*.

*

Аваз м. У речнику Југ. Академије означена је као турска реч *avaz*, а значи глас, човечији или животињски. У турским речницима, међутим, ова се реч води као персиска и гласи *āvāz* са значењем: високи глас, крик, запомагање, одјек; *has avaz* добар глас, радосна вест; *bed avaz* непријатан, немио глас.

У зап. турском или османлиском тур. реч *avaz* значи: гласно звати, викати. У перс. као и тур. има и реч *avaza* са истим значењем: ратни поклич, грмљавина грома.

Гл. Елезовић

2.

ЈОШ НЕКОЛИКО РЕЧИ О АДРАПОВЦУ

Кад сам у прошлом броју *Нашег језика*, стр. 58—60, покушао да изнесем своју претпоставку о пореклу ове речи код нас, ја нисам знао да је то исто кушао пре мене и проф. Светислав Вуловић у *Годишњици* Н. Чулића, књ. XIV, Београд, 1894, стр. 241—242.

Иако није имао на расположењу картотеку Института за српски језик САН, он је добро запазио да се та, а с њом и остале сродне речи, с десне стране Саве много ређе чују.

У вези са овом речи картотека Института нема један податак који се налази у *Novo uređenom paškom kalendaru* за 1845 год., који, очевидно, ни Даничић није забележио, а који је Вуловић у овој белешци, о којој говоримо, навео. То је да су се „адраповци звали у нашим земљама у старо време

Тренкови пандури, послѣ су фрајкори код нас ово име задобили”.

На основу овога податка Вуловић је схватио да је у нас реч *адраповаци* имала више морално него стварно значење. Зато што су Тренкови пандури у време аустрискога рата за наследство у Шлезивији и Баварској били на злу гласу, то им је назив *адраповаци*, *адраповци* по његову мишљењу могао доћи пре од тога какви су били и како су се владали него како су били обучени. Њихово владање, каже Вуловић, било је тако ужасно да су називани били атросес (талијан. атросе). Због тога он мисли да се од те талијанске речи „подсмевком и народном етимологијом, с алузијом и на глагол *драти се* начинила ова реч у нашем језику. Другим речима, од *атросе* начињена је *адраповега*! Вуловићу се учинило да је ова његова комбинација о постанку речи *адраповаци* вероватнија од Даничићевог *Haderlumpre*, а мени се опет чини да је моја комбинација о постанку ове речи од грчке τδ αὐδράποδον вероватнија и убедљивија.

*

Кад сам и ову допуну већ био написао, један ми пријатељ скрену пажњу на недељни часопис *Седмицу*¹⁾ који је излазио у Н. Саду од 1852—1858 г. у редакцији д-ра Данила Медаквића, у коме је, у бр. 30 од 12 авг. 1856 год., 31 од 19 авг. и 32 од авг. 1856 год. неки анонимни писац објавио чланак: *Неколико речи о Шурскомъ и уошше сѣранимъ речима у србскомъ говору*, па је тим поводом у бр. 37 од недеље 30 септ. 1856 П. Матић написао чланак: *Јошъ нешто о сѣранимъ речима у србскомъ езыку* и у њему поред читавог низа сасвим произвољних претпоставака о пореклу многих речи у нашем језику навео је и реч *адраповаци*.

И он је дошао на претпоставку да је та реч грчког порекла. Но она по њему долази од грчке ἀτράπος која значи: *via, seita* (пут, стаза). Од ње има и глаг. ἀτραπίσω *semitam*

¹⁾ Ст. Станојевић, *Народна енциклопедија*, књ. IV, стр. 104, s. v *Седмица*.

sequor (идем путањом), дакле: *semitam sequens* (који иде стазом), „а не, каже он, одъ *одрианац*, као што самъ негде читао“.

Мислим да није потребно доказивати да је и та комбинација врло проблематична, јер треба имати живу машту, на да се из „онога који следи стазу“ изведе наш *адрайовац*.

Г. А. Елезовић

ЈЕЗИЧКЕ ПОУКЕ

1. АКУЗАТИВ ЈЕДН. М. Р. КОЈИ-КОЈЕГА (КОГА)

— *Заједно смо направили план за напад којег сам изложио другарици...*

— *Будимпештански процес кога је организовала совјетска и мађарска обавештајна служба...*

У нашој дневној штампи често се налази погрешно употребљен облик *којег* (кдга) место *који* у значењу акузатива једине мушког рода. У Нашем језику (Год. IV, стр. 94) писано је о погрешној употреби овога облика, али ми поново скрећемо пажњу на то јер нам се чини да ова погрешка хвата све више маха.

Релативна (и упитна) заменица *који, а, е* у акузативу једине за мушки род има два облика: *који* кад се односи на предмет (неживо) и *којег* (кдга) кад се односи на лице или животињу (живо) мушког рода. Први облик једнак је са номинативом, други са генитивом ове заменице. Појава једнакости облика акузатива са номинативом (кад је предмет — неживо биће) и акузатива са генитивом (кад је лице или животиња — живо биће) позната је код наших именица мушког рода: напр. Човек носи штап, али: Човек води вола, Он је купио хлеб, али: Он је купио петла. Ова особина именица мушког рода проширила се и на заменицу *који* у мушком роду. Отуда је једино правилно рећи: *Заједно смо направили план за напад који сам изложио другарици...* и: *Будимпештански процес који је организовала...*

Облици *који - којег* (кдга) распоређују се правилно према горњем критеријуму и у другим положајима ове заменице; а) у атрибутој служби, напр. *Којег (кдга) коња хоћеш да ти дам?*, али: *Који пласт (сена) си развршио?* У оваквој служби ова заменица сигурно је и примила ову особину од именица

мушког рода, па ју је после развила као своју сталну особину; б) у самосталној употреби са значењем упитне заменице, напр. *Кòјега (кòга)* си позвао? (од њих), али: *Кòјѝ* си купио? (шешир, од њих више); в) у самосталној употреби са значењем неодређене заменице, напр. У пролазу смо виђали војнике, *кòјега (кòга)* овде *кòјега (кòга)* онде, а мало даље видели смо много топова, *кòјѝ* под земљом *кòјѝ* на земљи.

Треба скренути пажњу на изговор краћег облика *кòга* са дугим силазним акцентом, јер се може мешати са обликом упитне заменице *кòга* са кратким улазним акцентом. Мешање (у изговору) врши се обично онда када је заменица *кòјѝ* употребљена самостално (као упитна, неодређена или односна). У атрибутој служби облици *кòга*, *кòме* односне заменице *кòјѝ* увек се правилно изговарају (са дугим силазним акцентом), јер упитна заменица, самостална као и личне заменице, не може се употребити атрибутоски. Њено значење је именичког карактера, док заменица *кòјѝ* има значење придевске природе. Дакле, сваки ће правилно изговорити облике *кòга* и *кòме* у примерима ове врсте: *Кòга* дана си предао своју молбу? *О кòме* писцу ви то говорите? Али ће се рећи: *Кòга* тражиш? *О кòме* ви то говорите? Међутим облике односне заменице *кòга* и *кòме* у следећим примерима, као што смо их горе акцентовали, треба изговарати са дугим силазним акцентом: *Кòга* брата највише волиш? *Кòме* ученику си дао књигу? *Кòга* (од војника) хоћеш да ти оставимо? *Кòме* (којему, од старца) треба дати помоћ? Видео сам много својих познаника: *кòга* овде у Београду, *кòга* у Загребу, *кòга* у Љубљани. Сваком момку остар колац даје: *кòме* колац, *кòме* ли конопац, *кòме* бритку сабљу намјењује. Ја жалим брата *кòга* више нећу видети.

Заменица *кòјѝ* има краће (сажете) облике са дугим силазним акцентом као присвојне заменице: *кòга*, *кòме* као *мòга*, *мòме*; *шòга*, *шòме*; *сòга*, *сòме*. Заменица *кò* има ове облике са кратким улазним акцентом: *кòга*, *кòме*. О облицима и значењу заменице *кò* и *кòјѝ* писао је у Нашем језику Сл. Ковачевић (Год VI, стр. 243).

Пошто се у говору меша каткад *кòга* и *кòга* у генитиву и кад се односи на предмете, то се акузатив од *кò* који

гласи једино *кџа* употребљава каткад и за предмете (јер заменица *кџ* има само тај облик у акузативу). То је повукло за собом и *кџа* (*кџега*) за предмете у акузативу. Међутим за то нема довољно основа. Као што је речено, уз предмете у акузативу треба употребљавати једино *кџѝ*, *кџѣ* или *кџѹ*, а уз именице које значе живо створење, а мушког су рода, — подједнако *кџа*, *кџега* или *кџа*.

Што се облик *кџа* упитне заменице *кџ* употребљава напореда са облицима *кџега* и *кџа* односне заменице *кџѝ*, *ѡ*, *ѣ* у случају кад је реч о живом створењу, то је сасвим разумљиво пошто знамо да је *кџ* упитна заменица за лице, а што се њен облик *кџа* не може употребљавати за предмете, разумљиво је из истог разлога. Што се овај облик упитне заменице јавља у употреби паралелно са односном заменицом *кџѝ* за неодређено или односно значење, то је позната могућност упитних заменица. Међутим ми смо раније нагласили да се облици *кџа* и *кџме* упитне заменице не могу употребљавати место облика *кџа* и *кџме* односне заменице када је ова у атрибутској служби, јер се упитна заменица не може употребити атрибутски. У тој су употреби ове две заменице јасно одвојене, као што је њихова употреба разграничена и онда када је реч о предметима.

Ир. Шишовић

2. *Зато су га и волели јако, ниџи је њих икада вређало кад би их изгрдио.*

У горњем примеру писац је другу, одричну реченицу везао с првом, која је потврдна, свезицом *ниџи*, иако би природније било да је рекао: *Зато су га и волели јако и није их никада* (или *и никада их није*) *вређало кад би их изгрдио.*

Свезица *ниџи* (*ни*) је одрична саставна свезица. Кад се на одричну реченицу надовезује друга одрична реченица, то се обично чини свезицом *ни* или *ниџи*: *Није сабља од баба остало, ниџи ми је љуба донизела* (Вук, НП 2, 346), *Љепши свати нису пројездили, ниџи љепше провели ђевојке* (Вук, НП 3, 15), *Нијесам могао гуги да се говори, ниџи знам би ли ко рекао* (Вук, НП 1, 82).

Објашњавајући употребу свезице *ни, нити*, Маретић у својој *Граматичи* (II изд.) вели следеће: „Везник *нити* може се узети и кад напријед нема нијекања” и наводи следећи пример (из Вука): *Ја сам, господине, стар, нити ми треба турска кућа ни воденица ни њива. У Рјезнику* Југославенске академије наведен је велики број примера са употребом *нити* у оваквој конструкцији од којих је знатан део из Вука: *Та све би(х) ти данас опростио, нити би(х) те игда прекорио* (Вук, НП 4, 189), *Ту проведу они гитав дан и без јела и без тића, нити им је ко шта могао донети* (Вук, Грађа 110), *Српски језик има правила какогод и латински, нити има језика на свијету без правила* (Писма В. С. Караџића и С. Тек., 67).

Анализирајући ове примере долазимо до закључка да су прве реченице, иако граматички потврдне, уствари, у односу на другу реченицу, логички одричне и да се другом реченицом та њихова логичка одричност појачава. Не мењајући им смисао, могли бисмо исто тако рећи: *Ја нисам, господине, млад, нити ми треба* итд., *Та ништа ти (данас) не бих замерио, нити бих те игда прекорио, Читао дан нису имали ни јела ни тића, нити им је ко шта могао донети, Српски језик није без правила. . . нити има језика. . . без правила.*

У наведеној реченици, међутим, те одричности нема, већ је она граматички и логички потврдна, а та је потврдност још и појачана прилогом *јак*о, па зато свезица *нити* у овом случају није сасвим на своме месту.

Св. М.

3. *Озбиљним гласом, ганутим и одуљеним лицем, окрете се професор Јоци.*

У овој реченици имамо две групе инструментала: *озбиљним гласом* и *ганутим и одуљеним лицем*.

Као што знамо, најобичније и најчешће значење инструментала без предлога је средство или оруђе којим се врши радња и начин на који се врши: *Једну војску бузкованом бије, другу војску брзком сабљом сеже* (Вук, НП 1, 160), *Проговори громовитим гласом* (Вук, НП 3, 248). Према томе, први инструментал у горњој реченици *озбиљним гласом*

сом потпуно је на своме месту јер он значи начин на који је извршена радња, како се професор обратио Јоци. (Глаголом *окрете се* писац је мислио да се професор не само окренуо Јоци већ да му је и нешто рекао што се види из осталог текста приповетке).

Што се тиче другог инструментала, писац се, вероватно, повео за првим, ма да се овде не ради о начину, већ о нечем другом. Овде *ганутим и одуљеним лицем* није начин на који се професор окренуо Јоци, као што би то на пример, било у реченици: *Окрете се лицем према светлости*, већ је овде писац хтео да искаже својство, квалитет, а то се обично исказује каквоћним или квалитативним генитивом. Напр.: *Изићи ћу млада гологлава, гологлава, косе расплетене* (Вук, НП 1, 425), *Они воде лизког Мустај-бега, свезани јех руку наопако* (Вук, НП 3, 163).

Према томе, горња реченица би правилно гласила: *Озбиљним гласом, ганута и одуљена лица, окрете се професор Јоци.*

Св. М.

4. *Њега сам сама нашао у соби, седећи крај плећине пећке.*

Глаголски прилог садашњи место споредне реченице може се употребити када је у обе реченице исти субјекат (в. о томе чланак проф. Белића НЈ V, 193). Како је међутим јасно да је у горњем примеру реч о два лица, оном које је ушло у собу и оном које је седело крај пећи, тј. да ове две реченице имају различне субјекте, прилог садашњи *седећи* употребљен је овде неправилно место *како седи* или *где седи*. Употребљено овако, како је то писац учинио у овј реченици, *седећи* би значило да је исто лице које је ушло у собу истовремено и седело крај пећи, а то је немогућа.

Св. М.

5. *Словенци су стизавали другим путевима, са сјевера.*

Наша граматика не допушта употребу глагола *стизавати* место *стизати*. О овоме је већ дата кратка поука у „Нашем језику“ (год. VII, стр. 89), али се погрешка још

увек може наћи у штампи и књижевности. Стога је потребно објаснити, у вези са другим примерима, зашто је погрешан овакав облик. Као што према *дићи*, *дигнем* имамо *дизаги* — тако и према *стићи*, *стигнем* стоји *стизаги*, *стижем*.

П. И.

Наш језик излази месечно у свескама од 2 до 3 шабака или један-
пуш у два месеца у свескама од 4 до 6 шабака; десет, односно пет
свежака, чине једну књигу. Јула и августа часопис не излази. — Годишња
претплата износи 100.— дин., број 10.—, односно 20.— дин. Претплата
се шаље *Научној књизи*, Булевар Црвене армије 69 (са ознаком
„за Наш језик“), чековни рачун 102-901880; телефон 27-011. Рукописе
слаши коме од чланова Уређивачког одбора или Браниславу Милановићу,
секретару Одбора, Семинар за лингвистику, Филоз. факултет, Београд.

Научна књига има старија (предрашна) годишња *Нашег језика*
(од год. II — VII и год. VIII св. I) која се могу добићи по цени од 50 дин.
свака година, свеска 5 дин.

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

КЊ. I св. 5-6

БЕОГРАД
1950

СА Д Р Ж А Ј

	Страна
1. <i>А. Белић</i> : О сложеницама	169
2. <i>Исидора Секулић</i> : Именице које се свршавају на <i>-ло</i>	178
3. <i>М. Стевановић</i> : Постапак и значење именица на <i>-ло</i>	180
4. <i>Н. Банашевић</i> : О издавању Луче микрокозма	191
5. <i>В. М. Мићковић</i> : О значењу речи <i>сјера</i>	208
6. <i>Мираш Кићковић</i> : Слово <i>ј</i> пре Вука	210
7. <i>Драгиша Живковић</i> : Преводилачки рад и питања језика	213
8. <i>Св. Предић</i> : Реформа наше рукописне ћирилице	226
9. <i>Б. Аџић</i> : Скраћенице у говору и писању	234
10. <i>К. Т.</i> : О писању руских имена по оцу	237
ОДГОВОРИ ЧИТАОЦИМА	
1. <i>С. П.</i> : Негација уз „ <i>све што</i> “ и сличне изразе	239
2. <i>А. Б.</i> : Наш одговор	241
3. <i>С. П.</i> : „Синтаксички“	243
4. <i>А. Б.</i> : Одговор	244
ИЗ ЖИВОТА РЕЧИ	
1. <i>Гл. Елезовић</i> : Глећ глеђа; глета, глето	245
2. <i>Св. Марковић</i> : <i>Оронуши</i> — значење и порекло	248
ПРИЛОЗИ ЧИТАЛАЦА	
1. <i>Чед. Јањић</i> : „Иптен“ (хинтен)	252
2. <i>Др Перо Шоћ</i> : а) Косир, косијер	253
б) Снјег	255
в) Дублијер, дуплир	255
ЈЕЗИЧКЕ ПОУКЕ	256
Допуна и поправке	263

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР:

др Александар Белић, Глиша Елезовић, др Радомир
Алексић, др Михаило Стевановић, др Радосав Бошковић,
Бранислав Милановић и Игрутин Стевовић.

Научна Ризница

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
БЕОГРАД 1950

НАШ ЈЕЗИК

Књига I

Нова серија

Св. 5—6

О СЛОЖЕНИЦАМА

О њима се доста писало, па и у овом часопису; али како се све нове сложенице граде, а неке од њих и противно духу нашег језика, потребно је задржавати се увек наново на њима и показивати стално њихове основне развојне линије, а том приликом вршити и извесну „ревизију“, проверавање ранијих тумачења.

Ја ћу узети, прво, неколико група образовања сложеница од прилога (мало, много, добро, зло и сл.) у првом делу да се види у којим случајевима наш језик прибегава сложеницама, а затим — и друге њихове групе.

Малобројан, (*мџлџбрџан*) начињено је од израза (синтагме) *мали број*. Чим се од *број*, тј. именице, начини придев, онда, по неопходности, придев *мали*, који одређује именицу *број* и заједно са њом чини један појам, постаје прилог *мало*. Али је најзначајније да, иако су *мали* и *број* чинили две речи као именица (*мали број*), као придев чине једну сложену реч *малоброј(ан)* која се као придев употребљава са додатим придевским наставком *-ан*, *-на*, *-но*; од тога се гради даље именица *малобројност* (то је акценат коју та реч има у нашој употреби; у Акад. Рј., код Броз-Ивековића има према Стулићу *малџбрџност*, док Ристић-Канрга имају исправно према нашем изговору). *Малобројност* не значи *мали број*, већ, како исправно веле наши старији речници, „особину онога што је малобројно“. Тако, када сам у прошлом броју одбацио реч *маловредност* (НЈ I, 3—4, 98), ја сам то учинио зато што се од *мала* и *вредност* не може добити сложеница *маловредност*. Ја сам се ту руководио савременим језичким осећањем; међутим, ако узмемо *маловриједан* наших старијих

лексикографа као основицу ове речи и употребу тога придева код старијих писаца западних крајева и оних који према њима и данас ту реч употребљавају, онда можемо добити и реч *маловредношћ* са значењем онога што је „маловредно“. Али ће данашње језичко осећање моћи тако разумети ту реч тек када се и ако се придев *маловредан* одомаћи (исп. ниже).

И све су остале сложенице овога типа такве: *малодушан*, *-шна*, *-шно* — „мале, ситне душе“, „малога духа“; и овде смо првобитно имали придев *малодуш или *малодух који нам се нису сачували, али је од њих саграђена именица *малодушје*, именица *малодушац* (Ак. Рј.), глагол *малодушишти се* у старом језику (XIII в.) и *малодуштиво* (XVI в.); међутим са проширењем придевским *-ан*, *-на*, *-но* придев је сасвим обичан (*малодушан* и од њега начињена реч *малодушношћ*).

Истога је образовања и *малодуман* (исп. *крашкдуман*): *малога ума*, а одатле и именица *малодумник*, *малодумношћ*, *малодумље* и сл.

У Дубровнику се употребљавала именица *маловијећник* за онога ко је припадао *маломе вијећу*; опет од именице *мало вијеће* начињен је придев *маловијећ, а од њега именица *маловијећник*.

Од израза „човек *малбга* *вѣка*“ добили смо правилан придев *маловек*, *-а*, *-о*, а од њега и даљи придев *маловечан*, именицу *маловечношћ*.

Онај у кога је *малѧ* *вѣра* — јесте *малвер, које се не употребљава, већ према њему *малверан*, *-ѣрна*, *-ѣрно* (према нашем акценту *маловѣран*, *-рна*, *-рно*, и ту Ристић-Кангрѧ имају исправно).

Има још придева и именица ове врсте у нашем језику. Такво је *маловарошкѧ*, *малодградскѧ*, *малодкрѧн*, *малокрѧвношћ*, *малолешан*, *малолешник*, *малолешница*, *малолешношћ*, *малолешштво*, *маломодждани*, *малогосидѧинскѧ* и сл.

По себи се разуме да ово вреди и за случајеве када је у другом делу израза (синтагме) глагол: *малорек* (Ристић-Кангрѧ), *малорјечан* (Ак. Рј.), од *мало шрѧјати* — *малошрѧјан* са задржавањем акцента првог дела синтагме и *малошрѧјан* са извршеним потпуним спајањем (тј. са акцентом придева од глагола — *шрѧјан*, дакле *малошрѧјан > *малошрѧјан*).

Из овога се видело, а таквих примера можемо навести на стотине, како се лако граде придеви од сложених израза, а затим од сложених придева — изведене именице, које су и саме сложене, бар по спољашности (а оне су само изведене речи од придева, дакле, само привидне сложенице). Сваки сложени назив може имати свој сложенички придев. Напр. *Ндѿи Сад* — *новдсадскѿи*, *Мдкрѿ Луѿ*, *мокрдлушкѿи*, *Бѿлѿ Пдшок* — *бѿлойдшочкѿи* итд. Зато је и од *Бања Лука* правилно *бањдлучкѿи*, а од *Бањалука* (именица *Бања Лука* може срести у једну реч *Бањалука*, као *Леѿа Вина* у *Леѿавина* и сл.) је једино придев *бањалучки*.

Оваквих сложеница има много у нашем језику. Да наведем само понешто: човек „добре ђуди“ — *добрдѿуд* је, „добре душе“ — *добрддушан*, „добре брѿеће“ — *добрдсрећан*, *добрдсрећник*, *добрдсрећница*, *ддбровљан* — *ддбрѿе вдљѿ*. Одавде се види да *добрвоља* не може значити „добра воља“, већ особину онога ко је добре воље. Зато када се *добрвоља* употребљава као надимак (име или презиме) — *Добрвоља*, старац (Ак. Рј.), онда је то исправно; али није исправно када се употребљава у значењу „добра воља“ (долази према Ак. Рј. једном у XVII в.). Тако када се код старијих писаца употребљава *маловјера*, — то не значи „мала вјера“, већ „челјаде са малом вјером“, „онога ко је мале вјере“. Из овога је јасно да и *зловља* (а тако исто и *главдбоља*) не може значити, по духу нашег језика, *зла воља*, већ онога ко је *зле воље*, ко је *зловоль или *зловольан*. Тако је и *главдбоља* превод са немачког *Kopfwehe*, а према нашем језику може значити онога ко има болест главе, стање главобољно или слично и сл. Тако и са глаголским коренима или основама: *добрдчин* (налази се покашто у нашим старим речницима), *добрдчинца*, *додрочѿнство*, чак и *доброчинилац* које је изведено од *добро чиниши*; од *доброљуб, које се није сачувало, начињено је: *доброљубив*; слично је од *добро љубиши* начињен *доброљубац*; *ддбрдшвор*, *добрдшвѿран* и *ддбрдшвѿран* и др.

Из овога се види да у нашем језику нема сложених именица од прилога и именица непосредно изведених. Напр. у старијем нашем језику имамо *добрдчестѿ*, али то није именица *добра честѿ*, већ придев „онај ко је добре чести“, затим

доброчесџан и сл. Тако и од *добра част* имамо придев *доброчасџ* или *доброчасџан*, *доброчасџник* и сл., а никако именицу *доброчасџ*. Када се деси да се прилог непосредно састави са именицом, тада имамо потпуну промену значења: *нељуди* није само одрицање *људи* (не *људи*), већ „рђави људи“, *несрећа* није само *не срећа* већ „зла срећа“, „зла коб“ и сл.

Према овоме јасно је да од *брзи воз* не може бити именица *брзовоз* са истим значењем (слично *брзи влак* и *брзовлак*), али може бити придев *брзџвоз*, *брзџвозни* „онај који се тиче брзога воза“, „који му припада“ и сл.; али од израза *брзо возиџи* може се саградити такође придев *брзџвоз* („онај који брзо вози“), а од тога може бити именица *брзџвџз* у значењу „оно што брзо вози“, „оно чиме се брзо вози“, „време када се брзо вози“, „место (пруга) којом се брзо вози“ и сл., па према томе и у значењу врло блиском именици „брзи воз“. Од наше воље зависи у којем ће се смислу та реч употребити. Као што се види, до овога је значења дошло не непосредним, већ заобилазним путем. Али, као што се такође из овога може видети, оваква образовања дају богату грађу не само за извођење нових именица него и за диференцирање њихових значења засебним наставцима.

Тако је већ поодавно у употреби *брзојав* начињен од глагола *брзо јавиџи* или *брзојавиџи*. Очигледно је да *брзојав* може значити и „место брзојаво“ и „време када се брзојавља“, а и оно чиме се брзџјавља, дакле „телеграм“ или „депеша“. Начињена је и *брзџјавка* за „телеграм“, да би се разликовао тај појам од „*брзојав*“ у значењу „телеграф“, место одакле се „брзојавља“. То се не противи нашем језику ако је само потребно да се интернационални термини *шелеграф*, *шелеграм* и сл. замењују нашим речима.

Таквих сложених придева, са другим глаголским делом, има много у нашем језику: *брзџлов*, *брзџлеш*, *брзџскок*, *брзџрод*, *брзџшвор*, *брзџшрк* и сл. и од њих се могу градити изведене речи. Тако се *брзџшрк* узима у значењу „велосипед“, тј. *брзџшрк шџчак* или сл. (овде је придев употребљен именички као што се у народном језику употребљава *самџкрес*

у зн. „пиштољ“, наравно првобитно *йишићољ-самокрес*, а затим и само *самокрес* у томе значењу). Може се *брздишрк* придев и поименичити акцентом и дужином *брзодшрк* у значењу нечега што има особину брзог трчања (може бити и велосипед, и место брзог трчања, и време брзог трчања и сл.). Тако је сасвим правилно од *брздомеш* направљена *брздомешка* пушка, а може се начинити и много других речи. Исп. још: од **самоник* именицу *сџмоник* „што само никне“, *сџмораси* од **самораси=сџмоник*, *брзораси* „кукуруз брзак“, *самдук* по употреби као *самокрес*, *сџрмоглед* од **сџрмоглед* имен. „жалосна врба“, *сџрмогрѣд* — то исто, исп. и од горњег придева изведене именице *сџрмоглеђа* (човек), *злойдглеђа*, *мркоглеђа* и сл.

Оваквих именица има много, али никад не значе прилог и радњу, већ увек придев којим се као прилогом одређена радња нечему приписује. Такав придев на различне начине може бити поименичен, било каквим наставком или самосталном употребом (исп. *самокрес*). Тако се од *брздрек* употребљава именица *брздрека* у значењу „брздрек човек“ (*Брзорека њун гријеха* Вук), *љейдшећа* (као име кози) итд. Зато и народно *голдшра* (које претпоставља придев од голо играти) не значи „голо играње“, „гола игра“, већ онога којему би се тако нешто могло приписати, дакле „ветропирасто“, „ветрењасто чељаде“, мушко или женско; *милдбрука* не значи „мила брука“, тј. „пријатна шала“, већ онога ко је чини, тј. ко је **милобрук*, дакле *шаливац* (Вук) или *шаливчина*, како бисмо ми рекли. Тако увек.

Ак. Рј. има реч *брзолијек* са значењем „лијек који брзо лијечи“. Састављач речника позива се на М. Павлиновића („И донесе лика брзолика“ из неке народне песме). Ако пођемо од *брзи лијек*, добићемо као придев „брздиљек“, „онај који се тиче брзога лека“; али може се претпоставити да је овде изнесена веза са *лијечити* (истина, има и глагол *лијекати*, али у реткој употреби), *лијечник* и сл. по томе што је алтернација *к:ч* код глагола врло жива (исп. *йречити* и *йрек*, *мучити*: *мука* и сл), тако да смо добили *брздиљек* у значењу „који брзо лечи“; тада би *брзолијек* могло значити

„средство којим се брзо лечи“, што би било врло близу значењу *брзи лијек* или истоветно са њим.

Исто овако велику категорију чине придеви изведени од именице и глагола који се налазе у извесном синтаксичком односу. Али и ту, — када се од њих сагради сложеница, сва су значења придевског карактера; а ако се од придева саграде именице оне морају бити, по значењу, оне врсте коју обележава придев. Да узмемо најобичнији пример о којем се толико пута говорило: *вддопад*. Истина, то је именица преведена са немачког *Wasserfall*, али ипак морамо видети, пре свега, да ли она одговара правилима нашег језика и ако одговара, — шта може значити и да ли нам је у том значењу потребна. Несумњиво је *вддопад* начињено преко придева *водопад, онако као што и у нашем језику имамо *снегопадан* (Вук) напр. „земља... гдје многи снијег пада“, дакле *водопад* би значило „где много воде пада“; именица *вддопад* значило би „водопадо место“, али никако — само „падање воде“. Тако би се та реч могла употребити, а тако исто и за друга значења у вези са великим падањем воде. У корист тога тумачења говоре добре народне речи које се и данас употребљавају у знатној мери. Напр. узмимо реч *листопад*. Та је именица начињена од придева *листопад*, -а, -о, тј. „кад лист пада“ и сл. У Ак. Рј. није дато тачно опште значење ове сложенице. Ту се вели: „падање лишћа са дрвећа“ и одмах се додаје, да би се оправдало што за то значење нема ниједног примера, „употребљава се само у особитијем значењима“. Али та особита значења нису од оног главног које се овде наводи, него од изведеног придева *листопад* - *листойад* као именица. У речнику се наводе само две групе значења: а) време кад отпада лишће с дрвећа (обично месец октобар, али и новембар) и б) „лишће што отпада с дрвећа у јесен“, наравно, без оног „с дрвећа у јесен“, у прво време и тек кад је *листойад* почело значити јесењи месец (октобар, новембар), јесење време, онда је „листопадо лишће“ или *листойад* могло то значити (тј. „листопадо лишће“). Зато и код Стулића наведено значење (*foliolum casus in autumno*), које је и завело Будманија, није тачно. Тако се исто то добро види из значења *сендкос* (именички упо-

требљен придев): а) ливада, сјенокоша и б) вријеме кад се сијено коси, дакле *сендкосо место* (сјенокоша) и *сендкосо време*. Према томе, ни у једном случају не значи *кошење сена*, већ нешто што се одређује сложеним придевом у вези са тим речима.

Овом приликом се можемо вратити и већ старој речи *пароброд* против које је, у своје време, био и Вук, јер је сматрао да је то прост превод са немачког *Dampfschiff*. Он је био готов да прими и народско *дамчић* неголи ропски преведену реч са немачког. Али од Вукова времена ишло се унапред и у језичкој анализи, и данас су наша научна мерила знатно друкчија. Истина је да је *пароброд* дословни превод са немачког *Dampfschiff*, али је питање како га прима и ставља у језичку систему наше данашње језичко осећање. Ако га доведемо у везу са *пара* и *бродиши*, што се неминовно врши нашим језичким осећањем, онда је *пароброд* поименичени придев „пароброд“, „тј. онај који паром броди.“ Према томе, та именица може значити и средство, нараву, машину или сл. којом се помоћу паре може бродити. Ја сам и раније износио своје колебање о тачности Вукове критике (в. НЈ IV 164) изnoseћи да би овако начињено *пароброд* могло значити крај или место или нешто слично у вези са парним брођењем (тј. време када се паром броди и сл.). Ја сам тада мислио да та сложеница не може значити непосредно „брод“ или „лађу“, али сматрам данас да се том значењу веома приближује могућним значењем: „оно чиме се паром броди“. Зато, иако мислим да се може употребити и за „парни брод“, не могу се сложити са Маретићем да та реч „управо значи: парни брод“ (Јез. савј. 85), већ до тога долази околним, заобилазним путем. Иако у другу категорију иде *дрворед*, које ја на истом месту помињем, и за ту се реч може рећи да не значи „ред дрвета“, већ „дрворедо место“, тј. место са више таквих редова, којему су редови дрвета карактеристична црта. Ако се тако разуме „алеја“, онда се тумачење Маретићево може и ту примити (Јез. савј. 19).

Ако појемо од оваквих образовања, биће нам јасно да је од *брзи кдњаник* могућно образовати *брзокдњанички* као придев, али именица *брзокоњаник* нашем језику не одговара

и не може се градити. Тако исто од *брзо цвѣташи* можемо начинити *брзцвѣш* „онај који брзо цвета“, па и *брзоцвѣш* у значењу „биљка која брзо цвета“ или сл., а никако у значењу *брзб цвѣтање*.

Из овога разлагања јасно се види да је нашем језику лако градити сложене придеве од засебних речи спојених у групу (придев и именица, прилог и глагол, именица и глагол и именица и именица), али се сложене именице граде од поменутих група речи тек преко придева или придевског значења. Ако се каткада чини да се овоме противи која реч, онда можемо бити уверени да је тако само привидно. Напр. *криводршка* не значи „криву дршку“, већ какав предмет са кривом дршком (*крушку* или *јабуку*); *белдшљива* је значило првобитно само дрво шљиву са белим плодовима; ако се данас покашто и *белдшљива* употреби и као плод (= бела шљива), то је сасвим ново и секундарно. Према томе што *шљива* значи и дрво и плод, и *белошљива* је добила оба та значења. Уосталом у нашем језику само воћно дрво и плод имају обично један назив (исп. *шрешња*, *вишња*, *јабука* и сл.).

Још неколико речи о случајевима када се прилогом одређује придев, обичан и глаголски, или глагол. Нема никакве сумње да прилог и придев чине један појам (исп. напр. *врло добар* — то је добар у знатној мери, *ошворено зелен* — то је нарочита зелена боја, али опет зеленило једне врсте као један појам и сл.), исто онако као и прилог и глагол (напр. *лепо писаши* јесте писање извесне врсте као један појам); то чини да има основа или услова да од њих постане једна реч. Па ипак у савременом језику то бива доста ретко. Ја не узимам случајеве као *брзојавиши* где је начињен нов глагол према глаголу *télégraphier*, *telegraphieren* и сл. са значењем нарочите врсте брзог јављања. То ретко сливање у једну реч долази отуда што је прилог истакнут, њим се један појам одваја од других сличних појмова. Напр. *ошворено жуш* према *зашворено жвш*, *лепо писаши* према *ружно, нечишко, сишно, крушно писаши* и сл. Међутим у нашем старијем језику било је поменутог спајања много више. Тако напр. у Акад. Рј. код сложених речи са *мало* налазимо: *малдохран*, тј.

мало хѣран, малѡкористѣан (још у XIV в.), *малѡкреѣак, малѡкреѣосѣан, малѡмоћан, малѡѣлодан, малѡѣодашљив, малѡснѣжан, малѡсрчан, малѡсрећан, малѡсвијестѣан, малѡдвриједан, малѡврѣѣан, малѡзнѣн* и сл. Данас се, управо, ништа од тога не употребљава или сасвим мало. Када се ипак оба дела сливају у сложенице, и у данашњем се језику чува или акценат прилога или глагола. Код прилога *много* то бива чешће (исп. *мнѡѡѡшѡвѣнѣ* поред *мнѡѡ ѡѡшѡвѣнѣ мнѡѡљубљенѣ* поред *мнѡѡ ѡљубљенѣ* и сл.), али и ту има тешкоћа због акцената. Требало би, кад би се сачувао глаголски акценат, *мнѡѡѡшѡвѣнѣ* да гласи (у изговору) *мнѡѡѡшѡвѣнѣ*: тако се, међутим, обично не говори, већ *мнѡѡ ѡѡшѡвѣнѣ* или *мнѡѡѡшѡвѣнѣ*; исто тако и *мнѡѡ ѡљубљенѣ* или *мнѡѡљубљенѣ*, а не *мнѡѡѡљубљенѣ* и сл. Код оних придева где су на почетку узлазни акценти (а тако исто и на једном од осталих слогова према крају речи), везивање у једну реч могућније је (исп. *ѡшѡворенѡзѣлен* или сл.). Каткада људи и везују такве речи у целину, али им задржавају оба акцената: то тада није сложена реч (напр. *мнѡѡѡшѡвѣнѣ* и сл. код Ристића и Кангрѣ). Када се ипак граде такве речи, онда се задржава, као што рекосмо, или само акценат прилога (*мнѡѡѡшѡвѣнѣ, мнѡѡљубљенѣ* и сл.) или акценат придева или глагола (*ѡшѡворенѡзѣлен, мрѡѡѡрѡвенѣ, злѡѡѡшѡшѣ се = *злѡѡѡшѡшѣ се, злѡѡѡшѡшѣ = *злѡѡѡшѡшѣ* и сл.).

А. Белић

ИМЕНИЦЕ КОЈЕ СЕ СВРШАВАЈУ НА *-ЛО*

Једном сам приликом била упозорена да сам у неком тексту погрешно употребила именицу *јадило*; односно, да је та именица као неправилно изведена, неправилно намењена значењу које не може бити њено. Ја сам именицу *јадило* употребила била у смислу ознаке за појаву која значи велику количину јада; у смислу удомаћене код нас збирне именице *мизерија*. Речено ми је било: именице на *-ло* у српском језику значе оруђе, средство, а не квантитативност. У први мах, сећам се, одговорила сам ово: у Срему се говори, говори сасвим уопштено и обично *јадило* у смислу у којем сам ја ту реч употребила. На пример: „и сиротиња, и болест, и порок станују у тој кући — једно божје јадило“. Затим, у Црној Гори сам сасвим редовито из дана у дан слушала: „Брука и грдило“, где је реч *грдило*, аналогно речи *јадило*, значила јаку количину неке особине. *Јадило* више у смислу појава конкретних, а *грдило* више у смислу појава моралних.

Заинтересовале су ме именице које се свршавају на *-ло*, па сам их при читању наших текстова бележила, додавала им понешто по сећању, и из говорне праксе своје и туђе, по аналогјама значења, груписала овако.

I Ознака оруђа, средства: *клејало, млашило, квачило, једрило, шуцало, цедило, жарило, оцило, огледало*.

II Ознаке за јаку количину квалитета: — 1) конкретни случајеви боје: *црвенило, руменило, модрило, бледило, плавило, љлавешнило*.

Уз последње две речи додајем: за реч *Wäschenblau*, такозвани „вешплав“, чула сам у Србији *љлавешнило*, док

сам у Војводини за ознаку исте ствари чула и *џлавезж* (*џлавезж* уједно значи и рубље разноврсних боја, само не бело), и *џлавило*. Зато што постоје придеви *џлаво* и *џлавешно*, рекла бих да је свеједно: *џлавило* и *џлавешнило*. Или није? Да ли можда *џлавило* значи квалитет, а *џлавешнило* средство? У књижевности сам нашла ово: Јанко Веселиновић: „бледо плаветнило неба“. Јакшић: „густо плавило испуњавало ваздух између планинских главица“...

2) апстрактни случајеви: *ругло*, *беснило*, *слейило*, *лудило*, *мршвило*, *јадило*, *грдило*.

III Ознака личности са јаком особином: *оклевало*, *шкрабало*, *легало*, *куњало*, *закерало*, *намењало*, *бубало*, *сјавало*, *исмевало*.

Из Стојана Новаковића сам забележила, али више не знам значење: „само једно *називало* у политици...“

IV Ознака места нечем нарочито намењена: *џојило*, *легало* и *седало* (за живину), *јањило* (место где се сабирају овце које ће се јагњити), *солило* (место где се крвама посипа со).

Забележила сам именицу на -ло са три значења: *мазало* — материја, дакле средство за премазивање; *мазало* — четкица, дакле оруђе за мазање; *мазало* — сликар са великом количином слабих сликарских квалитета.

Занимао би ме одговор на питање: да ли се могу — како ми се некада учини — ове варијанте значења свести на нешто примарно, на најутврђеније значење: оруђе, средство?

Исидора Секулић

ПОСТАНАК И ЗНАЧЕЊЕ ИМЕНИЦА НА -ЛО

Наша позната књижевница Исидора Секулић одувек је показивала и показује врло живо интересовање за наш језик, нарочито књижевни. Колико је и какво је то њено интересовање, најбоље сведочи језик којим она сама пише своја дела. Сем тога, она је, ослањајући се, углавном, на сопствено језичко осећање, у нашим часописима и дневним листовима објавила и неколико чланака о језику и стилу уопште, о језику појединих језичких области, о неком посебном питању из језика овог или оног писца. А била је и сарадник Нашег језика у предратној серији излагања. Нама је врло драго што се И. Секулић јавља међу првим сарадницима нашега часописа после почетка поновног његовог излагања. Својим горњим чланком она је и овај пут показала како свестрано размишља — непосредно о језику којим она сама пише, а посредно о језику којим треба да пишу сви наши књижевници. Иако ју је потстакло значење само једне речи — именице *јадило*, за коју је „била упозорена“ да ју је негде погрешно употребила, она с више страна тражи објашњење питања да ли је ову реч заиста употребила у значењу које она нема у нашем језику. И да би сама дала одговор на ово питање, И. Секулић је из разних текстова које је читала и „из говорне праксе своје и туђе“ узела већи број именица средњега рода изведених наставком *-ло* и поделила их у групе према њихову значењу. Ова њена класификација тих именица је, уколико их је обухватила, углавном тачна, а и значења појединих група су у више случајева врло добро дата. Али баш значење групе именица којима припада *јадило* није тачно формулисано. Ја мислим да И. Секулић добро осећа значење ових именица, између осталих и значење именице *јадило*,

али га овде није најсрећније протумачила. Да би се дало право и најтачније значење ове именице, и да би се у језичкој пракси могла применити објашњења свих проблема који с овим стоје у вези, потребно је цело питање мало опширније размотрити.

Исидори Секулић је скренута пажња да је именици *јадило* дала значење које она нема, „односно, како сама у своје чланку каже, да је та именица као неправилно изведена, неправилно намењена значењу које не може бити њено“ (исп. у горњем чланку). О некаквом неправилном извођењу ове именице не може бити говора; она је свакако правилно изведена, и несумњиво је по среди само рђава формулација мисли. Једино се поставља питање од које друге речи је изведена именица *јадило*, и ми ћемо се ниже на ово питање поново навратити, а сада ћемо се задржати на самоме значењу те именице. И. Секулић каже: „Ја сам именицу *јадило*“ употребила била у смислу ознаке за појаву (ја бих рекао појам -М. С.) која значи велику количину јада; у смислу удомаћене код нас збирне именице *мизерија* (не знам само зашто она ову именицу сматра за збирну, иако се њоме понекад означава и више појмова узетих у једној целини -М. С.). А речено јој је да „именице на -ло у српском језику значе оруђе, средство, а не квалитативност“.

Примедба која је уваженој књижевници учињена само је једним делом тачна; тачно је, наиме, да она дотичну именицу неће бити употребила у њеном правом значењу, као што је несумњиво и да именице овога типа значе средство. Али оне немају једино ово већ и више других значења, између осталих и значење квалитативности. То је и И. Секулић показала у горњем чланку делећи по значењу именице с наставком -ло на неколико група. Она је дала најглавнија значења ових именица, и дала их је, како рекосмо, углавном добро. Једино се то не може рећи за именице типа *јадило*. Она је, прво, узела именице као што су *црвенило*, *руменило* и сл., које се изводе од глагола, заједно с именицама: *сле-ишло*, *беснило*, које ће свакако бити изведене од придева, а затим за све њих каже да значе „јаку количину квалитета“. Посебно за именицу *јадило* она каже да према томе значи

„велику количину јада“, да се та именица баш у овоме значењу употребљава у Срему и за то наводи пример: „И сиротиња и болест и порок станују у тој кући — једно божје *јадило*“. Штета је што не знамо одакле је узет овај пример — из језичке праксе саме наше књижевнице, из језика другог неког књижевника, или је забележен у народу. А било би добро и да је дато више примера, али су они у књижевном језику врло ретки. У доста богатој грађи Института за језик Српске академије наука нашли смо свега један једини пример узет из Новина српских за 1850 годину, па и тај пример нам не даје ништа за значење именице *јадило*. И морамо се ослонити углавном на значење које она има у народним говорима. Мени је лично познато да је сасвим обична употреба ове именице у говорима црногорским и косовско-метохиским, а чује се и у многим крајевима Србије. У већини тих говора она у првоме реду означава човека и животињу, затим и ма шта друго што је јадно, бедно, мизерно. И Исидора Секулић је у праву кад каже да *јадило* значи што и *мизерија*, али ми не мислимо ни да ова последња именица значи „велику количину јада“. *Јадилом* се обично назива неко или нешто што је у јаком степену јадно. Најчешће ће се за малог, мршаваог и неугледног човека рећи — какво је ово *јадило*? Тако исто и за онога ко својим духовним квалитетима оставља јадан (бедан) утисак. *Јадило* се каже и за групу људи оронула здравља, бедна изгледа, а рече се то и за неки осиротели или жалашћу ојађени дом. Ни овај горе наведени пример из Срема не говори за друкчије значење именице *јадило*. Сиротиња, болест и порок су дакако кућу у којој царују морали учинити јадном. Зато се за стање у њој и рекло — „једно божје *јадило*“. Или пример из Шумадије: „Град је све смлатио: и жито и кукуруз, и воће и винограде, кад погледаш — сâмо *јадило*, да те душа заболи (пример ми је дао И. Стевовић). Из примера се види да овде несумњиво постоји дијалектичка веза између квантитета и квалитета. И то је Исидору Секулић могло завести да погрешно формулише значење именице *јадило* и каже да она означава велику количину јада. Међутим, суштина значења није овде у квантитету него у квалитету. Именица *јад*

сама собом означава нешто што је већ негативно у јаком степену, придев *јадан* такође. А и нова, од овог придева изведена, именица *јадило* исто тако. Али то још не значи да се и за нешто што је у мањем степену јадно неће рећи да је *јадило*.

И. Секулић такође с разлогом даје као неку паралелу значења ове именице с именицом *грдило*, која је најпунија свог значења опет у црногорским говорима. Али се ни том паралелом не може доказати да једна или друга именица означава велику количину онога што значи реч у њеноме корену, нити пак да се *јадило* употребљава „више у смислу појава конкретних, а *грдило* више у смислу појава моралних“, како се то чини И. Секулић. И по постанку своје, и по размерама, као и по конкретизованости онога што означавају, обе именице су, како ћемо то ниже видети, у свему истог значења.

Ово што је досад речено мислим да ће се потврдити анализом постанка и значења свих именица средњег рода на -ло. А ову анализу је потребно извршити да би се дао одговор и на друго питање које у своје чланку врло оштроумно поставља И. Секулић. Њу, вели, занима да ли се сва значења која имају те именице могу свести на једно основно значење, које ће по њеном мишљењу, изнетом у завршној реченици њенога чланка, бити значење оруђа, средства. Таквом анализом ће се, што је још важније, лакше моћи утврдити значење сваке од ових именица појединачно. С истим циљем је И. Секулић дала своју класификацију именица на -ло према њихову значењу. И ми ћемо то исто овде учинити, а уз то ћемо се позабавити и начином њихова постанка.

Поред четири групе оних које су у горњем чланку дате, има у нашем језику доста велики број именица на -ло које се ни својим значењем, ни по постанку, не могу сврстати ни у једну од тих група. То су пре свега домаће лексичке речи старијег (*село, штабло, стакло, шело, чело* и сл.) или и новијег постања (*врашило, грошло, бубало* и др.). Туђег су порекла речи: *итало* (грч. αἰτάλος), *ејкало* или *ајкало* (грч. ἑλικάλυψα), *барило* (тал. barile), *варзило* (такође туђа реч, било како да је доспела у наш језик; о њеном пореклу

познато је мишљење које је дао Ст. Новаковић у Јужно-словенском филологу II, стр. 116—117, ма да је по нашем схватању вероватније да је ова именица изведена од придева *барзасџ*, односно *варзасџ*, што значи зеленкаст и црвенкаст — према тал. *verza*; види у Рјечнику Југосл. академије), *канцело*, *џаћело* итд. Затим се као сигурно може узети да у нашем језику има изведених именица овога типа које су и сада у живој употреби, а њихове основне речи се данас више не употребљавају (исп. неке такве примере код Ђ. Даничића, Основе српскога и хрватскога језика, стр. 123).

Немотивисане, све ове речи о којима смо у претходном ставу говорили могу означавати било шта, и као такве оне овде нису од нарочитог интереса за нас. А већина од тих речи нема ни неке нарочите везе са онима о којима ћемо тек говорити, уколико се не ради о именицама у којих *-ло* не потискује друге наставке (случај употребе речи *бубало* поред *бубац*, *враџило* поред *враџа* у нарочитом значењу, и сл.; види за ово литографисана предавања проф. А. Белића, Савремени српскохрватски језик II, Београд 1949, стр. 97).

Прва група именица на *-ло* која се не може и не сме мимоићи ако се жели расветлити цело питање како је већ у првоме чланку постављено јесу именице најстаријег образовања као што су: *крило* (*kridlo; испор. пољ. *skrzydło*, чеш. *křídlo*), *јело* (*édlo; пољ. *jadło* или дијал. *jedło*, чеш. *jidlo*), *грло* (пољ. *gardło*, чеш. *hrdlo*, рус. *горло*), *мило*: а) сапун и б) цеђ за прање рубља (пољ. *mydło*, рус. *мыло*), *рало* (пољ. *radło*) и др. Све су оне изведене од глаголских основа и значе средство за вршење радње која се казује глаголима у основи. Дакле, именице на *-ло* најстаријег постанка означавају — оруђе, средство.

Према овим именицама су се у новијим епохама развитка нашег језика додавањем наставка *-ло* на основу глагола такође градиле именице које опет означавају средство за вршење радње; од глагола *дрндаџи* изведена наставком *-ло* именица:

дрндало значи справу којом се разбија, дрнда вуна;
дувало је ковачки мех, справа за дување;

кусало је део кашике који се ставља у уста, којим се једе,
односно куса;

играло — справа за играње;

квасило је крпа којом се кваси брус за оштрење косе, тј.
средство за квашење;

кљукало — нарочито удешено дрво којим се муља или кљука
грожђе;

лазила (мн.) — направа по којој се лази, скеле за пењање;

мазало је четкица за мавање и боја или маст којом се маже
(а та именица има и друкчије значење; види ниже);

мерила (мн.) — теразије, иструменат за мерење;

називало — оно чиме се неко назива, тј. име;

огрѣбло — справа за гребанье лана;

пјевало — грло и гркљан, тј. оно чиме се пева;

прекривало — вео, прекривач, нешто чиме се што прекрива;

преоблацило — рубље, оно чиме се преоблаци;

рендисало — ренде, оно чиме се рендише;

сшрдишило — нешто што је удешено да се њиме плаше птице
или било шта;

шущало — тучак, оно чиме се нешто туца;

цѣдило — цедиљка, нешто што служи да се кроза њ што-
год цеди;

млашшило — нарочито удешен велики и дебео прут којим се
млати жито или што друго итд.

С овима заједно можемо узети и такве именице које нису средство за вршење радње што означава основни глагол, али су свакако нешто што омогућава вршење баш те радње. Тако, рецимо, *легалo* није никако оруђе помоћу којег се леже, већ нарочито удешена направа (а може бити и место) за лежање. Даље, именица *мѣшало* не означава нешто чиме се ово или оно меће, већ значи количину сена која се одједном положи, метне говечету; *прождирало* није нешто кроза шта се прождире, чим се прождире, него оно што се прождире, што се једе (испор. код В. Караџића у Рјечнику уз ову реч пример: „Ваше је називало, а наше прождирало — рече домаћин гостима“, што значи ваше је да наредите, да кажете, а наше да дамо оно што треба да се прождере (тј. поједе); *издирало* је труд онога који издире

(много ради), а не никакав инструменат помоћу којег се издире. И поред тога што ове именице уствари значе објекат радње коју означава основни глагол или нешто слично, само не оруђе за вршење баш те радње, — то што оне означавају је увек нешто што омогућава вршење радње основног глагола, нешто што остварује оно ради чега се односна радња врши. Тако *мешало*, како смо рекли, значи количину сена којом се може једанпут нахранити говече, или која може стати у јаслима из којих се говече храни, или најтачније — значи количину која се обично наједанпут гдвечету полаже. Но иако та именица према глаголу од којег је изведена стоји у односу објекта, она ипак означава средство које служи за постизање онога што би се другим глаголом овде казало. Да бисмо ово потврдили увећемо пример — Једним *мешалом* се не могу нахранити волови — у коме је *мешало* заиста средство које омогућава оно што се главним глаголом казује. А кад је тако, ово исто се може схватити као средство и за вршење свих радњи које стоје у вези са овим глаголом. *Прождирало* је средство којим треба да се нахрани онај ко врши радњу прождирања, па се као такво и схвата, иако по функцији у реченици према основном глаголу такође означава објекат. Јасно је, дакле, да се и ове именице, које су унеколико посебне врсте, могу схватити као *nomina instrumenti*.

У претпоследњем ставу међу осталима ми смо навели и именицу *страшило*, и рекли смо за њу да означава нешто што је начињено за страшење, тј. за плашење. И то је тачно. А исто је тако познато да се и човек који својим изгледом може заплашити такође назива *страшилом*. Зна се и да је овај назив за човека погрдан, а није тешко разумети ни чиме је ова нијанса његова значења условљена. — Свакако тиме што се човеку даје назив једног предмета који је нарочито удешаван за оно што његов назив значи; што управо хоће да се каже да то и није прави човек, него ствар, нешто што је нарочито удешавано за сврху означену радњом која се казује основним глаголом, у овом посебном случају — за страшење. На исти начин су добиле своје значење именице:

- бајало* — човек који баје;
бенешало — онај који непрестано бенеће;
бубало — гочобија (човек који удара у гоч) и бубалица
 (ђак који много буба, учи напамет без много разми-
 шљања);
букало — човек који буче, много гласно говори и непре-
 стано говори о овоме или ономе;
виќало — онај који много виче или стално виче;
гашалo — човек гатар, онај који се бави гатањем;
гејало — лице које се гега кад иде;
дремало — онај што сваки час дрема;
задиркивало — лице које стално друге задиркује;
закерало — онај који закера.

Такође означавају да стално, као какав механизам врше радње основних глагола и лица која се обично називају: *зановешало*, *зодџамшило*, *измишљало*, *исмевало*, *кџмќало*, *кљџцало*, *кривудало*, *куњало*, *мазало* (слаб сликар), *наклџило*, *намешшало* (онај који намешта кад говори), *намишвало*, *насршало*, *оклевало*, *пџмшило*, *пџуќало*, *прегџбало* (нешто што се прегџба), *сџрзало* (зимоморан човек), *сџрдало*, *шџурчало* (онај што турча, турски говори), *шџрџсќало* (што и спрдало), *ћџсќало*, *цџшало*, (слаб сликар), *чанџризало*, *шќрџбало*, *шџџало*, *шџњало* итд.

Кад, на једној страни, знамо да су већ раније постојале девербативне именице на -ло, а, с друге стране, нам је познато да именице наведене у последњем ставу имају пејоративно значење и да се то значење заснива на чињеници што се облик имена средства радње овим именицама даје с циљем да се обележи механичка, не људска природа лица која оне означавају, — онда нам постаје јасно да су се ове друге заиста развиле из оних првих. То нам нарочито јасно говоре примери именица на -ло које у исто време значе и средство и вршиоца радње као што су: већ навођена именица *сџрашило*, а затим *мазало* (мазиво или четкица за мазање и слаб сликар), *дувало* (ковачки мех и лице које много дува) и др. И последњи доказ — *nomina agentis* i *nomina instrumenti* врло често прелазе једна у друга, и нема свакад тачно утврђене границе у значењу између једних и других.

Као што се, очевидно, из значења оруђа, на показани начин, развило значење вршиоца радње или носиоца стања, са посебном изразито пејоративном нијансом, тако није тешко схватити да се, на другој страни, из оног првог развило и значење места. И ово је лако доказати анализом значења неких примера. Узећемо за ово између осталих именицу *легалo*, за коју смо нешто раније казали да не означава баш оруђе којим се врши радња основног глагола, већ на једној страни значи некакву направу или средство које је ипак потребно да би се могла вршити радња коју означава основни глагол, а на другој страни је то име места где се врши оно што тај глагол значи: *легалo*, дакле, значи и место где леже кокоши или зец, рецимо; *скакало* (или, још чешће, у облику множине — *скакала*) је прелаз преко воде направљен обично од по неколико каменова постављених недалеко један од другог. То је, с једне стране, направа, средство помоћу којег се, тј. преко којег се прелази. Од ове направе назив *скакало* се пренео и на место где се сам прелаз налази. На исти начин се *сушилом* навива место где се суши рубље или што друго, али је ова именица свакако првобитно означавала: коноп, дрва или ма шта на чему се нешто сушило. Очевидно значење места за вршење онога што се означава основним глаголом није добивено другим путем ни у имена места:

идјило (где се поји стока), *сдлило* (где се стоци полаже со, где се стока соли), *јдгњило* (место где се јагње овце), *цѣпало* (место где се дрва цепају), *шдчило* (нарочито подесно земљиште низ које се спуштају дрва, а и левак и струг за рендисање дасака); *рднило* (место где су у неке пролећне дане девојке рано долазиле, а после је то почело значити и само то њихово рађење), *грабило* (значење места одакле су се имале грабити девојке пренело се на само грабљење девојака; исп. код те речи у Вукову Рјечнику: До године на грабило била, што значи — догодине те грабили, тј. догодине се удала).

И по постанку и по значењу с првом групом именица на *-ло*, тј. с именицама које значе средство иду:

бѣлило, *црвѣнило*, *црнило*, *плавило*, *зелѣнило*, и сл. именице које значе боју, тј. средство за бељење, црвењење итд. и

које су изведене од глагола: *белиши*, *црвениши*, *црниши*, *плавши*, *зелениши*.

Називе: белила, црвенила итд. носи и оно што у себи садржи ту боју, што изгледа као да је обојено том бојом; обично се каже *белило* или *црвенило*, односно *руменило* *лица*, *зеленило* *ливаде* и сл. А поједине од ових именица могу имати, и разумљиво је откуд могу имати и понеко друго значење именица на -ло. Тако се *бѣлилом* назива још и место где се бели платно (Указујемо овде на *Белило* крај Сремских Карловаца и на стихове којима се Бранко Радичевић у својој дивној песми Ђачки растанак прашта од овога места).

Последње именице су изведене од глагола који у основи својој имају придеве, те је разумљиво да се именице на -ло с било којим од ових значења изводе и непосредно од придева, као у примерима: *лудило* (од придева *луд*), *бѣснило* (од придева *бѣсан*), *мршвило* (од придева *мршав*), *ојдчило* (од придева *ојак*), *шамнило* (од таман), *нишѣвило* (од ништав).

Ови примери именују углавном особину коју означавају придеви у њиховој основи, а понеки од њих могу значити и нешто друго. Тако *црнило*, поред црне боје као средства за бојење у црно, означава, бар у неким народним говорима, и лице коме је све због некакве несреће црно (овде је реч употребљена метафорски — М. С.); *нишѣвило* је онај који је у свему ништаван; та именица, дакле, означава некога који нема никакве вредности. То ће рећи да се именице на -ло могу изводити и непосредно од придевских речи. Ја мислим да је такав случај био и код извођења двеју именица чије значење је и потстакло на писање оба ова чланка, а наиме код именица *јадило* и *грдило*. Истина према обема овима именицама ми у нашем језику имамо глаголе *јадити* и *грдити*, али, иако с истим кореном, у знатној мери друкчијег значења. И ове именице нису изведене посредством глагола већ непосредно од корена придева *јадан* и *грдан*, а употребљавају се као именице да означе — најчешће лице које је *јадно* (односно *бедно*) или *гдно* (тј. *ружно*) — прва са значењем именице *беда*, а друга са значењем именице

ругоба. Овим смо, држим, одговорили на прво питање Исидоре Секулић, на питање које значење има именица *јадило*. А тако исто смо, мислим, доказали оправданост претпоставке наше познате књижевнице да ће примарно значење свих именица на *-ло* бити значење средства, оруђа. До овог закључка смо дошли анализом свих њихових значења која су се извесним редом преносила једно на друго. А то потврђује и чињеница што су именице на *-ло* најстаријег постања као што су: *крило*, *мило* и др. означавале, а и данас, уколико су се сачувале у употреби, означавају средство за вршење радње која се садржи у глаголу од чијег корена су изведене.

Свакако је још потребно разјаснити како је дошло до образовања именица на *-ло* од корена других именица. Баш зато ваља указати на чињеницу да у нашем језику нема велики број речи које би биле таквог начина постанка; зацело нису такве све оне које Ђ. Даничић наводи у Основама српскога или хрватскога језика на стр. 124. Док се за *брдило* према *брдо*, за *ђушило* према прут, а и још за покоју то може казати — несумњиво је именица *калило*, која значи место где се нешто кали, непосредно изведена од глагола *калиши*, а не, како је Даничић мислио, од именице *кал*; реч *ђушило* (означава коноп или нешто друго чиме се путу коњ или која друга животиња, па и човек), иако истог и значења и корена с именицом *ђушо*, такође је изведена посредством глагола *ђушиши*; *шишило* је тако исто изведена непосредно од глагола *шишилиши* (види овај глагол у Вукову Рјечнику), тј. *ушишљаваши*, *злобљаваши*, а тек посредно од именице *шиш*. Зато ја мислим да је и овде за образовање именица на *-ло* од других именица било потребно посредство глагола. А тамо где глагола данас нема, или га није ни било — највероватнија је претпоставка да је до сличних образовања могло доћи додавањем наставка *-ло* на какву именичку основу по угледу на оне прве случајеве.

М. Стевановић

О ИЗДАВАЊУ ЛУЧЕ МИКРОКОЗМА С ТУМАЧЕЊЕМ НЕКИХ СТИХОВА

Луча микрокозма издавана је много ређе од *Горског вијенца*. Док је спев о истрази потурица прештампан преко педесет година, поема о побуни Сатаниној једва ако је доживела десетак издања. Она су се ређала овако: 1) београдско од 1845, што га је приредио Сима Милутиновић, а не Љ. Ненадовић, како омашком, врло је вероватно, каже М. Решетар у поговору државног издања од 1926, а за њим Д. Вушовић (*Јужнословенски филолог*, IX, стр. 95); 2) панчевачко или боље панчевачка, браће Јовановића, јер их је, како ћемо видети, било више, и то не потпуно истоветних по тексту, ма да сва носе бр. 73 њихове Народне библиотеке (година 1885 налази се само на насловној страници Његошевих сабраних *Дјела*); 3) загребачко, од 1918, које је приредио др. Давид Богдановић (*Узорна дјела из хрватске и свјетске књижевности*, књ. 2); 4) Српске књижевне задруге од 1923, у редакцији М. Решетара; 5) државно, од 1926, у I књизи *Целокупних дела* Његошевих, опет у редакцији М. Решетара; 6) Задруге професорског друштва, у Београду, 1934, у редакцији Б. Ковачевића, (латиницом); 7) издавачког предузећа „Народна култура“, у редакцији др. Данила Вушовића, Београд 1935; 8) истог предузећа у истој редакцији, Београд 1936.

Из овог прегледа може се видети да пре 1918 г. није било ни једног хрватског издања *Луче* (с изузетком *Посвете* Сими Милутиновићу, коју је Станко Враз прештампao још 1847 у *Колу*), а да су за то време све потребе српских читалаца задовољавала скромна издања браће Јовановића,

Између два рата издања се множе, али, као одвојено дело, *Луца* не привлачи ни једног приватног издавача, осим у Загребу, и то за школску употребу. Не само да су издања *Луце* релативно малобројна, него су и њени коментари доста ретки и недовољно исцрпни. Испод текста, само су др. Д. Богдановић и Б. Ковачевић дали тумачења извесних речи и стихова, ма да је Станко Враз, још за Његошева живота, нашао за потребно да објасни неке речи и места у *Посвети*. Око тумачења појединих стихова *Горскога вијенца* постоји читава мала литература, а у *Луци* се прелазило, без коментара, преко неких стихова чији, не само смисао, него и текст може бити доведен у питање. Међутим, требало је баш утврђивању текста *Луце* поклонити више пажње, јер је штампање *Горскога вијенца* надгледао лично Његош (сачуван је уз то и аутограф првих 1528 стихова), док је вођење бриге о првом издању *Луце* Његош оставио своме не много прибраном учитељу Сими Милутиновићу.

У недостатку Његошева рукописа *Луце микрокозма*, који тешко да ће икада бити пронађен, редактори се, наравно, морају држати првог издања и старати се при том да тај текст критички испитају и, по могућности, дотерају, не само увођењем савременог правописа и боље интерпункције него и исправљањем штампарских грешака које су могле промаћи расејаном Сими Милутиновићу. То су они, са мање или више успеха, и чинили, али посао није завршен, па неће бити сувишна, кад је у питању Његош, ни нека најмања поправка набоље, само ако је она убедљива.

Онима који су се старали да отклоне штампарске грешке и друге недостатке првог издања *Луце* остало је непознато једно битно сведочанство које је морало бити узето у обзир приликом приређивања Његошевог текста. Ради се о једном примерку *Луце* који је сачуван у бившој дворској библиотеци на Цетињу, па је стога можда припадао самом Његошу, а у коме су учињене извесне исправке, већином доста ситне, од којих једне мастилом, а друге црвеном писаљком. Д. Вуксан, који је први, некако узгред (у чланку *Библиотека владике Рада, Цетиње и Црна Гора*, Београд 1927, стр. 206), скренуо пажњу на те исправке и све их, сем

једне, побројао, тврди, без икакве резерве, да је то био лични Његошев примерак *Луче*, а да су исправке учињене његовом руком. По моме мишљењу, нити је једно нити друго потпуно сигурно, ма да може бити вероватно. Вуксан је у списак Његошевих књига унео сва она дела, изашла пре песникове смрти, која су се затекла у бившој дворској библиотеци, не водећи рачуна о томе да је неко од тих дела могло бити и доцније набављено. Што се тиче овог примерка *Луче*, врло је могуће да је он доиста из Његошеве заоставштине, иако на њему нема његове сигнатуре. Разуме се да је важније питање исправки и да би оно, кад би било решено, много помогло и решавању питања својиче књиге, али ни ту се не сме примити без испитивања Вуксаново тврђење. Он је у истом чланку навео многобројна места која су подвучена у Његошевим књигама и та подвлачења приписао Његошу, а сам је пре тога, међутим, испричао како по Његошевим књигама има свачијих писама, јер је до њих „могао доћи ко је хтио“. Графолошка или нека друга експертиза можда би овде ипак могла дати неке резултате, јер се не ради само о подвлачењу: у књизи има писаних знакова, на једном месту читава једна реч, а на другом два броја: Та реч и једно слово написани су мастилом; рукопис на први поглед личи доиста на Његошев, али би требало узети у обзир и доцније рукописе у кући Петровић-Његош. Друге су исправке вршене црвеном писаљком, доста старинском изгледа, али свакако не у исто време кад и исправке вршене мастилом, па се, према томе, цео тај посао не може сматрати као нека систематска редакција *Луче*, него пре као неко случајно налажење грешака и дотеривање првог издања.

Ипак, макар што се мислило о пореклу и природи ових исправки, о њима се мора водити рачуна, тим пре што међу њима има и једна која је са свим добра. Ради се о једном стиху четвртог певања. Архангел Михаило, покушавајући да одврати Сатану од побуне, каже:

Обрати се душе, изгубљена (ст. 1241, IV, 31).

Душе изгубљена је, по Вушовићу (*Јужнословенски филолог*, IX, стр. 120), стари вокативни облик из црквеносло-

венског; само, тешко је веровати да се Његош повео у овом једном случају, и то са четворосложним придевом, за променом црквенословенског; *душе* би могао бити вокатив од *дух*, али би онда реч *изгубљена* била грешка, место *изгубљени*. У цетињском примерку грешка је пронађена, али она није у речи *изгубљена*, него у речи *душе*, у којој је *e*, са стране (стр. 47), мастилом исправљено у *o*. Грешка је утолико вероватнија што је Његош доста често писао слово *o* тако да је личило на *e*. Исту ознаку Његош примењује на Сатану и у једном стиху петог певања, где се за побуњенике који су пристали уз њега каже:

О зла жертво душе. изгубљене (ст. 1362, V 42).

У цетињском примерку (стр. 36) има и једна интересантна исправка у реду речи. У стиху:

Бјеше грдно једном мрачно царство (ст. 931, III 61),
црвеном писаљком је изнад *гдно* исписан број 2 (не личи много на 2 из аутографа *Горског вијенца*), а над *једном* број 1 (написан као усправна линија, слично аутографу), тако да би, по тој исправци, стих требало да гласи:

Бјеше једном грдно, мрачно царство.

Мислим да је и ова исправка добра, јер у штампаном стиху реч *једном* одваја, без потребе ритма, два атрибута који се боље допуњују кад су један уз други. Њих свакако треба одвојити запетом да од *гдно* не би постао прилог, него да би реч остала придев, што је била и у штампаном тексту (исто је, мало даље, у ст. 941, V 71).

На једном месту цетињског примерка (стр. 69) у речи *волканахъ* (ст. 1682, V 262), *o* је са стране исправљено у *у*, али то није спроведено у следећим строфама, где је остало *волкани* на два места. Пошто се у једном стиху штампаног првог издања (ст. 1743, V, 323) већ налази облик *вулкањска*, мислим да би требало уједначити, па и именицу свуда писати са *у*.

Остале исправке тичу се интерпункције (додане су две запете на стр. 48 и 49, иза ст. 1273, IV 63, и ст. 1302, IV 92, и стављен је у заграду ст. 1054, III 184, на стр. 40) и пра-

вописа (б место Б у *богохулни* на стр. 67, и стављање апострофа место њ у колесницама, стр. 30, и у нѣмъ, стр. 61, а не укидање полугласа, како је видео Вуксан).

Поред ових исправки има и једна реч која би се могла узети као нека врста коментара. У стиху:

На воздуху једно коло сјајно (ст. 628, II 78),

реч *коло* је овлаш подвучена, а са стране мастилом написана реч *ограда*. Вероватно да се речју *ограда* тумачи реч *коло*. Тумачење је доиста било потребно, јер се овде ради о колу које стоји над престолом ангела и које се упоређује са Сатурновим колом, а иста је реч употребљена у сасвим другом значењу у оним стиховима трећег певања којима архангел Михаило излаже своју претставу простора (ст. 1031 и 1041, III 161 и 171). У недостатку друге речи употребљена је реч *ограда* да објасни оно коло, тј. онај круг или прстен из кога над престолом од топаза и рубина лију зраке.

Кад би у цетињском примерку биле исправљене све штампарске грешке, издање једног, такорећи, потпуно прецишћеног текста *Луче* било би знатно олакшано. Остала би само питања правописа и интерпункције, која нису нерешљива. Лако се, међутим, уверити да у првом издању спева има штампарских грешака које нису исправљене у цетињском примерку а које су доцнији издавачи пронашли. Тако на стр. 13 стоји „*подниисе*“ м. „*подни се*“, на стр. 15 „*коловнѣихъ*“ м. „*коловиѣнихъ*“, а на стр. 75 *црнѣш'* м. *црнѣш'* (има издавача, Јов., Д. Б., БК., који транскрибују *црнѣш'*). Ове три непобитне словне грешке, ма да не кваре смисао јер их је лако уочити, доказују да у цетињском примерку није све исправљено, и дозвољавају претпоставку да је пажњи онога ко је вршио те исправке могла промаћи и нека битнија грешка која мења првобитни, прави смисао. То се могло десити чак и Његошу, ако је он лично вршио ону накнадну коректуру, јер је познато да аутор тешко исправља грешке свога штампаног текста, особито ако су у питању стихови које можда зна напамет. Тако, например, стих првог издања

Кога *вѣнчашѣ* на безсамртіе (ст. 1017, III 147)

неразумљив је с овим инфинитивом, који је свакако грешка (Једино га Д. Б. оставља, али га не тумачи), Јов. поправља у „Која вјенчат’ на бесамртије“, што је исто тако неразумљиво. Решетар, а после њега сви други исправљају у *вјенцах*, што даје реченици јасан и логичан смисао. Ова је штампарска грешка утолико разумљивија што је Његош писао слово *ш* као латиницом па му је доста често личило на ћирилично *х* чији је један крак нешто дужи. — Сви су редактори и у стиху првог издања (стр. 20):

Те пружае црнократке луче (ст. 484, I 284) —

црнокрашке поправили у *црнокраке*, што свакако изгледа боље, ма да се може претпоставити да је Његош, сликајући ад, замишљао да он баш сипа црне и кратке зраке (у *Свободијади* имамо *црношечна врела*).

На другим местима има очитих грешака које су неки издавачи задржали, не мотивишући то никаквим објашњењима. У стиховима првог издања (стр. 74):

Некъ тіела своя препитаю

Са биліемъ и нѣним сѣменомъ. ст. 1981—2, VI 51—52)

нѣнимъ се не може транскрибовати *њеним* (Јов., Д. Б., Б. К.), јер *билијем* није женског рода, него се мора поправити у *њиним*, које је било написано ваљда *њинимъ*, као што је, урадио Решетар (*Њиним* је у множини, али такво слагање са збирном именицом није изузетан случај у *Лучи*: вид. ст. 498, I 298, где се заменица *их* односи на именицу *војинство*). — Очита је грешка реч *мога* (стр. 50 првог издања) у стиху:

Позоришта мога престрашнога (ст. 1336, IV 126),

који остављају неки издавачи (Јов., Д. Б.), иако је јасно да треба *шога*, јер стих значи „тога страшног призора“: у тој строфи Сатана говори о катаклизми светова, а то не може бити његово „позориште“, тј. призор. — Решетар мисли да је на стр. 64 (ст. 1733, V 313) *сѣиенъ* погрешно м. *сѣиень*, према рускоме, јер је у том стиху та реч женског рода („Тако мрази у степен највећу“). Можда је *сѣиен* баш у мушком роду, а *највећу* (м. највећи) је грешка или омашка, јер на стр. 39 првог издања имамо на другим местима:

У највећој степену счисленія (ст. 1034, III 164);

У највишој степену свирѣлости (ст. 1445, V. 35).

Мислим због тога да се овде намеће уједначавање, и да га треба извести у духу нашег језика. Могло би се још додати да су често у првом издању састављене по две речи, али то већином нису штампарске, него пишчеве грешке, односно навике. Штампарска је грешка свакако она на коју је указао П. Поповић (*Из књижевности*, IV, стр. 103) у стиху:

Јесте више сувише шаровах (ст. 1046, III 76),

где је су предлог, па треба писати *су више* што даје тачан смисао и томе и претходном стиху.

Све ове очигледне штампарске грешке оправдавају настојања око исправљања текста првог издања, чак и пошто се искористи цетињски примерак о коме је било речи. Треба имати врло будну пажњу, нарочито кад је у питању издање о коме се старао Сима Милутиновић, кога су неки издавачи бедили да је и сам понешто мењао, на шта их је, уосталом, он сам навео кад је рекао у напомени испод текста да је додао десети стих у једној строфи трећег певања. Б. Ковачевић, на пример, у своме коментару, наводи мишљење П. Поповића да је Сима сам „преокренуо“ нека имена:

Ево Адам, ево Ноелопан,

Ево Разец и ево Аскела. (ст. 1411—1412, IV 201, 202).

Ја то не верујем, јер би ово последње име, да није преокренуто, гласило Алекса, а Његош не би свакако у том посрбљеном и скраћеном облику написао име Александра Великог. Сем тога, кад о њима говори, на другом месту истог спева (ст. 528, I 328), као о земаљским величинама, Његош их помиње пуним и правим именом, па их је само симболично, да тако кажемо, могао учинити сатаниним присталицама, те им је зато и преокренуо имена. Друго је питање, доста интересантно, али коме овде није место, зашто Његош у *Лучи* ствара од Наполеона, макар му и преокренуо име, следбеника Сатанина, кад ће га ускоро потом славити као једног од осам „близанаца“ XIX века.

Сима нам је рекао да је у једној строфи Његошева спева додао један стих. Други један Његошев савременик, Станко Враз, с којим је песник *Горскога вијенца* стојао у пријатељским односима¹⁾, уноси у *Лучу* извесне поправке о којима нико досад није водио рачуна, колико ни о онима из цетињског примерка првог издања. Знано се да је Враз у *Колу* за 1847 (књ. VI) прештампao из Његошева спева *Посвешћу* Сими Милутиновићу и да ју је пропратио једном белешком, у којој између осталог каже: „Акопрем гледе на језик не слажемо се посве с преузвишеним пјесником, опет смо оставили, препечатавајући посао његов, ријеч уз ријеч како је у књизи печатано до цигле три: *сочињава*, *воздишуш* и *величештво*, које изведосмо пред наш западни југославенски свијет с кројем народњим.“ Ослањајући се ваљда на ову изјаву, редактори *Луче* нису онда даље загледали у текст *Посвешће* који је дао Враз у *Колу*. У том тексту има, међутим, и других исправки, сличних овим трима побројаним (на пример: *узхићава* м. *восхићава* и др.), а има и још четири које су друкчије, али су и оне већином такве природе да се не могу приписати слагачу, него су или грешка или поправка редактора, тј. самог Станка Врaза, који је морао за штампу цео текст преписати латиницом. Враз, истина, каже да није ништа мењао осим три речи које је навео, па се може поставити питање да није издао Његошове стихове на основу неког примерка у коме су биле већ извршене извесне поправке. Баш у то доба кад је прештампao *Посвешћу*, он је добио на поклон од Његоша *Лучу*. То знамо из Медаковићева писма Вразу од 22 нов. Да ли му је тај примерак могао стићи пре давања у штампу шесте, последње књиге *Кола* за 1847? Ако јесте, што је вероватно, поставља се онда питање да у том дарованом примерку *Луче* није већ било неких поправака као што то обично бива кад писац шаље неком своја дела. Враз, као што смо видели, наглашава да сам ништа није мењао, сем три наведене речи, а у тексту који он даје има, међутим, још неких измена. Једна од њих, истина, не само да не поправља текст него га и

¹⁾ Вид. П. Поповић, *Враз према Његошу, Цетиње и Црна Гора*, Београд, 1927, стр. 181—187.

квари, па то може донекле да обеснажи горњу претпоставку, сем ако се не узме да је та једна измена случајна, преписивачка или штампарска грешка, за разлику од оних других које поправљају текст, па можда нису случајне. Тешко је, с друге стране, помирити поправке у Вразовој редакцији с исправкама у цетињском примерку првог издања, тј. приписати их истој личности, јер се оне не поклапају: у цетињском примерку није ништа исправљено у *Посвећи*, а Враз је опет прештампао само тај део пева. Истина, свако може при другом или трећем читању бити пажљивији него при првом. А зар нису и исправке у цетињском примерку вршене бар у два маха?

Али да видимо измене у Вразовом издању *Посвеће*. У њему је потпуно искварен други од ова два стиха:

Што је скупа ово свеколико
До општега оца поезија (ст. 175—6),

јер је *поезија* прештампаано као *поезијах*, тако да је од правилног номинатива постао генитив множине, који је овде потпуно нелогичан и који се не може објаснити, сем као случајна грешка. Друга једна поправка много је срећнија. У петој строфи *Посвеће* песник каже да природа на сва његова „жарка љубопитства“

Смијехом ми одговара њеним (ст. 50).

Ова последња реч није нелогична (не узимам у обзир неправилну употребу *њеним* м. *својим*), али је сувишна: то је тзв. *cheville* („чивија“ „закрпа“), реч којом није допуњен смисао, него број слогова. У Вразовом издању *Посвеће* тај стих гласи:

Смијехом ми одговара *нјемим*,

што је много боље, јер је том речју (коју Његош и на другим местима *Луче* употребљава у том облику) и смисао знатно допуњен: природа се на песникова питања смеје и ћути. Разлика између обе речи у ћириловској транскрипцији (*нѣнимъ* и *нѣмымъ*) само је у једном слову, а ради се о два веома блиска знака (н, м) па је грешка лако могла бити учињена у првом, Милутиновићевом издању, и промаћи пажњи

сваког коректора, утолико лакше што стих није нелогичан ни без те исправке.

Друга једна измена у Вразовом издању *Посвеше* није тако битна, али се ради о једној речи која је прештампована на три начина:

Он је тада себе утопио
У сна царство тврђе и мрачније
И на позор *сѣрашній* сновиђења (ст. 78—80).

Решетар мисли да је ово компаратив и прештампава *сѣрашњиј'*, јер би *сѣрашни*, каже у напомени, било написано *сѣрашний*. Мислим да Решетаров, чисто формалистички, да тако кажем, аргуменат није пресудан, јер песников правопис, односно правопис штампаног текста није уједначен. Суперлатив, на пример, *најснајниј'* штампан је једном *найсѣйный* (ст. 949, III 79), а двапут *найсѣниј* (ст. 1021, III 151 и 1029, III 159). Облик *сѣрашњиј'* усвојили су Д. В. и Б. К., док Д. Б. транскрибује *сѣрашни*. У издању Јов. стоји *сѣрѣшних*, а исти облик налази се и у Вразовом *Колу*. Тај облик има то преимућство што *сѣрашни* и граматички веже уз *сновиђења*, на шта се она у крајњој линији и односи логички. Али Решетарова варијанта има једно друго преимућство. Она нас, градацијом, од позитива у почетку строфе („Сном је човјек успаван тешкијем, У ком види страшна привиђења“, ст. 71—72) доводи до компаратива:

У сна царство тврђе и мрачније
И на позор *страшњиј'* сновиђења.

Ово последње стоји место „И на позор *страшњијих* сновиђења“, што се не би могло усвојити, јер би то био једанаестерац. Али, ако би био друкчије транскрибован, можда би баш тај облик могао да остане, јер се у неким црногорским говорима „*страшњијих*“ изговара као два слога, управо *ијих* се у сличним речима изговара као један слог и то без *х* на крају. Његош то није могао друкчије транскрибовати него *сѣрашній*, као што је четворосложно *најсѣјнија* (ст. 1021, III 151) сажео у *найсѣниј* и као што је суперлатив *најсѣрашњиј'м* транскрибовао у *Горском вијенцу* (ст. 1811) *найсѣрашнимъ*. С друге опет стране, генитиви компаратива

најсрећнијих и најславнијих штампани су, у првом издању *Шћейана Малога, најсрећних, најславних* (Види *Јужнословенски филолог*, IX, стр. 12). Вразово *страшних* можда би било исто тако генитив множине компаратива и морало би се изговарати са дугим *и*. Само, овде ја, да се судски изразим, прејудуцирам значење тога стиха. Враз је *позор* сматрао као русизам и дао му значење *срамота*. Поводећи се за њим, Д. Б. објашњава ту реч: *ругло*. Изгледа да и Б. К. тако схвата цео стих, јер га тумачи овим речима: „На милост и немилост најстрашнијих визија“ (он задржава у стиху облик *страшниј*, али инстинктивно, у тумачењу, слаже га са *визија*, тј. *сновиђења*). Мени се чини да реч *позор* није овде русизам (јер се, поред осталог, у том значењу не би ни употребила са предлогом *на*), него да има исту основу као и реч *позорје* (која се употребљавала у то доба) и *позориште* (коју Његош неколико пута употребљава у *Лучи*, али у значењу *призор*), и да овде значи *позорница*. Реч *позор* дошла је као последица претходне фигуре („зла царство“), па би цео крај строфе имао ово значење: „Он је забасао у још тврђе и мрачније царство сна и обрео се на поворници још страшнијих привиђења“.

Враз је у једном стиху *Посвете* променио и ред речи. Место „Нашу сферу да ноћ не полази“ (ст. 163), код њега имамо „Нашу сверу ноћ да не полази“, ритмички правилнији трохејски стих. Питање је само да ли се он сме унети као Његошев, јер се овде не ради, као можда у случају *нѣнымъ* м. *нѣмымъ*, о штампарској грешци, него о дотеривању за које нисмо сигурни чије је.

После Врара било је и друкчијих измена од стране издавача *Луче*, измена које су очигледно квариле Његошев текст. У стиховима

Бјеше света круна миродавца
Својим видом небо украсила,
Бјеху њеним *иламом* веселијем
Узиграла небесна свјетила (ст. 881—884, III 11—14),

реч *иламом* постала је *иланом* у свима издањима, почев од браће Јов. до другог Д. В., осим у хрватском издању Д. Б.,

који је преписао *џламом* из првог Милутиновићевог издања, што је сасвим на свом месту. Решетар чак, ма да је то радио и у ситнијим отступањима, није дао у напомени реч из првог издања. Можда је то штампарска грешка, која се преносила из једног издања у друго. — У једном другом случају имамо свесно, али, по мом мишљењу, недовољно мотивисано, дакле неуспело, мењање текста првог издања. Ради се о исправљању једне речи у строфи која говори о бојској борби са тминама:

Ове грдне масе несмислене
 Покорне су мени вазда биле
 И у своју мрачну колијевку
 На сломјене своје коловрате
 Од вида ми стрмоглав скакале;
 Но *њенијем* мртвијем правилом
 Чешће би се путах извлачиле,
 Докле дигох круну над престолом.
 Удар ови први и најсјајниј
 Њихово је раздробило царство (ст. 941, III 71—80).

Вушовић, у предговору свог другог издања, објашњава да је *њенијем* заменио са *њекијем*, „јер иначе је било бесмислено“. Ја налазим да баш „*њекијем*“ има мање смисла, јер та реч не изгледа својствена Његошевом језику; што је главније, чудно би она овде звучала, јер би њоме Бог признао да не зна каквим су законом покретане „грдне масе несмислене“. *Њенијем* се граматички сасвим добро слаже са „мрачна колијевка“, тј. царство мрака, које има своја правила, односно законе, који су познати Богу.

У другим случајевима, уношене су мање или веће измене у текст првог издања, са мање или више среће. Стих:

Преко равни ужасни простора (ст. 1063, III 193)

има три варијанте. Прештампавају га без измене Јов. и Б. К. У том би случају *равни* био придев у генитиву множине, као и *ужасни*. Мислим да би у оваквом случају Његош написао *x* на крају обе речи као и у другим придевима (неподвижних, коловитних). То *x* је додао Д. Б., који иначе не отступа често

од првог издања. Решетар, не дајући објашњења, а за њим и Д. В., пише „преко равни ужасна простора“, што ми се чини најбоље, јер Његош употребљава реч *раван* као именицу, у сличном опису на другом месту *Луче* („на средини непрегледне равни“, ст. 661, II 111), а ниједном као придев. Осим тога, из једног од следећих стихова („у простору оном ужасноме“, ст. 1066, III 196) види се да је простор у једнини.

Више је слагања међу издавачима било у исправци једног стиха из првог издања. Летећи ка небу вишњег, песник каже, по првом издању:

Пет небесах неподвижних пређем
 Сљедујући зрацици идеје,
 Бесконечно *види* овдје царство
 Величества, постојанства мирах (ст. 331—334, I 131—134).

Да не говорим о произвољном мењању *пређем* у *прјеђем* у неким издањима, сви редактори, осим опет Д. Б., који не даје никаквог објашњења, налазе да је *види* погрешка и исправљају у *видим*. Са *видим* реченица изгледа доиста јаснија, али се она може објаснити и са *види*. Ако је подмет *ја* (дакле, са *видим*) онда је *царство* предмет чији су додаци у генитиву („величества, постојанства мирах“). Поред тога што ми изгледа необичан израз „царство величества“, као и „царство постојанства мирах“, имали бисмо с „царство величества“ и једно за Његоша доста необично „опкорачење“ (Слично је, али ипак доста ублажено, додавањем још једног додатка, ово „опкорачење“ у Лучи: „Да опишеш пољах небеснијех Величество и красоту дивну“). Ако се остави *види*, онда подмет у реченици постаје *царство*, а предмет „величества, постојанства мирах“. *Царство* би у том случају била песничка фигура — метонимија, и означавала би житеље небеске, анђеле.

Коликогод текст првог издања био подозрив, мислим да се не сме олако мењати, нарочито ако се, онакав какав је, може објаснити и ако измена не уноси неко битно побољшање. Ја бих, например, био врло склон да други од ова три стиха:

Ах, ово је највиша таина,
И духовне најстрашније буре,
Овога су у гробу кључеви (ст. 28—30)

изменим. ма да није изгледао необичан ниједном издавачу, и да га напишем: „И духовна најстрашнија буре“. Мислим да би у овом облику тај стих био не само граматички правилнији него и логичнији, а, чини ми се, и песнички изразитији. Оправдање за ту измену могло би се наћи у Његошовом аутографу *Горског вијенца*, где су *а* и *я* доста често написани тако да личе на *е*, па их је тако слагач могао и прочитати. Али, треба ипак узети у обзир да Његош има и своје језичке особености и да он некада поједине делове реченице слаже много друкчије него ми.

Још један, последњи пример мењања једног слова у речи, ради лакшег разумевања, имамо у овим стиховима:

Већ теготни оков физически
Збаци с себе, ослободи га се:
Под туђијем не стењи бременом;
Он је стручак слаби и нејаки,
За мах *смрћна* само изникао,
Он је ручак гада пузећега (ст. 295—300, I 95—100).

У једном издању Јов. које ми је било у руци, претпоследњи стих гласи:

За *њих смрћни* само изникао,
што је очита бесмислица, јер не видим на шта би се *њих* могло односити. По варијанти коју даје Решетар, испод текста, у издању СКЗ, у једном другом издању Јов., које ја нисам видео, стоји:

За мах *смрћним* само изникао,
што не би била толика бесмислица, и изгледало би као домишљање неког редактора, уколико није штампарска грешка. Најзад у једном издању Јов., које сам имао у руци, има:

За мах *смрћни* само изникао.

Решетар усваја облик *смрћни*, с мотивацијом да *смрћна* из првог издања „ваљда не стоји место *смрћнога*“. Решетаров

аргументат прима Д. В., а Д. Б. и Б. К. остављају *смрћна* из првог издања. Решетар се могао уверити из саме *Луче* да Његош мења *смрћни* као именицу, дакле да може бити *смрћна* м. *смрћнога*, јер у стиху 8 истога певања имамо:

Ока смртну отворит не дају.

Али да видимо како стоји са значењем овога стиха. Зашто редактори мењају *смрћна* у *смрћни*? Свакако зато што *мах смрћни* изгледа јасније. Нико ове две речи не објашњава, сем што Б. К. уз *смрћна* ставља у напомену *човека*, што је бесумње тачно. И мени је у почетку изгледало да је смисао потпуно јасан, односно да реч *мах* овде има временско значење, али су ми доцније искрсле две примедбе. Пре свега, не знам зашто би Његош прибегао речи *мах* да изрази људски век, тренутак, кад има много обичније речи у том значењу: *шрен* или, нарочито, *час* (каже, например: „У час словом могућијем творца, Земља доби хитро теченије“, ст. 2129–30, VI 199,–200). Осим тога, прелаз између фигуре коју садржи стих „Он је стручак слаби и нејаки“ и фигуре последњег стиха, „Он је ручак гада пузећега“, изгледа ми и сувише нагао, или боље дисхармоничан. Можда се право значење тих стихова и оправдање оне снажне, да не кажем драстичне слике у последњем стиху, може разумети тек кад се пронађе прави смисао речи *мах*. У Вуковом *Рјечнику*, поред значења *маховина*, забележено је у Боки и значење *илијесан, буђ*, а као пример наведени су стихови из народне песме:

На коњма им седла потрунуше,
Чадори им махом попадоше.

Реч је у том истом значењу позната и данас не само у Боки, него и у Старој Црној Гори. С овим значењем речи *мах*, претпоследњи стих строфе добија сасвим други смисао, а прелаз с једне слике на другу постаје много природнији. Завршне стихове би онда требало овако тумачити: он (физички оков, тело) слаби је струк, изникао само да постане трулеж човекова; он је храна црва.

Ја сам овде закорачио у коментарисање *Луче*, али само уколико је то било потребно за утврђивање њенога текста.

Учинићу то са још једним местом, ма да коментари нису предмет овог рада, да бих показао како се и питању интерпункције у Његошевим делима мора поклонити озбиљна пажња. Познато је да се песник није увек сналазио на том пољу, па некада он може својим погрешно стављеним знацима изменити прави смисао својих сопствених стихова. Ево једног примера (наводим с његовом интерпункцијом):

Од господње стријеле удара
 Потресе се освјетљено биће: —
 Непрегледна сва небесна кола,
 Миријаде св'јетлијех мировах
 Тајном судбом и страшнијем стресом
 Из својијех кола искочише,
 Сројише се творцу око трона,
 Сваки пунан бесмртног војијства,
 И од тада вољом свевишњега
 Постадоше небесни курири (ст. 1841 — 1850, V 421—430).

Сви су редактори усвојили углавном песникову интерпункцију. Изоставили су само (с изузетком Д. Б.) ону цртицу, после две тачке, иза другог стиха, а Решетар и Д. В. су после осмог стиха, место запете, ставили тачку и запету. Али те измене не мењају битно ништа. Важнији је знак после трећег стиха. Са запетом која ту стоји и коју сви задржавају, излазило би да су од господњег удара сва небесна *кола*, тј. миријаде светлих мирова, искочила из својих *кола*, што не може никако да се замисли. Ако се после другог стиха оставе или само две тачке или само цртица, а после трећег стиха ставе, место запете, тачка и запета или чак тачка, онда стихови добијају свој прави и јасни смисао: Од удара господње стреле потресао се цео освјетљени простор, тј. сва небесна кола, а из тих кола (чијом су се путањом кретале) искочиле су миријаде мирова.

Један обратан случај непотребног можда мењања, односно избацивања Његошевих знакова имамо у стиху који каже анђео хранитељ песниковој души:

Сва, бесмртна! виде намјерења (ст. 401, I 201).

Поводећи се за издањем Јов., Решетар, а за њим Д. В., укидају оба знака и слажу *бесмртна* са *намјерења*. Пошто је реч *бесмртна* одвојена са два знака, од којих је други чак ускличник, јасно је да је *бесмртна*, тј. душа, у вокативу.

Посао око једног новог критичког издања *Луче* не би био завршен утврђивањем њеног што је могуће коректнијег текста. У спеву има доста стихова чије речи не могу бити доведене у питање, али им се прави смисао мора тражити и бити, по могућности, утврђен. Такав је, на пример, последњи цитирани стих, који је објашњаван на три разна начина. Истина је да се коментарисањем спутавају крила и обуздава лет свакој високој поезији, а ту спада и Његошева, али је ми можемо, чим је мало изближе испитамо, пустити да се опет слободно вине.

Н. Ванатовић

О ЗНАЧЕЊУ РЕЧИ *СЈЕРА* (*СЕРА*, *СИРА*)

Овца својом кожом лучи нарочите масне материје које се нагомилавају у вуни, тако да острижена овчја вуна — руно садржи ових материја око 50% од своје тежине. Један део од њих раствара се у хладној и млакој води, дакле скида се с вуне при прању, а други део се не раствара у хладној, а донекле се раствара у врућој води. Онај први део састоји се углавном од калијумових соли масних киселина, дакле то је у хемиском погледу сапун, а хемиски састав оног другог дела је сложенији и нас овде не интересује. Онај први део служи за добивање поташе (вода се испари, па се остатак жари), а онај други део који се скида с непране вуне помоћу органских растварача (бензин, трихлоретилен и др.) служи за добивање *ланолина*, важног састојка косметичких и медецинских масти¹. У индустријским перионицама вуна се пере, и тако да се у исто време удаљавају оба поменута дела, па се накнадно одвајају један од другога. То се исто постиже када се вуна пере сапуном.

Вода у којој је вуна опрана служи код народа за прање хаљина, платна и др., јер се у њој добро скидају мрље и остала прљавштина. То је народ сазнао из искуства, а ми смо већ навели да је та вода уствари сапуњавица — раствор једне врсте сапуна који се налази на вуни. Та вода у којој је вуна прана зове се *сјера* (јужним наречјем), *сѐра* (источним), *сѝра* (западним), ма да се и у неким деловима Србије чује

---

¹) Назив *ланолин* био је у први мах законом заштићено име за чисту маст добивену из непране вуне, па се и данас тако употребљава, ма да има и шире значење (у фармакопеји *adeps lanae*, нем. Wollfett, Lanolin; фр. lanoline; енгл. lanoline, wool fat, wool greese).

облик *сйра*; поред тога постоје још облици: *сјѣравина*, *сјѣрина*, *сѣрај*, *сѣрина*, *сйревина* (облик *сйревина* такође се чује у Србији); за непрану вуну каже се да је *сјѣрава*, *сѣрава*.

Ова реч у Црној Гори (Васојевићи, Морача) и у македонском (у Кривој Паланци, Скопљу, Велесу и њиховој околини), а можда и још понегде означава и *прво млеко* код стоке (оваца, коза, крава, кобила), па чак и код жене (грушавина, грушалина, *colostrum*, нем. *Biestmilch*). У Васојевићима се каже у шали кад мушкарац случајно наиђе на породиљу да је „дошао на сјеру“ што значи на бабиње; даље, вели се и за млеко да се *просјерило*, тј. прогрушало, ма да је обичније *прогрушало се*.

Реч *сјѣра* (*сѣра*, *сйра*) словенска је реч и она се у различним значењима очувала у свим словенским језицима: старослов. *сѣра*, руски *сера*, чешки *síra*, пољски *siara*, *siarka*, (лит. *sêra*, лет. *sers*), бугарски *сѣрѣй*. Њено значење је у старословенском *сумѣор* (*sulphur*, *σουλφωρ*),¹ па је то значење очувано у чешком (*síra* у чешком значи сумпор) и у руском језику, али поред овога главног значења, ова реч у руском језику означава и маст из ушију и смолу која сама тече из дрвећа; у пољском *siara*, *siarka* значи прво млеко код краве, затим и боју²; у бугарском *сѣрѣй* значи „зној, ма-сноћу овчје вуне“.

Ова реч је потребна као стручни термин и њом треба означавати сву секрецију на овчјој вуну (у народу се и иначе каже за непрану вуну — *сјѣрава*, *сѣрава вуна*), те јој треба ово значење као стручни термин и утврдити (нем. *Wollschweiss*; фр. *suinte*, *suint*; енгл. *suint*, *yolk*; тал. *grasso di lana*; руски шерстяной жир). — Тако би се напр. говорило да се из *сјѣре* (*сѣре*) раније добивала поташа и ланолин, да се она данас обично прерађује у ланолин и сл.

В. М. Мишовић

¹) Schröder наводи да ова реч значи у старословенском *кашран*, смолу (*Teer*, *Holle*) и да постоји и у албанском (*sege*).

²) И код нас постоји у јужном наречју придев *сијер* (=сивожут).

СЛОВО *ј* ПРЕ ВУКА

(Саопшћено на сасишанку Инстишћуша за проучавање књижевности
Срп. акад. наука 22-III-1948 год.)

Сувише је познато с колико је жестине на Вука устао цео српски књижевни свет кад је 1818 год. објавио своју српску азбуку и у њој слово *ј* из латинице. Л. Мушицки је једно време овом слову био наклоњен, али је знао шта други о њему мисле, па га је зато овако правдао:

Словцетом *ј*-от не соблазни се! Старо је име јеврејско,
Мили брате, то!...

Међутим, кад се на Вука дигла вика, напустио га је. То је слово у неку руку симболизовало целу Вукову азбучну реформу и по њему су Вукове присталице називане *јошовцима* насупрот његовим противницима — *јеровцима*.

На Вука се нарочито окомила српска православна црква, која је у његову рушењу дотадашње српскословенске азбуке гледала напад на своју верску и националну индивидуалност. Овакав њен став је био природна реакција на позната дотадашња настојања римокатоличке цркве и аустриске државе да Србе отуђе од православља и Русије и приведу их римокатоличанству, или унији и Аустрији. Једна од сметњи у тој римокатоличко-аустриској политици била је ћирилица и зато је цар Јосиф II у два маха, 1781 и 1784, обновио наредбу од 1779 да се ћирилица изван цркве укине и да се у школе и световне књиге уведе латиница, али је наишао на такав отпор српске цркве и народа да је још 1785 ту наредбу повукао¹. Међутим, макар да су ствари тако стојале, латинско слово *ј* је у другој половини XVIII и почетком XIX в.,

¹) Рад. М. Грујић, Апологија српскога народа у Хрватској и Славонији и његових главних обележја, Нови Сад, 1909, стр. 206—209.

до Вука, код Срба постојало, додуше врло ретко, и у грађанској и, нарочито, у црквеној употреби.

Слово *ј* су педесетих година XVIII в. употребљавали калуђери манастира Хопова. Познати игуман Тодор Милутиновић писао је 1755: *ја, јако, јакошной служби, јавно, јадном, јасиши, објавиши, објавлюемъ*, а јеромонах Василије 1758: *Еѣцеленцији, Димишрји* и 1760: *ѡвиновенје, дерзновенје, Прошивленје*, док се у другим манастирским актима тога времена писало: *којой, јошиѣ, јеромонауѣ, калајлию*¹.

Ја сам у лето 1940 год., тражећи неке податке о Јоакиму Вујићу, у архиви српске цркве Св. Тројице у Новој Градишци наишао на књигу *Циркѡлуарни Проѡколъ Парох. новоградишке*, у који су уношени преписи разних циркулара световних и црквених власти из XVIII и XIX в. Књига је била писана уобичајеном ондашњом грађанском ћирилицом са *я, ю, ѣ, е, е, и, і, ѡ, ы, Ѹ, Ѣ* итд., али сам наишао и на честу употребу латинскога слова *ј*, понајвише на *нј* место *њ* и у наставцима *-ије, -ија, -аја, -скји, -ѣвје*. Како сам на расположењу имао свега неколико сати, исписао сам случајеве употребе слова *ј* свега из два документа². Један од њих је препис одлуке цара Јосифа II од 7 јануара 1786 год. У њему су стојале речи: *измѣњаемое уѡправленје, чинно ѡправленје* црквеное, *назначенје, исполенје, униѡѡженје, благоутробное мненје, расѡѡжденје, бракосочетанје, промѡѡренје, соизволенје, благословенја, соизволенја, заѡрещенја, дозволенја, усѡуѡленја, ѡриѡренја, соизволенјю, уваженјје, вына кляѡвоѡпресѡуѡленіја, 1го маја, гражданскји*. Други докуменат је препис једнога циркулара пакрачкога епископа Кирила Живковића од 6 фебр. 1806 год. у коме стоје речи: *ѡоученје, екѡшенјю, обявленја, одѡянја, дохновенја, ѡриѡшесѡвја, ѡреѡѡѡѡѡвје*. У свим овим случајевима *ј* је право дугачко *ј* из латинице са једном или две тачке изнад њега. Оно је понајвише употребљено за слово *њ*, према *ј* у латиници, а понекад је и насилно утрпано тамо

¹) Тихомир Остојић, Доситеј Обрадовић у Хопову, Нови Сад, 1907, стр 17, 236, 403, 417, 412–414.

²) Према овогодишњем извештају новоградиштанског протојереја Платона Бузацића, коме сам захвалан за употребу ових докумената, они су са целом архивом последњег рата пропали.

где му нема места (*кляшвоирешшуленіја, одвѣнја, соизволенію, прійшешствја*), док је други пут чињено правилно (*маја*).

Поред цркве имамо трага да је слово *ј* постојало и у световној употреби. У Карађорђеву *Деловодном протоколу* за 1812—1813 год. имамо га код његова писара Стојана Ненадовића у речима: *Боја, Боју, Бојом*¹. Поводом ове употребе слова *ј* Исидор Стојановић је 1848 год. писао: „Дакле и пре прозелитизма, који се због *ј* потвара на неке наше списатеље, писали су ово слово у Србији, наравно због тога што природа ствари иште. Из овог узрока морали су га и Грци и Јевреји узети од Финикијана, а од Грка примише га и остали европски народи, давши му само други крој. Но већа част србски (списатеља), који пишу кирилским словима... неће да га прими и због тога две службе без невоље мора да тражи од слова *і*...“²

Из ово мало примера види се да је слово *ј* пре Вука постојало код Срба. У цркви су га употребљавала духовна лица и свакако у уверењу да не чине ништа што би било у нескладу са одбраном ћирилице од латинице, односно од римокатоличанства и уније. Они су се њим служили под утицајем његове употребе у домаћој и страног латиници, а подозриво им из верско-националних разлога није било, јер се радило о појединачној употреби једног латинског слова у саставу целе ћирилице. Оно им је постало подозриво и опасно тек кад се појавило као саставни део целокупне Вукове азбучке реформе, која је разбила једну српскословенску, руску и црквену традицију и била извођена под руководством ревноснога римокатолика Копитара, противника православаља и Русије као словенскога центра. Требало је да прође пола века да се Вукова опозиција помири са словом *ј* и да се увери у сувишност својих страховања од његове правописне реформе.

Мираш Кићовић

¹) Дѣловодный протоколъ Кара-Ђорђа Петровића. Београд 1848 стр. 140—141.

²) Исто, Предговоръ.

ПРЕВОДИЛАЧКИ РАД И ПИТАЊА ЈЕЗИКА

Од ослобођења до данас код нас се много преводило и преводи се, тако да преводилачки рад чини значајан допринос културном уздизању наших народа. Тај рад је утолико значајнији што се сада преводе дела која претстављају велику и праву вредност културе других народа, најбоља достигнућа великих умова и духова човечанства. Почевши од дела класика марксизма-лењинизма, па преко научних дела која претстављају најнапреднија решења у данашњој науци, све до класичних дела светске лепе књижевности — то је предмет нашег данашњег преводилачког рада. На тај начин преводи нас уводе у широку област светске културе, шире наше знање о свету и животу и тако нам помажу да стварамо што шире и што чвршће основе за уздизање наше сопствене, националне културе. Преводилачки рад и преводајци добијају тако велики и узвишени задатак културног уздизања свога народа или како вели И. Секулић у свом сјајно и зналачки писаном, пуном топлине и разумевања, чланку: „Превођење је ретко племенит задатак: књижевности свога народа донети дар, аутору оригинала постати сарадник“.* Поред тога, преводилачки рад врши и једну другу функцију: упознаје нас с најбољим производима духа других народа и тако зближава народ с народом, чини да културна достигнућа једног народа постану општечовечанска својина.

Али преводилачки рад није значајан само по тој страни. За питања нашег културног развитка он добија нарочити значај и с друге стране, са стране развијања нашег књи-

---

*) *И. Секулић*. О превођењу, „Књижевност“, год. IV, бр. 11–12, стр. 246.

жевног језика. Наћи тачан израз за мисао оригинала, рећи то нашим језиком стилски и граматички правилно, оживити наше језичко благо употребом речи у живом језику, створити или примити већ створену кованицу која одговара духу нашег језика, сачувати лексичку и нарочито синтаксичку чистоту нашег језика — све су то језичка питања на која у свом раду наилази преводилац и од чијег правилног или неправилног решења зависи унапређивање или кварење нашег књижевног језика. Несумњиво је да се скоро сви ти елементи јављају и код оригиналног писца, али код преводиоца они се некако неумољивије постављају: ако при превођењу желимо да сачувамо верност оригиналу, онда смо везани сваком речи, сваким изразом, сваким стилским обртом аутора, и решења која морамо пронаћи често захтевају веома добро познавање и осећање свога језика. Отуда је у питањима језика преводилачки рад — стваралачки рад, и оцењивање тог рада нужно се намеће нашој науци о језику. Ако она прати и научно осветљава процес развијања нашег савременог књижевног језика, онда је преводилачки рад један од елемената тог развијања који подлежи језичкој анализи и критици исто као и оригинално стварање.

Међутим не бисмо могли рећи да је с те стране досада обраћана пажња на преводилачки рад. Да узгред речемо: на њега је слабо обраћана пажња и с других страна — у погледу оцењивања вредности и значаја превода, у погледу истицања добрих и негативног оцењивања рђавих превода, у погледу књижевне висине преводиоачеве итд. Чак бисмо могли рећи да се преводилачки рад некако сматра потпуно некњижевним радом, често се чује епитет „технички“ кад је реч о карактеру тог рада, а напори преводилаца да постану „сарадници“ писаца које преводе не наилазе на оно јавно и званично признање на које наилазе напори других прегалаца на пољу науке и уметности. Мислимо да је такав став неправилан, и да превођење треба уврстити у ред репродуктивног књижевног рада, који с једне стране, са стране језика, захтева и оригинално стварање. Тако посматран, преводилачки рад треба да постане предмет нарочите пажње наше науке о језику, јер он тој науци може да пружи и пружа богат и дра-

гоцен материјал за испитивање нашег савременог књижевног језика.

* * *

Која се све језичка питања постављају приликом преводјења? Њих има безброј, она се јављају на сваком кораку, скоро код сваке речи, и ми их не мислимо све набрајати, нити је у једном оваквом чланку то могуће учинити. Али оно што бисмо хтели то је да изнесемо она најчешћа и најглавнија питања на која преводилац наилази у свом раду, да поменемо како су она решавана и како их треба решавати и, напослетку, да укажемо на тежину неких питања која су досад и решавана, али чије решење захтева даља претресања и објашњења. Разумљиво је да се у оваквом једном прегледу тих питања не могу давати исцрпна и систематска решења, да се свако од тих питања може и мора појединачно обрађивати, и да сва она укупно и чине део проблематике нашег данашњег књижевног језика, која се може решавати само заједничким напорима и писаца и преводилаца — и свих оних који се баве језиком.

Први елемент преводилачког рада, који је специфичан само за тај рад, јесте налажење подједнаког израза за мисао оригинала. То је онај елемент који преводиоца и чини репродуктивцем и који му налаже строго одређене границе формулисања мисли. Али то је и елемент који доводи до богаћења нашег језика, до живе употребе великог броја речи нашег језика, као и до стварања нових речи ако их за изван појам немамо. То и јесте најтеже у преводјењу, нарочито кад се има на уму да није у питању реч узета издвојено, сама за себе, него реч у живој вези с другим речима, реч као елемент мисли. А у таквој вези значење речи добија своју боју, своју нијансу, често веома танану, и осетити значење речи у контексту и јесте први услов за добро и тачно преводјење. Други услов јесте наћи реч у нашем језику која ће што ближе, што тачније, што потпуније пренети значење речи у оригиналу на наш језик. Руско *упрекашъ* значи *коришши, прекоравашши кога због чега*, али у реченици: *Давида су корилили (упрекали)* што су личности на његовим сликама сличне статуама — очигледно је да реч *упрекашъ*

у овој вези значи *замераши*: Давиду су *замерали* што ... То значење још јасније избија из реченице која одмах долази за овом: Тај *укор* (*уџрѣк*), нажалост, није лишен основа. Међутим, *укор* у нашем језику значи, према речнику Ристић-Кангрге, *Verweis, Zurechtweisung*, а овде је права реч за овај контекст баш *замерка* — *Aussetzung, Einwendung*.

Питање превођења постаје још сложеније кад од појединих речи прелазимо на читаве реченице. Поред тачног превођења ту се поставља и захтев да се добро познаје дух нашег језика, законитости које су му својствене, како би се превод осећао не као превод него као оригиналан рад. Умење преводиоца да се не пода духу језика оригинала, да стално осећа правилност наше речи и наше реченице — то и чини вредност једног преводиоца, значај његова рада за наш језик. Јер кад читамо неки превод у којем наилазимо на наше речи, али туђе реченице, онда можемо рећи да је преводилац можда и пренео мисао оригинала (ма да је у тим случајевима обично и мисао пренесена наопако), али да је унакарадио наш језик, и тиме учинио више штете него користи. Кад у једном преводу прочитамо реченицу: „У резултату код нас се добија изломљена линија кретања, о којој се може и треба говорити да је она *обавезна својим поштанком* уједињеном дејству двају закона“, — нама и не треба оригинал да бисмо утврдили да је то превод с руског, да је оно у резултату руско *в резултате*, а *обавезна својим поштанком* руско *обязана своим происхождением*, и да читава реченица треба да гласи на нашем језику: „На крају добијемо изломљену линију кретања, за коју можемо и морамо рећи да је *постала услед* сједињеног дејства двају закона“. У наведеном примеру туђа фразеологија је јако упадљива и свако ко мало осећа наш језик опазиће да то није добро речено и да се на нашем језику тако не може рећи. Али утицај оригинала, утицај туђег језика, нарочито словенског, не може се увек тако лако открити, и потребно је добро познавање нашег језика, па да се преводилац сачува тог утицаја. У реченици: „Он је гледао како његова мајка *удара по образима* своје слушкиње“ преводилац се повео за руским изразом *бѣш по щѣкам* и заборавио на наше *шамара*. Додуше,

у нашим народним песмама имамо: *Удари га руком по образу*, али је то у песничком стилу и постало је устаљени израз наших народних песама. Да и не говоримо о низу оних германизама, русизама итд. који су се већ дубоко укоренили у нашем језику и који несумњиво претстављају зло против кога се треба борити, као што су: *шреба да га се научи, што ме не смећа, ја га познам, ви сте јако добар, она га љуби* итд. итд. уместо наших израза: *шреба га научиши* или *шреба да се научи, што ми не смећа, ја га познајем, ви сте јако добри, она га воли*¹.

Други елементи преводилачког рада заједнички су и том раду и оригиналном стварању. Они обухватају лексичка, морфолошка, синтаксичка и стилска питања. Ми ћемо за сваку од тих категорија питања изнети поједине примере настојећи да их узимамо првенствено из превода, макар да се ти примери мање више јављају и у оригиналним радовима. Почећемо с лексичким питањима. Већ смо поменули проблем лексичког богаћења нашег језика било увођењем у живот ређих, покрајинских речи, било давањем новог смисла и нове садржине речима које већ имамо, било грађењем нових речи. У „Нашем језику“ је већ једном говорено о томе² и ми не мислимо да то понова постављамо, — не стога што се о томе не би имало шта више да каже, него, напротив, стога што је стварање нових речи питање које захтева нарочита испитивања. Али поред стварања нових речи постоји и питање употребе већ створених речи, питање не њихове синтаксичке употребе (о томе ће бити речи ниже), него лексичке употребе. Наиме: поставља се питање да ли знамо тачно лексичко значење једне речи, да ли знамо сва њена значења и да ли осећамо преливе значења синонима. Узмимо реч *проси*. У разним везама та реч може имати управо супротна значења: позитивно и негативно. У првом случају

¹) У овом чланку не можемо да улазимо у исцрпно образлагавање појединих примера. Ми их само истичемо, а исцрпна анализа тих питања може бити предмет посебних бележака или чланака. То утолико пре што таквих примера има много.

²) А. Белић, Напомене о данашњим задацима књижевног језика, „Наш језик“, нова серија, књ. 1, св. 3 и 4, стр. 75—107.

она значи: *једношћаван, разумљив* (проста хаљина, прост проблем, прост израв), у другом случају значи: *просћачки, неуљудан* (просто понашање, прост човек). Због тог двојаког значења треба бити опрезан при употреби те речи. Ако се о неком човеку позитивно говори, онда је он *једношћаван* у свом понашању, а није *просћ*. Или узмимо реч *модар*. У нашем језику *модар* значи *плав* с примесом *сивкастој, црној*, а никад не значи *ведро, чисто плав*. *Модра* је *модрица*, *модар* је човек од зиме, *модри* су колутови испод очију, али *модро небо, модро море, модре очи* није *плаво небо, плаво море, плаве очи*. Додуше, може и море бити *модро, сивоплаво*, али такво је за време буре, а не „кад се сунце на њега осмејкује“. Или поменимо синониме: *изненадишти, зачудишти, зайрејаштишти*. У реченици: *Један од осуђеника изненађивао је својим ушченим изгледом* — очигледно је, прво, да је глагол *изненадишти* слаб да изрази један тако тежак утисак, друго, да тај утисак нисмо ни очекивали, и да би глагол *зайрејаштишти* кудикамо боље пристајао у тој реченици.

Другу врсту тешкоће представља превођење појединих облика речи за које ми немамо облика у нашем језику. То су пре свега глаголски партиципи садашњег и прошлог времена, који су код нас постали глаголски прилози или се уопште изгубили и који се обично морају преводити било зависном, релативном реченицом, било неким другим глаголским обликом или обичним придевом. Ту се најчешће греша против духа нашег језика и често се глаголски прилог садашњег времена употребљава као глаголски придев и онда кад чува своје глаголско значење. Узмимо наш глаголски прилог *пушујући*. У изразима *пушујуће друштво, пушујуће позориште* овај прилог је добио придевску употребу зато што је изгубио своје глаголско значење. *Пушујуће позориште* не значи *позориште које пушује*, него *покрећно позориште, позориште које није стално*. Међутим *пушујућа лађа* се не може рећи, јер се ту чува баш глаголско значење овог прилога, и стога се ту једино може рећи *лађа која пушује*. Разумљиво је да та особина нашег језика јако ограничава преводиочеве могућности и веома често претставља скоро

непремостиве тешкоће при превођењу. Узмимо онај тако чест израз у марксистичкој литератури *воинствующий пролетариат*, који је опет преведен с немачког *streitbar*, а овај опет с латинског *militans* (*proletariatus*), и који се често преводи код нас са *борбени пролетаријат* или са *пролетеријат који се бори*. Међутим *воинствующий* није *борбени*, што одговара руском *воинственный*, а није ни *онај који се бори*. Непрецизност овог другог значења нарочито се види у изразу *воинствующий материализм*, што није *материјализам који се бори*. У руско-немачком речнику за *воинствующий* дају се значења: *streitbar, kämpferisch, militant*, а то се опет у горњим изразима не може превести ни са *рашоборан*, ни са *убојит*, *јуначан*, *храбар*, каква значења даје за *streitbar* речник Ристић-Канргге, макар да се свако од тих значења унеколико садржи у речи *воинствующий*. Па шта значи та реч? Описно ми бисмо рекли: *онај коме је принцип делања борба, онај коме је главни елемент делања борба, онај који делује кроз борбу*. А како је превести? Можда са *револуционаран*, а можда оставити и досадашње решење: *борбен, који се бори*. Ми друго решење нисмо могли наћи. У сваком случају те активне партиципе садашњег времена морамо најчешће преводити релативном реченицом, или им налазити замену у неким описним придевима. Тако ћемо руско *кажущийся* преводити са *привидан, окружающий са околни, развивающийся са све развијенији* или са *који се развија*, избегавајући увек замену тог партиципа нашим прилогом садашњег времена у придевској употреби, сем кад тај прилог већ није постао придев у нашем језику. Јер зашто бисмо изопачавали свој језик оваквим примерима: „Његове слике остављају *освежавајући и бодрећи* утисак“, кад можемо рећи *свеж и бодар (ведар)* утисак, зашто *умирући дан*, кад је много лепше *дан који се гаси, дан на издисају*.

Сличне тешкоће претстављају и други глаголски партиципи. На томе се нећемо више задржавати, само ћемо поминути да се при превођењу активних партиципа прошлог времена треба што више користити особином нашег језика да од неких непрелазних глагола који значе стање у коме се неко или нешто налази радни глаголски придев може

вршити атрибутску службу: *увела ружа, испуцала уста, усахла воћка, обрасло лице, презрео плод* итд. Трпни партиципи садашњег времена, којих наш језик више нема, превод се или релативном реченицом или разним нашим придевима, нарочито онима с наставком *-љив*: *видимый -видљив, невыносимый -неиздржљив, непреодолимый -несавладљив*, али и другим: *любимый -вољен, омиљен, мнимый -шобожњи, уважаемый -пошћован*.

* * *

Прешли бисмо сад на нека морфолошка, синтаксичка и стилска питања превођења. Како се превод неки облици страних језика, већ смо поменули напред, а овде ћемо истаћи само питање појединих облика нашег језика који се и у преводима и у оригиналним радовима често неправилно употребљавају. Несумњиво је да у науци о облицима нашег језика још има доста нерешених питања, да се јављају колебања, равна отступања, и да је на нашој науци о језику да та питања реши. Али у нашим преводима и у оригиналним радовима човек често наилази на неправилне облике који проистичу не из тога што то није решено у нашој граматички, него из непознавања наше граматике. Већ је често говорено о неправилном грађењу нашег трпног партиципа (спашен, украђен, оделење), о неправилној промени именица с наставком *-лац*, о разним провинцијализмима у именској и глаголској промени итд. Не велимо да се код наших преводилаца и писаца те грешке јављају, бар не тако често и не у великом броју, али њих има и оне искрсну каткад и у добрим преводима. Зар нам се не дешава да наиђемо на облике: *црпео, црпећи*, уместо *црпао, црпаући*; на *познавајући* и *признавајући* уместо *познајући* и *признајући*; на *свом свету* (*свом* у значењу *целом, читавом*) уместо *свем свету*, а у најновијем издању *Очева и деце* Тургењева опет читамо на насловној страни *Оцеви и деца*. Облик *оцеви* није неправилан, али код нас се тај облик везује све више за празник *Оцеви* и не видимо разлога да се и даље потстиче у нашем језику.

Али ако се на морфолошке грешке и не наилази тако често, синтаксичке грешке су тако многобројне и понекад тако тешке да се треба озбиљно позабавити тим проблемом.

Несумњиво је да томе доприноси и то што наши преводиоци и писци стварно немају никаквог погодног приручника који би говорио о тим питањима и што се у многим случајевима могу ослонити само на своје језичко осећање. У нашим речницима фразеологија је прилично оскудно дата, тако да човек често у недоумици застане пред неком фразом питајући се који ће облик, који падеж употребити. Ми ћемо навести неколико таквих фраза код којих постоји колебање, двојака употреба, често са истим значењем, а понекад и са извесном нијансираном разликом. Напр. *пoмoћи кога и коме*. У речнику Ристић-Кангрге каже се: *пoмoћи кога новчано, морално*, у осталим случајевима *пoмoћи коме*. Али зар не можемо рећи: *Помоћи коме да извојује своја права*, а и то је морална помоћ. С друге стране, да ли је *пoмoћи што* или *чему*? Ја бих увек рекао: *Помоћи изградњи социјализма у нашој земљи*, макар да се говори и *изградњу*. Изгледа да овде постоји једна мала разлика у значењу. *Помогаши изградњу* значи радити на томе да се та изградња оствари, а *пoмoћи изградњи* значи својим радом допринети тој изградњи. Или узмимо глагол *пpебaцивaти коме што* у значењу *замеpати му због нечега*. Овај глагол трпи допуну у акузативу кад је та допуна изражена заменицом: *пpебaцује ми се шo и шo, нештo, сваштa, којештa* итд. Али кад је та допуна нека именица, онда она не стоји у акузативу, него у генитиву с предлогом *због* или се замењује читавом зависном реченицом. Напр.: *Том филозофу су пpебaцивали идеализам* је неправилно, и треба рећи: *због идеализма* или: *штo је идеалист*. Зашто је то тако, — то тек исцрпна анализа треба да утврди. Навешћемо још неколико случајева: *борити се с ким* и *пpошлив кога*, *мучити се око неког пpоблема* и *над неким пpоблемом*, *мржња на кога* и *пpошлив кога*, *мрзити кога* и *на кога* (ово друго је провинцијализам), *захваљивати на нечему* и *за нештo*, *савештовати кога* и *коме*, *грешити пpошлив чега* и *o штo*, *грешити у чему* и *чиме* (ово друго можда је русизам), *биши јак у чему* и *чиме* итд. итд. Сви ти случајеви и још многи други захтевају да се дубље анализирају и објасне.

Међутим има грешака у синтакси нашег језика и тамо где су питања решена и где се тачно зна који облик треба употребити. Те грешке потичу најчешће отуда што преводиоци не знају тачно значење и употребу појединих категорија наших речи и њихових облика. Тако се често, напр., греши у употреби инструментала. Не мислимо на оне грешке кад се инструментал у значењу оруђа употребљава с предлогом *с*, макар да се може наићи и на њих. Мислимо на случајеве обрнутог грешења кад се инструментал с предлогом *с* замењује инструменталом без предлога. У „Нашем језику“ већ је било говорено о погрешној употреби инструментала *обзиром на* уместо *с обзиром на*. Али у нашим преводима, у нашој дневној штампи и публицистици све чешће се неправилно пише: *Извојевати победу оружјем у руци* уместо правилног *с оружјем у руци*. Несумњиво је да се може рећи *извојевати победу оружјем*, јер је ту тај инструментал у значењу оруђа — *извојевати победу оружјем, борбом*, а не *полишком, дипломатијом*, али у изразу *с оружјем у руци* значи *имајући оружје у рукама*, а не *голорук*. Исто тако се често греши и у употреби инструментала кад овај значи расположење које некога прати, дакле кад има социјативно значење и кад се мора употребити с предлогом *с*. Напр.: Даље ћемо видети како Балзак *изузетном осетљивошћу* запажа да Стендал... Оставимо на страну што је читава ова реченица јадно речена, али овде је инструментал *изузетном осетљивошћу* употребљен у социјативном значењу и мора имати уза се предлог *с*. У истом преводу из кога смо узели ту реченицу наилазимо и на ове синтаксичке немогућности: Балзак настоји да *проникне Стендалове намере* (уместо: *у Стендалове намере*)... па ипак остаје *слеп према њим намерама* (уместо: *за ње намере*); За разумног читаоца, (запета!) околност што је Балзакова терминологија прилично нетачна... ништа не *мења на вредности* конкретне дубине те анализе. И све смо то нашли на свега три странице књиге!

Или узмимо тако хаотичну и неправилну употребу заменица *овај* и *шај*. Те показане заменице имају строго разграничену употребу: *овај* се употребљава за лице или предмет

који је најближи лицу које говори или за оно што ће се непосредно изнети (*рећи ћу ти ово*), а *шај* за мало удаљеније лице или предмет, или за оно што је већ поменуто и што се понова помиње. Напр.: Филозофи су увек постављали *ово* питање: шта је примарно — дух или материја? „Према томе како су одговарали на *шо* (не *ово*, као што је у једном нашем преводу) питање филозофи су се поделили на два велика табора“. Међутим, ретко је наћи преводиоца који чува ту разлику у значењу ових заменица и често човек који зна и осећа ту разлику застане питајући се да ли то *ово* означава нешто што тек долази или оно што је већ речено.

Да из синтаксе поменемо још једно питање. Тиче се употребе одређеног и неодређеног придевског вида. Ма колико да у нашем језику постоји несклад између неодређеног облика неких придева и придевских заменица и њиховог одређеног значења, и обрнуто — ма да још од Вука постоје колебања у том правцу, ипак наш језик углавном чува ту разлику, а у неким случајевима и директно налаже чување те разлике. О овим последњим случајевима и мислимо да кажемо коју реч. Знамо да се одређени вид увек чува код придева који су стални атрибут уз неке именице (*бели лук, сџари сваш, Нови Сад*), а неодређени вид кад је придев у предикативној употреби. Међутим ми имамо неке описне и присвојне придеве који имају само одређени вид (*десни, сеоски*). Могу ли они самостално стајати у предикативној употреби? Не могу. Не можемо рећи: *Он је био десни*. Ту се помажемо тиме што уз такве придеве стављамо именице: *Он је десни бек, То је леви рукав*. Ми заиста кажемо: *Он је левокрилни, деснокрилни*, али ти придеви су већ постали именице и не осећају се као придеви. Међутим у нашим преводима је нарочито чест случај да се руско *враждебный* у предикативној употреби преводи и код нас у истој таквој употреби и добијамо онда овакву реченицу: *Идеализам је непријатељски сваком прогресу*. Тако се на нашем језику не може рећи. Може се једино рећи да је *идеализам непријатељ сваког прогреса* или да је *идеализам непријатељски расположен према сваком прогресу*.

Из области синтаксе има још велики број питања и ми бисмо их могли наређати читав низ. Али циљ овог чланка није да будемо потпуни у изношењу примера нити да дајемо систематска решења, него да с неколико примера из свих области језика укажемо на питања која се јављају при превођењу и која захтевају да се о њима говори. У вези са синтаксом рећи ћемо још нешто и о стилу у оном ужем, језичком значењу стила. Тиче се сажетости, живости наше реченице, која је често у преводима развучена, натегнута, нескладна и рогобатна. Ту главну улогу игра језичко осећање, и нека правила се не могу постављати. Али да такве реченице непријатно делују, да се тешко читају, да се мучно прати мисао у њима — то осећа чак и читалац који не обраћа много пажње на језик и стил превода. Примера ради навешћемо две—три такве реченице. — *Уишцај на нас уишсака сјољног свешта мења се у зависности од...*, *Група сељака обавља бербу винограда, Полазећи од узимања у обзир друштвеног живота...* Зар се све те реченице нису могле рећи сажетије и лепше: *Уишци сјољног свешта мењају се према шоме како...*, *Група сељака бере виноград, а ова последња једино овако: Узимајући у обзир друштвени живот и полазећи од шог...*

* * *

Да завршимо. Преводилачки рад захтева добро, солидно познавање и страњог и свог језика. У питањима нашег језика преводилац је стваралац коме се постављају исте, па чак и више дужности него оригиналном писцу. Велимо *више*, јер он не може избећи језички проблем који оригиналан писац може и заобићи налажењем друге изражајне могућности, другог обрта мисли. Отуда је преводилачки рад одговоран рад не само у односу према оригиналу него и у односу према нашем језику и нашој култури. С друге стране, наша културна јавност се мора тако и односити према том раду. Она га мора оцењивати, потстицати, унапређивати, А „Наш језик“ је први који треба да обрати пажњу на тај рад, да му помогне и уздигне га. Он му помаже већ и тиме што разматра језичка питања, али облик те помоћи могао би

бити и конкретнији. Зашто се у „Нашем језику“ не би покренуо и одељак који би с језичке стране приказивао наше преводе? Зашто се не би покренуо и одељак који би с те исте стране приказивао и наше оригиналне књижевне радове? Мислимо да би ти одељци много допринели уздизању нашег књижевног језика и да би много брже и много ефикасније уклањали недостатке и грешке које се у њему јављају.

Драгиша Живковић

РЕФОРМА НАШЕ РУКОПИСНЕ ЦИРИЛИЦЕ

С језиком је у вези и његов писмени израз. Изражаваће мисли биће олакшано ако може да се чини са што мање напора. Како сви ми сваког дана изражавамо мисли пишући, требало би да и наша ћириличка азбука буде таква да не отежава изражаваће мисли. Међутим, то се за нашу данашњу ћирилицу не може рећи. Већина људи облик неких слова не смета, или, боље речено, већина људи не зна да им тај облик смета јер о томе нису размишљали. Али коме се није догодило да, уместо да настави да пише, мора да застане да би поправио неко слово које би читаоцу могло да зада тешкоће?

Облик неких наших слова утиче на цео рукопис, те она преносе своја обележја на наш рукопис и кад пишемо латиницом, тако да извежбано око може увек да погоди да је неки рукопис латиницом написао човек навикнут на ћирилицу, мислим српску. Услед тога што код неких слова морамо да превлачимо водоравне црте, да завијамо петље и прекидамо писање, ми те особине преносимо и на латиницу, те јој дајемо облик различит од облика који јој дају људи навикли на њу од детињства. Тиме стварамо српски национални рукопис и у латиници од кога отступа врло мали број Срба, они који су много писали на страним језицима и много читали стране рукописе латиницом. Обрнуто, ћирилички рукопис тих људи често ће, као рукопис Богдана Поповића, на први поглед чинити утисак латинице.

Као што има рукописа породичних и професионалних, тако има и рукописа националних. Као што можемо да познамо рукопис трговца или научника, тако можемо да познамо и рукопис Србина, Руса, Енглеца или Француза. Да ли сте

икад били у сумњи када сте пред очима имали рукопис неког Руса? Енглески и француски рукописи може се такође познати на први поглед. До уједињења могао се лако разликовати рукопис човека из Србије од рукописа Војвођанина, јер је рукопис овог последњег, услед брижљивије настаје у првим годинама школовања, био уједначенији и читкији. Доцније смо и ту извршили изједначење, не набоље, разуме се.

Обрнуто, човек који је навикао на латиницу преноси њене карактерне ознаке и на ћирилицу, тако да можемо увек да познамо ћирилички рукопис неког Хрвата или Словенца. Али то ћемо имати ретко прилику да видимо, пошто су Хрвати ретко писали и ретко пишћу ћирилицом.

А кад Хрват има потребу да прочита ћирилички текст, он има тешкоћа у дешифровању, јер ко се није дуже бавио у Србији тешко може да прочита наш рукопис. Сви ми мењамо облик слова који смо учили у буквару, нарочито слова *г, д, з, л, м, н, п* и *т*. Сваки од нас мења их на свој начин, тако да новајлија, не познајући те индивидуалне облике, који су често далеко од оног који се учи у буквару, не може лако да их прочита.

Промена облика слова у току живота нормална је појава и знак је одмаклог умног развитка пишћевог. Сваки човек који је развио своју личност мења основни облик слова, доводећи га у склад са својом личношћу. „Исписан“ рукопис није плод дуге праксе у писању, као што се обично мисли, него развитка личности, тако да, што је личност развијенија, и облик слова све се више удаљује од букварског облика и све више добија индивидуалан карактер. Само људи који су у извесном погледу заостали у умном или моралном развиту задржавају и у зрелијим годинама облик слова који су научили у буквару.

На разлици индивидуалних рукописа оснива се читав правни саобраћај. Лако је замислити какве би тешкоће настале кад би сви људи имали исти рукопис: не би се могла издати ниједна правна исправа, не би се могла потписати меница или чек, не би се могао написати тестамент, — једном речи, морали бисмо се вратити систему мухура и испред пме-

зину суштину слова. Тај битни део мора се увек огувати јер иначе нисмо написали то слово.

Међутим, ми који пишемо ћирилицом мењамо облик слова не само у оној мери коју нам налаже развитак наше личности, него у мењању идемо много даље него други народи, те мењамо не само те небитне делове слова него и сам битни облик. Нека наша слова ниједан човек с „исписаним” рукописом не пише онако како је учио у буквару. Ми те облике мењамо не из неког ћефа или из пакости да људима ненавикнутим на ћирилицу отежамо читање, него из невоље, јер су и нама самима нека слова незгодна за писање. То је и био повод овом чланку.

У школи учимо краснописни, калиграфски облик слова; али, што дуже пишемо, све смо више принуђени да од тог облика отступимо из ових разлога:

1) што су нека слова састављена из сувише много одвојених црта, тако да не можемо да их испишемо једним потезом, као: *а, з, д, ђ, ж, ј, н, т, ћ*;

2) што је нека слова тешко везивати: *б, л, м*;

3) што нека слова имају излишне делове који нису потребни ради разликовања од других слова: *з, ђ, ј, ћ*.

И кад је тако, човек мора да се упита: зашто учимо децу облику слова који ће морати да измене чим буду мало дуже писала? Зашто облик који ћемо морати да употребљавамо и по неколико сати дневно подређујемо облику који ћемо употребити с мене па на уштап, у насловима и адресама? Уместо тога, ако желимо да се калиграфија не разликује од брзописне ћирилице, природније би било изменити калиграфију доводећи је у склад с брзописним словима. Тако је урађено и код других народа. Готица је била иста и у калиграфији и у брзопису, па Немцима ни то није било довољно, него су је избацили из школа и узели латиницу по моделу професора Зитерлина, врло упрошћеног облика, тако да нема разлике између калиграфије и брзописа, јер сваки може пишући мало спорије да пише и калиграфски. Чак је избачено и задебљавање слова.

Ако желимо да себи олакшамо писање, морамо и ми да реформишемо своју рукописну азбуку дајући словима облик

који се неће разликовати у калиграфији и у брзопису. Поћи ћемо редом да видимо како би се могла избећи три наведена недостатка.

Прво, облик слова у краснопису треба да буде такав да при брзом писању не мора да се мења. Брзопис треба да буде природан наставак првих, мучних потеза које дете чини кад почиње да учи писање, те је природно да га одмах учимо оном облику слова који при брзом писању неће морати да мења. Међутим, као што је речено, наша деца уче у буквару један облик неких слова, а доцније, кад се јаче умно развију, пишу други. Пишу јер *морају*, пошто се нека слова не могу брзо написати. Та су слова најчешће: *а, г, д, ж, к, л, м, н, п* и *т*, а можда и друга. Најгоре стоји ствар са словом *т*. Бежећи од немогућег краснописног облика, сваки од нас пише га на други начин. Ко има времена да напише три црте и да, прекинувши писање, повуче преко њих водоравну црту? Покушајте да тако напишете реч *штитити*: осамнаест паралелних усправних црта и три водоравне црте преко њих. Морате да буљите очи док не нађете место за те три несрећне водоравне црте. Мање, али ипак довољне, тешкоће задају нам и остала наведена слова.

Такво велико отступање од букварских калиграфских слова имамо само код нас. У латиници није потребно прсмелити ниједно слово. Остали народи који се служе ћирилицом, напр. Руси и Бугари, такође нису принуђени да мењају калиграфски облик, изузев за *т*. Зато су њихови рукописи уједначенији од нашег, слова се нижу равномерније, и лакше се читају.

За рукопис су важне две ствари: *ритам* и *потез*. За ритам би било потребно да свако слово може да се напише за исто време, али то није могуће, јер нека слова морају дуже да се пишу. Много је важнији потез јер он даје обележје целом рукопису. За брзопис је важно да тај потез буде што мање прекидан, да се што више слова могу исписати без прекида, јер сваки прекид значи застој, успоравање писања. У калиграфији нема потеза: слова се више цртају него пишу. Зато нам она не може послужити као углед, те, ако не желимо да учимо два облика за исто слово, морамо краснопис

прилагодити брзопису, супротно досадашњем обичају да брзопис прилагођавамо краснопису.

Друго начело којим треба да се руководимо биће: *да облик слова треба да буде такав да слово можемо да напишемо једним потезом, без прекида и враћања*. Прекида може бити само између два слова, али ништа у једном истом слову. Има људи, нарочито књижевника и научника, навикнутих на много читање штампаних текстова, који кад пишу не састављају слова, али и они пишу свако поједино слово из једног потеза.

Од наших слова пишу се по краснопису из више потеза ова слова: *а, г, д, ђ, ж, ј, к, н, њ, п, т, ф, х, ц* — дакле тачно половина свих наших слова. У брзопису се већина њих пишу из једног, чиме им се мења облик. Да би се избегла та промена облика, морамо за њих наћи неки нов облик који може да се напише једним потезом.

За *а* је најлакше. Треба у краснопис унети облик у коме усходна танка црта пресеца нисходну дебелу, или облик у коме се нисходна црта почиње у врху испод танке усходне, као у Питмановом енглеском облику, остављајући свакоме да изабере од та два облика онај који одговара његовом потезу.

Слово *г* с танком цртом превученом у врху треба заменити обликом двојке, без водоравне црте, као што каткад налазимо и у краснопису и као што га пишу Руси.

За слово *д* важи исто што је речено за *а*. Уз то би се могао допустити и облик који се употребљава у латиници на крају речи, који употребљавају и Руси.

Слово *ж* задаје тешкоће што је састављено из четири црте, те му морамо наћи облик који може да се испише без прекида. Зато би га требало писати као што га пишу Руси, пазећи да се разликује од *ш*. Ако чији потез захтева, допуштен би био и облик од три усправне састављене црте и танке извијене црте преко њих.

За слово *к* требало би узети облик из рукописне латинице, као што нас већина и пише.

Слова *н* и *њ* писала би се из једног потеза, пазећи да се *н* разликује од *и*. Иначе, чији потез захтева, било би допуштено и писање слично писању слова *ж*.

Слово *п* могло би се писати или по руском начину, као мало *п* у латиници, или по грчком начину, враћајући се танком цртом до врха слова и везујући га с идућим словом.

За слово *т* треба усвојити или руско *т*, као мало *т* из латинице, или облик који су писали наши стари, из грчке рукописне азбуке, као узану дугачку двојку, или и из готеце. Довољно би било уштеђено труда већ и с руским *т* у облику малог *т* из латинице.

Слово *ђ* могло би се заменити словом *Ѣ* из латинице.

Слово *х* може лако да се напише једним потезом на више начина, остављајући свакоме да изабере начин према свом општем потезу.

Слово *ц* може да се напише једним потезом ако се између две усправне црте напише у дну омчица не прекидајући писање.

О словима *ђ*, *ј* и *ћ* биће речи ниже.

Треће начело које треба остварити јесте: *да буде лако везивање једног слова с другим.*

Тешкоће задају нарочито слова *б*, *л* и *м*.

За *б* магао би се усвојити облик сличан штампаном *б*, којим би се олакшало везивање са свима следећим словима, па и малим, изузев *д* и *м*. Зато би се за та два слова морало прибећи везивању у врху, чиме би се њихов облик за тај случај изменио. Али то не би било ништа ново, јер их многи и иначе тако пишу.

Четврто начело разуме се по себи: *треба избацити оне делове слова који нису потребни за њихову карактеристику.*

Ту спадају водоравне црте превучене преко *ђ* и *ћ* и тачка над *ј*. Њиховим избацавањем не би се читање отежало, јер нема сличних слова да би их требало разликовати цртом, или тачком над *ј*, а добило би се у брзини, јер се не бисмо морали враћати ради повлачења црте или стављања тачке.

Можда ће тај нови облик слова понекоме у прес време изгледати необичан, али нам се то догађа са сваком новином. За кратко време навикли бисмо се и на њега као што смо се

навикли на досадашњи облик. Против предложене измене не може се навести ни то да би нова слова била мање лепа него досадашња, јер лепоту рукопису не даје поједино слово, него општи потез, уједначеност.

Главно је да од предложене реформе можемо очекивати рукопис читкији и уједначенији и да ће се деци олакшати учење писања. Нарочито ће бити олакшано хватање бележака на часу, које је добрим делом криво за превремено досадашње отступање од краснописа и кварење рукописа.

Св. Предић

СКРАЋЕНИЦЕ У ГОВОРУ И ПИСАЊУ

У своме развоју наш књижевни језик није претрпео велике промене, јер је израстао из народног говора и као такав остао је и данас основа у изградњи народне културе. Народна револуција која се одразила у стварању новог друштвеног уређења и великим променама у животу и схватању света, донела је потребу стварања нових појмова, речи и израза. Са те стране језик мора да буде израз друштвених покрета и нових схватања, а што се код нас одrazilо кроз величанствену народноослободилачку борбу. Народна револуција обогатила је наш језик великим бројем нових речи, облика и израза напр.: ударник, трудбеник, фискултура, милиционар, учинак, отклик, евидентичар, описменити, оформити, очовечити, развластити, прерасти итд. Поред овога наш језик данас карактерише и једна новина: употреба скраћеница, како у говору тако и у писању. Ову потребу језика диктира с једне стране економичност у писању, нарочито што се тиче дугих наслова. Напр.: *Федеративна Народна Република Југославија — ФНРЈ, Телеграфска агенција нове Југославије — Танјуг*. Али употребу скраћеница треба правилно поставити, одредити када и како се могу употребити. Њихова произвољна и честа употреба у свакој прилици, као што се то већ примећује у данашњем говору, доводи у питање чистоту језика. Сталном употребом скраћеница наш би језик изгубио своју битну особину и не би имао специфичност српског језика. Језиком скраћеница људи се не би могли споразумевати, а да не говоримо о историчарима који би после неколико векова читали рукописе са употребом скраћеница. Прочитајмо следеће реченице језиком скраћеница, па ћемо се уверити колико смо се удаљили од лепе језичке

форме: На Генералној скупштини ОУН на предлог делегата САД и СССР примљен је предлог да се изнесе на дискусију грчко питање. Или: Централни одбор АФЖ Југославије упутио је меморандум Пленуму МДФЖ у Москви.

Данас језик захтева употребу скраћеница, као што смо напред напоменули; оне су се већ одомаћиле и практично се много примењују. Зато сматрамо за потребно да у овом чланку изнесемо неколико напомена о писању скраћеница док не буду обухваћене новим правописом. Основно правило код скраћеница је да се пишу великим словима узимајући почетно слово сваке речи из наслова који скраћујемо: *ЈА* (Југословенска армија), *КПЈ* (Комунистичка Партија Југославије), *ИОНО* (Извршни одбор Народног одбора). Стављање тачке код скраћенице као *Ј. А. К. П. Ј.* непотребно је, јер сама скраћеница логички претставља скраћену реч, те су у овом случају тачке излишне. Скраћивање наслова може бити и према слоговима, односно слоговима и гласовима, тада се скраћеница пише великим словом само у почетку: *Гранай* (Градско народно предузеће), *Нојок* (Ново Ђоколење), *Земај* (Земаљски матаџин). Као скраћеница може бити употребљен један део од целог наслова и то обично други део: *Индустријска СТШ* (Индустријска средња техничка школа), *Градски одбор НФ* (Градски одбор Народног фронта), *Министарство просвете НРС* (Министарство просвете Народне Републике Србије).

Поставља се питање како треба читати скраћенице. И ту има доста произвољности, а правило је да се читају према изговору слова: *АФЖ*, *НСО*, *ЦК КПЈ*. Међутим почео се употребљавати и други начин према изговору слова из латинске азбуке, те наведене скраћенице многи читају и изговарају „Афеже“, „Енесо“, „Цека-капејота“. По овој аналогiji требало би читати и *ФНРЈ* — „Ефенерјот“, што се ретко употребљава. Овај други погрешан начин код изговора претвара скраћеницу у неку врсту нове речи, којој не одговара одређени појам, а која се чак почела да деклинира. Код скраћенице може се назначити падеж, уколико је то потребно због наслова који је скраћен. Напр. *Становништво ФНРЈ-е*, али мењати скраћеницу као неку врсту именица — погрешно

је. Ево примера: Достављени су закључци Градском одбору НФ и АФЖ-а. Овде се скраћеница АФЖ мења као нека посебна реч што је неправилно и стављен је на крају наставка *a* за генитив, иако у самом наслову већ постоји генитив: Антифашистичком фронту жена. Скраћенице се не могу употребљавати у законским одредбама, јер виша пута само једна реч даје суштину и право тумачење целој одредби, односно члану, те она ни у ком случају не може бити скраћена. Како би неко могао протумачити овај члан из Упутства о интернатима стручних школа у НРС: члан 6 — „У случају да су у интернату смештени и ученици из школа под АОР разних органа, они ће учествовати финансиски сразмерно броју својих ученика“? Скраћеница АОР требало би да замени Административно-оперативно руководство.

Употребу скраћеница у књижевном језику треба строго ограничити, а у говору свести на најмању меру. Зашто кажемо треба ограничити? Из разлога што свако саставља и употребљава скраћенице како нађе за потребно. На једном позиву стоји: Позивају се играчи Ф. К. О. да дођу на игралиште Ц. Ш. Овај су позив написали ученици гимназије, а скраћенице требало је да значе „Футбалски клуб омладинаца“ и „Циглана Шићанског“. Наше је мишљење да се у писменом језику може дозволити употреба само оних скраћеница које су уобичајене — ФНРЈ, КНОЈ, ЈА, САД итд., а у говору скраћенице не треба употребљавати, па ни оне које су већ ушле у употребу, него ваља изговарати пуним речима цео назив.

Б. Ацић

О ПИСАЊУ РУСКИХ ИМЕНА ПО ОЦУ

У последње време, углавном од ослобођења, у неким издањима, а нарочито у новинама, руска имена по оцу (отчества) пишу се с наставком -ић, напр.: Александар Сергијевић Пушкин, насупрот старијем писању са -ич, које је, углавном, још и проф. Кошутић спровео у својој руској граматици. У одбрану наставка -ић обично се наводе два аргумента. Први је у томе да је руско *ч* мекше од српскога, други да руском суфиксу *-ич* којим се граде патронимика одговара наш суфикс -ић. Првом аргументу може се приговорити да имена по оцу имају и Белоруси и Украјинци, а њихово *ч* је тврдо и то белоруско можда чак и тврђе од српског. Кад бисмо се доследно држали тог фонетичког принципа, морали бисмо свако руско *ч* заменити са *ћ*, па према томе писати и Ћернишевски. Белоруско и украјинско *ч* морали бисмо писати као *ч*, и на тај начин настала би разлика између руских имена по оцу с једне стране и белоруских и украјинских с друге, а то би унело само непотребну пометњу. Против другог аргумента, који уствари претставља само посрбљавање руског суфикса, може се приговорити да у презименима осталих словенских народа ми тај суфикс не посрбљавамо; презиме генијалног пољског песника обично пишемо Мицкијевич, словеначка презимена Кидрич, Клопчич, Жупанчич увек пишемо са *ч*; нелогично је принцип посрбљавања примењивати само на Источне Словене. Најзад, пишући руска имена по оцу са -ић, ми их потпуно идентификујемо с нашом категоријом презимена, а она то нису. Руско име по оцу није породично име, то је, заправо, додатак личном имену изведен од очева имена за мушка лица наставцима -ович,

-евич и -ич, а за женска лица наставцима -овна, -евна и -ична (ишна); руска имена по оцу уствари су заједничка за једну генерацију у некој породици (за синове и кћери једног оца). Ако се отац зове, напр., Иван Петрович Петров, синови ће му се звати, рецимо, Петар Иванович и Александар Иванович, кћи Олга Ивановна, а унуци — Иван Петрович, Сергеј Петрович, Олег Александрович, Татијана Александровна итд.; непромењено остаје обично само презиме. Српска презимена на -ић, иако су некад била исто што и руска имена по оцу, данас су права породична имена која се не мењају из генерације у генерацију. То је још један разлог да српски суфикс -ић не преносимо на руска мушка имена по оцу.

К. Т.

ОДГОВОРИ ЧИТАОЦИМА

1. НЕГАЦИЈА УЗ „СВЕ ШТО“ И СЛИЧНЕ ИЗРАZE

У првом двоброју „Нашег језика“ на страни 10 налазе се ове реченице:

„Све што је у мишљењу нашем повезано везама зависности... не може бити одвојено при писању“ и

„Све што је одвојено у мишљењу не може бити спојено при писању“.

И једна и друга реченица могу се разумети на два начина. Поред смисла који очевидно имају на овоме месту, читалац би могао да им да и други, рестриктивни смисао додајући тој реченици другу: „али понешто може“, који смисао им писац није мислио да да.

Двосмисленост се могла избећи да је прирок изречен потврдно:

„мора бити спојено“ — у првој реченици, и

„мора бити одвојено“ — у другој реченици.

Та конструкција је стилистички слабија од оне с негативним прироком, и зато је писац изабрао негацију.

Сад се намеће питање: пошто наша граматика захтева двоструку негацију, требало је, кад се писац одлучио за негацију у прироку, да уместо „све што“ употреби „ништа што“.

Зашто је онда употребио „све што“?

На то питање могао би најбоље да одговори писац. Читаоцу је остало да изабере једно од ова два објашњења: прво, или овде имамо случај Фројдовог „несвршеног акта“, две једновремене супротне мисли; или друго, досадашње правило о двострукој негацији почиње да се колеба.

Прво објашњење свело би се на ово. Писац хоће да свом исказу да општи значај, и зато употребљава подмет

„све што“ итд. Али знајући с ким има посла, сматра да ће правило бити јаче изражено у виду забране погрешно стављене или изостављене запете, те реченицу претвара у негативну, оставивши подмет „све што“, који је требало такође претворити у негативан.

То објашњење било би вероватно да су наведене реченице изговорене у брзини или да их је написао човек у чије граматичко знање не морамо имати поверења. Али овде отпада и једно и друго. Исто би то вредело и за случај да су те две реченице усамљене, да се сличне конструкције не налазе на другом месту.

Међутим, само неколико дана од објављивање наведеног чланка наишао сам на ове реченице:

„Све то није у мени убило Словена“ („Успомене И. Ткалца, II, стр. 173). „Све то није ново колико је потребно“ („Огледи из естетике“ С. Пандуровића). „У тој живој утакмици све оне нису биле шкрте у обећањима“. („Република“ од 18 октобра 1949, стр. 2).

У свим тим реченицама нема двоструке негације. (Нека ово буде и шеста реченица исте конструкције, како је излетела из пера.)

Примери се могу наћи сваки дан. И кад се та конструкција среће тако често, имамо ли право да претпоставимо да су сви писци учинили грешку? Или ћемо с више права закључити да има случајева када не мора да се употреби двострука негација? Подмет „све“, „све што“ итд. био би један од тих случајева.

Одмах ћу напоменути да ми се чини да те реченице с подметом „ништа што је“ и сличним не би тачно изражавале пишчеву мисао. Оне би биле гломазније. Реч „ништа“ на првом месту чинила би се као да искључује оно што долази за њом, док „све што“ већ унапред обухвата оно што ће допунити подмет.

Међутим, и кад узмемо ово друго објашњење, ипак имамо измену првобитне мисли, само она овде није плод непажње или брзине, него свесно изостављање друге негације ради снажнијег тврђења.

Каткад, нарочито ако је подмет кратак као у реченици из „Републике“, може доћи до двосмислености; али ако та опасност не постоји, мислим да би требало проверити: да ли нема случајева који чине изузетак од двоструке негације.

С. П.

НАШ ОДГОВОР

С. П. покренуо је својим чланчићем врло интересантно семантичко-синтаксичко питање, али начин како га је он изнео не одговара стварности, иако цело излагање С. П. сведочи о његовим извесним посматрачким особинама.

Он наводи једну реченицу, искинуту из текста, *Све што је у мишљењу нашем повезано везама зависношћу... не може бити одвојено при писању* — и другу: *Све што је одвојено у мишљењу... не може бити спојено при писању*, и пита се: да ли те реченице морају имати искључиво оно значење које им је писац хтео дати или допуштају и друго значење (тј. да понешто може бити одвојено или спојено при писању).

Писац мисли да би смисао, у извесном правцу, био одређенији да се употребило „мора бити спојено“ или „мора бити одвојено“; али његово стилско осећање правилно га је упутило на то да би такав део реченица био слабији од негативног (готово прохибитивно „не сме“) употребљеног дела реченичног.

С. П. се пита: зашто је писац употребио негацију, и сам одговара на то питање (иако оставља и писцу да и сам одговори) на два начина: а) или ту имамо случај Фројдовог несвршеног акта или б) досадашње правило о двострукој негацији почиње да се колеба.

Уствари немамо ни једно ни друго. Али пре него што на то пређем, задржаћу се на горњој реченици.

У самом тексту дате су све чињенице да се наведена реченица исправно разуме, тј. да се у даном случају на њу може применити само једно значење. Пре свега прва реченица не стоји засебно од друге. Цео текст дословце овако гласи: *Све што је у мишљењу нашем повезано везама зависношћу, дакле најшешњим везама које се замислиши могу, не може бити одвојено при писању, и обрнуто, све што је одвојено у*

мишљењу не може бити спојено при писању. Као што се одавде види, део реченице *Све што је у мишљењу нашем повезано везама зависности* — чини један појам, тј. *Оно што је* итд. или просто *Што је у мишљењу нашем* итд., тако да у њему нема *све* своје право значење, већ знатно ограничено. То се види и из друге реченице која је са првом блиско везана и која јој служи као антитеза: *и обрнуто, све што је одвојено у мишљењу не може бити спојено у писању.* Дакле, логички је акценат у првој реченици на *повезаности* (оно што је повезано, „све што је повезано“), а у другој на *одвојености* („оно што је у мишљењу одвојено“, „све што је у мишљењу одвојено“), а не на речи *све* која је овде од тако малог значаја да се може и изоставити без уштрба по значење саме реченица. Ако се тако разуме *све*, а тако у овом случају *све* треба разумети, јер нас на то упућује *све* што је речено у целој или потпуној реченици, онда никакве двосмислености нема. Дакле, питање је само у томе, да ли је *све* употребљено у своје пуном значењу (тј. да ли је на *све* реченични акценат) или у ограниченом значењу (овде у значењу *оно*).

А сад да се вратим пишчевим објашњењима. Већ на основу овог што сам рекао отпада тумачење Фројдовога несвршеног акта, којим је писац наслућивао да неке непотпуности у *све* има, тј. има ограничености; али друго објашњење пишево, које је и главно његово објашњење и основица од које је пошао, — сасвим је погрешно. Да ли горње реченице претстављају случај употребе или примене двојне негације, која се почела колебати или што друго? Све, само то не. Да видимо.

Пре свега, писац набрајајући пет-шест реченица сличних изнесеној вероватно мисли да су то неки ређи синтаксички обрти, иако сама чињеница што је у њему, док је писао свој чланак, испала из пера једна таква реченица — показује да су оне сасвим обичне. Можемо узети и горњу реченицу и показати да је у њој немогућно применити правило о обема негацијама, како би хтео С. П. Да ли је могућно место *Све што је у мишљењу нашем повезано блиским везама...*, не може бити одвојено при писању рећи *Ништа што је у нашем*

мишљењу повезано... не може бити одвојено при писању? Очевидно је да је немогуће, јер би то било сасвим супротан смисао онеме који се хтео дати. Али да би то било потпуно јасно, узео бисмо сасвим просте реченице. Кад се рече *Све није речено*, то, очевидно, значи да има још нешто да се каже, да се дорече; а ако, како писац хоће, речемо *Ништа није речено*, онда смо рекли сасвим нешто друго. Или узмемо сличне реченице *Свако што не може* или *Сви што не могу*, тј. има их који могу и који не могу, а ако речемо *Нико што не може*, онда смо добили сасвим други смисао. Према тим сасвим простим примерима јасно је да ту немамо случаја за употребу двојне негације. Двојна негација значи нешто сасвим друго и употребљава се при сасвим другим приликама.

Ако узмемо просте реченице као *Све није речено*, онда је јасно да овде имамо негацију радње у примени на целину: кад није све речено, онда значи да има још нешто да се дорече. И тако је увек. Када *све* (или ма која слична заменица) значи потпуност, целокупност нечега, па се целокупност негира да је извршена или сл., онда значи да је још нешто од ње остало да се од ње изврши или сл. У томе је објашњење, сумње С. П. Али ако *све* нема то своје основно значење већ је ограничено — као што је у реченици која је послужила као повод чланку С. П. — онда и сумње не би требало да има.

А. Б.

2 „СИНТАКСИЧКИ“

У последње време пише се „синтаксички“ уместо досадашње речи „синтактички“. Је ли то за *наш* језик правилно?

Од речи „синтакса“ можемо да направимо придев или на српски или на грчки начин. Придев направљен на српски начин могао би гласити само „синтаксни“ што нико не каже.

Остаје нам да га начинимо на грчки начин, то јест да дамо српски облик готовом грчком придеву. Придеви од сличних речи гласе код нас: „профилактички“, „практички“ итд., што нико не претвара у „праксички“. И зашто је онда у последње време усвојен облик „синтаксички“? По Ларусу, Французи имају оба облика; али је један начињен од француске именице, а други је примљен готов из грчког, па му

је дат француски завршетак. Немци и Енглези имају само облик са *ш-*. Ми, међутим, нисмо придев начинили од именице, него од грчког готовог придева. Од именице морао би да гласи друкчије, јер придеву „синтаксички“ одговарала би именица „синтаксика“, која не постоји.

С. П.

ОДГОВОР

Придев *синтаксички* употребљава се већ поодавно. Питање је да ли је било довољно разлога да се од именице *синтакса* начини *синтаксички*. Јасно је да се нарочито није хтело употребити *синтакшички* према грчком, како се јавља у многим словенским и несловенским језицима, зато што се сматрало да се бар придев може начинити нашим средствима. Писац чланка тачно вели да *синтаксни* не иде, због нагомилавања сугласника, а, могао је додати, да не би било боље ни *синтакски* (синтаксски). Зашто се узело синтаксички? Зато што се у многим случајевима, нарочито у нашој терминологији, напоредо употребљавају наставци *ски*, *ни*, *ички* или *ични*. Напр.: *методски* и *методички*, *математски* и *математички* и сл.; исп. и *шибенички* и *шибенски* од *Шибеник* (ово последње чешће од првога) и сл. Дакле, у нашем језику има извесне напоредности оба наставка *-ски* и *-ички*, тако да је и од *синтакса* начињен придев на *ички*, тј. наставком који се под различним погодбама јавио у нашем језику, напоредо са наставком *ски*. Он се није јавио, истина, у великом броју случајева, али је ипак био довољно развијен да се од *синтакса* може начинити *синтаксички*. То је ближе нашем језичном осећању него да се позајмило туђе *синтакшички*, које се, уосталом, такође каткада употребљавало. Овакве напоредности има и као наст. *ски* и *ачки* (исп. *сремски* и *сремачки* и др.) и сл. Није редак случај да се (као *Шибеник*: *шибенски*) као придев не узима цела именичка основа; па може бити и обрнут случај да се узме проширена основа од сродних речи (исп. *Сремски* од *Срем* и *сремачки* од *Сремац*, али данас са истим значењем: тако *методски* од *метод* и *методички* од *методика*, али се *методски* и *методички* употребљавају и за исто значење).

А. Б.

ИЗ ЖИВОТА РЕЧИ

1.

ГЛЕЂ, ГЛЕЂА; ГЛЕТА, ГЛЕТО

Од два примера која сам навео у мом речнику косовско-метохиског дијалекта код речи *глѣшо*, -а, ср. у значењу *длѣшо* један је из Вучитрна и гласи: Тѣшко кај *глѣшо*. Тада нисам тамо навео, али и данас знам да се у Вучитрну говорило и за погачу кад је гњецава, збивена и тешка: Каквѣ гу је погача кај *глѣшо*!¹

Онда сам мислио да у наведеним примерима *глѣшо* значи оно што у Вукову речнику значе речи: *глѣшо* (*глишо* и *глијѣшо*), односно: *длѣшо* (*дмишо*, *дмијѣшо*), па сам се, добро се сећам, тада чудило како је мојим земљацима пало на памет да велику тежину упоређују не са *оловом*, како то ради велики део нашега народа, него са *длѣшом* које, нарочито у мом завичају, нити је велико нити нарочито тешко.

Иначе, чини се, велики део нашега народа једно време мислио је да ништа теже на свету од олова нема. Додуше, наш је тамошњи човек касније, особито по доласку Турака у нашу земљу, сазнао и за *шуч*, тежак метал, па је почео да прави поређење и с њим. Тада је *глѣшо* почело узмицати испред *шуча*, па се често могло чути поред: тѣшко кај *глѣшо* и — тѣшко кај *шуч*.

Што се тиче облика речи *глѣшо*, у косовско-метохиском дијалекту није ништа необично. Да се тамо замени група сугласника *дл* са *гл*, *глѣшо* није једини случај. Поред ове речи мени пада овога часа на памет и реч *гладка* са свима њеним изведеницама.

¹) *Српски дијалектолошки зборник* САН, књ. IV, Београд 1932 стр. 98 s. v. *глѣшо*.

Тако сам онда мислио и тада ми није падало на памет да вучитрнско поређење доведем у везу са речју *лѣћ* (*лѣћ*), како се у Вучитрну зове оно што код Вука у речнику гласи *лѣћа* или *лѣша*, за коју реч Вук каже да ју је записао у Дубровнику, а значи: *die Silberglätte, argenti spruta, в. лѣћа*.

Истом сад, пре неколико дана, читајући чланак Ивана Божића: Економски и друштвени развитак Дубровника у XIV—XV веку,¹ кад сам на 50-тој страни прочитао реченицу: „Олово је у Дубровник стизало или отопљено или као руда (*terra gletta*)“, тад ми је синило у памети да вучитрнско *лѣшо* у наведеним примерима нема никакве везе са Вуковим *длѣшом*, како сам ја раније мислио, него са његовом речи из Дубровника *лѣша*, која, како је речено, има исто значење са његовом речи *лѣћа* или са оним овде наведеним лат. обликом немачке речи *terra gletta*.²

И тако сад, кад знамо да је та *лѣша* значила врсту оловне руде, која је због тога, по себи се разуме, била тешка готово као олово, онда није никакво чудо што су грађани Вучитрна, који је некад био административни центар за најактивнију рударску област средњевековне Србије у којој су били поред других рударских места: Ново Брдо, Јањево, Беласица и Трепча, знали за ту саску реч *лѣша*, оловну руду, свакако различну од *лѣђе*, да су је употребљавали у упоређивањима, па је после, кад су рударска места разорена и рудници опустели, помешали са другом речи сличном по форми, али различном по значењу: *лѣша* и *лѣшо*,³ заборавивши поступно сасвим значење речи *лѣша* (*terra gletta*).

Како рекосмо, Вучитрнцима није било тешко дознати за име ове оловне руде и по томе што је у Вучитрну некад живела и радила јака и бројна колонија дубровачка. До пре 50—60 година је још у Вучитрну било пространо напуштено гробље које су моји земљаци звали *Латинско Гробље*. А кад је Трепча насељена, један део њеног становништва потражио

¹) *Историски гласник*, орган Ист. друштва НР Србије, Београд, 1949, бр. 1, стр. 22—61.

²) На истом месту, стр. 50, нап. 39.

³) Да се ова замена лакше изврши, чини ми се. неће бити неумесно, ако напоменем да у Вучитрну Арбанаси *лѣшо* зову *daltě, dalta*.

је склониште у Вучитрну. И данас тамо још живо братство Тамиловићи чува предање да су им се стари у Вучитрн доселили из опустеле и разорене Трепче.

Што се пак тиче порекла речи: вучитрнског *лѣша* и Вукове *лѣше* и *лѣђе*, код Вука је у немачком тумачењу његовом довољно речено, али је још боље и одређеније објављено у Рјечнику ЈАК. Тамо је казано: „*лѣша*, ж. в. *лѣђа*. — У наше вријеме и у Стулићеву рјечнику: „*letargio, spuma d'argento per far medicina*“, „*argenti spuma*“. Тамо су наведени примери: Употребљавају оловну *лѣшу*, *лѣша* сребрна. О пореклу речи није, како рекосмо, ништа нарочито речено, али је код њој синонимне речи 2 *лѣђ* речено в. *лѣђа*. А код речи: *лѣђа*, ж. казано је: „*lithargyrus, spuma argenti, protoxidum plumbi, kamen što postaje od olova sastavljena s oksigenom, od kojega se napravljaju nјeke vrste stakla i stakleni pokosti što se меће na zemljano posuđe da kroz ono voda ne curi i da je ljepše vidjeti; i sam onaj pokost. — Po svoj je prilici stariji oblik gleta, а овај долази од немач. Glätte.*

Вл. Скарић је мислио да немач. *Glätte, Bleiglätte*, значи *лѣђ* који се добија топљењем оловне руде¹. Међутим, немачки *Bleiglätte* или *Bleioxyd* уствари је једињење олова са кисеоником, а њих има најмање шест разних врста: Pb_2O (оловни субоксид), PbO , Pb_5O_7 , Pb_2O_8 , Pb_3O_4 , PbO_2 .² *Silberglätte*, како је *лѣђа* код Вука у речнику протумачена, значи врсту глеђе (*Bleiglätte*) отворене боје³.

На крају да кажемо реч-две и о томе да ли су *лѣша* и *лѣђ*, *лѣђа* од исте основе. Очевидно је она прва од германске речи *Glätte*, али *лѣђ* (*лѣђа*) по моме мишљењу су старије форме и морале су постати од неке основе која није иста са оном од које је Вукова *лѣша* и вучитрнско „*лѣшо*“, или, ако су од исте основе, оне су морале бити из два временска периода.

Гл. Елезовић

¹) Вл. Скарић, *Старо рударско право и техника у Србији и Босни* (Посебна издања САН), Београд, 1939, стр. 96 у одељку *Термини*.

²) *Meyers Lexikon*, Leipzig, 1925, В. II, стр. 479 s. v. *Bleiglätte*.

³) На истом месту, В. XI, стр. 278, s. v. *Silberglätte*.

2.

ОРОНУТИ — ЗНАЧЕЊЕ И ПОРЕКЛО

Данашње значење глагола *оронути* је: опасти у снази, изнемоћи (за човека), постати трошан, склон паду (за предмете, обично за кућу или уопште за оно што је зидано).

Ово је значење, међутим, новијег порекла. Вук у своме *Рјечнику оронути* упућује на *охранути*, дајући му значење *lahm werden*, тј. постати хром. У *Рјечнику Југослаvensке академије* (Маретићева обрада) облика *оронути* уопште нема, већ само *охранути*, са истим значењем као и код Вука. И у свим старијим нашим речницима налазимо угледање на Вука.

Новији речници, међутим, одвајају ова два облика у засебне глаголе. Тако Речник Ристић-Кангрге глаголу *оронути* даје значење које данас има (*hinfällig sein, verfallen*), а *охранути* наводи као паралелан облик уз *охромиши* са значење: постати хром. Бакотић поступа са *оронути* као и Ристић-Кангрга, док глаголу *охранути* даје као прво значење: ослабити (не доводећи га у везу са *оронути*) а као друго значење упућује на *охромиши*.

Код старијих наших писаца (новији готово без изузетка употребљавају *оронути* и то у значењу: опасти у снази) и у нар. умотворинама мешају се и оба облика и оба значења. Тако *охранути* и поред чувања *x* има оба значења, чак се новије значење чешће јавља: а) „постати хром“: Дobar коњ или ће охронути или оћоравити (Вук, Послов.), Тромо теле, баш и кад се негује, охроне (Батут), Од враштва му ђогат охронуо (Петрановић, Срп. н. пј.), Ако се ишчашена нога не умјести,... она се победри (и човјек охроне, постане хром) (Кушар); б) „опасти у снази“: Нијесу то године кад је ласно удовати поред нас охронулијех (Матавуљ), И скрофулоза и туберкулоза много би мање имале поља да им грозница не предаје већ изнурене и охронуле жртве (Вл. Карић), Отац ми је од рана охронуо и ослабео (Ст. Новаковић), Али је стари соко [кнез] охронуо, патавнио јадник (Матавуљ), Хоће ли се Лазар према Мурату моћи и одржати у напредак кад му држава толико већ беше охронула (Стан. Бошковић).

Оронути у значењу које му даје Вук, тј. постати хром, ретко се јавља: Не дође драги, не дође! Или му коњиц орону, или га глава заболe (Нар. пј.), Цара служих дваест годиница, и пода мном коњиц не орону (Гр. Николић, Срп. нар. п.), Коњ му бија у том оронуо, сад он сврну да би промјенио (Јевта Поповић), Иза неке болести оронуо је... у десну ногу, те је почео употребљавати штаку (Пророковић-Невесинац), Пошао у Београд, па ето где му коњ орону, те не може даље (Ср. Пашић).

Супротно овоме, значење *ојасати* у *снази* (*посјасати шрошан*) потпуно је преовладало, и данас се у језичком осећању изгубила свака веза са *хром* ако ју је некада било: Од оронула и посрнула оца не бијаше кући никакве помоћи (Ћипико), Оронули старац... одважио се на... далеки пут (Цар), Доцније је Аница и мужа познала. Као што га је први пут видела: кошчат али већ оронуо (Б. Станковић), Напола глупо чељаде, остарјело и оронуло (Назор), Он је неиспаван, забринут, оронуо (Нушић), Ја мислим да се овај мало опор тон појавио код Даничића тек онда кад је његово здравље било оронуло (А. Белић), Апелациони судија... је био оронуо старчић (В. Петровић), Стари Назор је много оронуо (В. Дедијер), Поносито се извијала висока, танка мунара оронуле, старе џамије (Б. Станковић), Наш стари доме, како си орон'о (Шантић), Он приђе месту где се пружају вреже са оронула зида (Драг. Илић).

У *оронути* везе са *хром* данас нема, и за нас је питање да ли је уопште тај глагол био и у каквој вези са *хром*.

Таквих глагола на *ну* образованих од придева, са значењем постати онакав што значи придев, има у нашем језику, иако су врло ретки: *оглухнути*, постати глух (глув), *огркнути*, постати грк (горак), *ошврднути*, постати тврд, *очврснути*, постати чврст (са губљењем *ш* у сугласничкој групи *шти*) и можда још који. Чешће се глаголи овога типа (са префиксом *о-*) изводе од придева наставком *-е* (< *ѣ*): *озеленети*, *огладнети*, *оголети*, *огрубети*, *ожеднети*, *онемети*, *ојусшети*, *оседеши*, *осирошети*, *ослепети*, *осшарети*, *ошуйети* или наставком *-и*: *овлажисти* и сл.

Аналогно овима, изведен је од придева *хром* наставком *-е* глагол *охромети*, који је заменио глагол *охромнуши*. Глагол *охромети* (или *оромети*, са губљењем *х*) не употребљава се често. Од речника налазимо га у Академијину, Бакотићеву и Ристић-Кангрину. Има га и код понеког писца: Охроми ми у ноге четири [коњ] (Херман, Хрв. н. пј.), Охромио је у једну ногу (Љубиша), У турском рату сам охромио (И. Секулић), Сеоски богаљ опружио врат с прага и викну.... Охромила опћина, као и ја, ето! Пребио јој Клар ногу (Горан Ковачић), Доро ми је врло оромио (Херман, Хрв. н. пј.).

Као често код ових глагола (ослепети и сл.) пише се у источном говору често *и* место *е* и код глагола *оромети*. То је, вероватно, због тога што је однос *охромети* (постати хром): *охромиши* (учинити кога хромим, исп. *осакашиши* и сл.) ређи него код глагола *ослейети*: *ослейиши*, *побелети*: *побелиши*.

Поставља се питање зашто би у *охромнуши* *м* испало, кад се оно иначе чува у другим глаголима, напр. *климнуши*, *цимнуши*, *дрмнуши*, *комнуши*, *гмнуши*. Маретић је у обради тога глагола у Академијину речнику дао следеће објашњење: „Глас *м* испред *н* није испало по закону, него према глаголима у којих по закону испада консонант испред *н*, напр. гинути, кренути, скинути итд.“

Није поуздано да Маретић има право, јер се не види непосредно каква би аналогиска веза била међу поменутим глаголима и глаголом *охронуши*. Вероватније је да је овде овај појав гласовне природе, тј. да смо добили **охромнуши* и даље *охронуши*. Једначење *-мн-* у *-нн-* није немогуће, иако није обично у нашем језику.

Питање је данас како треба писати и употребљавати глагол *оронуши*? Пре свега није поуздано, судећи по значењу, да је *оронуши* постало од *охро(м)нуши*, па није поуздано да је писање *х* исправно. Али ако је, на неки начин, и постало од *охромнуши*, сам га је језик толико одвојио од *хром* и дао му сасвим друго значење, да је за нас питање да ли би и у том случају требало враћати *х* глаголу *оронуши*, тј. враћати га нарочито и насилно у везу са придевом (*х*)*ром* коју је везу он у свом историском развоју изгубио. Ми смат-

рамо да не би требало. Ваљало би *x* употребљавати у глагола *охрануши* када значи исто што и *охромеши*, а кад значи опасти — *x* не писати. Јер кад бисмо друкчије урадили, то не би значило само писање *x* где му је место, а можда и где му није место (в. напред), већ враћање етимолошке везе тамо где ју је језик раскинуо. То враћање не би било никако у духу нашег језика.

Уосталом то су инстинктивно осетили и наши писци не враћајући *x* глаголу *оронуши* кад значи опасти, а пишући га (*охранути*, *охромети*) када је задржао везу са придевом *хром*.

Св. Марковић

ПРИЛОЗИ ЧИТАЛАЦА

1.

„ИПТЕН“ (ХИПТЕН)

реч у употреби код нашег припростог света

Ова се реч одомаћила код нас у Босни и Херцеговини махом код неугог света који памти бив. Аустро-Угарску, а нарочито службу у њеној војсци. Тако, ако неко хоће да каже да је нечег било много, ваздан, претерано, штоно се каже преко главе, тада ће рећи: било је тога иптен (хиптен).

Како је дошло до ове речи и њене употребе?

У бив. аустро-угарској војсци постојала је команда „ипт (üb't = übet –) што значи „вежбајте“. Она се употребљава онда кад је командујући хтео да се нека егзерцирна радња изведе више пута, а да за свако извођење не мора појединачно да изговара одговарајућу команду. — Напр., командује се „лези“ — „дижи се“! Ако командујући хоће да ту радњу војници изведу више пута, а да увек не мора командовати „лези“ „диже се“ — командује је једноставно „ипт!“, и војници су ту радњу изводили непрекидно све док није командовао прекид радње.

Ова команда била је згодна за кажњавање и злостављање војника када би погрешили или били недисциплиновани. И заиста је најчешће примењивана у ту сврху од несавесних и бездушних старешина, и то баш за радњу „лези!“ — „дижи се!“ — једну од најтежих — тако да прекид вежбе није командован све док војници не би изнемогли и попали. Отуда се команда „ипт!“ болно усадила у сећање и душу нашег света који је за време своје службе у бив. аустро-угарској војсци често и неоправдано искусио њене последице изводећи по њој радњу „лези!“ — „дижи се!“ —

до изнемоглости. Отуда јој је, тај исти свет, дао и популарност у речи „иптен“ (хиптен), којом, с обзиром на болна сећања на њу, изражава, у исти мах, још и своје негодовање кад му се постављају претерани задаци и захтеви.

Чед. Јањић

2.

а) КОСИР, КОСИЈЕР

У нашем језику обилат је број ријечи у вези са глаголом *косиши*, (косидба, кошење, окоси), — број већи можда него у језицима других народа. Више је ријечи од те основе него од *орати*, рало (плуг). Свакако зато што је људима, доиста, требало да косе на земљишту на које су се досељавали и које су обрађивали. А *косир* — *косијер* био им је погодан алат за ту сврху. Сељак носи косијер и кад иде на њиву и кад иде у шуму. Увијек има да нешто покоси, убере. И чобани — мушки као и женски — често га носе кад иду за стоком, опет да нешто покосе или да наберу дрва.

Поред ријечи *косијер* имамо и: *косјерача*, *косјерина*, *косјерица* (аугм. — пеј.). Имамо и ријеч *косјерић* — сличан алат, само што је мањи и што се носи на крађој дршци.

Слушали смо и у овначавању мјере: „Сељани су му дали да из комунице посијече *косијер листа* да стоку прехране“ (значи да убере листа, колико може косијером убрати за један дан) — Као што је: рало земље — онолико колико се с воловима може једног дана узорати; коса ливаде — колико косач може дневно покосити; мотика копања — колико копач може дневно ускопати.

Косачица (нема у Вук. речнику) — земља која се коси, а поред тога значи и „жена која коси“. — *Косилац* (м. р.) е онај који коси (нема у Вук. речнику).

Косиши (Вук. речник) се употребљава и са значењем: разрокосити („Коси очима“); тј. пријетње, застрашивања, опомињања („Нешто га коси очима — види се да с њим није задовољан — да нешто није у реду“), заваде, свађања („Много се косе између себе — не ваља им то *кошење*“). И ријеч *покосиши* употребљава се и са овим другим зна-

чењем (Покоси га очима — види се да је на њега нешто љут, срдит). Чује се и: Та је девојка права љепотица, још кад покоси (погледа) оним црним очима..., — а и с другим значењем: Грдно су се између себе покосили, што значи — посвађали су се.

У широкој употреби су глаголи: *косјераши*, *окосјераши*, који значе вршити неку радњу косијером. Косјерао је цијелог дана — сјекао је косијером драче и трње који су били нарасли око њиве, Посвађаше се, и Марко потеже косијер те Јанка косијерну (удари косијером) по рамену....

Чују се и именице: *косјерање* (радња косијером) и *косјеран* — онај који много ради косијером: Тај косјеран и није за други посао..., Баш је косјеран, не раздваја се са косијером. Са истим значењем каже се и за женску: *косјероша*.

Реч *косар* (из Бакотићева речника) — ковач који кује косе — у Старој Црној Гори не чује се. Не чује се ни ријеч *косац*.

Поред личних имена као што је *Косан* имамо и презимена од исте основе: Косанчић Иван; Косачина-Сандаљева властеоска лоза;¹ Косић, Косовел (у Словенији), Косор (у Далмацији); Косановић, братство у Катунској нахији — по претку Косану...² — Спомиње се „ђак“ — писар Ивана Црнојевића: Никола Косијер (Косиер). У Ријечкој нахији међу старосједиоцима од прије Црнојевића било је и братство Косјерача.³

А и данас у овој некадашњој нахији постоји племе и село *Косијери*. У њима: *Косијерски Дебељак* и *Косијерско Коришо*⁴. У Хрватској: *Косињ* — Доњи и Горњи.⁵ У Катунској нахији је планина *Косача*.⁶ У Црној Гори према Херцеговини манастир *Косијерово*, из прве половине XIV вијека.

1) Ердељановић: „Стара Црна Гора“, стр. 415.

2) Исто дјело, стр. 694.

3) Ан. Јовићевић: „Пијечка нахија“, стр. 569 и 655.

4) В. у цит. дјелима Ердељановића и Јовићевића.

5) Нар. енциклопедија С. Станојевића

6) Цит. дјело Ердељановића, стр. 128.

б) СНИЈЕГ...

У Вуковом речнику налазе се ријечи: *снијег*, *снијежење*, *снијежишти*, *сњежаница*, *снијежница* (све јуж.). У Црној Гори имамо, поред изговора тих ријечи са почетним *ш* мјесто *с*, и ове ријечи: *снијежишти се* (вријеме се снијежи, обрће на *снијежно*, на *снијежну*, на *снијег*); *сњегаши* (почело је да *сњега*, да *снијег* мало пада, тек промиче); *сњежаница* (вода испод *снијега*); *сњеговина* (вријеме је обрнуло на *сњеговину* — на *снијег*); *сњежина* (вријеме је обрнуло (окренуло) на *сњежину*; ухватила је, захватила *сњежина*, напала је, па-нула је *сњежина* — аугм.).

Имамо и други аугм. од именице *снијег* — *сњежурина* (напала је *сњежурина*, не може се ни корака из куће изаћи, нема прти — попртнице).

Чује се и: *осњежење* (од *оснијежити* — Вук. речник: Вријеме је кренуло на *осњежење*, наступило је *осњежење*); *наснијежишти* (вријеме је *наснијежило*), им. *насњежење* (послије *лијепих дана* дошло је (наступило је) *насњежење*).

в) ДУБЛИЈЕР-ДУПЛИР

У мом родном крају, Старој Црној Гори, каже се: *дублијер*, а тако и без *ј*: *дублиер*. Од исте основе чују се и: *дублијерац*, *дублијерник*, *дублијерница*, *дублијерњак*, *дублијершић* (и ове ријечи чују се и без *ј* — као што је случај и са многим другим (*дублиер*, *косиер*, *панциер*, *пушиер* итд.). Каже се и; „Прав као *дублијер*“.

Др. Перо Шоћ

ЈЕЗИЧКЕ ПОУКЕ

1. *Он се, несвршена посла, врашио кући.*

Тако пише један добар књижевник и пише исправно. Нека никакве сумње да овде „несвршена посла“ постаје неке врсте прилошки израз „са несвршеним послом“, „не свршивши посао“. Ово нас последње и упућује на то како је горња конструкција постала. Место да је речено „са несвршеним послом“, писац је употребио квалификативни генитив, којим се, на изванредан начин и у извесном смислу, лице квалификује. Али та је квалификација на ивици да се од лица одвоји и да се разуме као нека врста апсолутног генитива.

Постанак је ове конструкције јасан. Исто онако као што се каже *Он је седео са скршћеним рукама*, што је потпуно једнако као да је речено *Он је седео скршћених руку*, тако је и у горњем случају писцу лебдело пред очима *Он се са несвршеним послом врашио кући*, место чега се према горњим реченицама могло употребити и *Он се несвршена посла врашио*. Тако се говори као прави квалификативни генитив и *Врашио се празних руку*. У Синтакси Даничићевој (1858) наћи ћемо још покоји пример ове врсте; напр. *Иђавши свршена посла* (С. Милутиновић, Ист. Срб. 150 стр. 59). Остали Даничићеви примери нису ни сасвим провидни ни сасвим јасни. На њима ћемо се зауставити мало ниже. А сада да видимо још мало наведене примере.

Јасно је по свему да је ово у основици квалитативни генитив. Али се тај генитив лако одваја од своје именице и прилази предикату као његова одредба (наравно, прилошка). То лепо показује пример: *Он се врашио празних руку*. Иако

је ово *Празних руку* још увек квалитативни генитив, оно се већ може разумети и као прирочки додатак: *он се вратио напразно, без ичега* или са претварањем прилошког израза у глаголски прилошки израз *не свршивши ништа*, врло сродан изразу *несвршена посла = не свршивши посао = иако није свршио посао*. Према овоме јасно је да се овај зависни падеж, због значења свога, привлачи од глагола, њега ближе одређује и тако постаје или прилошки израз или тзв. „апсолутна“ реченица. Иако сличне конструкције (и латински апсолутни аблатив, и грчки апсолутни генитив, и словенско-балтиски апсолутни датив и сл. носе овај звучни назив „апсолутни“, ипак су оне „апсолутне“ само привидно јер се не може лако осетити њихова падежна зависност, а стварно оне врше функцију одредбене прилошке синтагме, која је у овом случају зависна од прирока, јер она прирок ближе одређује, или какве временске, допунске или сличне реченице, опет зависне од прирока.

У реченици коју наводи Даничић: Ту је Косто починуо *санка шрудахна*, А када се разабрао — *санка весела* (Ковчежић Вуков 55, Синт. 59) — по мом мишљењу, и *санка шрудахна* и *санка весела* већ су потпуно прилози (тј. прилошке синтагме) за начин у служби прирока. Тако исто и други пример: *Таман бше вина највишега* (Н. пј. 2, 35, Синт: на истом месту) — Даничић лепо тумачи овај генитив у напомени испод текста: „Тј. у највишем пићу = кад највећма пијаху. Вино по метонимији стоји место пиће (радња)“. Ово је сасвим тачно, али из овога се види прилошки значај овога израза који чини део предиката.

У примерима као:

Те напија крсну славу божју
Срећна пућа и крста часнога —
Срећна уранка и бољега вазданка

и сл. уколико то нису *генитивни жеље*, као у последњем примеру (који су другог порекла), имамо у овим примерима квалитативни генитив у правој употреби.

У примерима као :

Питаће те тко си и откуда си,
 Ти се кажи *земље Каравлашке*. —
 Имам кмете *села Корављице* —

генитив може бити аблативни или какав други.

У изразу *није ствари* које Даничић тумачи као *ствари*, тј. генитив множине, имамо већ готов прилошки израз који је ушао у предикат као део његов. *Није ствари* значи данас *не вреди, не ваља* или сл. Његово порекло може бити различне врсте.

А. Б.

2. „Љубов Јароваја“.

Под тим насловом преведена је код нас позната драма К. Трењова. У тексту се то име и презиме мењају: Љубави Јароваје, Љубави Јароваји итд.

Руска презимена на -ој, -ској и -цкој, која се у руском језику и у мушком и у женском роду мењају по придевској промени, код нас се мењају различито: 1) презимена на -цкој и -ској, типа Трубецкој, добијају код нас такође придевске наставке -цки и -ски и мењају се као придеви: Трубецки, Трубецкога итд. Трубецка, Трубецке итд.; 2) остала презимена на -ој, типа Толстој, Благој, Јаровој, у мушком роду мењају се као именице, исто тако као и словеначка презимена типа Когој, Сној — дакле Толстоја, Толстоју итд. као Когоју итд.; женска презимена тог типа обично се код нас не мењају — дакле Софија Толстој, од Софије Толстој, са Софијом Толстој, Марије Когој итд. Према томе и горњи наслов треба да гласи: Љубов (или, можда, боље: Љубав) Јаровој, а у тексту њено презиме не треба мењати, дакле: од Љубави Јаровој, с Љубављу Јаровој итд.

К. Т.

3. *Ја обноћ не заспем...* По смислу се види да је у овој реченици *заспем* сад. време глагола *заспати*, а не глагола *засући*, као што би се на први поглед, по облику који је употребљен, могло помислити.

Оба ова глагола, *заспаџи* и *засуџи*, имају неправилну промену. Први образује сад. време по VIII Белићевој врсти: *заспџм...* заспџмо, заспџте, заспџе, а други по I: *заспџм...* заспџемо, заспџете, заспџу.

Глаголи VIII врсте, тј. они којима се основа инфинитива завршава на *-а*, а основа презента на *-џ* (напр. држати: држџм) нису тако бројни, па се у говорном језику, под утицајем оних са *-и* у основи презента, осећа тенденција прелаза у VII врсту (*и*: *џ*), као напр.: блејити м. блејати, зујити м. зујати, звиждити м. звиждати, пљуштити м. пљуштати, шуштити м. шуштати и сл. Код глагола *заспаџи*, међутим, због неправилности његове промене, јавља се утицај глагола II врсте (*а*: *џ*), па је настао однос *заспаџи*: *заспџм*, услед чега је дошло до подударности облика сад. времена глагола *заспаџи*: *заспаџи* и *засуџи* који се разликују само по акценту (заспати: заспџм и засути: заспџм).

Ово је појава говорног језика, али не и књижевног, иако се јавља код неких писаца. Тако напр. код писца од којег је наведени пример, а чија се дела одликују чистоћом и правилношћу језика, налазимо и овакву реченицу: Тек негде иза поноћи, кад су се спремале да заспу... У оба ова случаја имамо неправилне облике *заспџм* и *засуџу* место *заспџм* и *заспџг*.

Св. М.

4. У једном нашем дневном листу појавила се оваква реченица: „На Осамнаестом конгресу СКП(б) Стаљин је говорио о *одумирању* функције државе као апарата насиља у земљи и замењивању те функције другом“.

Одумирање је глаг. именица од *одумираџи*, која нам је, свакако, у значењу у коме је овде употребљена, дошла из руског језика. Руско *оџмираџь* је несвршен глагол према *оџмерџь* чије је основно значење (за делове биљака или органе живих бића): изумрети, осушити се, увенути, умртвити се, изгубити животну способност (*Два џобџа оџмерџи*, тј. два изданка су изумрла, осушила се), а пренесено значење: ишчезнути, изобичајити се, престати постојати (*Оџмерџи мноџе старџе обџчаи*, тј. ишчезнули су многи стари

обичаји). Именица *ошмирание*, изведена од глагола *ошмираишь*, значи, према томе, изумирање (стварно и пренесено) ишче-завање (нестајање из обичаја), престајање постојања (*Для полного ошмирания государства нужен полный коммунизм*, тј. за потпуно изумирање (ишчезавање, престајање постојања) државе потребан је потпуни комунизам — Лењин). У Рјечнику Југославенске академије налазимо оба глагола, одумрети и одумирати, али са другим значењима: Прво значење глагола *одумираиши* је „исто што намријети“, тј. оставити на самрти (у наследство), који се јавља у нашим споменицима XV-XVIII века, а друго је „обамријети“, такође у старијим споменицама. За *одумираиши* овај речник наводи само један пример из XV века са значењем које има *одумреши* као прво своје значење, тј. остављати на самрти.

Потврду да су се ови глаголи употребљавали и у XIX веку не налазимо у Академијину речнику, нити и у једном од старијих и новијих наших речника који су се појавили за последњих 150 година. Само у речничкој грађи Института за српски језик САН има неколико примера који су се, вероватно, развили према руском језику: Лесандри ће *одумријешти* Диогени сунце зријети (Нијемчић, 1845), Хумус... постаје разоравањем *одумрлих* биљака и животиња (Г. Матић, 1873), За цвијећем напола увелим не мораш... посизати јер само одумире, те му нестаје трага (Стј. Радић, 1904), Језик се испомаже одумрлим ријечима (Прохаска, 1921), Гротексна судбина... гробља које одумире (Дворниковић, 1923).

Одумреши у реченици: Какве ноге — не питај! — одумрле као да нијесу моје (Топић, 1948) одговарало би другом значењу које је дао Рјечник Југославенска академије, тј. обамрети.

Префикс *од*, поред других значења, даје глаголима (несвршеним) и значење завршносвршено (*одгојиши*: *гојиши*, *ошхраниши*: *храниши*, *одмериши*: *мериши* и сл.). *Одумреши* је, међутим, свршен глагол начињен од свршеног (а не несвршеног) *умреши*, а према њему је несвршено *одумираиши*.

Зато би нашем језику за *одумреши* одговарало значење *одузети се*, *абамреши*, а не изумрети или сл. опште значење.

Св. М.

5. Уз поуку *којег (кога) м. који*. У прошлом броју Нашег језика (св. 3—4) у Језичким поукама (под бр. 1) речено је да се „у нашој дневној штапми често налази употребљен облик *којег (кога)* место *који* у значењу акузатива једине мушког рода“. Ова погрешка, међутим, не продире само у дневну штампу већ се она јавља и у нашој књижевности. За потврду наводим неколико примера из књиге једног нашег писца који иначе пише врло лепим језиком: То је пут... *кога* може прелетјети само смрт. У томе металном туђем свијету, треперио је... град..., *кога* су дјеца... гледала с околних висова, Непријатељски бункер *кога* треба без милости лаквидирати, Распоређује људе за ноћашњу стражу код... топа *кога* су увукли у двориште, Иза брда заређа... дуг рафал *кога* су дјечаци... слушали све до краја. У свим овим примерима неправилно је употребљено *кога м. који*.

Јасно је да овде није у питању случајност, већ ширење те особине у разговорном језику.

Св. М.

ДОПУНА (ИСПРАВКА)

На стр. 95 НЈ I 3-4 расправља се о наставку *-љив* и *-ив*. Ту има једно место које би се могло рђаво протумачити. Наштампано је:.... „код Даничића има наставка *-ив* само иза *ј* (исп. Основе, 95-97)“, а требало је да гласи: „код Даничића има *ј* има само наставка *-ив*“. Као што се види, ово су сасвим две различне ствари. Истина је да наставка *-ив* код Даничића (и Вука) нема много, али га ипак има иза различних сугласника, исп. *измдшив, влдшив, штрдшив: ждлостшив, крмѣљив, мллостшив, нѣмлостшив, влдснив, нечдсшив, блазочдсшив, ддждив, јѣзив, кдшљив, пдмњив, вѣпљив, лѣнив, дсбвшшив, вѣвдћив, лежѣћив* (Основе 94—95). Међутим иза сугласника *ј* имамо заиста само *-ив*: *лишдјив, ближњдјив, близндјив, жиљдјив, лећдјив, свѣљдјив, чукљдјив, шуљдјив* (све на стр. 95). Овако треба исправити и разумети наведено место.

А. Б.

ШТАМПАРСКЕ ГРЕШКЕ

Поред све наше пажње у прошлом двоброју (књ. I, св. 3—4) у рубрици *Из живота речи* поткрало се неколико штампарских грешака. Тако на

стр.	озоји:	треба:
156	знањчеа тачна	значења тачни
157 у нав. 1)	Behaerddin дефирицију	Behr-ed-din дефиницију
160	haş	hoş
”	после значи: додати: глас, усклик, fig. глас, слава; avaz, avaz bagirmek	
161	о турскомъ	турскимъ

Наш језик излази месечно у свескама од 2 до 3 шабака или један-
цух у два месеца у свескама од 4 до 6 шабака; десет, односно пет
свежака, чине једну књигу. Јула и августа часопис не излази. — *Годишња*
претплата износи 100.— дин., број 10.—, односно 20.— дин. Претплата
се шаље *Научној књизи*, Булевар Црвене армије 69 (са ознаком
„за Наш језик“), чековни рачун 102-901880; телефон 27-011. Рукописе
слаши коме од чланова *Уређивачког одбора* или *Браниславу Милановићу*,
секретару Одбора, *Семинар за лингвистику*, *Филоз. факултет*, *Београд*.

Научна књига има старија (*предрашна*) годишња *Нашег језика*
(од год. II — VII и год. VIII св. I) која се могу добити по цени од 50 дин.
свака година, свеска 5 дин.

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

КЊ. I СВ. 7-8

**БЕОГРАД
1950**

НАШ ЈЕЗИК

Књига I

Нова серија

Св. 7—8

ИЗ СРПСКОХРВАТСКЕ СИНОНИМИКЕ

Добио сам цео низ речи које се већ поодавно употребљавају у појединим деловима наших народа, а нарочито у западној, с једне, и источној половини, с друге стране. Оне су већином добиле у њима право грађанства, али су различне. Мени је упућено питање да речем о њима своје мишљење које може и другима послужити да се у њихову односу снађу. Ја ево то и чиним. Надам се да ће непосвећени у природу језичку видети из овога како треба гледати на значења и употребу речи. Када буду боље познавали ове прилике које су утицале на развитак наших речи, они ће постати мање искључиви у размишљањима о њима. А то ће свакако повољно утицати на крајњи циљ којему је и све наше исправљање у овом часопису посвећено: да се у нашем књижевном језику уопшти оно што је најбоље, најопштије, најизразитије и најправилније и да се у сваком случају када се негде по две или три речи за исти појам употребљавају — правилно на њих гледа.

Ја ћу узети цео списак речи који ми је послат не мењајући у њему ред у који су стављене; само ћу у појединим случајевима навести све речи исте врсте.

1. Наш се списак отпочиње речју *акционарско друштво* у коме се најпре пита: да ли није бољи израз *деоничко друштво* (у јужном говору — *дионичко друштво*). *Деоничко друштво* претставља слободан превод *Aktiengesellschaft*, јер реч *дедница* — нарочито према *дедник* која се од XV в. употребљава у значењу „учесник“ (*patriceps*) или *дедничар*, како би се данас рекло и како се каже, — може с успехом бити употребљена као наша реч у значењу речи „акција“ (*Aktie*). Према томе, *деоничко друштво*, *деоница*, *деоничар*

(деоник), *деоничарско друштво* претстављају наше речи за стране Aktiengesellschaft, Aktie, Aktionär акционарско (друштво) и сл.

2. Друга је реч на списку *алкав* којој се као синоним износи *површан*. Али то нису синоними: може неко бити *површан* и не бити *алкав*, а може неко бити *алкав* и не бити *површан*. *Алкав* има материјално значење: неуредан у одећи, у послу, у каквој ствари која изискује ред и чистоћу и сл., а *површан* има више духовно значење које може добити и материјалистичку примену: не ићи у дубину, остајати на површини ствари, питања итд. Обе су речи туђег порекла, само је *површан* словенског (исп. руско *повёрхностный*, чешко *rovchný* и сл.), а *алкав* (исп. и *ашлав* са истим значењем) вероватно је маџарског (исп. Акр I 120). У сваком случају, те су обе речи добиле право грађанства у нашем језику, али свака има своје значење те једна не може замењивати другу.

3. На трећем је месту *април-шравањ*; али ја ћу овде на једном месту узети све називе месеца како су они данас уопштени у нашем народу. Имамо *јануар-сијечањ*, *февруар-вељача*, *марш-ожујак*, *април-шравањ*, *мај-свибањ*, *јуни-лиџањ*, *јули-срџањ*, *август-коловоз*, *септембар-рујан*, *октобар-лишћоџад*, *новембар-студени*, *децембар-просинац*. Било је, и има и данас, и других назива месеца у нашем народу (напр. *илин-штак-јули*, *сушац-март*, *лажак-март*, исп. и старо *љжујак* и др.), али су се горњи дефинитивно усталили у првој половини XIX века, нарочито код Хрвата, када се гледало и заменом туђих речи народним да се народна аутономија што боље заштити; отада се и данас тако употребљавају.

Сви су ови називи несумњиво народни. Данас се они мало употребљавају код Срба, али је вероватно да су се и код њих некада употребљавали, јер су ти народни називи већином општесловенски. Они се не употребљавају само у западнословенским језицима, већ су се некад употребљавали и у старословенском, исп.: *сѣчънъ* (у ст. слов. и ст. руск.) *љжоуекъ* (март), *шравънъ* (април-мај), *свибънъ* (јун) и сл. (исп. Миклошићев *Lexicon paleoslovenico-graeco-latinum*, Беч 1862—1863 под односним речима). Међутим данас се у мно-

гим народним говорима они не говоре, па би било значајно утврдити колико се они у народним говорима Далмације, Босне, Херцеговине и Словеније и у којем обиму употребљавају, наравно, када се издвоје утицаји књижевног језика. Јер је утврђено да су се у тим крајевима некада употребљавали, па је потребно разликовати књижевну традицију од онога што у народу живи. Тако је напр. Вук Караџић саопштио (у II-ом издању свога речника) да се сви горњи називи употребљавају у Дубровнику; међутим по сведочанству добрих зналаца дубровачког живота и дубровачког језика утврђено је да се у XIX веку у Дубровнику ти називи нису употребљавали, сем *вељаче* и *илиншћака*, иако дубровачки лексикографи помињу те називе као народне и у XVIII в. и почетком XIX в. (исп. Наст. вјесник V, 1896, 242).

Нико нема права да те називе гони данас из народног језика; али сви они који их употребљавају морају познавати и оне друге називе (јануар, фебруар итд.), не само зато што их употребљавају Срби него и зато што су то општеевропски називи. И како је несумњиво да се општеевропски називи шире свугде где се у данашњој култури употребљавају општеевропске установе, проналасци итд., неће бити чудновато ако се они почну ширити и на рачун лепих народних имена, као што су се већ израније, вероватно под утицајем црквених назива, изгубили у великом делу наших народа. Само у овом правцу никаква насилна мера која би то убрзала није потребна. Као лепо народни називи они имају права на употребу и живот, а колика ће њихова отпорност бити према општеевропским називима, — то ће показати будућност.

4. Да ли је боље *архива* или *архив*, пита се у нашем списку. Од почетка наше нове књижевности, тј. откако је почео писати Вук Караџић, и још раније (исп. *архива* Словар од 1791 и *архив* код Павла Соларића, О самости, 1809, стр. 35), употребљава се и једно и друго, и сам је Караџић писао и на један и други начин (потврде се могу наћи у речнику Броз-Ивековића под речју *ârhîv*), Обе ове речи потичу од познатолатинског *archivum* које опет долази од грчке речи, исп. и нем. *das Archiv*, фр. *archive* и сл.; како смо ми од тих народа поглавито и узимали своју реч, било би при-

родно да она гласи *архив* (као и у руском јез., у чешк. *archiv*, пољ. чак *archiwum* и сл.); али се код нас одомаћило *архива*, вероватно, према руском *архива* које се такође некада говорило, а све то са наслањањем на речи ж. рода као *библиотека* и сл. Према томе, шта је правилније? Старо је правило нашег језика да је за наш књижевни језик најправилније онако како или већина народа говори или, ако што народ не употребљава, како већина књижевника, у овом случају стручњака, говори и пише, јер се наш народни језик не противи ни једном ни другом називу. Архив постаје све више по значењу организована установа за чување докумената, поред употребе у значењу збирка или зборник и часопис у којем се издаје поглавито грађа из какве науке. Како данас, колико могу видети, већина архивских стручњака пише *архив*, тај ће облик и завладати. Али, у исто време, може се констатовати тенденција да се назив *архива* задржи поред назива *архив* са нешто ужим, интимнијим и често мало дружчијим значењем него *архив*. Обично се вели *архива* каквог надлештва, министарства, одбора, комисије и сл.; тако се исто вели и за личне *архиве* (*моја архива*, *породична архива*, *шајна*, *илегална архива* и сл.). Па не само то, реч *архива* ушла је и у изразе који се употребљавају и у стварном и пренесеном значењу: *оставиши*, *оставиши*, *бациши*, *мешнуши у архиву* и сл. и обрнуто *извући*, *извадиши*, *изнећи нешто из архиве* и сл. Као што се одавде види, иако савремени архивари, историчари и други стручњаци беже све више од речи „архива“ и замењује је речју „архив“, „архива“ је продужила да живи у употреби у нашој култури и у готовим изразима у нашем језику. У језику се често врши подела речи које исто значе на различне службе и различна значења (*бациши у архиву* у преносном значењу данас значи и *заборавиши*, исто као што *извући из архиве* значи *изнећи нешто*, *ослободити од заборава* и сл.). Тако се врши диференцирање у значењима и употреби речи. За све ово, а нарочито за оно последње значење *архиве*, има врло много примера и у нашим старијим и савременим књижевним делима.

5. Сасвим је из друге области реч *арпаџик* коју би неки хтели заменити називом „сјеме за црвени лук“. То није

ни „сјеме“, нити је „црвени лук“ општи назив, него, као што сасвим тачно вели речник Броз-Ивековићев наводећи Вуково објашњење, то је „лук са ситним лучицама које изникну из сјемена црнога лука кад се оно посије“; али и то није дозвољно. То су, управо, ситне лучице које се нарочито гаје да би се њима, као семеном, садио црни лук. Уредници III-ег издања Вукова речника код речи *сијанац* (јуж. и зап.), дакле наше *сејанац*, које Вук објашњава као и црни лук „који се сије па послје расађује“, ставили су „исп. арпаџик“, али су поред тога ставили питање. *Арпаџик* и јесу ти расади у облику лучица. Према томе, арпаџик би и био лук који се добија сејањем лучног семена, а из њега се, тек сађењем, добија прави црни лук. Зато би назив *лук-сејанац* или само *сејанац* доликовао луку који се оставља као семе. А за *арпаџик* био би најбољи назив *расадна лучица* или само *лучица*. За све ово можемо навести и стручну литературу: В. Цимер, С. Буквар X, 1937, 44; Ђ. Радић, Повртарство 206; Коста Црногорац, Ботаника, 1882, 206 и др.

Не треба се чудити што је Вук задржао назив — *арпаџик* (који је турског порекла и значи ситан јечам „*arpa*“, тј. деминутив *arpağuk*). Као што се из ове кратке анализе види, ниједна од речи које се употребљавају у народу не даје праву замену овој речи. Вук је волео више да задржи и туђу реч коју народ употребљава негода јој даје нетачну замену из народног језика, а сам он није волео да гради речи, бојећи се свакако да то не послужи као заразан пример и за оне који не знају народног језика. Турска реч значи оно семе из којег се ситна главчица црног лука развија; а ми смо тај назив и пренели на ту лучицу. АКР даје значење „ситан црни лук“, Међутим ни „ситан црни лук“, тј. црни лук кад је ситан, ни „ситни црни лук“, тј. одређена врста, наравно, у овом случају ситна врста црног лука — није арпаџик, већ она лучица из које се добија и ситан и крупан црни лук.

6. Даље наш списак помиње *башшован* за које се предлаже замена — *вршлар*. Реч *башшодван* (Вук има још *башшодван*) турског је порекла и код нас се употребљава у великим размерама. Иако реч *башша* (код Вука *башча*) има данас у

књижевном говорном језику значење *врџа* засађена цвећем, код Вука је (у горњем облику) та реч значила: 1) градину, тј. врт с поврћем и 2) врт-воћњак (исп. тумачење код Вука: 1) градина, Garten, hortus. — 2) шљивик, или оно мјесто куд су посађене јабуке и крушке, Obstgarten, hortus. Приређивачи III-ћег издања Вукова речника прво су значење упутили на *врџ*, а друго на *крушик* и *шљивик*). Иако је у савременом говорном, а свакако и, донекле, у књижевном језику, *башџа* добило значење онога врта који укућани сами надгледају и негују, *башџован* више нема везе са *башџом* у том смислу, већ значи нарочита човека који се бави искључиво око свога врта са поврћем, тј. око повртарнице. Од седамдесетих година прошлога века код већине писаца налазимо облик *башџован* (напр. код Св. Марковића, Н. Петровића, Ј. Ђорђевића, Ђорђа Поповића, Н. Шаулића, А. Јовановића, Р. Симоновића, Б. Станковића, В. Пелчића, Дес. Максимовић и многих других), али се може наћи и *башчован* и до најновијег времена (исп. напр. Књижевност, 1 47, V, 150). Поред *башџован* код нас је уобичајен назив *башџованџија* (и *башџованџија*), па је од тога назива и начињен назив *башџованџиница* (обично са тим акцентом) за врт који обрађује и надгледа *башџованџија*. *Башџованџинице* код Вука нема, али ту реч изобилно употребљавају наши новији писци. Ја сам овде навео да се види како социјалне прилике утичу на развитак речи. Зато што за *цвећну башџу* није потребан нарочит човек, реч *башџован* или *башџованџија* свело се на нарочито занимање човека који обрађује врт за поврће. То је утицало да се и значење речи *башџа* сузи на врт за цвеће. Тада је према занимању *башџованџије* направљена и реч за врт који он обрађује под називом *башџованџиница* (тј. баштованџијиница). Иако је то тешка и незгодна реч, она се употребљава у говору Београђана посведневно (напр. Београд је окружен баштованџицама). Једну је од њих описао Ракић у својој песми *Долај* (јер су се помоћу вештачког наводњавања долапом те баштованџинице заливале).

Да се замени реч *башџован* (башчован), која је турског порекла (*bagĉewân*), нашом речју, предлаже се реч *врџ*. *ар* која се за *башџован* налази код Броз-Ивековића, а раније

већ и код Даничића (Акр I 198 а); међутим код Вука нема те речи, али има реч *врѣао* коју Вук упућује на *врѣ*. Занимљиво је зашто је Даничић узео реч *врѣлар* када он не бележи код *башча врѣао*, већ само *врѣ*; свакако зато што се та реч употребљавала у Хрватској, а има је и код наших старијих лексикографа; управо, редак је хрватски књижевник који ту реч није тако употребио кад му је устребала. Међутим оправдана је сумња да се она може примити као замена за *баштован*, јер напореда са том речју постоји и *врѣлар* и *градинар* у истом значењу, а са речима *врѣ* и *градина* као основним које се употребљавају у значењу врта за поврће (тј. баштованцинице). Исп. *врѣлар* код Даничића, Љ. Ненадовића, В. Пелагића, Св. Вуловића, М. Шапчанина, Ј. Дедијера, Ј. Бошковића, Л. Лазаревића и многих других. Можда би се и *поврѣлар*, *поврѣларница* (у вези са *поврће*) могле тако исто корисно употребити; али сад је говор о ономе што се већ употребљава. Мислим да би анкета, која се може лако приредити, и за *врѣ*: *врѣлар* и *врѣао*: *врѣлар*, могла најбоље показати обиме тих речи у нашем народу (њима би се могло додати и *градина*: *градинар*), па према томе и право на општу употребу. Реч *поврѣлар*, *поврѣларница* већ је сужена на онога ко продаје *поврће*. И у другим словенским језицима извршила се диференцијација у употреби речи које значе оно што је *башта* првобитно означавала; исп. у руск. јез. *сад* које све више добија уже значење баште (ма да још увек може имати и значење воћњака) и *огорбд* (баштованциница, исп. наше *градина*) и сл.

7. За *безбедносѣ* (*безбедност*) предлаже се реч *сијурносѣ*. Пре свега, ово нису прави синоними. Значење речи *безбедносѣ* знатно је уже од речи *сијурносѣ*; истина је да се значење речи *безбедносѣ* садржи у речи *сијурносѣ*, али то је само једно од значења које се обухвата речју *сијурносѣ*. Много је ближе речи *безбедносѣ* реч *безојасносѣ*, која се такође у нашем језику употребљава (Броз-Ивековић бележи придев *бѣзојасан*; међутим код нас се изговара једино *бѣзојасан*; код Ристић-Канрге акценат је тачан, само је дужина занемарена; исп. и *ојасносѣ*), али која има такође шире значење неголи *безбедносѣ*. *Безбедносѣ* значи личну безбедност од

каквог напада, злочина, непријатељског напада. Могло би се мислити да је та реч постала према руској речи *безбедный*, али то није вероватно јер *безбедный* значи нешто сасвим друго (исп., као што Ушаков наводи, *безбедное существование, безбедно жить* — живети без скучености, са извесном осигураношћу), дакле значи осигуран, безбрижан (живот и сл.), док наше *безбедан* има значење сигуран од опасности по живот, по лични мир и сл. Зато ја и мислим да је *безбедан* начињено на нашем земљишту на којем *биједа* има много више стварно значење него *беда* у руском. *Биједа* значи (да узем и овде Вука) *inverdiente Beschuldigung, salutiaria*, али примери које је он навео показују да је то значење знатно шире: Сачувај ме, Боже, *биједе* невидовне (дакле, „несреће“). Нашла га *биједа* на суву путу (дакле, „несрећни случај“ или сл.). Зато је Броз-Ивековић правилно поступио што је на прво место ставио значење: *зло, несрећа, невоља, особито која навали на човјека изненада или без узрока* и тек на друго место оно значење које се код Вука као једино износи: *опадање, пошвора* и сл. Према овоме види се јасно да је *безбедност* оно стање у коме је неко „без беде“ или „безбедан“ у првом значењу, дакле безопасан у извесном смислу. Како је *безбедан* наша реч, јер се ослања на значење *беда* у нашем народу, и како је правилно начињена (од придева *безбедан*), нема је разлога гонити из језика. Она се може описати речју *безопасан* или *сигуран* са додатком још које детерминативне речи, али се само са тим речима не поклапа потпуно.

8. За реч *бедчуг* (и *бѣочуг*) — предлаже се реч *карика*. Значења су им врло слична, иако је *бедчуг* обично колут у ланцу, што може бити и *карика*, али се *карика* узима и као једна гвоздена халка (различне величине) о коју се вешају предмети или која може послужити, провучена кроз део предмета, за различну сврху. *Беоцуг* (старо *бѣльчугъ*) је знатно старије од *карике* по примерима из старих споменика, док је *карика* у употреби тек од XVIII в.: али по пореклу ниједна није сасвим јасна. *Карика* се налази и у мађарском, али није поуздано да смо је отуда добили. Употребљава се у словачком и малоруском. Код наших писаца, колико се то

може видети по једној непотпуној збирци примера, колут у ланцу обичније је *беоциг*, а, можда, за засебну употребу једног, нарочито већег гвозденог или сличног колута, — *карика*.

9. Предлаже нам се *бијег* за *бекство*. Овде имамо случај нарочите врсте. Реч *бијег* у источном наречју *бег* лепа је и стара словенска реч. Нема никакве сумње, ако је икако могуће употребити реч *бијег* или место речи *бекство* или у замену за извесна значења те речи, то би свакако требало учинити. Али ако ма са каквих узрока реч *бијег* нема тих значења и не осећа се као еквивалент речи *бекство*, — ми не можемо присиљавати књижевнике да је употребљавају јер ће се добити смисао који се не жели или који се не осећа. Да приђемо овоме ближе.

Вук Караџић наводи значење *бијегу*: *die Flucht, fuga* наводећи као пример пословицу или изреку: „*Бијези су срамни, ал' су пробитачни*“, дакле, у најстрожем смислу речи значење „*бекство*“. Броз-Ивековићев речник, којег је и главна заслуга и једна од најбољих особина што из Вукових и Даничићевих дела наводи примере за оне речи које се у Вукову речнику спомињу без примера или без довољно примера, наводи, сем Вукова примера, свега још два: један из Даничићевих Пословица (113) који је готово идентичан са Вуковим: „*Срамотни су бијези, али су корисни*“ и други пример, опет из Даничићева превода Библије: „*Неће бити бијег брзому*“ (Амос 2, 14). Бакотић у своме преводу Св. писма није сматрао да ту реч, која у овој лапидарној реченици Даничићевој тако лепо звучи, треба задржати, већ је то место овако превео: „*Ни који је најхитрији неће моћи да побегне*“. Већ нам ово показује да се реч *бијег* или *бег* слабо употребљавала: сем у стајаћим изразима, у пословицама, налазимо је у преводу Даничићеву Старог завета и још понегде. Међутим Даничић је у њему стварао библиски стил, а то значи да је радо употребљавао и речи које су архаизми. Мислим да је и овде тај случај.

Данас је његова употреба, како ми се чини, најчешћа код хрватских, а после њих босанско-херцеговачких писаца: Можда су већ опазили мој бијег (Новак, Два свијета, 1901, 247), Таоц[лац] је убијен при покушају бег (Вл. Ћоровић,

СА Д Р Ж А Ј

	Страна
1. <i>А. Белић</i> : Из српскохрватске синонимике	263
2. <i>М. Стевановић</i> : Транскрибовање неких македонских имена	278
3. <i>Р. Б.</i> : Азбестни, протестни итд; пијанисткиња, телефонисткиња итд.	285
4. <i>Б. Милановић</i> : Заменички облик <i>собом</i> уз гл. <i>носиши, водиши</i> и сл.	295
5. <i>В. М. Мићовић</i> : О значењу израза <i>жежено злато</i> и <i>суво злато</i>	303
6. <i>Св. Марковић</i> : О употреби личних и безличних облика гл. <i>требаши</i>	311
7. <i>Иван Појовић</i> : О изговору речи <i>жљоб</i> и <i>жљезда</i>	318
8. <i>А. Паунов</i> : Поводом наших стручних терминологија	323
9. <i>М. Лесковац</i> : „Пестип“ у једној Вуковој пословици	327
10. <i>Милка Ивић</i> : Из семантике	329
ЈЕЗИЧКЕ ПОУКЕ	331
ОДГОВОРИ РЕДАКЦИЈЕ	336
ЧИТАОЦИМА И ПРИЈАТЕЉИМА НАШЕГ ЧАСОПИСА	341

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР:

др Александар Белић, Глиша Елезовић, др Радомир
Алексић, др Михаило Стевановић, др Радосав Бошко-
вић, Бранислав Милановић и Игрутин Стевовић.

Научна Ризница

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
БЕОГРАД — 1950

Црна књига, 1920, 70), И бијаше јој као да види и гледа бијег младости од себе (Ђалски, Свеукупна дјела, сер. IV св. II 104), У дивљем бегу (Д. Машин, Матица, 1867, 857)... Па ови бијегом и с рањеником натраг (С. Милутиновић, Истор. Србије, 32), Стајао је Наварић... и тихо посматрао бијег вода (Н. Симић, Закони и огњеви, Загреб, 1947, 169) и др.

Не може се рећи да је и у старом језику нашем *бијег* имало велику примену, што се види по, релативно, малом броју примера у АКР, (I 291—292). Његово је значење ту (Даничић ставља само „fuga“, тј. бекство). *бежање*, *бекство* и *шрк* (исп. Мучно је среду тјерат коштуцу— хитра бијега — очевидно *шрка*, Не би се могао од такве силе измакнути бијегом— вероватно *бежањем*, Од Абрахама до бијега њиховога из Египта— свакако *бекства*). Иначе се употребљава у старијим изразима: *бежаши бијегом*, у *бијег кога ставиши*, *нагнаши*, *нашјераши*, *бијегу предаши*; у *бијегу справили се*, *класи се*, *даши се*; у *бијегу обрашиши*, *ударити*; *узети бијег* и старинско *вѣгъ съ ѡги*; *бијег даши*. Ретко значи и *шок* (ред којим се што збуде, стече, *ordo rei*, нем. *Hergang*, *Vergang*).

Из свега се овога јасно види да је *бијег* у старом језику имао опште глаголско значење неодређеног глаголског вида (сврш. или несвршеног), и то зато што је давно нестало облика од којег је *бијег* постало, глагола *бѣгж*бѣћи (исп. руско *бегу*, *побегу* и наше *побѣћи*, *побѣжѣм*). Тако је *бијег* сачувало значење глаголског корена и зато се употребљава у изразима где значи појачавање глаголског значења или даје какво граматичко значење глаголу *бежаши* (фактитивно, којим се означаје почетак те радње или сл.). Затим је та именица постала ретка у употреби и њу је заменило *бекство* у једним случајевима, *бежање* у другим, *шрк* у трећим и *шок* у четвртим. Ето, због чега лепа реч *бијег* звучи у савременом језику архаично и неодређено. У случајевима када је потребно то значење, оно се може с коришћу употребити.

10. Да ли *бѣрберин* или *бријач*? Очигледно је за свакога да је *бѣрберин* туђег порекла, а *бријач* нашег, па не би био тежак одговор на ово питање. Али и ту има сметњи.

Иако је *бријач* направљено од глагола *бријати* као име радника који врши бријање, али се на исти начин могу градити и имена оруђа. Тако и *бријач* значи у великом делу нашег народа „бријаћу бритву“, „бријачицу“. С друге стране, у великом делу нашег народа употребљава се већ од неколико векова реч *берберин*. Њу је народ позајмио и присвојио. Истина ту је реч, као што је познато, узета из турског јевика који је опет узео из талијанског (исп. тал. *barbiere* и наше називе према турском изговору *бербер*; из талиј. *б рбер*, *барбијер*; исп. и *бамјер*). Колико је *берберин* распрострањено у народу, види се по томе што га спомиње и *далмашински* речник Микаљин (из 1619), и хрватски кајкавски Белостенчев (из 1740) и Вуков (у оба издања, 1818 и 1852); међутим *бријач* у значењу *берберин* не помиње се код Бука, али је има и Микаља, и Стули и кајкавац Јамбрешић (1742). За *бријач* у значењу оруђа употребљава се у народу и *бријачица* и *бријача*. Према томе, не би било немогуће да се *бријач* сведе на значење *берберин*. Али за то треба времена, пошто се у великом делу наших народа *бријач* није досада тако употребљавало. Према томе, и *берберин* и *бријач* имали би напоредо да се употребљавају докле *бријач* не би потиснуло у нашем књижевном и народном језику реч *берберин*.

Могло би се овоме приговорити: зашто ви граматичари не пропишете како је најбоље, а ми ћемо за вама. То није исправан пут. Граматичари су ту да опишу и објасне појаве језика и да као правило узму оно што народ у већини употребљава. Они немају права да намећу или прописују. Тако и у овом случају. Тако Руси и данас употребљавају за „берберин“ *йерикмахер* и *цирюльник*, иако већ давно нема перика и њихови *йерикмахери* раде исто што и наши бербери, иако знају да је *цирюльник* позајмљено из пољскога, чије суглики води порекло из грчкога χειρουργός, лат *chirurgus*, в. Брикнеров Етим. речн. пољског језика, 70; првобитно: ручни радник, а затим оператор).

11. Да ли *буђав* или *плеснив* (у јужном *плеснив*)? *Плеснив* је од старе општесловенске речи, докле речи *буђ*, *буђа*, *буђав* — порекло није сасвим јасно. Нема никакве сумње да

је *илеснив* знатно шире и по простору и по употреби неголи *буђ буђав* (исп. и покр. *буљав*). Сви речници наши (ту мислим на старије) имају реч *илеснив*, док *буђав* има само Вук. Вук примећује у загради „може бити да је *буђ* од плијесни мало мање“; мени изгледа да је оно не само по простору него и по значењу уже од *илеснив* (као да је *буђав* у унутрашњости предмета, а *илеснив* по њиховој површини; али ова диференцијација значења није свугде проведена, а није нигде потпуно). Али се и *буђав* не може гонити из језика јер је знатно ушло у његову структуру: поред *буђ*, *буђа*, *буђав* исп. *буђаши*, *буђавеши*, *убуђаши се*, *убуђавиши се* и сл.

Питање је овде, да ли се сме једна реч која се напредо са другом употребљава у народу гонити из њега само зато што је то дублет, тј. друга реч за исти појам. Зато нема никаква разлога. Синоними су богатство језика, а не неко узалудно расипање језичке снаге. Они су увек материјал за могуће диференцирање појмова. Већ Вукова напомена показује да се неко диференцирање појмова обележених речима *буђ*, *буђа* и *илесан* отпочело. Оно ће се несумњиво и продужити и те две ће се речи, вероватно, по значењу допуњавати. Треба оставити да се тај процес природно докраја развије. Циљ језика није сам језик као такав, већ што тачније и што тананије обележавање мисли, да би се људи што боље споразумевали. Наравно, не треба том приликом занемарити и лепоту и чистоћу једног језика; али, у исто време, не треба заборављати да је народ, узет у целокупности, творац и судија свога језика.

12. Да ли *безуслован* или *безувјешан*? Даничић у АКР не помиње ни једно ни друго; ни Броз-Ивековић, Вук наводи *увјеш* за Дубровник са значењем „уговор“, док речи *услов* — нема. Међутим и у Вуково време и знатно пре тога времена та се реч употребљавала. Узета је из уз руск. језика (*условие*, *условный*, *условиться* и сл.) и значи код нас *погодба* у апстрактном смислу, иако у руском језику има и друга значења. Броз-Ивековић, наводећи *услов* упућује на *увјеш* и *погодбу* (у апстрактном смислу). Из овога се види да је реч *увјеш* добила исто значење као и *услов*, тако да *безувјешно* значи исто што *безусловно*. Маретић у свом Је-

зичном савјетнику уз реч *услов*, *услован* ставља, без икаква околишавања, „непотребно код наших ријечи: погодба, уговор, увјет“ (166). Мислим да је многозаслужни Маретић ипак пренаглио.

Могло би се навести код хрватских књижевника много прелива у значењима придева *безувјешан* и прилога *безувјешно* (исп. напр. безувјетно савршенство—Павлиновић, безувјетне потребе мира—Хрв. коло 1935, безувјетна истина—Беговић, б. опростити—Ђалски, у значењу: јамачно, сигурно, без сумње, без погодбе итд.: каткада прелази и писцима источне половине). *Безуслован*, *безусловно* налазимо на другој страни од 1848 г. код К. Бранковића, затим 1853 код К. Цукића и доцније врло често у различним нијансама: апсолутан, потпун, бескрајан, без остатка, несумњив, сасвим, без поговора, неограничен итд.

Погодба и *уговор*, да се вратимо Маретићу, не значе оно што значи *услов*; погодба може то значити тек у пренесеном значењу, а *уговор* ни тада. Ако је у Вуково време *увјеш* значило у Дубровнику искључиво *уговор*, онда је било довољно разлога да се из руског узме реч *услов* и, како је Вук говорио у сличним случајевима, помеша са нашим речима. Због тога и *уговор* у дубровачкоме тек у неким случајевима може значити *услов*. Ако узмемо Стулија, видећемо да и он (као и Вук), уствари, износи за *увјеш* као основно значење *уговор*: 1) *accordo, patto, alleanza, pactum, pactio, conventum, conventio, foedus*; 2) *legge, lex*; 3) *uvještanje persuasione, suasio, persuasio*: *uvjeti od mira, capitolazione della pace, pacis conditiones, uvjete primiti, obljubiti accettar le capitolazioni, ad pacta descendere, uvjetom združiti se, uvjet s kijem uhititi, stisnuti, ureći, sklopiti, far il contratto, o contrattare con qualcuno, cum aliquo contrahere, foedus inire, uvjet razvrći, v. razuvjetovati se, uvjet zatajati, contravenire, contra leges quidquid committere.*

Навео сам сва значења и изразе из Стулија, дубровачког лексикографа (1805), да се види да Вук није погрешно кад је ставио као значење *увјеша*—уговор (уосталом, то би било и његово етимолошко значење). И оно једно место где Стули латински износи *pacis conditiones* не мора значити

услови мира, већ прописи, одредбе, тачке мира, *capitolazioni della pace* (како је то Стули и превео на талијански). Према томе, *увјет* код њега значи само уговор, договор, савез, закон, одредба или пропис.

Ја нећу спорити да се то значење могло лако развити у значење *услов* или *погодба*. Код другог дубровачког и ранијег још лексикографа Арделија Делабеле (1785) налазимо чак под речју *condizionalmente, e condizionamente, sub conditione*, *ugovorno, s ovim ugovorom, s' rogodom* (тако!), *s ovjem uvjetom, s rogozhjajom* (229), што би могло бити једнако са нашим *условом*, ма да сам Делабела под речју *condizione, conditio, -nis* ставља на првом месту *bitje, vrsta*; затим: *stanje, ruka*, па тек тада *condizione, patto, pactium, -cti ugovor, uvjet, rogodjaj, prigoda*. Дакле, иако је у реченици или изразу *увјет* могло значити *услов*, његово се основно значење није још тако осећало као главно. Међутим данас би већ сваки хрватски лексикограф ставио то значење на прво место. И, заиста, Драг. Парчић тако и чини: *увјет*, 1) *condizione*; 2) *accordo, patto*. Исп. код њега и изведене: *увјетак* (*riserva, clausola*), *увјетан, -tna* (*condizionato, ipotetico*), *увјетимце* (*condizionatamente*), *увјетка* (= *увјетак*), *увјетник* (*alleato*), *увјетовати* (*pattuire, stipulare*).

На другој страни узета је реч *услов* од које су начињене речи *услован, условно, условиши, условљен, условљавати, условљеност, условност* и сл. и прошириле су се по различним областима културе и науке. Према њима је начињено и *безуслован, безусловно* и сл. (исп. значења напред). Мени није јасно зашто Маретић тражи (Језични савјетник 166) да се из језика избаци *условљавати* и предлаже: постављати за *услов*, за *погодбу*, за *увјет*. Међутим када се употребљава *услов*, сасвим је природно извести глагол *условиши* (као што је и учињено) и како је он пошао за многим глаголима изведеним наставком *и* и са предметком *у* и добио перфективно значење, то је сасвим правилно образовано *условљавати* које се у многим правцима и даље развија.

Каква се поука из свега овога може извући? Српски су писци узели из руског реч *услов* онда када нису имали згодне речи за тај појам и развили су је до великих размера;

Хрвати су примили реч *увјет* која се у Далмацији и на Јадрану употребљавала у значењу *уговор* (исп. и код истарског лексикографа Волтиџија, 1803, *uvjet* accordo, alleanza Bündnis или у чакавским документима, Мажуранић, Prinosi, стр. 1520), снажно су је развили, нарочито са значењем *услов* и са многим другим преливима у значењима. На тај начин, добивене су у новом књижевном језику у II-ој половини XIX дубоко укорене речи: поглавито на истоку *услов*, а поглавито на западу *увјет*. Обе су словенског корена, само је једна позајмљена а друга домаћа. Тако је на основу њих постало и *безуслован* и *безувјетан*. Нека после свега овога читаоци размисле, да ли се једна од њих може просто избацити из језика, као што је некад предлагао Маретић. Оне су обе заједничко добро, приновљено и наслеђено. Нека се тако и напоредо употребљавају и нека се не сматра да је једна обележје једног дела народа, а друга другог, јер бисмо се тада огрешили о право стање ствари и дали бисмо пуно право онима који су гледали на све начине да повуку границу и између онога што је у нашим народима недељиво: нашег заједничког књижевног језика. Најзад ће бити боља — која не потоне.

А. Белић

ТРАНСКРИБОВАЊЕ НЕКИХ МАКЕДОНСКИХ ИМЕНА

Питање транскрибовања страних имена уопште и словенских посебно јесте један од сложенијих проблема нашег правописа. А сложеним га чини, прво, то што има више принципа према којима би се транскрибовање могло вршити, друго, што устаљена пракса често нарушава основне принципе, а више од свега чињеница што је транскрибовањем потребно на наш језик верно пренети стране гласове којих нема у нашем гласовном систему као и оне што природом својом стоје на средини између два или више сличних гласова нашег језика. Зато је у нашем досадашњем правопису питању транскрибовања посебно словенских имена поклањано доста пажње. А познато нам је да је проф. Белић у своме новоме Правопису, који ће скоро изићи из штампе, ово питање још детаљније разрадио. О словеначким и македонским именима, тј. о њихову транскрибовању у нашем језику се, међутим, досад није много говорило, јер се донекле, али само донекле, с разлогом сматрало да услед веће сличности ова два језика са српскохрватским ту неће бити спорних случајева. А могло би се рећи да овде и нема проблема којим се у општим принципима транскрибовања имена других словенских језика не би могло наћи решења. Па ипак се, и поред тога, у пракси срећемо са случајевима разноликог транскрибовања неких особних именица македонског језика. Баш ти случајеви су и били повод за писање овога чланка.

Тако се, да одмах пређемо на саме примере и њихово тумачење, име познатог политичког борца и партиског руководиоца Македонца Љупча Арсова код нас, не знам зашто, редовно пише *Љубчо* (Арсов), иако је врло добро познато

да сугласници неједнаке звучности у нашем језику не могу остати један поред другог, већ се у таквој групи врши регресивна асимилација, тј. једначење првог сугласника с другим. Истина је да наш правопис допушта у писању и отступање само у питању остављања непромењеног једног јединог сугласника, и у одређеном положају, али овде није тај случај, нити се пак ради о појаву који би се на сличан начин могао образложити. Вероватно ће когод приметити да то није именица српскохрватског језика, и да зато на њу не морају бити применљиви принципи који важе за речи нашег језика. Али ваља имати на уму да чињеница што се овде ради о једном имену другог језика (ма да се то исто име, нарочито одмила, доста често употребљава у облику *Љубче* и у српским крајевима) ниуколико не мења ствар, јер је принцип нашега правописа да се писмом тачно преноси изговор страних имена на наш језик. А сем тога се и у македонском језику, баш као и у нашем, име о коме је реч изговара *Љубчо*, а не *Љубчо*. То би и само за себе било сасвим довољно да се она и пише у облику са словом *љ* испред *ч*. Ово утолико пре што је правописни принцип у питању једначења сугласника исти у нашем и македонском језику; испор.: „Познато е дека не можат (мисли се у македонском језику — М.С.) да стоат еднородно звучна и беззвучна согласка. Во таа позиција се врши едначење по звучност, и тоа според втората согласка. Та така не може да се изговори „обшто“ туку општо, како што е и дадено во нашиот правопис“. (*Македонски јазик*, билтен на Катедрата за јужнословенски јазици при Филозофскиот факултет во Скопје. Год. I, бр. 2, стр. 28). Дакле, ни македонски правопис, који је, какогод и наш, фонетски, не допушта писање имена *Љубчо* у облику са неизмењеним *б*, јер овај пример не иде ни у један од она неколика случаја у којима је, и према правилима македонског правописа, допуштено отступање од основног принципа тачног означевања асимилације сугласника по звучности. У нашем језику то име свакако треба писати само онако како се изговара, тј. у облику *Љубчо*.

Остали спорни случајеви тичу се транскрибовања имена македонских градова и презимена: *Скопље*, *Битољ*, *Ђорче*

Пеџров, Ђевђелија, Ђорговски, и Ђосев (узео сам само она на која сам у штампи наишао). За многе наше читаоце ова су имена на нашем језику обична једино у облику како смо их овде навели, и зато ће се они с правом питати где је онда ту проблем коме је потребно давати неко објашњење. Тај проблем је у чињеници што се сва ова имена у македонском језику не изговарају као у српскохрватском, па се, наравно, и пишу друкчије него у нашем језику. И сада није неразумљиво што се за понеког поставља питање како овај друкчији изговор и друкчији облик тих имена пренети на наш језик. У македонском језику она гласе: *Скопје, Биџола, Ђорче Пеџров, Ђевђелија, Ђорговски и Ђосев*, и пишу се како је овде претстављено.

Полазећи од основног принципа нашега правописа, према коме се именице из других језика транскрибују фонетски, на први поглед је разумљиво што се називи прва два македонска града и код нас гдекад пишу у облику *Скопје* и *Биџол*. Тако смо у београдским листовима неколико недеља пре последњих избора за Народну скупштину ФНРЈ читали: „Изборни срез *Скопје* I обухвата подручје I реона града *Скопја*... Изборни срез града *Биџола* обухвата подручје града *Биџола*. Изборни срез *биџолски* обухвата подручје среза *биџолског*...“. И поставља се питање не би ли, можда, те именице у нашем језику увек тако требало писати. Нама је баш то питање и раније у неколико махова упућивано. Зато и сматрамо да је потребно одговорити на њега, иако се очевидно код нас доста ретко пише као у малопре наведеним примерима. А да би наш одговор био боље образложен, потребно је тачно приказати карактер и порекло гласовних разлика које у овим примерима постоје између нашег и македонског језика. Ради тога ћемо дати мало шире објашњење.

Разлика у облику именице *Скопје* између македонског и српскохрватског језика резултат је различних гласовних процеса у вези с тзв. „епентетским л“ или, тачно речено, у вези с отсуством промене у гласовној групи уснени сугласник + ј + самогласник — у македонском, односно с променом сугласника / у љ у таквој позицији — у српскохрв. језику.

Македонски језик је, као и други јужнослов. језици, у прошлости несумњиво познавао „епентетско л“. Као сигуран доказ за ово можемо навести чињенице што у старословенском језику, као једном од некадашњих дијалеката македонских Словена, иза уснених сугласника место *i* имамо глас *љ* (које се, додуше, и у томе дијалекту рано почело губити) и што се у неким савременим говорима македонским, истина у врло ограниченом броју примера, још увек чува старо стање — у облику с очврслим сугласником *љ* (*сабла, земла*) или са извршеном прогресивном асимилацијом у сугласничкој групи *мљ* (*земља* односно *земнџ*). Али се у већини говора македонских и овде и у свим осталим случајевима потпуно изгубило „епентетско л“, те се његово отсуство може сматрати општом особином македонског језика. Македонци данас и говоре и пишу: *земља, сабља, дройља, сџавјало, кровјаше* итд. И утолико је разумљивије што су остале неизмењене касније гласовне групе уснени сугл. + *j* + самогласник у примерима типа: *гробје, здравје, нивје, снопје*. А у категорију ових, судећи по садашњем њеном облику, иде и именица *Скопје*, која је само у овоме облику позната у македонском језику.

У српскохрватском језику, управо у оним говорима његовим који чине основицу књижевног језика, „епентетско л“ наслеђено из старине доследно се чува. Исто тако, и у примерима где је веза гласа *j* с непосредно претходним усненим сугласником настала после испадања полугласника између њих на нашем тарену — редовно се вршио гласовни процес који је пре неколика века у резултату довео до промене сугласника *j* у *љ*, као у примерима: *гробље, здравље, копље, снопље, Захумље* и — дакако — *Скопље*. Већ сама ова чињеница што се у нашем језику (мислим књижевном) обавезно врши овај гласовни процес у свим примерима ове категорије и сама за себе би била довољна да се именица *Скопље*, и поред основног принципа о фонетском преношењу имена из других језика, транскрибује у облику који ће верно претстављати слику изговора какав је једино био могућ у нашем књижевном језику. А њено искључиво овакво транскрибовање оправдава један други услов, на који ћемо ниже указати, и који захтева да се и македонска име-

ница *Бишола* на наш језик не преноси у овоме истоме облику, иако се иначе сви гласови у њој у оба језика изговарају на идентичан начин. Као и именица *Скопје*, и ова је у наш језик ушла пре неколико векова, и то не у облику који сада има у македонском језику, већ у облику *Бишољ*. Нас овде мање занима разлика у роду српскохрватског и македонског облика ове именице (у македонском она има облик именица ж. рода на *а*, а у нашем језику — облик именица м. р. на сугласник). Указујемо само на то да би у случају верног преношења македонског облика те именице на наш језик њој требало дати и облик рода који она има у македонском језику. Међутим, ми на тај случај никада нисмо наишли.

Можда неке од читалаца није познато откуда разлика у сугласнику на крају основе ове именице у македонском и српскохрватском облику. Зато, мислим, неће бити сувише показати да се ова два иначе врло сродна сугласника у оба језика ту своде на један, и то на сугласник *љ*. Македонски је, као и наш језик, из даље прошлости наследио палатални сугласник *љ*, али је тај сугласник у њему касније очврсно. И скоро свако старо *љ* је у резултату очвршћавања постало *л* (исп. македонске примере: *пријашел лука, кошула, недела*, па и *Бишола*), што значи да се у српскохрватском облику са сугласником *љ* чува дубља старина. Али то овде није од нарочитог интереса, већ је важно што се именица *Бишољ* и именица *Скопље* у нашем језику, видели смо зашто, већ више векова изговарају и пишу у овоме облику. Зато их само овако и надаље ваља изговарати и писати, исто онако као што изговарамо и пишемо *Праг, Краков, Лавов, Париз, Рим, Беч*, — у облицима који су, свакако под лингвистички оправданим условима, давно код нас ушли у говорну и правописну праксу, а не у облику: *Праха, Кракув, Лвув, Пари, Рома и Вин*, како се данас ови називи тих страних градова изговарају на одговарајућим језицима, и како би их, према томе, и ми на нашем језику морали писати кад бисмо се држали искључиво фонетског принципа, принципа о гласовно верном преношењу страних имена на наш језик.

Треће питање тиче се транскрибовања напред наведених македонских имена: *Г'орче Пеџров, Г'евг'елија, Г'орговски, К'осев*, имена са сугласницима *г'* и *к'* (меким *г* и *к*). Ови македонски сугласници се у нашем језику најчешће транскрибују сугласницима *ђ* и *ћ*, као што се српскохрватско *ђ* и *ћ*, без обзира на то кога су порекла, у македонском језику и изговарају и транскрибују са *г'* и *к'*. Али смо више пута у нашој штампи сада наведене македонске примере срели транскрибоване у облику: *Горче Пеџров, Гевгелија, Горговски и Косев*. У овоме се случају управо не ради о транскрипцији већ више о транслитерацији; не ради се, дакле, о преношењу македонских гласова на наш језик, него пре о преношењу слова. Међутим, принцип нашега правописа не допушта транслитерацију. А, сем тога, ово није ни транслитерација, нити за њу у овоме случају има средстава у нашој азбуци; умекшани македонски сугласници *г'* и *к'* транскрибовани су знацима за обичне, тврде, те гласове, а то је нешто сасвим друго. Такво њихово преношење на наш језик било би оправдано кад би они природом својом били најближи нашим сугласницима *г* и *к*, али се ово за њих не може рећи. И да би се утврдило како је најбоље транскрибовати ове македонске сугласнике, потребно се осврнути на њихову природу, и тако утврдити којим су нашим гласовима најсроднији. Ово је утолико потребније што је њихова природа врло често, и свесно, нетачно приказивана. Тако су бугарски испитивачи појединих македонских говора (Јб. Милетич, Д. Матов, Д. Мирчев, М. Григоров и др.), с циљем да би оспорили сличност македонских *г'* и *к'* са српским *ђ* и *ћ*, одрицали постојање било каквог струјног елемента при њихову изговору, и претстављали их само као нешто умекшане сугласнике *г* и *к*. На другој су страни и неки српски испитивачи (први је међу њима био Ст. Новаковић) ове македонске гласове потпуно идентификовали са српским сугласницима *ђ* и *ћ*. Тачно је, међутим, да су у македонском језику ово палатални сугласници у којих је јасно осетан и фрикативни елемент (види V. Oblak, *Macedonische Studien*, 59), да су они, према томе, врло блиски српским сугласницима *ђ* и *ћ* (исп. V. Oblak, *Archiv für slavische Philologie*, XVII,

452 и А. М. Селищевъ, Очерки по македонској діалектологіи, стр. 141). Они се, истина, артикулишу даље и више на предњем непцу, и не врхом, него нешто задњим делом горње површине језика; а и фрикативност је у њих слабија него у сродних им српских гласова. Не може се рећи ни да је њихова артикулација уједначена у свим говорима македонског језика, па ни у свих претставника једног истог говора; негде су они више а негде мање палатални, негде је струјност њихова јача а негде слабија, — тако да се њихова гласовна вредност креће од нешто умекшаних задњонепчаних сугласника са једва осетном струјношћу до гласова који су скоро идентични са српскохрв. африкатима *ђ* и *ћ*. У највећем делу македонских говора, и у најтипичнијих њихових претставника, *џ* и *џ'* се вредношћу својом највише приближавају српскохрватским сугласницима *ђ* и *ћ*, с којима су у основи и истога порекла. Зато се они у нашем језику најчешће и транскрибују са *ђ* и *ћ*, и зато их само овако увек треба транскрибовати.

М. Стевановић

ПРОТЕСТНИ, АЗБЕСТНИ ИТД; ТЕЛЕФОНИСТКИЊА,
ПИЈАНИСТКИЊА ИТД.

1

Наши граматичари прописују и бране правило по коме у нашем језику нема и не може бити групе *сџн*, по коме се та група упрошћава у *сн*. А наши новинари — који пишу *прошесџни* телеграм, *прошесџно* писмо, *прошесџна* нота, *прошесџни* митинг, *прошесџни* штрајк, *азбесџни* радник, *азбесџни* рудник, *азбесџно* предузеће — као да би хтели да покажу да то правило не вреди за савремени књижевни језик наш, да групе *сџн* данас има и може бити у књижевном језику нашем. Пита се: ко је у праву или ко је више у праву?

Лингвистички или општелингвистички гледан, проблем писања или неписања групе *сџн* у нашем језику своди се на ово начелно питање: може ли се рећи да стари гласовни клише — *с + н* од *сџ + н* — претставља извесну сметњу за данашња, нова образовања од основа на *сџ* помоћу суфикса који почињу сугласником *н*: да та образовања удаљава од њихових основних речи намећући им, традиционално, окрњену основу на *с*? Може ли се то рећи или не?

Друго: фактички или практично постављено, питање групе *сџн* — и њој сличне и паралелне групе *зџн* — тиче се само придева, невелика броја придева, поред наведена два придева — још само ових придева: *прџстџни* (прст), *каџстџни* (каста), *жлџзџни* (жлезда). Других примера ја нисам нашао (у нашим научним публикацијама и у нашим речницима). А не тврдим да их нема, а верујем да их има још.

Стоји овај факат: посматрани у историско-лингвистичкој перспективи и посматрани као целина, као морфолошка група,

придеви на *сѣан* и *здан* у своме развиту показују тенденцију — не за „убацивањем“ сугласника *ш* и *д* онде где им историски није место, него за „избацивањем“ тих сугласника и из оних положаја гласовних где им је историски место. Ту тенденцију потврђују:

а) придеви *ласан* = *facilis* (< љстѣпъ), *шрѣйовијесан* = *somno gravis* (ако је од *trapovѣstѣпъ*), *инѣкосан* = *einzeln, einsam* (ако је од *inokostѣпъ*, као што мисле Даничић и Маретић), *пѣзан* (< *rozѣпъ*), *празан* (< *prazѣпъ*) и *грозан* = *ivifer* (< *grozѣпъ*); то јест — придеви који уместо гласовно оправданих завршетака *сѣан* и *здан* имају гласовно неоправдане завршетке *сан* и *зан* у номинативу једино мушког рода неодређеног вида; као коментар буди речено: последњи придев — *грозан*, наши граматичари и наши лексикографи окрећу на *гроздан*; Вук, који уз овај придев у Рјечнику ставља (ст.) = стајаће, даје првенство облику *грозан*, Даничић — облику *гроздан*; даље, поред *ласан* = *facilis* постоји и *ласѣан* = беспослен (Вук га наводи из Дубровника); и најзад, *позан*, канда, данас више нико и не говори тако, у неодређеном облику; и

б) номинативи *власан*, *жалосан*, *масан*, *пакосан*, *радосан*, *изврсан* итд. уместо номинатива *власѣан*, *жалосѣан*, *масѣан*, *пакосѣан*, *радосѣан*, *изврсѣан* итд.; то јест — номинативи, прво, фамилијарног, разговорног језика — у књижевном језику нашем; и једини номинативи, друго, великог броја народних говора наших; није случајно — што Вук у Рјечнику поред облица на *сѣан* наводи увек и облике на *сан*, као засебне речи, дајући, наравно, првенство облицима на *сѣан*; нити је случајно што Даничић у Основама (176 — 177) поред номинатива *бѣлесѣан* допушта и номинатив *болесан*, поред *јакосѣан* — и номинатив *јакосан*; не знам само зашто је изабрао баш та два придева и само та два придева.

Јасно је, из свега реченог, да општи развитак придева на *сѣан* и *здан* — избацивање сугласника *ш* и *д* код тих придева и из оних положаја где би они историски били на своме месту — говори против група *сѣн* и *здн*, не говори у прилог група *сѣн*, *здн*.

Рекао сам да придеви на *сѣн* и *здн* — придеви направљени од основа на *сѣ* и *зд* помоћу суфикса (*а*)н (< њпъ) — не показују у своме историском развиту тенденцију за „убацавањем“ сугласника *ш* и *д* онде где тим сугласницима није место. То вреди у потпуности за такве придеве — с оба вида, за придеве о којима је досад била реч. То не вреди у потпуности за такве придеве — с једним видом, само с одређеним видом, за придеве о којима ће сад бити реч. За које, онда, од ових последњих придева то вреди, а за које то не вреди?

То вреди, потпуно, за све придеве из народног језика, то јест — придеве којих има у Вукову Рјечнику: *крснѣ* (крст), *опроснѣ* (опрост), *прѣчеснѣ* (причест), *чѣснѣ* (част) итд.

То вреди, потпуно, за све старије придеве књижевног језика, то јест — придеве којих нема у Вукову Рјечнику: *мѣснѣ* (место), *обласнѣ* (област), *идчаснѣ* (почаст), *унакрснѣ* (унакрст), *лиснѣ* (лист), *отпуснѣ* (отпуст) итд.

То вреди, потпуно, за све новије и нове придеве књижевног језика уколико су направљени од изведених речи: *свѣтлоснѣ* (светлост), *стѣроснѣ* (старост), *вредноснѣ* (вредност), *народноснѣ* (народност), *сигурноснѣ* (сигурност) итд. Исп. и паралелне придеве направљене од основа на *ш*: *забавишни* (забавиште), *тржишни* (тржиште), *земљишни* (земљиште), *чудовишни* (чудовиште), *стѣпенишни* (степениште), *игралишни* (игралиште), *стрелишни* (стрелиште) итд.

То као да не вреди за неке новије придеве књижевног језика који су направљени од неизведених речи, за наведене придеве: *азбестнѣ*, *прѣшеснѣ*, *прѣснѣ*, *кдѣснѣ*, *жлѣзднѣ*. За ове последње придеве — то као да не вреди: код њих групе *сѣн*, *здн* остају, не упрошћавају се.

Поставља се питање: има ли то неупрошћавање какве лингвистичке подлоге?

Факат је ово: групе *сѣн*, *здн* јављају се само код придева који немају неодређеног вида, који имају само одређени вид; код придева с оба вида — не јављају се никад; и друго, групе *сѣн*, *здн* јављају се само код придева направљених од неизведених речи; код придева направљених од

изведених речи — не јављају се никад. Шта тај факат, у крајњој и лингвистичкој анализи, значи?

Он значи, прво, да прављење придева суфиксом (*a*)н од основа на *сш* и *зд* не иде данас у нашем језику увек и безусловно старом линијом упрошћавања група *сшн* и *здн* код тих придева; не иде нарочито, с једне стране, код придева који се праве од туђих речи (исп. *азбесшни*, *прошесшни*, *касшни*; тако би, ваљда, и од *йасша* било *йдсшнй*; итд); и не иде нарочито, с друге стране, код придева који се праве од неизведених речи који би без сугласника *ш* били двосмислени (исп. *йршнй* од прст: *йрснй* од прси, *кастнй* од каста: *каснй* = *spät*; тако би, ваљда, и од *красша* било *крдсшнй*: *краснй* од крас; итд). Не иде — не из гласовних разлога: што су групе *сшн* и *здн* постале данас лакше за изговор него што су биле у XII или XIII веку, кад су се упростиле и упрошћавале у нашем језику; него из морфолошких разлога: што су те групе у одређеним категоријама — где су се, уосталом, једино и могле појавити: на саставу основа и наставака за грађење речи — постале данас језички нужне.

Он значи, друго, да је за постајање придева на *сшан* и *здан* као продуктивне, као живе категорије ипак нужен однос *сшан-сни* (*здан-зни*), с групом *сш* (*зд*) у неодређеном виду; то јест, у даљој анализи: да су облици *азбесшни*, *прошесшни*, *касшни*, *йршнни* итд. потребни — и могући — само зато што нема облика *азбесшан*, *прошесшан*, *касшан* и *йршшан*: кад би постојали ови други облици, првих не би било, они не би били могући; то јест, у још даљој анализи: да облици на *сшни* (*здни*) значе, као језичка појава, преношење носилаца живе семазиолошке везе између изведених придева и њихових основних речи — група *сш* и *зд* — из неодређеног вида у одређени вид.

Из овога се види и шта значе односи типа *радосан* — *радосни*. Они значе семазиолошко отрзање, удаљавање придева на *сшан* и *здан* од њихових основних речи — лексикализовање тих придева. Јасно је и шта су ти односи по пореклу своје. Они су, свакако, више резултат наслањања придева на *сшан* и *здан* на придеве с етимолошким *сан* и

зан (*росан-росни, бесан-бесни, грозан-грозни* итд), као што је и мислио Лескин (*Grammatik der serbo-kroatischen Sprache* 95), него резултат утицаја падежа на *си* и *зи* на номинатив на *сѣшн* и *здн*, како су мислили Даничић (Основе 176—179) и Маретић (*Gramatika*² 63).

Он значи, треће, да за придеве на *ни* који се праве од неизведених речи на *сѣ* вреди један „гласовни закон“, а за придеве на *ни* који се праве од изведених речи на *сѣ* — други; да придеви који се праве од изведених речи немају никад *сѣшни*, имају увек *сни*. Зашто? Зато што код њих имамо „крњење“ — не основе, дакле оног дела речи за који је везано реално значење, него суфикса, дакле оног дела речи за који је везано граматичко значење.

Само зато код њих имамо увек *сни*, само зато код њих немамо никад *сѣшни*.

Као напомена. Чување, неупрошћавање групе *сѣшн* особина је нарочито придева као *азбесѣшни, прошесѣшни*, направљених од страних речи. Ту је могао бити од значаја и филолошки моменат: факат што су ти придеви у страним језицима увек с групом *сѣ* (исп. нем. *asbest...*, енгл. *asbestine*, пољ. *azbestowy*, рус. *азбѣсѣшн* итд). Ту је сигурно био од значаја лингвистички моменат: факат, прво, што су ти придеви к њ и жевне речи, и по пореклу и по употреби, што нису прошли кроз жрвањ народних говора; и факат, друго, што су ту придеви стране речи, што ће рећи — речи с најужим кругом образовања од истог корена поред себе.

Ја сам овде хтео само да покажем лингвистичке корене јављању група *сѣшн* и *здн* у нашем језику; то сам само хтео; али мислим да би се из свега што је о тим групама речено могли извући и неки практични, неки правописни закључци; могла би се, заправо, извући два таква закључка:

а) да се придеви као *азбесѣшни, прошесѣшни*, с туђом основном, могу писати тако, с групом *сѣшн*; исп. и придеве *нафѣшни, шахѣшни*, са сличним групама, који се пишу само тако, с тим групама; и

б) да се од домаћих придева могу писати тако, с групама *сѣшн* и *здн*, само придеви код којих сугласници *ш* и *д* имају

диференцијалну вредност: *џрџџни*, *крџџни*; према томе, уместо *жлездни* боље би било писати *жлезни*.

Као што се види, ја овде полазим од принципа да граматичка и правописна праволинијност не треба да иде, не сме ићи на штету јасноће речи, на штету значења речи; јер како год окренули, језик је, ипак, пре свега „средство за људско општење“.

2

Једна од невоља данашњег књижевног језика нашег свакако је и његова нестабилизованост у извесним категоријама; нестабилизованост — за коју не малу кривицу сноси свакако суфикс *истџ* (*истџа*); суфикс — грчког-латинског порекла, интернационалне употребе; и суфикс — који у нашем језику има два облика: *истџ* и *истџа*.

Тако је у нашем језику, у њему тај суфикс има два облика. Тако није у другим словенским језицима, у њима тај суфикс има само један облик: или облик *ista* — у западно-словенским језицима; или облик *истџ* — у источнословенским језицима и у јужнословенским језицима осим нашег језика: у бугарском, македонском и словеначком језику. Узгред да напоменем: облик *истџ* = *истџъ* има тај суфикс и у старословенском језику (исп. J. Šetka, Hrvatski kršćanski termini grčkoga porijekla 94).

Тако наш језик има извесних тешкоћа с променом именица на *истџ*, *истџа*. Тако остали словенски језици имају сређену ситуацију код тих именица. Тако се, најзад, за наш језик поставља питање — шта је боље и правилније: оставити и даље два облика поменутог суфикса или „форсирати“ један облик његов — и који?

То се питање поставља за наш језик. Али у то питање ми овај пут нећемо улазити; оставићемо га за други пут. Овај пут нас интересује нешто друго у вези с именицама на *истџ*, *истџа*. Овај пут нас интересују даља образовања од тих именица: интересују нас именице типа *комунистџкиња*, *антифашистџкиња*; интересује нас, заправо, само група *стџк* код тих именица.

Та група потсећа у свему на групу *сѣн*. Она потсећа на групу *сѣн* и по томе кад се јавља, кад се не упрошћава у нашем језику и по томе кад се не јавља, кад се упрошћава у њему. Ни она, даље, није сама, и она има поред себе сличну и паралелну групу: *шѣк*.

Да видимо, тачно, где се групе *сѣк* и *шѣк* јављају, а где се не јављају у нашем језику.

У домаћим речима — не јављају се те групе у такозваним „морфолошким положајима“, на саставу основа и наставка за грађење речи. То значи, конкретно, тих група нема:

а) код именица направљених суфиксом (*а*)*к* од основа на *сѣ* и *шѣ*, именичких и глаголских; исп.: напрстак — *најрска*, залистак — *залиска*, подлистак — *подлиска*, заљуштак — *заљушка*;

б) код хипокористика, било правих било само по преклу, од именица с основом на *сѣ*, *зд* и *шѣ*; исп.: листак — *лиска*, пластак — *пласка* (трава), плаштак — *пашка* (трава), брестак — *бреска*, храстак — *храска*, гроздак — *гроска* итд.

У тим положајима, свакако више морфолошким него фонетичким, групе *сѣк* и *шѣк* упростиле су се давно у нашем језику, групе *сѣк* и *шѣк* не јављају се ни данас у нашем језику — у домаћим речима.

Додуше, Ристић и Кангрга у Речнику пишу, с једне стране, листак, лиска, дакле без групе *сѣк*, а с друге — напрстак, -тка, залистак, -тка, подлистак, -стка, заљуштак, -штка, пластак, -тка и гроздак, -тка (тако!), дакле с групама *сѣк* и *шѣк*. Мислим да писање група *сѣк* и *шѣк* у овим последњим примерима — писање које се покашто може срести и код писаца — нема никаква оправдања, ни лингвистичког ни правописног.

Лингвистичког оправдања такво писање нема зато што именице типа *најрсѣк*, *залисѣк* претстављају структурно, по гласовно-морфолошким моментима, устаљен и сасвим нормалан деклинациони тип у нашем језику — и без група *сѣ* (*зд*) и *шѣ* у свим падежима са сугласником *к*: *подлисѣк* — *подлиска* — *подлисци* — *подлисѣка* — *подлисцима*; код њих нема тенденције за губљењем сугласника *ѣ* и *д* у номинативу једнине, оне у свом развиту не иду путем који води њихову изједначавању у свим падежима с именицама

на *сак*, *зак* и *шак* у номинативу једнине; њима су номинатив једнине и генитив множине, с групама *сш*, *зд* и *шш*, довољни за одржавање везе с основним речима, с речима од којих су направљене или од којих се праве.

Правописног оправдања такво писање нема просто зато — што нема лингвистичког оправдања.

Од домаћих речи — у чисто гласовном положају групу *сшк* налазимо, колико је мени познато, само у једном примеру: у речи *сшклд* = стакло, коју Вук наводи из Дубровника. Ово је, дабогме, усамљен случај, али који није некарактеристичан: који показује да група *сшк* није немогућа, с гласовног гледишта, за наш језик.

Тако ствар стоји с нашим речима, с домаћим речима. Тако ствар не стоји са страним речима, с речима направљеним од туђих основа.

Конкретно постављено, питање јављања и нејављања група *сшк* и *шшк* у страним речима тиче се, прво, само групе *сшк* и тиче се, друго, само именица; тиче се, као што смо горе рекли, именица типа: *комунистшк*иња (комунист), *антифашистшк*иња (антифашист), *социјалистшк*иња (социјалист), *активистшк*иња (активист), *хокејистшк*иња (хокејист), *алпинистшк*иња (алпинист), *гимназистшк*иња (гимназист), *стипендистшк*иња (стипендист), *морфинистшк*иња (морфинист), *авантюристшк*иња (авантюрист) итд; то јест — именица женског рода направљених нашим суфиксом *киња* од именица мушког рода на *исш*.

Те и такве именице пишу се данас само тако, с групом *сшк*. Једна једина таква именица не пише се тако, са завршетком *сшк*иња, него упрошћено, са завршетком *скиња*: модискиња. Та именица раније није имала именице мушког рода поред себе; данас је има, данас поред ње стоји *модисш*.

Узгред буди речено: Ристић и Кангрга имају и овде свој правописни „манир“. Они пишу у Речнику с једне стране — *телефонистшк*иња, *социјалистшк*иња, а с друге — *пјанистшк*иња, *капиталистшк*иња. Није ми јасно зашто тако

пишу: зашто, например, прве две именице могу бити и без *ш*, а друге две — не могу.

Поставља се питање: имају ли именице типа *џијанисџкиња* лингвистичких момената којих немају именице типа *лисџак* и који би правдали писање групе *сџк* код њих?

Имају. Оне су, прво, к њ и ж е в не стране речи и за њих, према томе, вреди све оно што је речено о придевима *азбестни*, *прошестни* и што није потребно, мислим, и овде напомињати.

Друго: тачно је да се код њих група *сџк* јавља у морфолошком положају, у коме се та група код именица типа *лисџак* не јавља, упрошћава. Али ни то није без разлога. Код именица типа *лисџак* до услова за јављање групе *сџк* не долази у свим падежима; зато код њих група *сш* од основе остаје у неким падежима. Код именица типа *џијанисџкиња* до услова за јављање групе *сџк* долази у свим падежима; зато код њих — кад би пошле линијом упрошћавања групе *сџк* — група *сш* од изведене основе не би остала ни у једном падежу.

И треће: именице типа *џијанисџкиња* претстављају живу категорију образовања; образовања — која се из дана у дан множе. Именице типа *лисџак* (*заљушџак*) претстављају стару категорију образовања; образовања — која живе од традиционалних калупа, односа гласовних.

Зато је именицама прве групе потребна јасна веза с основним речима. Зато именице друге групе све више губе семантичку везу с основним речима.

Има још један моменат, или псеудомоменат, који би говорио у прилог писања групе *сџк* код именица типа *џијанисџкиња*: факат што би писање *комунискиња*, *социјалискиња* бацало те именице (за језичко осећање једнога дела претставника нашег језика) у област покрајинских образовања — од *комунис*, *социјалис*, како се једино говори у неким крајевима нашим (у Дубровнику, Боци и Црној Гори).

Закључак. Због свега реченог — мислим да је имао потпуно право проф. Боранић што је у послератном издању

(1947) свога Правописа (стр. 30) благословио писање *анџи-фашистџкиња*. Ја бих још само и од *модискиње*, без *џ*, направио *мџдисџкињу*, са *џ* (исп. *modystka* и *модисџка* код Пољака и Руса, иако ни једни ни други — ако је веровати речницима — немају *modysta*, *модисџ*).

Овде, код групе *сџк* у страним речима, ја полазим од принципа да у оно што је већ освештала правописна пракса а што није неправилно — не треба дирати.

Р. Б.

ЗАМЕНИЧКИ ОБЛИК СОБОМ УЗ ГЛАГОЛЕ НОСИТИ, ВОДИТИ И СЛ.

Није редак случај да се инструментални облик личне заменице свакога лица *собом* нађе употребљен у значењу које у српскохрватском књижевном језику одговара социјативу, тј. облику *собом* с предлогом *са*. Овакво синтаксичко „отступање“ налазимо у реченицама чији је предикат глагол *носиши* или *водиши*, с префиксом: *доносиши*, *доводиши*, *уносиши*, *уводиши*, *односиши*, *одводиши*; затим када је предикат глагол сложен од префикса и старог глагола *нести* или *вести*, који се у том облику одавно више не употребљавају: *донести-донесем*, *повести-поведем*, *однести*, *одвести*, *унести*, *увести*, *изнести*, *извести* и сл.; исто тако овамо иду и глаголи *узети* и *вући*, и то онда кад први значи „извршити узимање у циљу ношења или вођења“, тј. када је на семантичкој линији повезан с глаголима *донести* и *повести*, а други — у значењу: „стално нешто носити или некога водити“ — дакле, у пејоративној употреби.

Ово су две врсте глагола уз које се најчешће и најобичније употребљава *собом* м. *са собом*, док је уз друге то знатно ређе.

Примери. У Рјечнику хрватскога језика Броза-Ивековића, s. v. *себе*, наведена су за ово три примера — два су из Вукових народних приповедака: *Што ми буде најмилије у твојему дому да донесем собом* кад од тебе пођем и *Да их он узме собом* — и један из Вукових Пословица: *Донеси собом* па сједи са мнош. Ја сам у Приповеткама (издање 1937 год.) нашао свега још један пример: *Пође једанпут у пунице и поведе собом* полажицу (стр. 238). Затим: Сваки од њих *носи собом* ибрик за воду и авдесницу (Вук Врчевић),

Носи собом са шкоља и мора шапатљиве, бистре гласове љетне зоре (И. Ћипико), Не може се све *собом носиши* (Д. Лучић, Аутомобил 1949, 441), Душа... предаје [се] валима звука на милост и немилост да је *несе собом* куда хоће (Р. Домановић); Сви чак и ја овамо, на крај собе, осетисмо хладноћу коју он споља *собом унесе* (Б. Станковић); *Понијећу собом* морских шкољки (И. Ћипико), Похити брату у другу кућу да му остави и препоручи оно што се махом *собом* не може *понијећи* (И. Ћипико), Нашли су једну... машину за рачунање (коју је Паја уствари *понео собом* да би је сачувао за државу) (Жак Конфино), После петог јуриша провукли су се кроз отвор на задњем делу салаша, *понели собом* двојицу погинулих... (Књижевност IV, 207); Један куршум иза трна покварио би и *однео собом* све планове и жеље... (Свет. Ранковић); Хај, хај, да хоћете само поћи, сад бих вас ја *собом* у Париз *водио*... (Мемоари Проте М. Ненадовића, 167); Напослетку стегнем срце, обучем вас и нахраним, па *собом поведох* право у логор (Мил. П. Шапчанин), Жао му је што је доље силазио и брата *собом повео* да обојица лудо настрадају (И. Ћипико), *Собом поведосмо* и Танасија (Ст. Јаковљевић); Миленко је *собом одвео* Милоја... (Ј. Веселиновић), Агенти су... затворили и запечатали просторије и *одвели собом* службенике чија је судбина неизвесна (Политика 24. XI 1949, 1; исти текст у редакцији Борбе:... агенти су... *одвели са собом* службенике); *Собом су вукли* две велике тестије (Ст. Јаковљевић) и др. — Затим би, у другу групу, дошли примери у којима реч у објекту означава предмет субјектова осећања. Напр. код Ћипика у роману *За крухом*: Заборављам и тугу и бол, што сам је *собом* амо донио..., *Собом носио* сву сласт, *Понесе собом* задах дана и др. — И напослетку да наведем такве примере, нарочито с глаголима *носиши* и *доносиши*, у којима реченички објекат својим значењем чини саставни, неизоставни део субјектова појма. Напр.: Под онијем владоцима који, *доносећи собом* нову мисао, именима својим, отворише ново свијетло вријеме народнога живота, (Ђ. Даничић у преводу Мајковљеве Историје срп. народа, 128), Наравно, тако проширена варијанта са сликовима, *носи собом* сасвим другу сонорну

слику (И. Секулић, Књижевност IV, 348), [Покрет за већу продуктивност рада] неминовно *носи собом* примену разних предлога најбољих радника (Политика 12. I 1950), Ново доба нашега историјскога живота мора *собом* да *донесе* дубоке промене и у друштвеном и у државном уређењу наше земље (Проглас Републ. дем. странке 1920 г.), То је, дакле, што је он *доносио собом*: поетску природу, осећање за лепо, пуно духа и бистру памет (Љуб. Недић, Крит. студије I СКЗ 131, 77), Често и врст саставка *собом доноси*, да се више употребљује једно него друго (Рад Југ. ак. II 1868, 65).

Из ових се примера, дакле, види да и наши познати и добри писци употребљавају заменички облик *собом* уз поменуте глаголе. За то није тешко наћи примере. Оваква је његова употреба толико постала обична и честа да се чини као да се она све више шири не само у разговорном књижевном језику већ и у писменом. Отуда је разумљиво што у енциклопедиским речницима Ристића-Кангре, српскохрватско-немачком и немачко-српскохрватском, глаголи: *носиши*, *доносиши*, *донести*, *донести*, *одвести* имају у фрази; поред *са собом*, и *собом*; глагол *донести* — само ово друго. Тамо налазимо и *вући (са) собом* (mit sich schleppen, mitschleppen), тј. с предлогом *са* међу заградама, што значи да се он може и изоставити; тако исто стоји и уз глаголску именицу *узимање* (die Mitnahme).

Као што се зна, у нашем књижевном језику инструментални падежни облик *собом*, као такав, кад се употреби у реченици обележава реченички субјекат у служби средства помоћу којег се реализује предикатова радња у одређеној временској ситуацији. Напр.: Тијем ћу се хвалити, а *собом се нећу хваљити* (Даничић, Синтакса, 565) = „... ја нећу бити оруђе хваљења“, „нећу себе узимати за хваљење“. Или: Мијат ме *собом* потсети да сам већ на атару нашег села (Р. Домановић) — *собом* означује лице као средство којим је остварено оно што значи гл. *пошсеити* употребљен овде у аористу. Исп. и овај пример: И почетна реченица већ *собом* отвара врата једне пријатне зграде (Младост VI, 35). Дакле, обликом *собом* казује се да субјекат који у реченици врши

глаголску радњу у исто време је, целокупношћу своје претставе, и средство за њено вршење, одн. извршење.

Међутим заменички облик *собом* у вези с глаголима *носиши*, *водиши* и сл. то значење нема. Ту он, у примерима прве групе, значи, заједно са осталим речима у реченици, да лице — субјекат, вршећи извесну радњу (кретања) *има уза се*, *при себи* или *код себе* какво друго лице или предмет, да он, субјекат, то лице или тај предмет „поседује“ за време вршења предикатове радње. Реченица „Сваки од њих *носи собом* ибрик за воду“ — ако се логички разложи њена садржина — значи: „сваки од њих *има* ибрик у рукама, држи га, крећући се“. Ту облик *собом* никако не обележава нити може обележавати лице којим се врши радња ношења — као оруђем. У оваквим примерима имамо у реченици два случајна појма доведена у везу преко предиката: појам субјекта и појам објекта. А значење „имајући што или кога *уза се* или *при себи* за време док се врши радња кретања“ — јесте врста социјативног значења. Оно се у нашем књижевном језику исказује инструменталом с предлогом *с(а)*, тј. социјативом. Напр.: Понио је *са собом* од куће двије обилате суве крмеће печенице (И. Типико, *Пауци*). Тако гласи — правило. У Академијину речнику овако се, например, одређује значење гл. *довести*: „ходећи с ким или с чим, учинити да дође на неко мјесто“.

Исто тако и у примерима друге групе — и „бол“, и „сласт“ и „задах дана“, као предмети привременог осећања субјекта који то *има у себи*, налазе се са њим у односу извесне заједнице за све време трајања глаг. радње, односно, ако је глагол перфективан, у тренутку извршења његове радње. Према томе очекивали бисмо да и ту стоји: *са собом је носио* сву сласт, *донесе са собом* задах дана. Исп.: Ја сам своју мисао *носио са собом* (А. Белић, ЈФ XVIII). У свима овим примерима може стајати — и чак је то обичније у употреби — и локатив заменице с предлогом у, дакле: „носити у себи...“, донети у себи...“ и сл.

Најзад, овамо иде и последња група примера јер и у њима субјекат *има у себи* оно што значи објекат реченице; само што у овим примерима он то има стално, и кад год се

створи појам о њему, о субјекту, он у нашој претстави и *з а з и в а* и појам о објекту. Зато се у оваквим случајевима чини да се заменичким обликом *собом* исказује средство којим се врши радња предикатова, и често га могу употребити и они који иначе употребљавају *са собом*. „Нова мисао“ коју су владаоци „имали у себи“ (в. пример напред) — јесте њихова најизразитија карактеристика и она се увек појављује у претстави заједно са појмом о њима. Броз-Ивековић не кажу у своје речнику ништа да у овом примеру *собом* стоји *м. с собом* и тиме га одвајају од осталих примера. Међутим и овде треба поћи од основног значења гл. *носиши*, *доносиши* и сл., а оно је у свима случајевима такво да се инструменталним обликом повратне заменице *собом*, употребљеним уз те глаголе, доводи реченички субјекат у заједницу са својим објектом значећи у таквој вези „имајући што“, и у свима би случајевима зато требало да стоји *са собом*. Да ли што субјекат *има код себе* (гл. *водиши* и сл.), *уза се* или *у себи* (гл. *носиши* и сл.), за одређено време или стално — то ништа не утиче на његов однос према предикату и објекту реченице. „Носити што“ и „водити кога“ — и једно и друго претставља у реченици заједницу субјекта и објекта ма у ком се облику она изнела, јер то проистиче из природе значења тих и сличних глагола. Исп. код И: Андрића пример као што су они из треће групе: Војска и комора која се слала у Србију ишла је једним делом преко касаве. То је *доносило са собом* и трошкове и незгоде и опасности и по Турке... (На Дрини ћуприја, 85).

У историском Академском речнику за сличне примере под речју *носиши* вели се, сасвим исправно, да имају *собом м. с собом*. Напр.: Име „отац“ *носи собом* поштење... име „господин“ страх *собом носи* (Ј. Филиповић), Грех *носи собом* два помањкања (М. Добретић), Одлучност и срчаност *собом носе* свемогујство (М. Павлиновић) и др.

У нашим се граматикама, колико је мени познато, не говори ништа и нигде о употреби заменичког инструменталног облика *собом* уз глаголе *носиши*, *водиши* и сл. Штавише, о томе није ништа речено ни у великој Маретићевој Граматици и стилистици. Јер се сматра да је до овог синтаксичког

појава дошло природним путем и да је он самим тим у језику довољно оправдан и у употреби свакоме јасан. Наиме, с обзиром на значење које у таквој вези има заменички облик *собом*, узима се, као и за инструментал речи са истим или сличним сугласником на почетку — у социјативној функцији, да он не значи просто неправилну замену социјатива инструменталом, као што то имамо у другим случајевима, нарочито у многим народним говорима, већ да је ту социјативни предлог *с* нестао као предлошки знак по познатом гласовном закону нашега језика. Тако мисли и Пера Ђорђевић у студији *О падежима без предлога* (1889, стр. 159); он вели „да је уз инструментале био предлог *с*, па испао због гласа *с*, којим се почињу речи у питању“. Броз-Ивековић у своме речнику, уз примере с обликом *собом*, наведене у почетку, стављају у заграду: „у свијем овим примјерима читај *с собом*“. То налазимо и у Рјечнику Југославенске академије, као што је већ речено. У њему се — да поменем само узгред — наводи из Даничићеве збирке пословица: *Донеси с шобом*, а изједи са мног, што одговара оној Вуковој: *Донеси собом* па сједи са мног, коју Даничић (Синтакса, 570) спомиње међу таквим примерима у којима радња прелази „преко онога ко је ради а стање преко онога чије је, да би се јаче казало“.

Може се наћи и потврда о чувању социјативног падежног облика *с собом*. Напр.: *С собом носаху* све имање своје, Огањ ки прид тобом ни се сад укресал да ки сам сам *с собом* з далече *донесал* (Акад. Рјечник *с. в. носиши* и *донијеши*); *Искупителъ свѣта свѣтъ на землю ссобом донесе* (Кандоръ Аѳанасіа Стойковича 1800,25). Али, као што се види, овакви су примери усамљени и одавно припадају нашем архаичном језику.

Јасно је да социјативна конструкција у таквом облику није могла остати неизмењена. Она, пре свега, претставља синтаксичку везу двеју речи које при изговору чине гласовну целину. И на граници саставних делова те и такве целине извршио се у нашем језику фонетски процес упрошћавања удвојеног сугласника: социјативни предлог *с* са истим почетним сугласником инструменталног облика *собом*

дао је првобитно једно дуго *с*, које се затим скратило у изговору. Друкчије мисли Д. Вушовић (ЈФ IX, 151): он сматра да је у овом случају предлог *с* само привидно изостављен јер се, по његову мишљењу, крије у дужини изговора почетног *с* речи уз коју је стајао.

Ово би било фонетско објашњење синтаксичке употребе заменичког облика *собом* уз глаголе *носиши*, *водиши* и сл. као и сличних случајева. Али, с друге стране, ми знамо да у нашем књижевном језику када, услед гласовних промена, социјативна категорија значења треба да добије морфолошки знак за који је везано, углавном, значење инструментално — постоји предлошки облик *са*, настао историским развјетком од старог предлога *съ* (старосл. *съ* мъномъ = *са* мном у нашем језику, *съ* тобомъ = *с* *Шобом* — вокализацијом полугласника у јаком и његовим губљењем у слабом положају). Истина, према чланку проф. Белића „О писању *с* и *са* у нашем језику“ (ЈФ VIII, 146) у нашим старим споменицима напр. *с* *сестром* и *з* *зубом* обично су се писали *с* једним *з* или *с* једним *с* на почетку именичке речи, али таквих и сличних примера има врло ретко у српскохрватском језику и они се осећају као остаци некадашње употребе. Пошто је функција предлога — вели проф. Белић — јаснија у језичком осећању када се предлог *с* не губи, пред почетним сугласником *с*, *з*, *ж* или *ш* употребљава се увек *са*, а не *с*. И то што је овде речено за именице, са синтаксичке тачке гледишта, вреди и за заменички облик *собом* уз поменуте глаголе, што значи да би он у таквој вези требало да гласи *са собом*.

Исто тако када је *с* префикс, он добија облик *са*, и такав облик мора имати ако је прост глагол *с* једним од горњих сибиланата на почетку: *сасећи*, *сазвати*, *саживећи* се итд., али: *слешети*, *збрисати* и сл. Ово је, разуме се, паралела именицама и заменицама само утолико уколико се тиче потребе за чувањем истога префикса-предлога.

Овде је изнесено само синтаксичко и граматичко тумачење заменичког инструменталног облика *собом* употребљеног уз гл. *носиши*, *водиши* и сл. и тиме је показано у ко-

ликој је мери, с те стране, таква његова употреба била неопходна у језику. Међутим, и поред тога, она је доста распрострањена и захватила је и претставнике нашег књижевног језика, као што се из наведених примера могло видети, и код њих има исту синтаксичку вредност као и граматички правилно *са собом*. Зато се ово тешко може убројити у оне много ређе примере са инструменталом у значењу социјатива које понекад налазимо код писаца чије језичко осећање није увек било сигурно — за разликовање ових падежних облика. Заменичко инструментално *са собом* о коме је реч претставља, дакле, поред социјативног *са собом*, синтаксички дублет који се, с обзиром на његову садашњу употребу, не може сматрати као „неправилност“. А време ће рећи како ће се убудуће развијати обим ове употребе.

Б. Милановић

О ЗНАЧЕЊУ ИЗРАЗА ЖЕЖЕНО ЗЛАТО И СУВО ЗЛАТО

1. Жежено злато

Жежен се врло често употребљава у народним песмама као атрибут уз *злато*:

И још оно све *жежено* злато
II, 98 (1932)*

Покрићу те *жеженијем* златом
II, 181 (1932)

Чистим ћу те сребром потковати
Чистим сребром и *жеженим* златом
II, 197 (1932)

Ишти благо све *жежено* злато
IV, 137 (1932) итд.

Вук не даје никакво објашњење о значењу речи *жежен* у вези са златом. По Д. Костићу¹⁾ злато је названо *жеженим* зато што сија као да гори, што је сјајно као пламен.

По нашем мишљењу *жежено* злато названо је тако не зато што сија као пламен, као да гори, већ стога што се злато добивало, *премишћавало жежењем*.

Злато које се налази у песку и распаднутим златовитим стенама добивало се испирањем: вода односи песак, који је специфички лакши, а остаје злато, које је специфички

*) Наводи се односе на: *Српске народне пјесме* од Вука Ст. Караџића, издање и штампа Државне штампарије, Београд. Римски број означава књигу, арапски страну, а у загради је назначена година издања.

1) Тумачење друге књиге Срп. нар. пјесама, Београд 1937.

теже, са још неким примесама као што је то напр. магнетит и друго. Да би се те примесе удаљиле из тако добивеног злата у ситном праху (крупна се зрна механички одвоје), магнетит се елиминује помоћу магнета, а остатак се стопа с бораксом, содом или шалитром те се на тај начин отстране сви примесци као троска (згура). Дакле, злато у праху доби- вено испирањем пречистило се донекле *жежењем* (топљењем са содом, бораксом, шалитром).

Добивање злата испирањем и претапањем у пећима било је познато у Египту на више од 2000 година пре наше ере.

Злато се још много боље вади из песка или из ра- спаднутих или самлевених стена (ако не садрже сулфида) када песак који се спира водом долази у додир са живом: жива везује злато у амалгам, али не и примесе. Из амалгама се злато добива *жежењем* (жарењем), при чему се жива испари (предестилује), а злато остаје.

Вађење злата помоћу живе (*амалгамациони процес*) било је познато одавно и данашњи начин вађења мало се раз- ликује од начина који описује Плиније 77 година пре наше ере.

Из златовитих руда злато се добива процесима топ- љења. Тако су још стари народи вадиле злато и сребро из руда које их садрже жарећи те руде с оловом, при чему је- дино племенити метали остају неоксидовани („ватрена проба“).

Diodorus Sicilus (око 50 година пре наше ере) каже да се злато пречишћава када се помеша с оловом, сољу и не- ким другим додацима па за неколико дана загрева у пећи. При хлађењу остаје чисто злато.

Овај процес (*купелација*) састоји се опет у топљењу, жарењу, дакле злато се и овде добива *жежењем*.

На злато добивено овим начином вероватно се односи место из Новог завјета (Откров. Јов., 3, 18, Вуков превод):

Свјетујем те да купиш у мене *злато жеженога* у огњу.

Све ове методе, познате још у старо доба, биле су несумњиво познате и нашим рударима који су се бавили до- бивањем злата било испирањем било вађењем из других руда.

Ми досада нисмо наишли на податке о жежењу злата код нас. Међутим В. Скарић¹⁾ то наводи за сребро. Сирово сребро („плико“) добивено из сребровитог олова пречишћавало се даље *жежењем* (купелацијом). Тако пречишћено сребро звало се *фињано, жежено сребро*.

У Вуковој збирци Српских народних пјесама (књ. I—IX) само на два места поменута је *жежена срма*:

Троја су ти отворена врата:
Једна врата дрва шимширова,
Друга врата од *срме жежене*,
Трећа врата од сувога злата.

V, 265 (1935)

Врх доламе двоје токе сјајне,
Једне вите а друге савите
Од *жежене* из Млетака *срме*.

VI, 382 (1940)

Интересантно је напоменути да у немачком језику Brandsilber = жежено (рафиновано, чисто) сребро није необична реч; међутим ређа је, чак и у стручној литератури, реч Brandgold = жежено злато. Код нас је обрнуто: Обичан је израз чисто сребро, а врло ретко *жежено сребро* (срма, в. горе), док се израз *жежено злато* често употребљава у народним песмама поред израза чисто, суво злато.

Немачка реч Brand (жежење) и Brennen (печење) синоними су када означавају оно што се добива загревањем, жежењем као и оно што је резултат тога загревања, жарења: der Brand des Kalkes, der Ziegel, des Silbers (Brandsilber); Brennen des Kalkes (Kalkbrennen), der Ziegel, ...).

У стручној литератури употребљава се само Brennen. И код нас се поред обичне речи *печење* (ракије, креча, гипса, цемента, грнчарије, порцелана, опека итд.) у стручној литератури употребљава, иако ређе, и *жежење* (креча, гипса, ћумура у шуми итд.)

Из овог нашег излагања види се да *жежено злато* значи злато добивено *жежењем*. Такво злато сматрало се

¹⁾ *Старо рударско право и техника у Србији и Босни* (Издање Срп. акад. наука (1932), стр. 85, 105.

раније, према ондашњем ступњу металуршке вештине, као чисто, рафиновано злато. Отуда је *жежено злато* синоним с пречишћеним (рафинованим), чистим, сувим златом.

2. Суво (сухо) злато

Реч сув (сух) у преносном значењу употребљава се у смислу чист, сам (без икакве друге при есе):

суво злато (чисто злато);

сува свила (чиста свила);

сува штета (чиста, гола штета);

сув хлеб (сам хлеб, тј. без икакве присмоке);

сува пара [сам новац, готов новац: пребројио сам му преко прста све *суву пару*, дао сам му све *суву пару*, тј. готов новац, а не нешто друго што би било процењено у новац (стоха, жито, земља итд.)];

сув петицар, има све *суву петицу* (чист петицар, има све саму (голу) петицу). Ова два израза саопштио ми је један пријатељ који је то чуо у разговору са својим познатиком, професором гимназије;

суви град — тј. чист, сам, без кише (Броз-Ивековић, *Рјечник*, 491);

сува сујета (гола, сама, чиста сујета): Тешко оном који има особине што незгодно стрче или ради што из *суве сујете*¹)... Ова је *сува сујета* особито распрострањена међу грађанима и међу школованим људима.²)

Да наведемо и неколико примера из речничке грађе *Институција за језик САН-а*:

...да се таква школа претвара у *суву рушину*...

(М. Ђ. Милићевић)

...који без икакве фантазије само *сувим разумом* раде.

(Ј. Данић)

Кад би пошао да лучи краве или волове — за сувата — плаћао је народу све *сувим дукашима*.

(Л. Комарчић)

¹ Јован Цвијић, *Говори и чланци*, II, 109, 112, (1924).

² Јован Цвијић, *Основи антропогеографије* (Психичке особине Јужних Словена), II, 156 (1931).

Они (сељаци) улете у трговачке послове и махом за-
кључе рад са *сувом шпешом*.

(М. Дачић)

И још нађе кесу од дувана
Сва од *суве* млетачке *кадифе*.

(Ђ. М. Драговић)

Начинићу на огњишту *суву ваџру* од иверја.
(Руковање парним котловима)

Ја прихватим 10 дуката *суха дуга* иза покојног оца
(У Херц., прикупио Ј. К. Борјановић)

У свим овим примерима реч *сух* значи чист, сам...
(чиста рутина, чист разум, чисти (готови, сами) дукати,
чиста (гола) штета, чиста кадифа, ватра *само* од иверја,
чист дуг, тј. дуг у новцу).

По Св. А. Радовановићу,¹⁾ *Суво Рудиште* на Копаонику
није зато „суво“ што нема воде, него или стога што је на
врху овога виса сама гвоздена руда (магнетит), те не може
ништа да расте, или ваљда, мало поетскије, што је ту бо-
гато рудиште: све сама *сува руда* (тј. чиста руда без икак-
вих стеновитих примеса).

Место *Сува Руда* на Копаонику изнад села Тиоце, где
је такође чист магнетит, зове се због тога тако.

На насловној страни „*Годишњака Рударског одељења
Министарства народне привреде*“ за 1892 г. налазе се ови
стихови:²⁾

Па ми јоште три мајдана кажу:
Један златни, а други сребрни,
А трећи је од *суха камена*,
Што се ваде млини од камена
Чим се меље жито свакојако,
Да таквијех у другога нема.

Овде од *сухог камена* значи од чистог камена, тј. од
камена оних особина које има чисти камен од кога се прави
добро воденично камење.

¹⁾ *Геолошки анали Балканског Полуострва*, IV, 314 (1892).

²⁾ Није наведено из које су народне песме и из које збирке узети
ови стихови. У Вуковим Срп. нар. пјесм. (књ. I—IX) тих стихова нема

Воденично камење је од хидрокарцита. Као најбоље на Балкану је воденично камење код Трстеника (село Попина). Оно има све потребне квалитете: не глача се, не круни се, грубих је шупљика.

Други познати рудник воденичног камена налази се на Косову.

Суво злато могло се тако назвати с обзиром на начин како се добивало при испирању. То испирање и препирање у новије вреле вршило се овако.

Златовити песак се прво набаци на сто који је косо нагнут и преко тога тече вода. Преко стола се често ставља кожа с вуном или поњава на којима се злато још боље задржава. Вода однесе са собом највећи део песка, а онај део који остане, и у коме је злато донекле концентровано, препира се у карлицама. При овом препирању елиминује се главни део песка, а остаје још магнетит поред незнатне количине песка. Најзад се то препирање врши на нарочитој лопати на којој заостану зрна злата која се ножем поваде и обично стављају у стаклене цевчице. Дакле, из *мокре смесе* добивало се *суво злато*. Такво злато су наши златари просто претапали (жежено злато).

У стручној литератури реч *сув* (*сух*) ранији писци су употребљавали, кад је реч о металима и њихову налажењу у природи, у смислу слободан, у слободном, металном стању, а не сједињен (нем. *gediegen*, фр. *natif*, енгл. *native*, рус. в самородном виде). Тако Вук Маринковић¹⁾ вели да се метали налазе у природи или *чисти* или, и то највише, у саставу. Чисти се називају *суви*, *reguli*. Ј. Панчић, у свом чланку о злату,²⁾ назива злато које се налази слободно у природи *сухо злато*, али у истом чланку овим називом означава и *чисто злато*.

У Рударском законуку за Краљевину Србију од 1866, § 14, каже се: „Под рудом и копом разумевају је минерали, који метале садржавају, било метали природно одлучени, *суви* (саморасни, самотворни) или сједињени“. Доцније писци струч-

¹⁾ *Начела физике* I, 241 (1851).

²⁾ *Из природе* СКЗ, 4 и д. (1893). На стр. 143 помиње такође и *сухи бакар*. — Исп. *Минералологија и геологија*, 266, 268 (1867).

них дела употребљавају за тај појам речи *самородан*, *самошворан* (поред страних назива *нашшван*, *регулинчан*), а у наведеном члану Рударског законика направљен је придев и од именице самораџ.

Понеки пут се у народним песмама употребљавају оба епитета заједно (сув и жежен, чист и жежен) било ради појачавања, било ради допуне стиха, било што се изгубило осећање за право значење једног или другог:

Узе Иван двије пушке мале
Од *сувога жеженога златша*,
VI, 287 (1940)

„Ножнице су од сребра *чистша*,
„А синцири од *сувога злата*,
„И четворо тока саливени,
„Које су му у Млетке грађене
„Од *сувога златша жеженога*“.
VIII, 332 (1936)

На главе им капе од самура,
На капе су грби од сената
Од *чистша* и *жежена златша*,
IX, 144 (1936)

И даде јој прстен баба свога
Од *чистша златша жеженога*.
IX, 148 (1936)

На крају, навешћемо још само два примера, и то један из народних приповедака, а други из народних песама, из којих ће се јасно видети синонимно значење речи *сам*, *чист*, *сух*, *жежен*.

У народној причи „*Пепељуга*“¹⁾, Пепељуга се прво облачи у одело од „*саме свиле*“, други пут у одело од „*чистша сребра*“, а трећи пут узима из ковчега хаљине „*све од сува злата*“.

1) Вук, *Народне приповијешке*, 137 (1897).

У песми *Смрш Алај-бег Ченијка*²⁾ налази се овај опис:

О бедри му сабља демишкиња,
 Сва у *суво* злато окована,
 Преко крила држи цефердара,
 Вас у срму и у *чисто* злато
 На глави му феса плетенога,
 Око феса замотао чалму,
 Сву од свиле и *жежена* злата.

И у једном и у другом примеру избегнуто је понављање, постигнути су јачи ефекти и показана су много финија осећања за поступност, меру и лепоту употребом речи сличнога значења.

В. М. Миковић

²⁾ Вук, *Нар. иј.*, IV, 48 (1932).

О УПОТРЕБИ ЛИЧНИХ И БЕЗЛИЧНИХ ОБЛИКА ГЛАГОЛА *ТРЕБАТИ*

Кад се човек нађе у ситуацији да употреби глагол *шребашти* (а то је врло често), он се понекад нађе у недоумици: да ли да употреби лични облик овога глагола или не? С једне стране, у разговорном језику употреба ових облика све је чешћа, она узима све више маха — и где треба и где не треба. Данас се на сваком кораку чује: *Требаш ми к'о парче хлеба, Требају ми паре овог шренушка, Требаћемо им данас (Данас ћемо им шребашти); Требала јој књига, али је није нашла* и сл., или: *Требаш да дођеш, Требаћемо да што урадимо одмах, Данас нисам шребао да устанем шако рано, Требала је да учи много да би постала квалификована радница* и сл. С друге стране, у књижевном језику, дакле у писању, постоји тенденција искључиве употребе безличних облика — и где мора и где не мора. Тамо где је то немогуће, тј. где би употреба личног облика била на свом месту, он се просто напросто избегне и глагол *шребашти* замени се другом речју, обично изразом „бити потребан“, да се не би погрешило.

Да видимо најпре шта о глаголу *шребашти* кажу наши речници и граматике.

Бук у своме речнику даје овом глаголу два значења: 1. *vonnöthen sein, opus est*: „Не треба ми он“ и „не требам њега“ и 2. *oportet (ire)*: треба (ићи). Дакле, кад *шребашти* значи *opus esse* (бити потребан) употребљавају се напоредо и лични и безлични облици, а кад значи *oportet* (ваља, нужно је, мора бити) употребљавају се безлични облици.

У речнику Броз-Ивековића ова разлика у значењима глагола *шребашти* потврђена је и већим бројем примера: 1.

лични облици: *Чисту образу мало воде треба. Ја ћу ти кадгод требаћи. Лука је оваке речи уиошребљавао како му је кад какав слог требао. Кад другијех књига ниши је било, ниши су требале.* 2. безлично: *Ко хоће самљети, треба засути. Не треба да ми даш. Није ли требало да се и ти смилујеш. Ти си Христос син Божји који је требало да дође на свијет.* Сви су ови примери, и под 1. и под 2., из Вукових дела.

Маретић је у своме „Језичном савјетнику“ против употребе личних облика глагола *требаћи* у значењу *müssen* (морати) и он их назива провинцијализмима. „Али“, вели даље Маретић, „кад *требаћи* значи *pötig sein* (бити потребан), онда се може употребљавати у оба броја и у сва три лица; не само: нама треба школа, него и: нама требају школе, ми теби требамо и сл.“ Дакле као и Вук.

И наши савремени граматичари имају исто мишљење. Ево шта стоји у Граматици Алексић-Стевановића: „Глагол *требаћи*... има два значења: *мораћи* и *бићи пошребан*. Кад значи *мораћи*, ваља га употребљавати само безлично — тј. у 3 лицу једнине, ма у коме броју и лицу био глагол који се овим допуњава (треба да донесемо, треба да кажеш, а не: требамо да донесемо, требаш да кажеш). Међутим када *требаћи* значи „бити потребан“, онда се он мења. — Треба ли вам ја? — значи: Јесам ли вам потребан?“

Из овога објашњења видимо да је глагол *требаћи* кад значи *мораћи* непотпуног значења, тако да му је потребна нека допуна у значењу да би ово било потпуно. Та допуна је неки глагол у презенту са *да* или у инфинитиву. Тада се *требаћи* употребљава само безлично — у 3 л. једнине. Такав је случај у горња четири примера из Броз-Ивековића (под 2.) од којих у првоме *требаћи* има као допуну инфинитив (засути), а у остала три — *да* с презентом (да даш, да се... смилујеш, да дође). С друге стране, *требаћи* у значењу *бићи пошребан* потпун је глагол, он значи да је некоме *нешто* потребно (или није потребно), да има (или нема) потребу *за нечим*. Те су „потребе“ у три наведена Броз-Ивековићева примера (под 1.): „мало воде“, „слог“ и

„књига“, а видећемо и друге у примерима који ће се ниже навести.

Ако се вратимо примерима наведеним у почетку, видећемо, после овога, да су у прва четири лични облици *шребаш*, *шребају*, *шребаћемо* (*ћемо шребаши*) и *шребала је* правилно употребљени јер *шребаши* ту значи „имати потребу за нечим“ (ти, паре, ми, књига), док у друга четири примера имамо *шребаши* у непотпуном значењу, допуњен другим глаголима (да дођеш, да урадимо, да устанем, да учи), што значи да ту место личних облика треба да стоје безлични. Према томе, правилно је: *Треба да дођеш*, *Требаће да шо урадимо...* *Данас није шребало да устанем...*, *Шребало је да учи много да би пошала...*

Да видимо како књижевници примењују ову граматичку особину. Речничка грађа Института за српски језик САН пружа нам у том погледу обилан материјал.

Изнећемо најпре примере употребе личних облика глагола требати: Он се одликовао препреденим лукавством и жеђу за новцем који му је и *шребао* (М. Ђ. Милићевић), Колијевке какве би требале | не имаду све наше ријеке (Његош), Ми нећемо да знамо више за вас!... нити нам *шребаше*, нити вам *шребамо* (Веселиновић), Свуда је *шребала* његова памет (Л. Лазаревић), Нити ми *шребају* какве справе (Кочић), Новој су просвети *шребали* градови (Ст. Новаковић), Оне одушевљене титане, који њихова нити ичијега храбрења не *шребају* (Бан), Торњајте се без обзирке, | ја не *шребам* ваше свирке (Змај), Ја вам ту више не *шреbam* (Св. Ћоровић), Сад идите куд знате, ја вас више не *шребам* (Вј. Новак), Ако нас *шребаш*, ми смо доље (Крлежа), Само она слова која по два гласа имају *шребају* правила (Драгосављевић), Ће деве долазе, голема врата *шребају* (Капетановић-Љубушак).

Навео сам оволико примера (у грађи их има знатно више) да бих, пре свега, показао да је већина наших познатих писаца употребљавала личне облике глагола *шребаши*, разуме се, тамо где им је место.

Данас, међутим, код неких писаца постоји тежња за избегавањем њихове употребе, и у случајевима који су слични горњим.

С друге стране, неки писци, а нарочито новинари, подлежући утицају разговорног језика, одлазе у другу крајност и употребљавају личне облике и тамо где им, по граматички, није место. Овај појав је нарочито значајан, значајнији од оног првог који је, на крају крајева, у складу с граматиком и њеним правилима, док овај други долази с њом у сукоб. На чију ће се „штету“ тај сукоб завршити, то се не може предвидети. Да ли ће разговорни језик успети да књижевном језику „наметне“ ову особину, или ће, напротив, писана реч, помогнута подизањем културног васпитања широких маса које је код нас за протеклих пет година од ослобођења огромно напредовало, овај покушај вратити у колосек граматике — показаће нам будућност.

Овај појав, међутим, не продире у писаној речи једнако у свим облицима. Он се најчешће, или боље рећи искључиво, јавља у перфекту. У последњој књизи приповедака једног млађег савременог писца, иначе доброг znalца језика, нашао сам три случаја употребе личних облика глагола *требаши*, од којих су два правилна, а трећи — неправилан (с гледишта граматике):

Шта мислише, дјецо, требају ли нам ове шибе, а? Ево ја знам да не требају за овога малог из прве клуџе. Не требају ни за онога тамо, ни за овога овдје. Не требају ни за ону малу у жушој марими. Је ли де, да не требају?
— *Ено шривоца, нек се они о шоме брину, њима требају мостови.*

— *Баш су они шрбали да проговре гласније и одлучније него ико други.*

Овом последњем примеру додајем и неколико примера из наше дневне штампе која, с једне стране, претставља одраз нашег свакидашњег живота, а с друге — врши јак утицај на језик широких читалачких маса:

— *Ми смо шрбали да присшанемо на хегемонију Бугара у јужнословенској федерацији* (Борба 1949, 309/4).

— *Чак су и задаци које им исшављају и методе којим су шрбали да се служе у њиховом извршавању исти: и једни и други шрбали су да пронађу људе погодне за шшијунажу* (Борба 1950, 27/2).

— *Бразилијанци су требали да победо, али је публика улећела у игралиште и напала бразилијанске играче* (Политика, 4. III 1950).

У сва ова четири примера (у оном последњем из књиге и у ова три из дневне штампе) глагол *требаћи* је непотпуног значења и допуњен је другим глаголима (да проговоре, да пристанемо, да се служе, да пронађу, да победо). Дакле, требало је да буде безлично употребљен.

Овде је карактеристично следеће: у свим овим примерима имамо „нормалан“ ред речи, тј. субјекат стоји испред предиката. Да би се, међутим, *требаћи* употребило безлично, морао би се изменити ред речи, односно облици глагола *требаћи* морали би доћи испред субјекта. Тада бисмо имали: *Требало је да баш они проговоре... Требало је да ми пристанемо..., методе којим је требало да се служе..., требало је и једни и други да пронађу..., Требало је да Бразилијанци победо...*

Ја овде нисам навео сав материјал о овој, т. зв. неправилној употреби безличног глагола *треба*, али морам приметити да се она све више шири. То долази отуда што се у многим случајевима тај безлични глагол могао осетити и као лични глаголски облик. Напр. сасвим је исправно речено: *Он треба да дође*, тј. граматички: *Треба да он дође*; али, стварно, овде се *шрѣба* осећа и као треће лице везано за *он*; или *Деше је требало да дође*, тј. *Требало је да дешо дође* — такође се осећа као лични глаголски облик. Ово несумњиво утиче да се лични глаголски облици безличног глагола *треба* све више шире. С друге стране, безлични облик *шрѣба* гласи исто онако као и треће лице од глагола *шрѣбаћи* (у значењу „имати потребу“) и тешко је не претпоставити да глагол *шрѣбаћи* целом својом личном променом неће утицати и на безлично *шрѣба*, *шрѣбаће*, *шрѣбало је*, *шрѣбало би* итд. да добије и личне глаголске облике (особито када има конструкција које томе помажу) које наша нормативна граматика још увек упорно забрањује.

Што се тиче употребе безличних облика, мислим да није потребно наводити примере јер њих има готово на свакој страни код нашег писца.

Накрају, остаје питање како је дошло до те, могло би се рећи, необичне особине као што је ова безлична употреба глагола *шребаши*?

У Даничићеву *Рјечнику из књижевних старина српских* налазимо именицу *шрѣбѣ* употребљену с глаголом *биши* у значењу: 1. *opus esse* (дакле, *биши пошребан*, односно у значењу које данас има глагол *шребаши* кад је потпун): сјно цркви да косе колико је трѣбѣ; и 2. *oportere* (дакле, *ваља, нужно је, мора биши*, односно у значењу које данас има глагол *шребаши* кад је непотпун): ере сте вчинили добрѣ, како е вамѣ трѣби блусти свое племѣшине и обита (тј. обѣта).

Ову конструкцију, било са именицом *шреба* у номинативу или *шребе* (генитив уз негацију), налазимо често у наших писаца XIX века: Не би било *шребе* бојати се (Георгије Половић, 1815), Ти... мислиш да ти *није шребе* и нужде рукаве засукати, па својски с млађима порадити (Стајић, 1839), *Није шреба* да је јади губе (Златојевић, 1851), *Ниј' шријеба* да вам напомињем (Новић, 1860), *Ниј' шријебе* онаке јунаке | нит' учити, нит' опомињати (Новић, 1860), *Није шреба* ни мислити, а камоли разложити (Врчевић, 1881), Да га мајка љуља | не би било *шребе* (Змај, 1887), *Тријеба* је да нагласимо још и ову чињеницу (Л. Војновић, 1898).

Именицу *шреба*, односно *шријеба* налазимо и код Вука. Он за њу вели да се употребљавала „in der Redensart [тј. у изразу]: *није тријебе* (н. п. говорити о том), *es ist nicht pöthig, non est opus*“. У Броз-Ивековићеву речнику има неколико примера, и не само за *није шријебе* (*шребе*) већ и за *није шријеба* (*шреба*) и *шријеба* (*шреба*) је: Тако да нам *није шријебе* што говорити, Мислим да код онога што је већ речено *није шријебе* појединце потврђивати, *Није шреба* да с' у боју деси, Кад се куха *шријеба* је пухат'; *Руком је шријеба* сијат', а не крошњом. Трећи пример је из Вука (Нар. пј. IV), а остали из Даничића.

У старом језику нашем имамо и глагол *шрѣбоваши* (с кратким акцентом због многосложности) у значењу „имати потребу“, „бити потребан“ (трѣбѣм застоупленіе ваше, Даничић, Рј. из књиж. ст. срп.), а према њему развио се и глагол *шребаши* с истим значењем. Глагол *шребоваши*, поред

горњег, имао је и значење *requirere*, тј. тражити, искати (вса елика трѣбоваше и просише...) и његов даљи развитак кретао се у правцу тог значења (изјавити потребу за чим тражити што и сл.). Глагол *шребати*, преузевши прво значење глагола *шребовати*, заменио је *шреба је* у том значењу и ово је задржало само значење *мораши* (исп. горње примере из разних писаца и из Броз-Ивековићева речника). Међутим види се јасно да се према *шреба је* *opus est* образовало безлично *шрѣба* које је под утицајем *шреба је* чувало своју безличност. Али како се *шреба је* почело губити у употреби, нестало је и оне бране која је задржавала да *шрѣба* (*opus est*) добије личне глаголске облике. Сада је та брана наша нормативна граматика и књижевна традиција по којој се још *шрѣба* (*opus est*)) одржава.

Св. Марковић

зитета, да се и тамо говори *жљѣб*. За облике са *жл-* налазимо: *жљѣб* (Ј. Срећковић, Параћин), *жљѣбовић* (С. Милеушнић, Слобоштина у Славонији), *жљѣзда* (Д. Степановић, у збирци из разних крајева).

Као што се одавде види, облике са *жљ-* налазимо у свим штокавским екавским говорима: у призренскотимочком, косовскоресавском и шумадишкосремском, али не можемо рећи да ли су они у њима у апсолутној употреби. То може утврдити само нарочито истраживање предузето у том смеру.

Код писаца ствар стоји нешто друкчије: ту се јављају и облици са *жљ-* и облици са *жл-*. М. Ђ. Милићевић (родом из Шумадије) има: *жљѣбом* (превод Писама о истор. Срба и Бугара..., 1857, стр. 142), *жљѣздасѣих*, *жљѣзде* (Физиологија и хигијена, 1878, стр. 85, 141); али *жљѣздани* (Физиол. и хиг., стр. 49), *жљѣзда* (Живот Срба сељака, Срп. етн. зб. I, стр. 275); М. Јовановић-Батут (родом Сремац) пише *жљѣбица* (Грађа за медиц. терминол., стр. 44); али *жљѣзда* (Књига о здрављу, СКЗ 35, стр. 35). Вл. Карић (из Шумадије) има *жљѣбовима* (Србија, 1887, стр. 885); Ј. Жујовић (родом из Шумадије) бележи, напротив, *жљѣб* (Геол. Србије I, СКА, стр. 320), *жљѣбила* (Камено доба, СКЗ 11, стр. 100).

Не само испред ђ-а него и испред других вокала налазимо доста примера с прелазом *жл-* у *жљ-*: *жљѣчка* (= *жлчка*; исп. књиж. *жѣч*), *жљѣна* (= *жлна*; исп. *жѣња*) (А. Белић, Дијалекти ист. и јуж. Србије, стр. 115—116), *ужљѣгла* (*ibid.*, стр. 221), *жљѣна* (Ж. Николић, Зајечар), *жљѣна* (Ј. Стојановић, Пчиња), *жљѣчење*, *жљѣч*, *жљѣчка*, *жљѣна*, *жљѣнин*, *жљѣнче* (М. Влајинац, Врање), *жљѣна* (Н. Вељић, Врање), *жл'ана* (= *жуња*) (М. Станојевић, Пирот), *жљѣвѣм* (= *једем*, С. Станојевић — М. Цветковић, Црна Река; исп. код А. Остојића, Речи којих нема у Вукову Рјечнику, стр. 14: *жсловрѣши* = *јести*, *жсловрѣње*), *жљѣван* (= *безуб*, свакако од истог корена; М. Влајинац).

Слично ствар стоји и с променом *л* у *љ* иза шуштавог сугласника *ш*. Овде примера има више; али ћемо навести само оне којима је јасна етимологија. Реч *шљѣка* имала је у словенској заједници почетну групу **st-*, како то показују

други словенски језици (исп. словеначки *sluka*, пољ. *stąka*, украј. *слуква*), али данас у нашем језику не налазимо примера са *сл-*, него се и у књижевном језику и у дијалектима налазе само облици с почетним *шљ-* (преко *шл-*). Исто је тако и реч *шљйва* некада гласила *слива*, па је данас и у књижевном језику и у многим народним говорима добила облик *шљ-*; само се овде у дијалектима сачувао и првобитни облик *слива* (в. А. Белић, ор. cit., стр. 220—224; Б. Милетић, Црмнички говор, Срп. дијал. зб. IX, стр. 359); посредни облик са *шл-* налазимо у презимену *Шливић* (Шемат. пакр. 1898, 3, стр. 43). За опште раширено *шљунак* налазимо код војвођанског писца Болића (Совершенный винодѣлаць I, стр. 101): *шлунковишо*. Две стране речи, *шљам* (уколико овде с немачким *Schlamm* немамо помешану и једну домаћу реч) и *шљака*, позајмљене свакако врло давно, судећи и по распрострањености у дијалектима и по разгранатој „породици речи“, — показују исто колебање између *л* и *љ*: *шљам* (Ристић-Кангрга), *шљам* (Бакотић), *шљам* (Ст. Мијатовић, Левач, Темнић), *шљам* (Ђ. Мелентијевић), *шљам* (Д. Остојић, М. Пожаревац), *шљам* (К. Божовић, Крушевац), *шљам* (Х. Станковић, на југу Србије), *шљамак* (Ж. Стефановић, Књажевац), *шљамача* (= нека барска биљка; К. Црногорац, Ботаника, стр. 82), *шљамити* (= купити сламу, грање и др. нанос; Л. Комарчић, Бездушници I, стр. 349), можда овамо иде и *шљан* (= ораница; Ј. К. Борјановић, из збирке речи из Босне, Херцеговине и Хрватске), — али: *шлџам* || *шљџам*, *шлџмити* || *шљџмити* (= растурати ђубре; Р. Ковачевић, Драгачево), *шлџмити* (= накупити ситна дрва; Ј. Павловић, Крагујевац), *шлџмити* (В. Жунић, Ужички округ, Подриње, Подунавље), *шлџмити* (Б. Павловић, Злакуса код Ужица), *шлџмљив* (Р. Ковачевић, Драгачево), *шлем*, *шлемина*, *шлемишће* (= нанос сламе, грања и др.; А. Јовићевић, Црна Гора), *шлам* (М. Ђ. Милићевић, превод Писама о истор. Срба и Бугара..., стр. 275); тако исто: *шљџка* (Ристић-Кангрга), *шљака* (Бакотић), *шљакна* (С. Мијатовић, Темнић), *шљакњшће* (Р. Илић, Ибар, Срп. етн. зб. VI, 545), *шљакне* (Ј. Радонић, Ист. Срб., стр. 40), *шљакна* (С. Лозанић, Хемија, стр. 124), — али: *шлџкња* (Вук, Рјечн.), *шлџкња* (Ристић-Кангрга), *шлџкња*

(Бакотић), *шлѣкња* (Ј. К. Борјановић, збирка речи из западних крајева), *шлакња* (Руднички окр. гласн. 34, стр. 180), *шлаку* (М. Спасић, Земљоописаніе, Београд 1848, стр. 33), *шлакно* (Цвијић, Ст. Србија, Срп. етн. зб. IV, стр. 214). Оријенталску реч *аршлама* (= трешња) налазимо у Лет. Мат. срп. 139, стр. 89, као *шлама*, а у Насељима IX, стр. 211 (из Боке) као *шљама*.

Ономатопејске речи с почетним *шл-* тако исто се јако колебају између *л* и *љ* (исп. *шламѣав* и *цљамѣав* и сл.).

Проф. Белић у поменутој студији (стр. 220—224) констатује да се сугласници *л* и *н* често умекшавају иза сугласника *ж* и *ш* (а, тако исто, и иза неких других сугласника: *с*, *з*, *к*, *г*, *б*, *р*; исп. код њега: *слѣва*, *слѣве*) и тумачи у групи *жсл*, *шл* ту промену асимилацијом, преношењем артикулације сугласника *ж* и *ш* на следеће *л* (и *н*); али каже да промена није доследна, јер се јављају и облици са очуваном *л* и *н*; (исп. код њега, стр. 221: *сливак*, *сливу-ну*). У неким старијим речима они су, као што видимо, јаче уопштени (напр. *шљѣка*, *шљѣва*); али се чак и код нових позајмица бележе у дијалектима облици са *л* > *љ* иза шуштавог сугласника: исп. *шљѣнгашѣ* (= „шлинговати“, Н. Наранџић, Лика), *шљѣѣви* (Варош у Славонији, Зб. Ј. Ак. XXIV, стр. 134), *шљѣвијанке* (= спаваће кошуље, В. Николић, Из Лужнице и Нишаве, Срп. етн. зб. XVI, стр. 119); *шљѣѣпер* (= врста греде, „шлипер“, Д. Остојић, М. Пожаревац).

Шта све ово значи? Ово значи да су облици са *жљ* < *жл* (и *шљ* < *шл*) гласовно сасвим разумљиви на нашем терену, иако су код различитих речи у различитом степену уопштени. Облици *жљѣб* и *жљѣзда*, дакле, у *екавским* говорима су настали гласовним путем.

Сва је, према томе, ствар у питању: колико терена заузимају облици *жљѣб* и *жљѣзда*? Засада на ово питање није лако одговорити; прво, због недостатка обилнијег материјала, и, друго, што баш у овим примерима јекавски и икавски говори иза *жл-* немају *е*, него *ије*, *и* (жлїјеб, жлїб), а то већ нису исте гласовне прилике. Само најзападнији екавски штокавски говори, неки славонски, могли би нам пружити материјала; горе налазимо славонски пример *жлебовиш*, дакле

са очуваним *жл*, а проф. Ившић у свом раду *Данашњи Њосавски говор* (Рад Југосл. акад. 193, стр. 82), говорећи о умекшавању сугласника *л*, налази умекшавање само иза *к*, *г*, а о групи *жл* (нити о *шл*) ништа не говори. То је, наравно, сасвим оскудан материјал да би се на основу њега могло нешто поуздано закључивати; али би се ипак можда могло претпоставити да су облици *жљѣб* и *жљѣзда* поникли на србијанском и војвођанском терену и да су, дакле, специфични баш за екавске говоре.

Ово доведе ја сам написао да бих потстакao наше читаоце, нарочито из екавских крајева, да пошаљу редакцији *Нашег језика* обавештење: да ли се код њих говори *жљѣб* или *жљѣб*, *ужљѣбиши* или *ужљѣбиши*, *ѣжљѣбиши* или *ижљѣбиши*, *жљѣзда* или *жљѣзда*, *жљѣздани* или *жљѣздани* и сл.

На основу досадашњег материјала може се рећи да су облици *жљѣб*, *жљѣзда* и сл. узели маха у екавским говорима; али се на основу њега још не може казати да ли је Вук Карацић за источно наречје забележио *жљѣб* и *жљѣзда* што их је тако чуо у екавским крајевима или теориски према *жљѣб*, *жљѣзда*. Без тога се не може ни коначно решити, да ли се за књижевно источно наречје може предложити *жљѣб* и *жљѣзда* или има довољно разлога да се остане при *жљѣб* и *жљѣзда*, који су у пуној хармонији с другим говорима.

Иван Појовић

ПОВОДОМ НАШИХ СТРУЧНИХ ТЕРМИНОЛОГИЈА

На овогодишњој конференцији сарадника републичких института за научна шумарска истраживања било је говора и о шумској терминологији. Слична проблематика — овако исто узгред и без конкретних задужења — претресана је ове године и на конференцијама других привредних струка, чега није било на ранијим нашим састанцима и савјетовањима. Ту појаву региструјемо радо, са задовољством, али без неког претјераног оптимизма, јер добро знамо да она још не значи прекретницу на том необично важном сектору културног и духовног уздизања народа Југославије. Ми, активни руководиоци радова на привредном развоју, обнови и изградњи земље, још увијек смо преоптерећени нашим редовним задацима и проћи ће још доста времена — можда и цијела година, а можда и више — док сви дођемо до једнодушног закључка: изградња, сређивање, унапређење стручне терминологије било које струке је једна карика у изградњи, у унапређењу струке саме.

Разумије се, одлучну ће ријеч у томе имати филолози, али потребу учешћа привредника и техничара — добрих познавалаца своје струке, уз услов и доброг познавања језика — нико неће оспоравати.

Можда ће заиста шумари бити међу првима који ће се тим питањем озбиљније позабавити, јер су сугестије у том правцу дате са компетентног форума, упућени су одабраним претставницима наше младе шумарске научноистраживачке службе и потичу непосредно од руководиоца савезног ресора.

Несређеност и неизједначеност шумарске и дрвноиндустриске терминологије биле су и раније повод дискусија на стручним састанцима и у штампи, апеловало се и на предратно Министарство шума и рудника у Београду и на Југословенско шумарско удружење у Загребу, чије су заслуге баш на том пољу значајне и велике, почевши од доба када се Ettinger одлучио „на непрогаженој још путини прокročити и шумарској пракси намјењени лексикон издати“. Некако у исто то доба стајао је на челу уредништва „Шумарског листа“ познати хрватски књижевник Јосип Козарац. Сама та чињеница морала се позитивно одразити на језику и стилу тога стручног гласила, а преко њега и на његовим читаоцима. Хрватски су шумари већ онда говорили „бољим“, чистијим хрватским језиком, него претставници осталих привредних струка. Одонда је прошло много година. Стварањем пређашње Југославије убрзан је темпо изједначења српске и хрватске терминологије и тај је процес текао стихиски, руковођен и потстицан разним мотивима, али, углавном, у правцу стварања јединствене српскохрватске терминологије и зближавања словеначке терминологије, с једне стране, и српскохрватске — с друге стране.

Не заносећи се мишљу о изградњи једне заједничке југославенске терминологије још увијек сматрамо да је наш циљ у погледу српских и хрватских стручних израза и термина остао исти као и прије рата.

Обухватити цијелу „шумарску“ терминологију исто тако је тешко — да не кажемо немогуће — као што је тешко обухватити цијело шумарство. Тај сложени комплекс техничких, биолошких, економских и осталих проблема, који је некад добио једнострано назив „шумарство“, изискује сада огромно, управо енциклопедиско знање скоро из свих подручја људске мисли.

Као што је биолошки сектор „шумарства“ уско повезан са свим биолошким дисциплинама, исто тако и терминологија подивања, гајења, обнове и неге шума, као и терминологија „заштите шума“ (одбране шума од штетних инсеката, биљних паразита и сл.), ловна (ловачка) терминологија

гија итд. уско је везана за терминологију биолошких дисциплина.

Механичка прерада дрвета и њена терминологија има врло много додирних тачака са енергетиком; индустрија папира, дестилација дрвета итд. имају скоро заједничку терминологију са хемиском; а ни терминологија искоришћавања шума, која је можда најспецифичнија „шумарска“ терминологија, не може се узимати изоловано од терминолошке проблематике заједничке за нашу цјелокупну привреду.

Ја ћу се у слиједећем чланку осврнути специјално на тај први, „биолошки“ или — како га многи неправилно називају — „чисто шумарски“ сектор наше терминологије и показаћу како смо се ми шумари слабо користили оним постигнућима која су још прије рата забиљежена у нашој терминолошкој литератури и која нам могу послужити као полазна тачка за изградњу једног општег одређеног правца.

Још 1934 године тадашње Министарство просвјете је издало низ свезака „Средњошколске терминологије и номенклатуре“ штампаних као „плод заједничког рада чланова Терминолошке комисије и стручњака оних предмета којих се терминологије тичу“. Тих свезака изишло је, колико се сјећам, шест. У предговору је истакнуто како је текао рад појединих секција те комисије; из њега видимо колико је пажње посвећено томе проблему од прве до посљедње фазе рада.

Ми се не чудимо што је ратно доба, доба насилног духовног и физичког „разједињавања“ наших народа до темеља бригало, замело сваки траг тога. Али се чудимо што се није непосредно иза ослобођења у довољној мјери манифестовала жеља свих нас да што прије обновимо и ту област нашег културног развика.

Један добар стручњак, ако је уједно и добар познавалац језика, запазиће можда покоји пропуст, омашку, наићи ће на израз који би требало замијенити којим другим, бољим, ако анализира напр. „Ботаничку терминологију“ са шумарског, агробиолошког, помолошког или којег другог уског стручног гледишта.

Али не треба губити из вида да је књига писана прије 15 година и да она није писана ни за шумаре ни за агро-биологе, ни за помологе, него за наставнике средњих школа, тј. за тадашње гимназије, препарандије и трговачке академије. Да ли то умањује њезин значај кад стојимо пред задатком који сам напријед истакао? Нипошто. Њезина корист за нашу будућу шумарску терминологију, специјално за биолошко-шумарску грану, од непроцењиве је вриједности, као узор, као полазна тачка и као темељ за наш даљи рад на том пољу.

Нажалост, наша прилично богата шумарска литература поратног доба врло се мало осврће на резултате постигнуте на том пољу прије рата. Илустроваћу то с неколико примјера узетих из наше литературе шумарског и агробиолошког сектора, али претходно бих се осврнуо на грешке и пропусте које у том погледу чине сами наставници биологије у средњим школама, а још можда више сами писци уџбеника по којима ти наставници предају. Ако стручњаци-педагози и биолози-теоретичари занемарују резултате систематског рада наших ауторитета у области терминологије, можемо ли кривити практичаре задужене по сектору примјењених биолошких наука, и можемо ли им замјерити што се из њихових редова не јављају пионири-борци за чистоћу и богаћење наше терминологије? Томе ћу дакле посветити свој слиједећи чланак.

инж. А. Паунов

Сарајево

„ПЕСТИШ“ У ЈЕДНОЈ ВУКОВОЈ ПОСЛОВИЦИ

У Вуковим *Српским народним пословицама* (Београд, 1900), под бр. 1914, штампана је пословица: *И једем и пијем, а пестшиш ми је на уму*. Вук није умео да објасни шта значи *пестшиш*; писао је онде: „Ја сам ово слушао још у детињству, али не знам ни сад што је *пестшиш*.“ Довијао се шта би та реч могла значити: „Може бити“ — писао је — „да је и име каквога Турчина коме је ко био дужан, или онако каквога зла чоека“. Уз ово своје објашњење Вук је додао и занимљиву причу коју је добио од Димитрија Поповића, првођакон и учитеља сегединског а потом пароха сомборског, којом је Д. Поповић покушао да објасни ову нејасну реч, изводећи је од глагола *постшиши*; по њему, пословица би заправо ваљало да гласи: *И једем и пијем, а постшиш ми је на уму*, — тј. ја додуше сада и једем и пијем (јер сам у гостима код кћери), али непрестано ми је на уму онај који је све учинио да бих заправо морао постити. Није тешко видети колико је објашњење Д. Поповића и натегнуто и произвољно: очевидно је он у своме тумачењу био вођен тежњом да нејасну реч изведе из неке српске, а чије би се значење на неки начин уклопило у основну мисао његове анегдоте. Вук пак биће да ју је забележио стога што ни сам није умео дати боље објашњење.

Ни у АкРј нема објашњења речи *пестшиш*; Т. Маретић је онде забележио следеће: „*Riječ* је *pestiš* tamna postanja, ali jamačno nije postala od *postiš*, nego će ono što je D. Popović pisao Vuku biti nečije tumačenje tamne riječi *pestiš*“. Ипак је прештампао читаву причу Д. Поповића, и тиме ни за корак није отишао даље од Вука. На истоме месту Ма-

ретић је навео још једну пословицу у којој се ова реч спомиње: *Све му је на уму као баби пестшиш.*

Међутим, реч *пестшиш* нипошто није „тамна постања“: она води порекло из средњовековног латинског језика, од речи *pestis*, која, сем осталог, значи: несрећа, пропаст, па онда кужне ствари уопште. Ако нам реч није дошла непосредно из средњовековног латинског, могла је доћи и из мађарског, где је у облику *pestis* (преузетом из латинског; а што се, писано нашим словима, изговара: пештиш) значила и значи само једно: *куга*. Оданде је реч лако могла ући и у нашу пословицу и текући говор. Смисао њен је према томе веома прост: И једем и пијем (додуше), али непрестано мислим на кугу (која је харала, али може и поново наићи); мислим дакле на неку велику несрећу уопште, па ми стога није много стало ни до јела.

М. Лесковац

ИЗ СЕМАНТИКЕ

Израз „говорити на неког“ (у смислу говорити с непријатељством, набеђивати некога) лепо илуструје важност улоге предлога с одговарајућим падежом у извесним случајевима за одређивање семантике глагола.

Реченица „људи нешто говоре“ могла би се овако допунити: 1) „људи нешто говоре о мени“, 2) „људи нешто говоре за мене“, 3) „људи нешто говоре на мене“. Додатак „о мени“ показује да сам ја предмет разговора (било каквог: неко ме је негде видео, нешто сам ја рекао па се то помиње итд.). У другој реченици глагол „говорити“ због додатка *за + акузатив* већ добија суженије, одређеније значење и значи: људи говоре о мени, али тако да износе моје особине, поступке. (Да се одиста у разговору износе баш моји поступци или особине доказ је већ и то што се може рећи: „људи говоре о мени“ без додатка „нешто“ па да мисао буде потпуно завршена, док „људи говоре за мене“ није потпуна мисао — треба додати „нешто“ или какву другу допуну).

У реченици „људи нешто на мене говоре“ глагол „говорити“ добио је сасвим ново значење: говорити рђаво, набеђивати, тако да се према глаголу „говорити“ у обичном значењу не односи као исти глагол нешто измењене семантике, по суженијем, одређенијем значењу (као што је то случај са „говорити“ из друге реченице), него се јавља као семантички нов глагол.

Говориши (рећи, казати) *на некога* у овом значењу није у обичној употреби, иако је освештано и народним говором и језиком Караџића и Даничића. У речнику Броз-Ивековића под речју *говориши* имамо ове примере: Ако он не буде

украо оно што на њега говоре, неће се ожећи нимало (Вуков Рјечник², 311); Нити они могу посвједочити шта теби сад на мене говоре (Вук, Нови завјет — Дјела апостолска, стр. 136, глава 24, 13, Београд 1868), За све ружне ријечи њихове које безбожни грјешници говорише на њ... (Вук, Нови завјет, Дјела апостолска, Саборна посланица св. апостола Јуде, стр. 266, 15); Неваљалац о неваљалцу говори... говорећи на Бога лаж (Даничић Ђ., Стари завјет, књига пророка Исаије, стр. 588. глава 32, 6). — Код других писаца се овај израз ретко јавља. Налазимо га код Људевита Вуличевића и Јанка Веселиновића: „На свету се ни на кога није тако и толико говорило, како се и колико говори против Сина човјечјега“ (Моја мати и Сила у савјести, СКЗ 93, стр. 61); — „Мати му се слаже са женом и не да на њу речи рећи, али опет...“ (Слике из сеоског живота III, СКЗ 199, стр. 133).

∨ Нема никакве сумње да је ова конструкција добивена од глагола: *нападаши кога* и *на кога*, *бедиши кога* *набацати кога* *набацивати на кога*, *клеветати кога* и *на кога*, *пошворити кога* и *на кога* и сл., а у вези с другим одредбама глаголским (увреде, лажи, нешто рђаво, нешто ружно и сл.). На тај начин је добивен нов смисао овог глагола (*опадати*, *клеветати* и сл.) којим се он семантички одваја од свог основног глагола. То је доста обичан случај којим се само врло јасно показује од коликог је значаја веза речи у реченицама за постајање сасвим нових значења речи.

Милка Ивић

ЈЕЗИЧКЕ ПОУКЕ

1. *Дах векова... осећа се и кроз на мало архаичан начин...* — У једном врло садржајном чланку о језику једног нашег савременог књижевника наишла сам на неколико реченичких конструкција које дају повода да се о типу таквих конструкција каже неколико речи.

Запажени склопови су ови: „У једне врсте новој, народном говору блиској инверсији“; „Дах векова... осећа се и кроз на мало архаичан начин, појмовно везан израз реченичких делова, и кроз помало на архаичан начин сложену реченицу“; „Колико је инверсију кад и на који начин тражио у специјалном моменту реченични акценат“.

Овакве обрте често је врло тешко избећи, а да се не жртвује од краткоће израза. Али ток читаочеве мисли, који за време читања иде — по правилима доброг стила — заједно с текстом, без запињања о језичку материју, бива неугодно заустављен кад наиђе на овако необичну комбинацију: *у једне врсте новој, кроз на мало* или сл. На наше језичко осећање непријатно делују умети између оних речи које у језику иду заједно (напр. између предлога и именице с њеним атрибутима). Стилски није исправно да две речи извесне врсте стоје једна до друге (напр. два предлога: *кроз на*). Интерпункција може овде само понекад бити од помоћи. Осим тога, овакве конструкције потсећају на конструкције старијих писаца који су се при писању руководили метром, сликом и сличним, или су ишли за туђим узорима. Према томе, сматрамо да би било много јасније, а свакако и лепше речено: „У инверзији (боље него „инверсији“) једне врсте, новој и народном говору блиској“; „Дах векова...

осећа се кроз израз реченичних делова појмовно везан помало на архаичан начин, кроз реченицу сложену на архаичан начин“, „Колико је, и кад, и на који начин реченични акценат тражио инверзију у специјалном моменту“.

Истина је да српски језик има слободан ред речи. Али поремећај обичног реда речи (т.зв. случајни, „оказионални“ ред) има свугде своје нарочито значење. Овде — да реченица постане тешка или трома; а то се, несумњиво, није хтело.

И. Грицкаш

2. *Мало њаштровско њлеме служи Млечићима, али их не служи због тога...*

Обично се вели да уз глагол *савешоваши, помагати, служиши* и неколико сличних може подједнако стајати и датив и акузатив. Међутим у језику се у тим случајевима полако врши диференцирање, тј. једна се конструкција више употребљава за једно значење, а друга за друго. Тако се десило, као што ћемо видети, донекле и с глаголом *служиши*. Иако можемо у народном језику наћи потврде за употребу и датива и акузатива у истом смислу, ипак се и ту осећа извесно померање у значењима. И у случају осталих сличних глагола и падежа уз њих може се утврдити разликовање или тенденција да се до њега дође. Датив је падеж намене, упућивања, усмеравања, акузатив — падеж потпуног обухватања предмета радњом. Шта из тога излази? „Саветовати некоме“ значи „давати, пружати некоме одређен савет“, „говорити му, или писати, нешто што му служи као савет“. „Саветовати некога“ употребљава се у значењу „помагати, подупирати некога својим саветима“, „бити нечији саветодавац“. Разлика је, разуме се, врло танана. Исти је случај код „помагати“. Тај глагол с дативом значи „упућивати, или — у слици речено — „прилагати“, „додавати“ своју помоћ некоме“, „управљати је према некоме“ (напр.: „Ви сте мени милостиво помагали у скупљању ових пјесама“, Вук Караџић, Нар. пј. 1823, 3, V, или „Напомињем да ми око овога посла... помаже... Стојан Новаковић, Ђуро Даничић, Рјечник из књиж. стар. срп. 1, XI). Уз овај глагол с дативом обично

стоји допуна из које се види у чему се помоћ у датом случају састоји. Са акузативом глагол има значење „служити као помоћ,“ у ширем смислу, тј. помагати трајније или свестраније, обухватити некога у потпуности својом помоћу — тако да су допуне у овом случају мање потребне (напр.: „помагати *сиротињу*“, „помагати *установу*“ и сл.)

Можда је најтеже повући разлику баш код глагола који нам је дао повода за ове редове; али се разлика и ту налази на истој линији. „Служити некоме“ значи „вршити неку радњу или имати неку особину, и том радњом, односно особином, бити користан ономе коме је она намењена“, и то само у извесним границама (напр. „Држи при себи ови љешник, јере ће *ши* служити“, Вук Караџић, Нар. прип. 1870 стр. 93; разумљиво је да лешник не може у сваком погледу задовољавати потребе власника, већ ће бити од помоћи само у специјалним приликама). Служба, наравно, може бити и дуготрајна („служити *Млечићима*“), али је и ту живо сазнање намењивања службе другоме. У изразу „служити некога“ (не узимајући у обзир неке нијансе, напр. „послуживати“ и др.) лежи значење „бити у служби“ разним својим квалитетима, бити слуга у широком смислу те речи („Тешко је туђу *кућу* служити“, Вук Караџић, Посл. 1849, стр. 314; „Служио *ја* за девет година, Служио је *дворе* и *дјевојке*“, Г. Николић, Срп. нар. песме 1889 стр. 39.

Писац горње реченице је могао да изабере од овог двога оно што је више одговарало његовом схватању ситуације. Међутим, ставити оба падежа у исту реченицу, у кратком размаку, у којем значење свакако није стигло да се помери, стилски је незгодно.

И. Г.

3. *Паза на наш сваки ми, бојећи се да госту што недосћаје.* — Исказна реченица која стоји иза *бојаши се* и сличних глагола и израза којима се казује страх може бити потврдна и одрична. Тада је и значење глагола (или израза) двојако: у првом случају *бојаши се* има негативно значење, а у другом позитивно (в. Наш језик VII, стр. 185 — 186).

У горњем примеру имамо после глагола *бојећи се* реченицу *да госту што недостјаје*. Она је потврдна, и према томе глагол *бојаши се* има овде негативно значење. *Бојећи се* овде значи да су они који „пазе на наш сваки миг“ нешто пропустили, да у гошћењу има неки недостатак (за који они не знају) и они се боје због тог недостатка, страх их је да гост нема све оно што треба, да му што „фали“, „мањка“.

То, међутим, није онај смисао који је писац желео да дâ овој реченици. Он је уствари хтео да глаголу *бојећи се* дâ позитивно значење, значење жеље, настојања њихова да гост у свему буде задовољан. А у том случају исказна реченица мора бити одрична.

Једно од значења које се у речнику Броз-Ивековића даје одричној речци *не* је ово: „*Не* показује жељу да оно не буде што значи глагол пред којим стоји“. Тај је случај и у нашем примеру.

Оно што је овде нарочито важно и што је, вероватно, писца довело у забуну, то је питање негације глагола *недостајаши*. Овај глагол није одричан облик глагола *достајаши* (исп. Наш језик I, стр. 60), већ он улази у онај мали број глагола с префиксом *не* који не поричу оно што значи глагол без *не*, него му мењају значење: *недостајаши* „мањкати“, „фалити“ (mangeln, fehlen), *ненавидешти* мрзети, *нешташти* ишчезнути, изгубити се. Према томе, он се употребљава с негацијом као и други глаголи. Напр.: Ништа ти није недостајало (Даничић, Ст. завјет 1938, 147), И ништа ми неће недостајати (Даничић, Писма о сл. бож., 338).

Друго је питање стила, односно настојање да се избегну два *не* једно до другога. *Бојећи се да госту што недостјаје*, сте стране правилно, *не* би било језички исправно, и писац би ту морао употребити неки други обрт или *недостајаши* заменити ругом речи. Могло би се рећи *да госту што не фали* или *мањка*. Али место да се употребе те стране речи, било би боље да се употреби потенцијал, дакле: *бојећи се да госту не би што недостјајало*.

Св. М.

4. Довољно несавладана младост. — Реченица из које је извађен овај део гласи: „Њој је за пунију обраду ове

компликоване улоге (мајке) сметала глумачким средствима довољно несавладана младост“. Писац је овде хтео да рече да је младост била савладана, али не довољно, не у толикој мери да би то задовољило. А оно што не задовољава *недовољно је*.

Млада глумица која игра улогу старе жене могла је своју младост савладати са више или мање успеха, младост је могла бити више савладана него несавладана или обратно. Баш зато што је писац употребио прилог *довољно* (а не *доста*, *прилично* или сл.), јасно је да је мислио на оно прво, тј. да је младост била више савладана него несавладана, дакле *недовољно савладана младост*.

Св. М.

ОДГОВОРИ РЕДАКЦИЈЕ

1. Питају нас техничари: да ли су добре речи: *расшојање* и *ошшојање*. Баш зато што су те речи широко распрострањене у савременом нашем језику, љубави наших техничара према језику и језичкоме осећању чини част што су се на тим речима зауставили и почели размишљати. Осетили су да глагол *расшàјати* (растòјати): *расшòјам* не постоји, а глаголска именица *расшојање* морала би бити у вези са њим; то не вреди у толикој мери за *ошшојање*, јер се глагол *ошшàјати* (*ошшòјати*): *ошшòјам* употребљава бар, иако у другом значењу: *ошшàјати* (*ошшò'аши*) напр. службу божију — до њена краја стојећи остати (в. Вуков речник, Броза-Ивековића и друге); а за значење *сшàјати далеко*, *биши удаљен* морамо ићи нашим старим писцима (напр. Доментијану и др.) који су писали црквенословенским језиком или, ако хоћемо примере из новијег времена, наћи ћемо их код писаца XIX в. који су ту реч позајмили из црквеног или руског језика (отстояние, расстояние). Реч *расшояние* у руском језику, као што се може видети напр. из речника Ушакова (3, 1262-3), знатно је развила своја значења и у правој и преносној употреби. И у руском језику нема глагола од којег би та глаголска именица постала, тако да би се могло помислити да је превод латинског *distantia* или европских речи од ње посталих *distance* (фр.), *Distanz* (нем.), *distance* (енгл.) и др. У руском је одомаћена и реч *дисшанција* и употребљава се и данас.

Али ствари не стоје баш сасвим тако. На крају крајева и *ошшояшь* у значењу „бити удаљен“ у руском језику потиче из црквенословенског језика. Тај глагол је превод грчког

ἀπέχειν, ἀφιστάναι (лат. *distare*) који има своју глаголску именицу (отъстояниѣ) већ врло давно у словенским споменицима; исто тако и *расшоаѣти* (у значељу διίστάναι) имају најстарији црквенословенски споменици (напр. Супрасалски зборник и др.), а тако исто и именицу *разъсѣшование*. Тако су те обе речи словенског порекла, али су, вероватно, и у словенском црквеном језику начињене према грчким сличним глаголима. Питање је да ли је природа црквенословенског језика допуштала такав превод глагола у којем би се сачувало прилошко значење *ошъ* и *разъ* (далеко, удаљено, на удаљености, између и сл.) и непрелазно значење. На основу свега што знамо о тим префиксима може се слободно тврдити да се префикси у старословенском уз непрелазне глаголе употребљавају и у локалној функцији (уосталом тако се они употребљавају и у другим словенским језицима). Исп. о овоме исцрпан преглед употребе префикса у старословенском у одличној књизи проф. Станислава Слоњског (*Funkcije prefiksów werbalnych w języku starosłowiańskim (starobułgarskim)*, Warszawa, 1937). Ту он наводи примере и за *отъ-стојати* (стр. 111) и за *ра(z)-стојати* (стр. 219). Оба су глагола непрелазна, несвршена и са јасно и искључиво обележеним локалним значењем. Одатле се види да су и енице *ошсѣојање* и *расѣојање* прихватиле две старе словенске речи које су им могле доћи из црквеног језика на различне начине. Али у њима се извршило двојако прилагођавање нашем језику: 1) оне имају резултативно значење, тј. значе меру раздаљине која је међу предметима који су удаљени; 2) оне су добиле и акценат према речима за резултативно значење: исп. *слијање* (стдјање) и *расѣојање*, као *п̄равд̄ање*: *о̄правд̄ање*, *једињење*: *уједињење* и сл.

Због свега тога, мислим, не треба занемаривати горње речи. Оне су згодне и због тога што данас у нашем језику имају *чисто айсѣракѣно* значење, док *размак*, *раздаљина* или ма која друга реч са сличним значењем (даљина, удаљеност и сл.) имају то значење у мањој мери. Разлика је међу тим речима минимална: *ошсѣојање* значи меру удаљености од једног предмета до другог, а *расѣојање* — меру удаљености између ма која два предмета.

2. Пишу нам: „Објасните нам употребу речи *сав*, *цео* и *чишав*. У новинама се често погрешно пише, например: „Прослава је одржана у читавој земљи“. „Читава“ је чаша (која није оштећена), „читава“ је и глава (која је срећно прошла, рецимо, кроз неки окршај). Прослава је, ваљда, одржана у *целој* земљи. Знамо да то треба да буде јасно свакоме ко пише. Али новинари пишу да се, например, „на устанак подигао *чишав* (или *цео*) народ“, иако треба да буде *сав* народ. Добро би било потсетити кад се употребљава *сав*, кад *цео*, а кад *чишав*“.

Наш питач показује добро стилско осећање. Овде је питање о синонимима врло блиских значења која само осетљив и добар стилиста неће помешати, уколико та значења самом употребом нису већ изједначена. Јер добар је стилиста онај који даје живота ономе што скривено постоји, што је, мање-више, у језичком осећању целог колектива, или оно што он на основу или у духу тога створи, а не онај који на влаш ствара разлике где су оне у осећању народном ишчилеле.

Од ове три речи може се прво издвојити *сав* и одредити његово значење као потпуност према свима јединкама. То је као нека врста збирног значења према *сви* (напр. *Чује се са свих страна*, *Сву нас тројицу надбије*, *То сав народ жели*, тј. до последњег појединца). Али се и код њега јавља значење *цео* или *чишав* у појединим случајевима (*Они га са свим срцем приме*, *Свега леџа једна реџа*, и *џа црвљива* и сл.). Када се *сав* употребљава у свом првом значењу (тј. *omnis*), ту не може бити замењен придевом *цео* или *чишав*. Према томе, *сав* треба разликовати према употреби и значењу.

Цео и *чишав* се код различних писаца употребљавају подједнако у значењу „потпун“ (*integer*), „неокрњен“, „неповређен“ и сл. Али и поред тога што се та два придева употребљавају за слична значења, ипак се у савременом језику све више осећа тенденција да се за једна значења употребљава један придев, за друга — други. Тако када је нешто дељиво на више делова, па се жели означити целина или када се има на уму само збирност или целина без икакве друге примисли, онда се употребљава придев *цео*.

Напр. *Хоћеш ли пола хлеба или цео; за целу годину дана, цела земља, цела истина* итд. Наравно да се може употребити и овде покоји пут *чишав*, па и *сав* у оном његовом другом значењу (*цело друштво, цео свеш: сав свеш, са свим друштвом својим; Цијел ваш дух и душа и шијело да се сачува без кривице и Они га са свим срцем* приме и сл.; у *здравље софре (цијелога друштва) и село чишаво* и сл.). Али и поред тога *чишав* добија све више и материјално и преносно значење *неокрњен, неповређен (он се врашио здрав и чишав, а не „здрав и цео“)*. Према томе, *цео* се употребљава све више када се мисли на целокупност чега, као што је речено, дакле, на апстрактно употребљену меру потпуности; а *чишав* се употребљава када се мисли на материјалну целину (исп. *Глава му је остала чишава и После шуче и Цела му је глава обрасла ниском косом*). Ове се тенденције лепо огледају и у напомени нашег читаоца.

Ово не значи, као што је речено, да се никад не може *цео* употребити тамо где се употребљава *чишав*, али је пицима остављено да осете све преливе речи и све правце њихова развитка у народу и друштву и да их према томе и употребљавају. Јер они и јесу прави израз колектива

3. „Наши спортски сарадници пишу: *Фудбалски савез, Тениски савез, Гимнастички савез*, али — *Кошарка савез, Одбојка савез*. Зар то није погрешно? У „Гласу“ је изишла реч *шрокула шврђава*, а један се друг бунио против тога, наводећи да је реч *шрокула* кованица. Зар није у народним песмама *шроглава аждаја, двоглави орао* и тако даље“ — Овако нам пише читалац. Он има потпуно право. *Кошарка савез, Одбојка савез (Одбојка-савез)* нису називи у духу нашег језика. Истина, има у њему и *паунџеро*, и *иваницеће* и доста других речи начињених према турским сложеницама (*Демиркаиџа, буљу(г)баша* и сл.), јер у турском језику именица атрибутски употребљена има значење придева (слично немачком језику, енглеском и др.). Према нашем језику био би једино исправан назив *Кошарачки савез, Одбојачки савез* и сл. Тако исто сасвим је исправно *шрокула шврђава* и наведене паралеле *шроглав, двоглав* сасвим су умесне. У тим речима — *глав* је придев; само се питамо како би се од

Шрокула шврђава, у којем је — *кула* такође придев начинио мушки род. Ту би било тешко употребити *шрокуо* и *шрокул*, тако да би се морало прибећи другим образовањима као *шрокуласи*, *шрокулан*, *шрокулски* или сл. Можда се због тога и учинило непознатом другу нашег читаоца да је *шрокула* незгодно. Међутим ако му је, заиста, сметало једино то што је *шрокула* кованица, онда он није у праву. Кованице нису добре онда када се противе правилима нашег језика, а нису потребне онда када и без њих постоје у језику добре речи за извештан појам.

ЧИТАОЦИМА И ПРИЈАТЕЉИМА НАШЕГ ЧАСОПИСА

Молимо читаоце и пријатеље нашег часописа да доставе Редакцији, писмом или дописницом, где се у нашој земљи употребљава која од доле наведених речи и шта све значи. Потребно је увек навести и пример који би потврдио дато значење и по могућству обележити акценат речи или упутити на неку другу, обичнију реч која се тако исто изговара:

авдара, авентнило, авизага, агија, агурин, ајпустија, алан, ал (мн. алови), алчак, алче, алчела биђурка, алеж, анитошка, антерисати, анцикор, анцелика, анцински, анцуља, анцуо, апити, апица, апка, апсик, апсико, апсичан, апуга, арајдати, арајев, арамати, армидија, арњати, ароснија, артати, арти, артичак, артука, арцић, асалатум, асвијестити се, асенто вање, асентовати, асигарати, аслит, африм, ахинак, ачина, ачкаруша, ашаврћ;

бабалин, бабујин, баврљало, баг, баремила, багудни, бада, бадало, бадерка, бадерна, бадњиц, базамент, бакреница, бакрице (мн.), бакрљчина, бактор, бакул, бакуљаш, бакша, бакшим, балага, балаја, балало, баландовање, баландовати, балансир, балашка, балбута, балда, балзак, балијесница, балило, балка, балотичар, балотање, балотати, барати, барија, басловник, басренац, бастахов, бастаховање, бастаховати, басташење, басташити, басташки, баство, басурак, басурман, басут, батавац, батавица, батавље, батакан, батало, батарати, батарисаљка, баташ, батић, безалишно, бездом, безименице, безнадница, берва, бердаклија, бијуна, бикички, билогурде, биљалац, биљан, биљур, биљуриле, бимбана,

бипкати, бисизана марама, бирјуз, бићурка, бјескати, блесерина, бледар, блестемак, блеузгавица, борја, борјаница, боровац, боровечје, боровчић, борчат, ботар, брађаш, брајдина, брамбор, брамборски, бранборити, брацуја, бриш, бројеница, брокаст, броч, бртвити, бруд, брусање, брускав, брусњаст, бубарика, бубло, буботалица, бубрица, бугљар, будинарке, будљичав, бузбана, буктило, буктирати, букти-савати, букурешка, булаш, буханац, бучко, бушавица, буши-козност, бушичав, бушоња.

Из Уредништва

ШТАМПАРСКЕ ГРЕШКЕ У СВ. 5—6

Страна	ред	стоји :	треба :
181	12 одозго	по среди	посреди
183	4 одоздо	<i>врашило</i>	<i>врашло</i>
184	18 одозго	<i>врашило</i>	<i>врашло</i>
184	14 одоздо	křydlo	křidlo
237	3-4 одозго	Сергијевић	Сергејевић
237	4-5 "	углавном	уосталом
237	8-7 одоздо	Мицкијевич	Мицкјевич
238	7 одозго	Татијана	Татјана
244	10 одоздо	језичном	језичком
244	4 "	<i>Сремски</i>	<i>сремски</i>

Наш језик излази месечно у свескама од 2 до 3 шабака или један-
пут у два месеца у свескама од 4 до 6 шабака; десет, односно пет
свезака, чине једну књигу. Јула и августа часопис не излази. — Годишња
прешилаша износи 100.— дин., број 10.—, односно 20.— дин. Прешилаша
се шаље Научној књизи, Булевар Црвене армије 69 (са ознаком
„за Наш језик“), чековни рачун 102-901880; шелефон 27-011. Рукописе
слаши коме од чланова Уређивачког одбора или Браниславу Милановићу,
секретару Одбора, Семинар за лингвистику, Филоз. факултет, Београд.

Научна књига има старија (предрашна) годишња **Нашег језика**
(од год. II—VII и год. VIII св. I) која се могу добити по цени од 50 дин.
свака година, свеска 5 дин.

Штампарија и књигевезница „Научна књига“, — Београд, Нар. фронта ул. 12.

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

КЊ. I св. 9-10

БЕОГРАД
1950

САДРЖАЈ

	Страна
1. <i>А. Белић</i> : Редак јубилеј	343
2. <i>Вук Караџић</i> : Књижевни договор	349
Главна правила за јужно нарјечје	351
3. <i>А. Белић</i> : Из српскохрватске синонимике (II)	355
4. <i>М. Стевановић</i> : Један нарочити облик глаголског прилога са- дашњег	365
5. ЈЕЗИЧКЕ ПОУКЕ	373
6. ОДГОВОРИ РЕДАКЦИЈЕ	375
7. ЧИТАОЦИМА И ПРИЈАТЕЉИМА НАШЕГ ЧАСОПИСА	381
8. РЕГИСТАР РЕЧИ I КЊИГЕ	382

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР:

др Александар Белић, Глиша Елезовић, др Радомир
Алексић, др Михаило Стевановић, др Радосав Вошкo-
вић, Бранислав Милановић и Игрутин Стевовић.

Научна Књига

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
БЕОГРАД — 1950

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР:

др. Александар Велић, Глиша Елезовић, др. Радомир
Алексић, др. Михаило Стевановић, др. Радосав Бошко-
вић, Бранислав Милановић и Игрутин Стевовић

Наш језик излази месечно у свескама од 2 до 3 шабака или једат
пућ у два месеца у свескама од 4 до 6 шабака; десет, односно пет
свезака, чине једну књигу. Јула и августа часопис не излази. — Годи-
шњица износи 100.— дин., број 10.—, односно 20.— дин. Преш-
се шаље *Н а у ч н о ј к њ и з и*, Булевар Црвене армије 69 (са ош-
та „за Наш језик“), чековни рачун 102-901880; телефоне 27-011. Рук-
сласти коме од чланова Уређивачког одбора или Браниславу Милано-
секретару Одбора, Семинар за лингвистику, Филоз. факултет, Беог,

---

НАШ ЈЕЗИК

Књига I

Нова серија

Св. 9—10

РЕДАК ЈУБИЛЕЈ

То је стогодишњица српскохрватског заједничког језика, т. зв. Књижевног договора, одржаног у Бечу 28 марта 1850 год. Тихо и мирно одржан је овај састанак у ком је учествовало свега осам људи, врло знатних у народима нашим. Зато су они и могли упутити, са надом на успех, српском и хрватском народу проглас о јединству књижевног језика. „Ако да Бог те се ове мисли наше у народу приме, ми смо увјерени да ће се велике сметње књижевности нашој с пута уклонити и да ћемо се к правој јединству много приближити. Зато молимо све књижевнике који управо желе срећу и напредак народу својему да би на ове мисли наше пристали и по њима дјела своја писали“.

Па ко су били ти људи који су смело и одважно узели на себе тај значајан задатак? Пре свих Фрања Миклошич, Словенац родом, професор славистике на Бечком универзитету и заменик Копитаров у односу према Вуку. Иако је он лично мислио о српском и хрватском језику да су међу њима непремостиве разлике, он је ипак сматрао да су Срби и Хрвати једни другима потребни и да зато и у овом правцу треба да иду заједно. У то време тако је мислио и Ђура Даничић, који је такође учествовао у овом састанку. Али душа и вођа овог састанка био је Вук Караџић. Он је био дубоко уверен да Срби и Хрвати говоре истим језиком. Кроз цео писмени документ који је издат као резултат овог књижевног договора (исп. ниже његов текст) пробијају Вукове мисли: и да се наш језик по различним крајевима разликује само према тројаком изговору старог гласа јата (Ѣ), и да би било најбоље узети јужни изговор као општи, и разлози за то узети из познатих Вукових ранијих списа. Па и остало: да не треба писати *x* на крају

другог падежа множине именица, да треба писати самогласно *p* простим *p* и, њајзад, да треба писати *x* и *y* делима књижевника „источнога вјерозакоња“ тамо где му је по етимологији место — све су то већ на различите начине доказиване и ширене Вукове мисли. На тај начин, и први део Књижевног договора који носи потписе осморице потписника и Главна правила за јужно нарјечје, која чине његов други део који је потписао само Карацић, јер је од њих и био одређен да их напише, — све је то изradio сам Вук, први део, вероватно, у основном нацрту, а други и у основном и дефинитивном. Други учесници, нарочито са хрватске стране, били су такође истакнути књижевници и политичари: Иван Мажуранић, чувени писац Смрти Смаил-аге Ченгића и доцније бан Хрватске, Иван Кукуљевић, научник-историк, књижевник и политичар који је 1843 год. тражио у Сабору хрватском увођење народног језика у јавни живот и био и доцније један од најистакнутијих јавних и научних радника у Хрватској. И Винко Пацел и тада млади Стјепан Пејаковић били су, иако знатно мање познати и истакнути, борци за југословенство, за народно добро и препорођај Хрватске. Било је природно да ови истакнути родољуби, који су дубоко осећали да Срби и Хрвати говоре истим језиком, иако, можда, то не би могли научно доказати како треба, пођу за великим Вуком и прихвате његове бесмртне мисли о јединству српскохрватског књижевног језика.

Колико су те мисли биле тачне, показује, пре свега, чињеница да су оне у нетакнутом облику преживеле све невоље које су се ових сто година, од 1850 до 1950, сручиле на главу Срба и Хрвата. Сви покушаји Аустро-Угарске да створи на земљишту наших народа неколико језика (илирски, босански, славонски и сл.) разбили су се о Вукову необориву истину. Када су од 1918 до 1941 Југословени, спречавани да се сваки њихов народ аутономно, вођен од својих синова, развија, — потражили своју аутономију у језику, тако да се у Хрватској почео помалјати баук насилног језичког партикуларизма који је прихватила НДХ, — Народноослободилачка Борба, која је омогућила да сви југословенски народи добију управу какву су желели, повратила

је, готово аутоматски, Вуковој истини сва њена права. Македонци су добили, како су и желели, свој књижевни језик, исто као што су га већ дотле имали и Словенци. А Црна Гора, Босна и Херцеговина, Хрватска и Србија, у којима живе Срби и Хрвати, остале су верне своје заједничком српскохрватском језику онако како га је замислио велики Вук. Његова идеја не може бити простија: несумњива је и непобитна истина, тако је он размишљао, да има Срба и Хрвата који говоре потпуно истим језиком, до последњих танчина његових. То је за Караџића било довољно да они морају имати један, заједнички књижевни језик. Ето, то је та проста, али велика истина.

Она је победила све сметње и прокрчила себи пут до данашњег дана. Она је надживела све сумње Даничићеве о пореклу српскохрватског језика докле и он није дошао до уверења да је она тачна. Она је лебдела над Миклошичевим ученим размишљањима о посебности чакавског (хрватског) и штокавског (српског) дијалекта, коју је, готово до пре педесет-шездесет година, прихватио и Решетар, све док Јагић није показао да су та размишљања и научно нетачна и да се и чакавски и штокавски дијалекат своде у далекој станици на заједнички језик.

За последњих педесет година Вукова истина добила је и нових, коначних потврда. Пре свега, утврђено је да велики део Хрвата говори штокавским наречјем и да је старо мишљење да су Хрвати само чакавци или кајкавци, а штокавци — Срби једна од заблуда раније науке. Према томе, и само по томе имали би Срби и Хрвати и право и дужност да имају заједнички језик. Али савремена наука доказала је и нешто друго. Јасно је данас да се у време досељења Срба, Хрвата и Словенаца негде на северозападној граници Балканског Полуострва образовала њихова језичка заједница која је за више векова упутила њихове језике заједничком развоју. Словеначки језик, будући најудаљенији, отпочео је први да се самостално развија, још од Трубара (1508—1586), и данас он претставља свој засебни развој. Српски и хрватски, и поред извесних разлика које су се међу њима развиле, живели су од почетка боравка Срба и Хрвата на

Балканском Полуострву, у великом делу свом, у блиским узајамним везама које су трајале вековима, једначећи њихове особине у знатном делу њихову и потпуно. Тако је Вукова истина тријумфовала и пред крај стогодишњице Књижевног договора имајући уза се и последње резултате науке.

Али Вукова велика истина показала је да и када се о политичко-националним осећањима води рачуна и до последњих њихових танчина, и тада њен значај не мора бити усколебан и најмање. Када је Народноослободилачка борба објавила као један од првих принципа својих — самоопредељење народа, и када су Црногорци образовали своју НР, Хрвати своју, Босанци и Херцеговци своју, Срби у Србији са Косметом и Војводином своју — јединство нашег књижевног језика остало је нетакнуто јер је оно истина која је и више оправданих осећања народних о управи земље као што је и више свих насилних мера које су се примењивале у току протеклих сто година над различним покрајинама наших народа.

Наше данашње народне републике, и Србија, и Црна Гора, и Босна и Херцеговина, и Хрватска — са поносом гледају на сто година уназад, на Књижевни договор својих предака. И поред тога што није одмах прихваћен, и поред тога што је његов значај бивао неправедно оспораван у току времена и ограничаван једино на правопис, његова унутрашња садржина својом културном тежином, својом истинитошћу пробијала је себи пут упорно и победоносно. Данас ми одајемо признање оним видовитим творцима његовим који су 28 марта (ожујка) 1850 г. из Беча, са славним Вуком на челу, упутили свој проглас народу.

Ово питање има данас већ своју дугу историју. Оно се у знатној мери развило, и ми данас, стојећи пред новом стогодишњицом, у стању смо да покажемо све духовно богатство и сву лепоту коју ова велика одлука крије у себи.

Јединство књижевног језика остварено је у оном смислу како га је замишљао Караџић. Две азбуке, ћирилица и латиница, два изговора: источни и јужни, и поред тога што би Вук више волео да је остао као једини — јужни. Истина, код других народа обично је и једно писмо и један изговор,

али сваки народ има право да оствари своје уређење, и политичко и културно, онако како то најбоље одговара његовој природи и основима његова развика. Вук је ту био и мудар и велики практичар. Он није хтео због малих, али за народно осећање значајних ствари, да упропасти велике, крупне тековине. Зато је тражио да, сем изнесеног, све остало буде потпуно једнако у нашем књижевном језику. Он је осећао да тако може бити и да тако треба да буде.

Али по природи ствари, а нарочито по томе што се наш заједнички књижевни језик развијао у различним народним центрима који су дуго време били вештачки одвојени, и књижевни се језик почео цепкати, диференцирати, добијати локално обележје. Највише се то осетило у два највећа наша центра, у Београду и Загребу. Те природне последице ранијег ужасног политичко-административног стања на Балканском Полуострву међу нашим народима — неки претставници поменутих центара злонамерно су хтели искористити у различне политичке сврхе. Али је то наше ослобођење од туђина пресекао у корену. И сада су настале прилике боље него што су икад биле. Народи су задовољени у својим политичко-националним аспирацијама; сви они заједнички раде на стварању свога заједничког социјалистичког уређења које ће нас и економски и културно учинити независним и задовољним. А сви се налазимо, у исто време (ја говорим о Србима и Хрватима), у потпуно оствареном јединству књижевног језика.

Остаје да му дамо, са свих страна, ону духовну храну коју наш народни језик садржи у себи по различним покрајинама нашим. Пред нама је велико дело подизања и стварања народне културе у најразличнијим правцима. Прегнимо да је очувамо у чистоћи и лепоти нашег језика, тог најтананијег и најсјајнијег средства њена! Од Вука нам је остао као светиња — дух народности, дух и природа народног језика као основица заједничког књижевног језика. Њих поштујмо више свега! Али Вуков књижевни језик није догма. Он је само дивни пример нашег народног језика који живи у свима народима нашим. Угледајмо се, истинољубивошћу и слободним језичким стварањем, на оно што претставља

народни језик у свима покрајинама нашим! Нека сви центри наших република у томе учествују! Нека једни узимају од других оно што је добро, изразито и једно! Нека над свима њима лебде народни израз и народна реч, оплођени духом књижевника, и књижевници ће се са Вуком наћи на заједничком послу. Нека за нових сто година пролети кроз све наше народне центре наш заједнички језик и нека се на крилима његовим покупе боје свих њих! Тада ће он у трећу стогодишњицу од славног договора од 1850 г. ући новом славом овенчан и учинити од језика нашег још савршенији израз наше културе. А значај великог Вука и његових сабораца из 1850 год. доћи ће тада до правог израза свог, јер ће се тада пред нашим књижевним језиком појавити и дотле неподвижане могућности.

Нека им је наша пуна захвалност и вечита слава што су они свој задатак извршили потпуно, без страха и мане! А на нама је и на поколењима која буду за нама дошла — да извршимо свој!

А. Белић

ТЕКСТ КЊИЖЕВНОГ ДОГОВОРА И ГЛАВНИХ ПРАВИЛА ЗА ЈУЖНО НАРЈЕЧЈЕ

Објављујемо овде текст *Књижевног договора и Главних правила за јужно нарјечје* дословно онако како је то наштампано у трећој књизи Граматичких и полемичких списа Бука Стеф. Караџића (стр. 299—303), а тамо пренесено из Гајевих „Народних новина“ за год. 1850 (бр. 76).

КЊИЖЕВНИ ДОГОВОР

Доље потписани знајући да *један* народ треба *једну* књижевност да има, и по том са жалости гледајући, како нам је књижевност раскомадана, не само по буквици, него још и по језику и по правопису, састајали смо се овијех дана, да се разговоримо, како бисмо се, што се за сад више може у књижевности сложили и ујединили. И тако смо:

1. Једногласице признали, да не ваља мијешајући нарјечја градити ново, којег у народу нема, него да је боље од народнијех нарјечја изабрати једно, да буде књижевни језик; а то све *а)* зато, што није могуће писати тако, да би свако могао читати по својем нарјечју, *б)* зато, што би свака оваква мјешавина, каоно ти људско дјело, била гора од којег му драго народнога нарјечја, која су дјела божија, а *в)* и зато, што ни остали народи, као н. п. Нјемци и Талијани, нијесу од својијех нарјечја градили новијех, него су једно од народнијех изабрали, те њим књиге пишу.

2. Једногласице смо признали, да је најправије и најбоље примити јужно нарјечје, да буде књижевно, и то *а)* зато, што највише народа тако говори, *б)* што је оно најближе старому славенском језику, а по томе и свијема

осталијем језицима славенскијем, в) што су готово све народне пјесме у њему спјеване, г) што је сва стара дубровачка књижевност у њему списана, д) што највише књижевника и источнога и западнога вјерозакона већ тако пише (само што сви не пазе на сва правила). По том смо се сложили, да се на онијем мјестима, гдје су по овоме нарјечју два слога (syllaba), пише *ије*, а гдје је један слог, ондје да се пише *је* или *е* или *и*, како гдје треба, н. п. *бијело, бјелина, мрежа, донио*. А да би свако лакше могао сазнати, гдје су по овоме нарјечју два слога, гдје ли је један и гдје треба писати *је*, гдје ли *е*, гдје ли *и*, замолили смо сви остали г. Вука Стеф. Караџића, да би написао о томе главна правила, која су доље приложена.

Ако ли когод из којег му драго узрока не би хтио писати овим нарјечјем, ми мислимо, да би и за народ и за књижевно јединство најпробитачније било, да пише једним од остала два народна нарјечја, којијем му је воља, али само да их не мијеша и не гради језика, којег у народу нема.

3. Нашли смо за добро и за потребно, да би и књижевници источнога вјерозакона писали *х* свуда, гдје му је по етимологији мјесто, као што они вјерозакон западнога пишу *х*, и као што народ наш обадва вјерозакон на много мјеста по јужнијем крајевима говори.

4. Сви смо признали, да *х* у самоставнијех имена на крају у род. мн. не треба писати, јер му ондје ни по етимологији, ни по опћеноме народном говору, ни по староме славенском језику, ни по осталијем данашњијем језицима славенскијем није мјеста. Ми смо се опомињали, да ће се наћи књижевника, који ће рећи, да би ово *х* само зато ваљало писати, да се овај падеж разликује од осталијех, или најпослије, да би ове разлике ради мјесто *х* ваљало писати какав други знак. Али једно зато, што се у многијех ријечи овај падеж по себи разликује (н. п. *земаља, ошца, лакаша, шривоаца* и т. д.), а друго, што у нас има и другијех падежа једнакијех, па их у писању, никако не разликујемо, и што оваковијех ствари има много и у другијех народа, — ми смо сви пристали на то, да се ни *х* нити икакав други

знак на поменутоме мјесту не пише, осим само кад се из смисла не би могло разумјети, да ријеч стоји у род. мн., да се назначе акценти (које ће нам ваљати чинити и у осталијем оваковијем догађајима).

5. Сви смо једногласице пристали, да се пред *p*, гдје оно само собом слог чини, не пише ни *a* ни *e*, већ само *p* нека стоји (н. п. *ѡрсѡ*), и то *a*) зато, што народ тако говори, *b*) што књижевници источнога вјерозакона сви тако пишу (осим једнога, двојице), *c*) што и Чеси тако пишу, *d*) што су и многе славенске књиге глагољскијем словима тако писане, *д*) што се сад доказује, да ни у староме славенском језику на овакијем мјестима није требало писати јерова ни код *p* ни код *л*, јер су ова оба слова на овакијем мјестима била самогласна, као и у Санскриту.

Ово смо дакле за сад свршили. Ако да Бог, те се ове мисли наше у народу приме, ми смо увјерени, да ће се велике сметње књижевности нашој с пута уклонити, и да ћемо се к правој јединству много приближити. Зато молимо све књижевнике, који управо желе срећу и напредак народу својему, да би на ове мисли наше пристали, и по њима дјела своја писали.

У Бечу 28. ожујка п. н. 1850.

Иван Кукуљевић, с. р.

Др. Димитрије Деметер, с. р.

И. Мажуранић, с. р.

Вук Стеф. Караџић, с. р.

Винко Пацел, с. р.

Фрањо Миклошић, с. р.

Стјепан Пејаковић, с. р.

Ђ. Даничић, с. р.

ГЛАВНА ПРАВИЛА ЗА ЈУЖНО НАРЈЕЧЈЕ

Као што је много пута напомињано главна је разлика у језику нашем у изговарању онијех гласова, који се у славенском језику пишу са словом *ѣ*; и по томе изговарању језик се наш дијели на три главна нарјечја, тј. *источно*, *јужно* и *западно*.

У *источноме* се овај слог изговара као *е* н. п. *вера, семе, колено, дед, девојка, дѣше, сено, бело, леѣо, несам, сејати, смејати се, желѣши, волеши, видеши, врѣѣши, иде, овде* и т. д. Овако је у многијем ријечима и у данашњему славенском језику *е* мјесто *ѣ*, н. п. *песокъ, млеко*, а особито *послије р*, н. п. *время, пре (прекрасный), предъ, престолъ*, и т. д.

У *западноме* се изговара свуда као *и*, н. п. *вира, сима, колино, дид, дивојка, дише, сино, било, лиѣо, нисам, сијати, смијати се, желиши, волиши, видиши, врѣиши, иди, овди* и т. д.

У *јужноме* пак изговара се од више руку:

1. Гдје се у *источноме* и у *западноме* на овијем слоговима глас не отеже (него или се изговара оштро са знаком ' или ", као н. п. *сѣница* и *сѣница*, *die Meise* и *сѣница* и *сѣница*, *die Laube*, или само полко без икакога акцента, као н. п. *увериши* и *увириши*), ондје се изговара као *је* н. п. *вјера, сјеме, њеваши, цв'ѣлови, б'јежати, сјеница, увјериши*, и т. д.

2. У овоме догађају кад је овај слог *послије д, л, н* и *ш*, онда се свуда (као и у славенскоме и рускоме језику што ми читамо) претвори *л* у *љ* а *н* у *њ* (н. п. *љѣшо, њѣдра*), а по многијем мјестима (као н. п. у Херцеговини и у Црној гори) *д* у *ђ*, а *ш* у *ћ*, н. п. *ђед, ђевојка, ђѣца, виђеши, овђе, онђе; врђеши, леђеши, ћераши*, и т. д.; по некијем пак мјестима, особито к западу (као у Дубровнику и у Босни — особито по варошима) ова се два слова не претварају, него се говори: *дјед, дјевојка, дјеца, видјеши, овдје, ондје; вршјеши, лешјеши, шјераши*, и т. д.; и за ово могло би се рећи, да је грађански или господски говор јужнога нарјечја, који ми велимо, да би требало узети за књижевни језик у свему народу нашему.

3. *Послије р* изговара се у овом догађају као *е*, н. п. *пред, преко, прѣшлойиши, срећа, врећа, ждрѣбѣта, јасѣребови*, и т. д. Истина да сам ја у Тршићу још у дјетињству слушао *рјечии, грјешник, грјешница*, али у Дубровнику и у Црној гори говори се *грешник, грешница*, и т. д. Овако су и Руси у да-

нашњему славенском језику на овакијем мјестима пометали *e* мјесто *ѣ*, као што је мало прије напоменуто.

4. Гдје се у источноме и у западном нарјечју на овијем слоговима глас отеже (са знацима [^] или [']), ондје се свуда изговара као *ије* н. п. *диѣше сијено, бијело, лијей, нијесам, ријеч* и т. д.

Тако се по овијем правилима говори, које многи наши књижевници још никако не могу, да разумију, н. п. *дијеше* и *дјешеша* (или *ђешеша*) и *дјеца* (или *ђеца*), *лијейо* и *љейше* и *љейоша*, *вријеме* и *времена* и *времешш*, *сијено* и *сјенина*, *прелазишш* и *пријелаз*, *прешошш* и *пријешош*, *преваришш* и *пријевара*, и т. д.

Као што се каже, да никакога правила нема без изнимке, тако се и против овога правила налази неколико ријечи, у којима се слогови изговарају као *јѣ* мјесто *ије*, и то је у род. мн. код онијех ријечи, које су у имен. (номинат.) изговарају са *јѣ*, н. п. *дјѣло дјѣла, мјѣсто мјѣша. вјѣра вјѣра, здјѣла здјѣла*, и т. д. Ако би се нашла још која ријеч, да се гдје и у имен. (номинат.) овако изговара, у оној не би нико погријешо, кад би написао *ије* мјесто *је*.

5. Пред самогласнијем словима и пред *ј*, (по славенскоме пред *я* и *ю*) изговара се као *и*, н. п. *вијашш, сијашш, смијашш се, Биоград, изио* (изјела), *видио* (видјела) и т. д.

Кад помислимо, да сваки књижевник закона источнога зна или да *мора* знати, гдје би по славенскоме језику ваљало писати *ѣ*, а тако сваки књижевник закона западнога, да зна или да *мора* знати, гдје би по дојакошњему писању многијех ваљало писати *ѣ*, а уз то сви да знаду или да морају знати, с какијем се гласом која ријеч у народу изговара, онда се слободно може рећи, да сваки одмах без икакога учења може знати, не само како се која ријеч по јужноме нарјечју изговара, него и у онијем ријечима, гдје се *ѣ* или *ѣ* изговара као *ије*, на којему је слову и какав акценат, н. п. по слав. *лѣк*, по источ. *лѣк*, по запад. *лѣк*, а по јуж. *лѣјек*; тако слав. *лѣчшш*, источ. *лѣчшш*, запад. *лѣчшш*, јуж. *лѣјчшш*; тако гдје је год у источноме нарјечју на *e* и у за-

падноме на *и* знак ^, ондје је у јужноме оштри (^) на *и*, а гдје је у источноме на *е* и у западноме на *и* знак ^, ондје је у јужноме мало слабији (^) на *е*.

Осим назначенијех овдје мјеста још се у јужноме нарјечју изговара *ије* (мјесто *и* у оба два друга нарјечја): 1) у имена придав. (адјект.) и у заимен. (проном.), која се као и она склањају, у род. мн., н. п. *добријех, нашијех, овијех* и т. д. 2) у овијех ријечи мушкога и средњега рода у твор. једн. (инст. синг.), и у дат. твор. и сказ. мн. (датив. инст. и лок. пл.) сва три рода, н. п. *добријем човјеком, дјешетоу, добријем* и *добријема људима, женама, селима* и т. д. У нашијем народнијем пјесмама јужнога нарјечја, гдје је од два слога ваљало начинити један, ондје се на пређашњијем мјестима изоставља *и*, па остаје само *је*, као н. п. *дјеше, ињездо, бјело*; у овијем пак падежима изоставља се *је*, те остаје само *и* по изговору другијех нарјечја, н. п. *оџих, шим*; а и у говору по најјужнијим крајевима (као н. п. у Дубровнику и у Црној гори) кад би ко рекао н. п. *добрим, добрих, добрима*, не би било ништа особито; за то мисли, да би књижевници, који би вољели у овоме не држати се јужнога нарјечја, могли (за сад, док се не би што друкчије у договору одредило) и у прози писати или само овако (*добрим добрих, добрима*), или мијешати и једно и друго (*добрим и добријем, добрих и добријех, добрима и добријема*), као н. п. што се говори и пише *мојега и мога, моме и мојему* и т. д.

Вук Стеф. Караџић

ИЗ СРПСКОХРВАТСКЕ СИНОНИМИКЕ

II

13. Предлажу нам место *благовременно* — *праводобно*; међутим ми осећамо да су то два засебна појма: *благовременно* значи *на време*, *још док има времена*, а *праводобно* има значење које одговара саставним деловима његовим, тј. у *право доба*. *Време* и *доба* нису потпуни, прави синоними и иако им је значење врло блиско те се могу каткада и узајамно замењивати. *Време* је општији, шири појам, а *доба* је извесно, на различите начине одређено време. Зато је свакако тачнија дефиниција у РЈА: „дуго или кратко вријеме, али свакако ограничено“ неголи код Вука или Броз - Ивековића (а такође и Ристић - Кангре) где се обе речи преводе латинским *tempus* или немачким *Zeit*. Те речи боље одговарају нашој речи *време* неголи *доба*. Према томе, када Маретић у свом Језичном савјетнику (стр. 4) тражи да се та позајмица из црквенословенског или, како он вели, из руског, замени речима *праводобан* или *правовремен*, онда ми осећамо да је *праводобан* донекле по значењу нешто друго, тј. „оно што доликује правом доба“, а *правовремен* значи нешто више од *на време* и нама звучи као превод са немачког *zur rechten Zeit*. Међутим за писца добра стила *доћи на време* и *доћи у право време* — две су различне ствари. Према томе, *праводобан* значи који је у *право доба* (дошао или сл.), *правовремен* који је у *право време* (дошао или сл.), а *благовремен* — који је *на време* (дошао или сл.) (исп. и НЈВ 57). То су три различна прелива у значењима која се, кад већ у језику постоје, не могу насилно занемаривати. — *Благовремен* је превод са грчког

εἰκαιρος којему одговара лат. *opportunus*, што и значи „на време“, „ни сувише рано ни сувише доцкан“. Према томе, у прилошкој употреби ми *благовремено* можемо једино заменити са *на време*; *праводобно* или не добацује до правог значења или га *правовремено* знатно пребацује. За све ово могло би се навести безброј примера.

14. Да ли *берза* или *бурза*, тј. да ли да употребљавамо ту реч према немач. *Börse*, одакле смо је и добили као назив установе, или према талијанском *borsa*, фр. *bourse*, пољск. *bursa*, чешк. *bursa* (изг. *burza*) итд? Руси имају чак *биржа* (што се тешко може довести у везу са грчким βύρσα од којег су и сви горњи називи, у крајњој линији, потекли). У Дубровнику се, као што је Вук забележио, употребљавало *бурса* (у Дубр. у грзду, а у околини *ћеса*), али на западу наши народи нису примили ту реч у том облику него онако како се употребљавала код Чеха. Питање је: који од ова два облика да узмемо. Један је латинско *bursa* (тал. *borsa*) онако како ту реч употребљавају Западни Словени, а друга је иста реч у немачком изговору. Узалудно је питати шта је правилније, већ је једино уместо запитати се: преко којих смо народа ми примили горњу установу (тј. берзу), па према томе употребљавати или термин тога народа или га заменити неким још општијим интернационалним термином или својом речју. Једино је што се не препоручује: својеволјно преправљати ту реч. И позајмљене речи имају свој дубоки значај: оне показују узајамне економске и политичке везе са извесним земљама. Није потребно то уништавати ако немамо своје народне речи и није зазорно употребљавати туђу реч ако смо од туђина добили културну установу коју та реч обележава.

15. Да ли се може израз *у циљу да* заменити с успехом изразом *у сврху да*? У старим нашим књигама, нарочито по западним крајевима, на крају текста стоји реч *сврха* у значењу *крај*, *свршетак*, које је истог порекла као и *сврха*. Међутим та је реч код књижевника почела добијати и сасвим нова значења и ширу употребу. Већ Броз-Ивековић наводе: „у књижевника, оно што се радњом хоће да докучи: *der Zweck, das Ziel, finis, propositum*“. Исп. у примерима:

књижевне сврхе, зграда... другој сврси намијењена,... који се трудише сврхама овога младога завода и сл. Занимљиво је да је та реч, која је дошла из западнијих крајева, добила доста широку примену и код писаца *на истоку*. Има је већ у другој половини XIX в., а у XX она продире свугде, и код прозних писаца, песника, научника и законодаваца. То је у новије време једна од обичних речи у значењу: циљ, намена, задатак, намера. У значењу *звршењак*, *крај* код источних писаца она се не употребљава, док код западних живи и у тој употреби. Зато су, свакако, Ристић-Ќангрга и ставили да у значењу *звршењак* та реч „застарева“.

Своје значење *циља*, *намене*, *зашка* и сл. ова је реч добила преко значења: крај, крајња намена, крајњи циљ. Код Парчића (*Riječnik hrvatsko-talijanski*, 1901) под *svrha* налазимо ова значења: 1) fine; 2) scopo, meta finale: — fig. bisongo estremo (стр. 984). Вероватно је од њега узео и Б. Шулек (*Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenoga nazivlja*, 1874) своје значење: *svrha*, *phil. stil.* Ende, *tal.* fine; Endzweck, Ende, *tal.* scopo, fine; bez svrhe zwecklos, *tal.* senza mira. Као што се одавде види, већ је код хрватских лексикографа пре седамдесетих година (I издање Парчићева речника је од 1858) и седамдесетих година та реч изједначавана са значењем *циљ* и без атрибута *крајњи*. А код западних писаца и пре друге половине XIX в. налази се то значење *намене*, *зашка* (исп., напр., Ваља такођер да приповидам и другим граздовима јер сам за ову сврху посла, о. Мих. Чуић, *Živ. Isusa Kersta*, 1848, 45). Занимљиво је да у *Juridisch-politische Terminologie für die slavischen Sprachen Oesterreichs* (Wien, 1853) под речју Ziel стоји:... (Absicht); *svrha*, *namisao*; цџл, *namysao*, *namъра*... наравно и: *konac*, *svršetak* (састављачи су му др. Димитрије Деметер за хрватски део, др. Божидар Петрановић за српски и Матевж Чигале за словеначки).

Маретић се буни против израза у *сврху*, али он се буни и против у *циљу* (исп. код њега: *ошћушовао је у Нови Сад у сврху женидбе* — не ваља, Јез. савј. 151; али и *ошћушвао је у Нови Сад у циљу женидбе* — није добро). И једно и друго није добро стилистички, и ту Маретић има право.

Он предлаже место једног и другог *пoради женидбе*; ми бисмо рекли *женидбе ради*. И изрази у *циљу да* или у *сврху да* такође су стилски рогобатни и могли би се на сличан начин заменити. Међутим реч *сврха* добила је право грађанства у целој књижевности нашој и полако избија реч *циљ* из појединих позиција њених. Али се и *циљ* у појединој употреби још чврсто држи. Ето, то је пут којим наше речи треба да потискују стране, а не путем граматичарског проскрибовања. Граматичари треба и у овом случају да кажу да је реч *циљ*, која је немачко *Ziel*, била колебљива (цил, целъ, -и, цел и сл.; исп. и старо *цѣль* у црквеном језику), па се усталила у облику *циљ*; али то не значи — за сва времена (исп. т. 16).

16. У вези је са претходном тачком питање да ли треба и даље оставити *целисходан* или је боље заменити га речима *сврсисходан* или *прикладан*. И ту је критика потекла од Маретића, само не сасвим у духу постављеног питања. Он вели да није потребно *цијелисходан*, *цијелисходност* (ми говоримо *целисходан*, *целисходност*; правилно код Ристића-Кангрге), већ да је довољно *сходан* и *сходност*, иако је узето из руског (сходный, сходность), и то са значењем којег нема у руском језику (Јез. савј. 7, 131). Али и код нас *сходан* нема исто значење као и *целисходан*; прво значи *gemäß, entsprechend* (Ристић-Кангрга), а друго у најмању руку (в. ниже) *zweckmässig* (Р.-К.), и зато *сходан* не може заменити *целисходан*. Због тога је горе и предложено *сврсисходан* или *прикладан*, као што се код неких писаца, нарочито на западу, и употребљава.

Да наведем који пример за значење *одговарајући*, или *зодан* или у прилошком значењу *према* које *сходан*, *сходно* — увек имају: *Том добром краљу дужан сам служиш ја... и, сходно своме чину, рушиш покушај сваки* (Песме Р. Ј. Илића II, СКЗ 120, 1909, стр. 112), *Пракшика је показала да је систѐм Пибодин сходнији за нас* (Ј. Ристић, Писма Ф. Христићу, од 1870—1873 и од 1877—1880, Београд, 1931, 29), *Све у свеишу облик прима сходан*, (и све...) у *вјечности виек свој има зодан* (Прерадовић, Дјела I, 1918, 265), *Царица је на све промислила, и налоге свуд издала сходне*

(М. Бан, Дјела I, 1889, 221), *Али њоднеби'у нашем сходнијег... и уиошребљивијег од њега [дуба] нема* (Ј. Панчић, Из природе, СКЗ 13, 1893, 72) и др.

Целисходан претставља врло незграпан превод са руског *целесообразный*, а у вези са немачким *zweckmässig*, и то опет руским средствима, само што у руском језику *сходный* значи *сличан, једнак*, и само у народској употреби *повољан, јевџин, згодан* (исп. примере код Ушакова: *Куйишь њо сходной цене* — по повољној ц., *Сх. шовър* јевтина роба, *Сходная покуйка* — повољно, јевт. куповина); дат. употребе (*цели-*) одговарао је немачком *zweckmässig* боље неголи руском сложеничком *целе-*. И поред ове незграпности образовања те речи, и поред тога што се *цел*, ген. *цели* (старо цѣль) више није употребљавало у језику, речи *целисходан, целисходноџ* вршиле су врло разноструку службу у нашем језику. Прво, вероватно, у административном језику у којем је ова реч поникла, а после и у општекултурном. Она има шире значење неголи њен руски оригинал и немачко *zweckmässig*. *Целисходно* је не само оно што одговара намени или циљу већ и приликама уопште, што је за дани тренутак најкорисније и најбоље. Реч *целисходан* најбоље исказује све то заједно и зато је, у извесном правцу, незаменљива. Данас је та реч доста блиска по значењу страниј речи „опортун“. Покушај да се *целисходан*, које је богато значењима, и зато што му не смета више ни први ни други део по своме значењу, — замени речју *сврсисходан* враћа ту реч на њено основно значење (*сврха* = циљ), иако се она већ давно од њега одвојила, и уноси нашу реч (*сврха* у дат.) у једну вештачку творевину, што ни по смислу, ни по лепоти (исп. три *с* у њој у три слога) не даје никакву замену, већ напомиње крпљење новим платном старих негодних крпа. „Прикладан“ даје само део значења *целисходан*, и ту реч само у извесним случајевима може заменити.

Ово је једна од оних речи, као што се често у језицима јавља, која је постала врло чудноватим начином, али која се, једном начињена, одомаћила и добила свој властити, врло занимљив развитак. Има много начина да се њена поједина значења замене лепим нашим речима, али

целокупност њених значења која она у извесним случајевима обележава — ниједна права народна реч још није стигла да у себе покупи, иако јој се неке већ знатно приближавају.

17. Предлажу нам да се речи *час* и *часовник* замене речју *саџ*. Ја мислим да ту и предлогу нема места, јер се на истоку као и на западу употребљава *саџ* за оба појма, и тек се понегде врши постепено потискивање турске речи *саџ* у два њена значења двема нашим речима *часовник* и *час* (исп. НЈ IV 126). Питање је ипак шта се овим хтело? Познато је да је употреба речи *час* место *саџ* долазила са истока (исто тако и *часовник*), а да у западним крајевима *час* значи „минут“. Маретић, који добро зна да се код Срба *час* у значењу *саџ* употребљавало од XIII в. у целом низу споменика све до XVIII в., а да се *час* у значењу „минут“ употребљавало само код једног јединог западног писца (Ј. Бановца, РЈА I 902) у XVIII в., вели да је „*час* у већем дијелу народа нем. Minute“. Међутим ни у Вукову речнику ни код Броз-Ивековића тога значења нема (исп. НЈ IV 27); *час* код њих значи *шренушак* и сл. Када Маретић говори да се код Срба *час* употребљавало и раније у значењу „сат“, у XIX в. (можда и као русизам), онда ми можемо рећи да не видимо правих разлога да се то сматра као русизам кад знамо да се у православној цркви од најстаријих времена *час* тако употребљава. Међутим *час* и код Срба има подједнако и значење *шренушак* и сва друга слична значења (као што се то може лепо видети код Броз-Ивековића I, 148—149). Исто тако је стара реч српских споменика и *часовник* која је оживљена и добила извесну употребу у новије време. Питање је само о називу за *минуш*. Мислим да за то може остати и интернационална реч као што је устаљена за *секунд*, а тако је и у многим европским језицима. Али и за *минуш* и *секунд* могло би се наћи и добрих народних речи. Већ их има на помолу, али ниједна од њих није добила широку употребу. Тако ће се и *саџ* и *ура* одржати још извесно време.

18. Да ли може реч *учинак* или *дјеловање* заменити реч *дејство*? Тако нешто предлаже и Језични савјетник

Маретићев, али, као што је познато, Маретић је много бољи у критици онога што није добро него у предлагању новoga. Очигледно је да је *дејство* руско *действие* од којег имамо у руском и *действовати* и многе друге речи. У нашем језику *дејство* се употребљава у административном језику: *ставити* у *дејство*, *моли* за *дејство* и сл. у значењу: ставити у покрет, отпочети радити, покренути, потстаћи, узети у посао и сл.; напр. *Ако се кнез Милош остави да ради како сам најбоље зна, он ће... у дејство привести оне законе* (Ч. Мијатовић, Кнез Милош и пук. Хоџес, Споменик XVII, 1904, 89), *Ко у... фабрикама... управе... не стави у дејство и шиме проузрокује опасност за животи, казниће се строгим затвором* (Крив. закон, 1931, 78). Данас се та реч у административном језику прилично избегава, те је вероватно да ће се изгубити. Али се *дејство* употребљава и за оно друго значење за које се и предлажу горње речи. Мислим да је реч *учинак*, исто као и *учин*, уска реч за *дејство*; то је нешто већ свршено, учињено; а *дејство* је каткада и почетак акције, знак извесне акције. За *лек* се пита: „има ли дејства“, да ли се виде знаци утицаја, побољшања. Вели се и да *лек* добро делује, али се још не може рећи „лек има деловање“ или сл. *Деловање* има махом значење *рад*, *радња*, *вршење радње* и сл. у, донекле, другој области и другом смислу него *дејство*; *деловање* може производити *дејство*, али *деловање* није још исто што и *дејство*, мада му се у извесним приликама знатно приближава. Из овога се види да је *дејство* добило значење стране речи *ефекат*, а може значити и *ушисак*, па каткада и *ушлицај*, *чин*, *актив резултат*, на што се, вероватно, мислило када се предлагала реч *учин*, *учинак*. Она би могла да замени *дејство* само у понеком значењу, тако да она иде међу оне речи којима се ова реч у појединим значењима описно износи. *Дејство* се тако упорно и држи у нашем језику што није у вези са другим речима и што, због тога, има у великој мери апстрактно значење и доста често непрецизно, неодређено. (Ја видим из грађе Српске академије наука све то колебање, а међу значењима доста често и значење *радње*, *акције*, *деловања*, што је и навело неке да *деловање* предложе као

његову замену. Напр. *Интересовање код наших војника... о ефекту дејства своје артиљерије*, М. Лазаревић, Срп. тур. рат 1, 1928, 109; *Крујно социјално дејство ових радова огледа се у службеним подацима Министарства социјалне полиције*, М. Б. Милошевић, XX Век, књ. 1, св. 4, 1938, 39; *И пошћуна слобода у нашим дејствима*, М. Павловић, Војвода Мишић од Суворора до Марибора, 1922, 96; *Дејство наших чула јесте механичко*, Б. Кнежевић, Пропорција у историји, 1901, 372; *Повлачење нејријашеља... је последица прешрљеног пораза у дејству према Галичу* (Ж. Павловић, Битка на Колубари II 1930, 159). У савременом, пажљиво рађеном тексту та се реч избегава, помало и застарева. Има много описних начина којима се она замењују (лек није имао утицаја, лек је деловао, пружио олакшање итд); али једне, добре речи за сва његова значења у *целисходности* још немамо. Занимљиво је да се код речи *дејство* опажају две ствари које јасно показују да се она мирним, еволутивним путем постепено из језика потискује: с једне стране, осећа се као архаизам, а, с друге, вероватно у вези са тим, замењује се описним начинима. Као засебна реч најближе је *деловање* у понеким случајевима, тј. тамо где се ограничава широко значење деловања; али још далеко не у свима. У току времена реч *деловање* може се испунити и свима значењима речи *дејство* и ограничити се само на та значења, онако као што се наше речи поступно испуњавају значењима страних речи које нисмо имали; али се тога ради оне морају још неко време напоредо употребљавати.

Из овога разлагања може се разумети да се реч *дејство* не гони из језика што је позајмљена, а најмање зато што је словенска позајмица; она се уопште из језика не гони; али она, по природи својој, показује знаке неотпорности и постепеног губљења. Овим је, вероватно, означен пут којим ће се тај процес продужити.

19. *Домаћинство* и *кућанство* — да ли претстављају исти појам? Ниједне од тих речи нема Вук; а и у старом су се језику слабо употребљавале: *домаћинство* од XVII в., а *кућанство* од XVIII; па и значења им нису одмах она која су нама позната, већ су обе донекле апстрактне речи: *домаћинство*

оно што се тиче домаћина или како каже РЈА: „особина, посао онога ко је домаћин“. То значење наводи РЈА из Богишића („Домаћинство не иде само по старости“) и Ј. Групковића („Домаћинство, владање куће“). У данашњем језику реч *домаћинство* има друго значење: оно значи све што у привредном правцу припада једном дому, све што се тиче једног дома у том правцу, а не само управу дома, тј. оно што би се тицало непосредно домаћина. Сва та значења наводи Ристић-Кангрга под 1 и 2. Ја бих само његова значења поређао другим редом и разбио бих значења под 2 на две групе, дакле 1) Hauswirtschaft, 2) Hauswesen, 3) Haushalt, Haushaltung.

Код речи *кућанство* немамо такође јединственог значења. Требало би да значи *оно што се тиче припадника куће (кућана или укућана)*, а затим, вероватно, *и оно што им припада*. У РЈА као значење стоји „сцга *gegnet domesticarum* (управ особина или стање кућанина), управљање куће и кућног имања“. Ту се, сем других, наводе и ови примери: у значењу уопште *привреде* — *Да се у кућанству државном уклони сваки сувишни трошак*, Збор. закон. 1863, 6; у уском значењу *покућанства*: *Под кућанством разумевају се само ствари које су потребне за пристојну поробу сћана*, Грађ. закон. 2, 101. Најзад се под *кућанством* разуме *кућна чељад (кућани)*: *Када служинче сћуји у службу посћане чланом кућанства*, Зборник зак. 1853, 2, 88.

Све су ово старија значења ове речи, доста неодређена, а у новијој се литератури јављају и друга значења. Можда би се могла ова Богишићева одредба навести као карактеристична за *кућанство*: *Уојће говорећи мужу припада господарство а жени кућанство* (Збор. 1, 1874, 272). Исп. и: *Уза сваку школу... мора бити... школска кухиња за вежбање ученица у кућанству* (Закон о нар. школама, 1930, 23), *Шарлоџа је чиставо моје кућанство подигла за три кашегорије* (Крлежа, Господа Глембајеви, 1928, 71), *Бијаше пришећ у углу комад... плаћна иза кога је морало стојати остало кућанство* (А. Гавриловић, Деспот. властела, 1896, 5), *Училе су књигу (девојчице), ал' добиле су и поуку за кућанство* (Ј. Игњатовић, Патница I, 1888, 46), *У сваком раду*

или *кућанство* мора све своје одређено мјесто имати (Ђ. Радић, 1878, Поврт. 49) и др. И из ових, као и из других примера који би се још могли навести, јасно је да је *кућанство* све оно што се тиче куће (Haushalt), и посао, и потребе, и ред и све. *Домаћинство* обухвата цело имање, све послове око њега, и управу њим и власт над њим. Према томе *домаћинство* је шири појам од *кућанства*, али су обе речи ограничене оним што припада једној породици или једној задрузи. Исп. *Приликом... пописа нису бројане куће већ домаћинства, а што двоје није исти појам* (Т. Радивојевић, Лепеница, Срп. етн. зб. XV, 1911, XIV), *Домаћину може домаћинство и домаћинску власи одузети само задруга* (А. Петровић, СЕЗБ VII, 1911, 414), *Све шакве породице имају доста земље за обрађивање и... домаћинство колико-колико развијено* (Влајинац, Моба и позајмица, Срп. етн. зб. XLIV, 1929, 44), *Хиџенски заводи ће... израђивати планове... узорних домаћинстава* (Санитет. законод. 5, 1930, 49), *Нека суди сада чисталац: колико се њих морало родити... па да се овако домаћинство подигне!* (Сремац, Поп Ћира и поп Спира, СКЗ 136, 1911, 42) и сл. Одавде се јасно види разлика између *кућанства* и *домаћинства*. Ретко кад добија *домаћинство* и шире значење економије или привреде, напр. *Руско сувоzemно домаћинство прилично познајем* (М. Јанковић, СКГл. 1926, XVIII, 4; можда је ово и превод речи *хозяйство*). То шире значење добијају код нас, као што је већ напоменуто, речи *газдинство* и *господарство*, и поред тога што оне још увек могу донекле значити и оно што и *домаћинство*. На тај начин имамо три ступња значења ових речи: *кућанство*: оно што се у пословима односи на кућу, *домаћинство*: оно што се тиче привреде и свега осталог имања једне породице или задруге и *газдинство* или *господарство*, о којима овом приликом нисам исцрпније говорио, могу значити и економију или привреду уопште.

А. Б.

ЈЕДАН НАРОЧИТИ ОБЛИК ГЛАГОЛСКОГ ПРИЛОГА САДАШЊЕГ

Кад при читању наиђемо на прилог садашњи глагола *познаваши* у облику *познавајући*, ми скоро и не запажамо да је ту у питању један готово усамљен случај начина образовања тога глаголског облика. То ће рећи да је такав овај облик сасвим обичан у разговорном језику и да се доста често такав употребљава и у писању, не само у дневној штампи већ и у књижевности. А налазимо га каткад и код најпознатијих наших писаца, што значи да је тај облик ушао и у књижевни језик. Међутим, граматике нашег језика, ни једна од њих, не познају никаквог „изузетка“ у образовању глаголског прилога садашњег ни у једне групе глагола, па ни у глагола *познаваши*.

С друге стране, сасвим је лако запазити да глаголски прилог *познавајући* (а у овоме облику се, али знатно ређе, срећу и примери: *признавајући*, *узнавајући*, *предавајући*, а можда и још који слични) није правилан, јер није, као код осталих глагола, направљен од презента додавањем наставка -*ћи* на данашњи његов књижевни облик 3 л. множине. Пошто овај облик данас гласи *познају* (а не *познавају*) то је правилан облик прилога садашњег — *познајући*. Оволико о томе знају сви, бар сви они који пишу. Али није довољно само ово утврдити већ је потребно дати и објашњење којим се путем у језику наметнуо облик глаголског прилога типа *познавајући*, јер је и то, свакако, пут лингвистичких закона. Ово објашњење је утолико потребније што за њега постоји више могућности.

У нашем језику има врло велики број глагола, већином итеративних (учесталих), који су постали извођењем, тј.

добивањем инфикса (уметка) — *ав.* Такви су глаголи: *закопавати, зашрпавати, зауздавати, извештавати, намоштавати, одобравати, окрпавати, поопштравати, разврставати* и сл. Ови глаголи и у презенту већином имају исту основу као у инфинитиву: *закопавам, зашрпавам, зауздавам, извештавам, намоштавам, одобравам* итд. Само се по себи разуме да ће и њихов глаголски прилог садашњи гласити: *закопавалући, зашрпавалући, зауздалући, намоштавалући, одобравалући.* С овима су по своме постанку врло слични глаголи: *давати, задавати, продавати, предавати, признавати, познавати.* И не само по постанку већ су ови глаголи с онима првим инфинитивом и свим осталим облицима инфинитивне основе у свему једнаки. Али су по облицима презентске основе ово две различите групе глагола. У прве групе је основа презента, како смо већ рекли, једнака с инфинитивном, а ови други глаголи имају друкчију основу презента. У данашњем књижевном језику, и у дијалектима који чине њихову ужу основицу, говори се једино: *дајем, задајем, продајем, предајем, признајем, познајем.* Додуше, у неким говорима нашим још се чују, па су чак и обични облици: *давам, продавам, предавам, задавам* (Задавам ти тврду вјеру непреломљену, напр., чујемо често у говорима црногорским). И у тим би говорима, према овоме, било потпуно правилно образовање прилога садашњег у примерима: *давалући, задавалући, продавалући, предавалући,* па и: *признавалући, познавалући, упознавалући,* иако, треба истаћи, глаголи који су на показани начин изведени од основног *знати* нешто ређе једначе презентску основу с инфинитивном. А ваља имати на уму да се глаголски прилог садашњи *познавалући* данас ни по чему не осећа као дијалекатска особина, и он то никако није. Ово се може тврдити, прво, по томе што га не употребљавају само писци из овога или онога нашега краја већ га налазимо у језику макар ког књижевника и, можемо рећи, у свим дневним листовима, истина — доста често напореда с правилним обликом прилога садашњег, који је, сквакако је потребно нагласити, још увек знатно чешћи. Други би доказ за ово била чињеница што у књижевном језику не налазимо других

презентских облика с основом као у инфинитива. А уколико се на њих ту и тамо наиђе, они имају карактер изразитих дијалектизама. Од свих ових облика у књижевном језику основу инфинитива има једино глаголски прилог садашњи. Али ако ово можемо рећи за данашње стање, то никако не важи и за наш књижевни језик у прошлости. Више старијих писаца и све презентске облике глагола *познавати* (као и глагола *давати* и скоро свих с њим сложених) употребљавају с основом инфинитива.

У употреби облика ових и сличних глагола с уопштеном инфинитивном основом предњаче дубровачко-далматински штокавски писци XVI, XVII и XVIII века: Д. Рађина, М. Држић, С. Гучетић, Ветрановић, Наљешковић, Кавањин, Палмотић, Б. Кашић, Гундулић, И. Ђорђевић, Качић-Миошић и др. Таквих облика налазимо и код босанских и славонских писаца из онога времена. У ово се лако уверити ако се погледају само примери у Рјечнику Југославенске академије знаности и умјетности, у којему П. Будмани о глаголу *давати* с разлогом износи: *давати*, „дајем и давам...“ па у истом ступцу на стр. 309-ој утврђује: „Велики дио писаца употребљава за през. без разлике облике толико од основе *дава* - колико и од основе *дај*-; само се чини као да су прошлих вјекова други облици обичнији код чакаваца, а први код Дубровчана; у наше вријеме већина штокаваца држи се другијех (тј. облика с основом *дај*- М. С.), а први се чују само у јужној Ерцеговини, у Црној Гори, у Боци Которској, у Дубровнику (в. и Вуков рјечник)“. А Вук каже да се по југозападним крајевима поред *дајем* употребљава и *давам*. Ову Вукову констатацију потврђују не само примери које Будмани наводи из народних умотворина и дела Ст. М. Љубише:

Не *дава* гроша ни арзача, Нар. пј., — Па агама четвртину *давај*, Нар. пј., — Калопере, бегово цвијеће, нити цватиш ни сјемена *даваш*, Нар. пј. херц., — Човек *дава* све за образ, а образ ни за што, Нар. посл., — Заову карају, а невјести свјет *давају*, Посл. Дан., — Ја *давам* дужду поклон и данак као господару земље, Прип. Љубиша, — Стане Друшко да се каје и савјете *дава*, Прип. Љуб. и сл., — него

и примери које налазимо у лексичкој грађи Института за српски језик Српске академије наука. И међу овим примерима највише их је из народних умотворина сакупљених опет по југозападним крајевима и код писаца из тих крајева:

Ко много пита мало му се *дава*, — Он повика што му грло *дава*, — Иван бане три весела чини, једну радост милу ћерку *дава*, — Те погоди Крчка Кнежевића посред паса да не *дава* гласа, — Кнез Јанко *дава* писмо попу Мићу и говори му (Његош), — *Дава* траве и нешто лијечи (Његош), — За његово добро срце и за љубав што ти *дава* (И. Војновић), — Кметови *давају* половину или трећину од хака (Ј. Дедијер), — Него ми ту *даваш* разлоге (Ђаја, Наши приморци), — Један другоме *давају* знакове мигајући очима (Матавуљ), — Али чему да ја вама *давам* рачуна о својим пословима (Ћипико), — Раја која плаћа харач и *дава* мушку дјецу у јаничаре (Л. Војновић), — Јер само кад спава *дава* мира (Дум. Ив. Стојановић), — Ко нема ништа друго, *дава* вином или сиром (В. Врчевић), — Далмација није више оно што *дава* смјерове у књижевности (Решетар).

Што и код новијих хрватских писаца ван штокавске Далмације, код Рачког, Јагића, Шеное, Назора и још покојег, срећемо чешћу употребу презентских облика глагола *давати* са садашњом инфинитивном основом, то је сасвим разумљиво када се зна да је код Хрвата стално постојала тенденција да свој књижевни језик богате не само особинама народних говора већ и елементима узетим из старијих, у првоме реду дубровачких писаца. А употребу основе *дава*- у облицима презента, императива и прилога садашњег код српских писаца на истоку можемо објаснити, углавном, тежњом да се подражава језику народних умотворина. Ово потврђују примери:

Слађани жубор моме срцу *даваш* (Ј. Илић), — Не *давај* јаде на момке младе (Ј. Илић), — О, Боже рећи ће анђео, велико је давање твоје, *даваш* што хоћеш да даш (М. Ђ. Милићевић), — Воде ми нека, ја му не *давам* (М. Ђ. Милић.), — Па воћка с колима управо хода којима хитрене покрете *дава* (Д. Станојевић).

Као и остали презентски облици, тако ни глаголски прилог садашњи од основе *дава* - није редак код старијих писаца. И овај су облик с том основном раније употребљавали не само писци из југозападних крајева („Облик *давајући* прошлијех вјекова долази и у писаца који у презенту имаду само *дајем*“, П. Будмани у Рјечнику ЈАЗУ уз *давати*, стр. 309, 2-ги стубац) већ и они на северу и истоку (испор.: „... *давајући* имъ знакъ и машући имъ“, Ник. Грујић, Примѣт. 61; - „... *давајући* причинѣ, что никомъ много цитѣ тако не приличнѣ“, З. Орфелин, Подрум. 17—18). Међутим, код новијих писаца, ни код српских ни код хрватских, па ни код оних из југозападних крајева, скоро никад не наилазимо на облик прилога садашњег с инфинитивном основном (у Рјечнику Ивековића и Броза под *давати* каже се: „*давајући* сада је слабо у обичају“). У грађи Института за српски језик нашао сам само један такав пример:

Добацивате Мими погледе и смијешак *давајући* му разумјети (Косор Миме, 1916, 32).

И овај се пример осећа као дијалекатски. А то исто се може казати за прилог садашњи свих са *давати* сложених глагола. С обликом прилога садашњег глагола *познавати*, међутим, није такав случај.

Ми смо већ напред утврдили да широка распрострањеност облика *познавајући* отклања претпоставку према којој би се његова употреба могла схватити као дијалекатска особина. А остали презентски облици с инфинитивном основном истога овога глагола — и то смо такође већ утврдили — уколико се и срећу данас у књижевном језику, имају карактер дијалекатских облика. Вук у своме речнику и не наводи ове облике, иако их има у народним умотворинама, понеки пут и у онима што их је сам Вук скупљао:

Бе какав је шарац од мегдана...

Познава га Ђурђева Јерина (Нар. пј. II, 474),

— Он *познава* све градске торине (Нар. пј. IV, 418);

— По воћу се дуб *познава* (Посл. Дан.);

— Ко је зете од Сријема Мато,

Нек *познава* своју вјереницу (Хрв. нар. пј. I, 375);

— Ја *познавам* и сина твојега,

Младог Иву јунака храброга (Т. Мил. Умот. 20).

Т. Маретић у Рјечнику ЈАЗУ каже: „налази се презент *познавам*, понајвише у јужним крајевима“. А, поред примера из старијих писаца који су у овоме речнику наведени, то потврђују и они што смо их нашли у грађи Института за српски језик. Ови примери су: из Ст. М. Љубише (А о гријеху немој мени казивати, ми се *познавамо*, но кажи стрику Бошку, — Не *познаваш* ти ћуд нашему народу); из Матавуља (Ја мним и ви *познаваше* кнеза Марка); из В. Врчевића (Пошто видје да ништа из ње не разумије, нити слова једнога *познава*, помисли); В. Ардалића (Чоека из велике фамилије *познавају* и носе му); Д. Бушовића (Итеративни глаголи на *-аваши... познавам...* итд.).

У Змајевим стиховима:

А с тим дође мучна страва

Какву досад не *познава*, —

означени облик је, ван сваке сумње, употребљен ради слика. У говорима југоисточне Србије често чујемо облике презента с основом као у инфинитиву (иако тамо нема инфинитива), зато што се у њима ова основа успштава и у презентским облицима скоро свих глагола овога типа (Испор. у „Нечистој крви“ Бор. Станковића:

Хаџи Гајка, хаџи Гајка девојку *удава*

Ем је *дава*, ем је *дава*, ем је не *удава!*

Па ипак се може рећи да је употреба облика презента и императива глагола *познаваши* од инфинитивне основе данас знатно ограничена, док је употреба облика прилога садашњег истог глагола од ове основе доста распрострањена. Ту употребу срећемо и код старијих и код новијих наших писаца, и из свих наших крајева:

Чујући шта он говори остану изумљени, *познавајући* се с њим и једући толике године хлеб... за једним столом (Г. Зелић, Житије I, 199), — *Познавајући* чисту истину и не казујући ју, с каквом совестју мислимо пред Бога доћи (Доситеј, Живот и прикљ. 125), — *Познавајући* данашњи свет мислим да знаш да нема ништа (Стејић, Заб. II, 95), — По Херодоту су живели чак

у VI столећу пре Христа, не *познавајући* гвожђа (Тројановић, Ватра 120), — *Познавајући* Вук матерински језик као мало тко, знао је и понајвише... (Т. Маретић, Грам. 5); — *Познавајући* либералне идеје царева, карловачки Сабор... молио га је (Скерлић, Срп. књ. XVIII в., 128).

И мада је тачно да код наших писаца налазимо и облике времена садашњег и прилога садашњег глагола *познавати* с инфинитивном основом, — ми ипак о њима не можемо подједнако судити. Зато сматрамо да се може замерити Ивековићу и Брозу када у своме Рјечнику тврде да *познавати*, *познајем* има и презент „*познавам*, па према томе и *познавајући*, *познавај**. То би значило да је употреба сва три ова облика истих размера и истог карактера, и да је *познавајући* правилно образовано од *познавају*. Првобитно је, свакако, могло тако да буде, и вероватно је некада тако и било. Али данас више није.

Док су многим писцима облици презента и императива с инфинитивном основом глагола *познавати* потпуно страни, употреба прилога садашњег с инфинитивном основом истога глагола њихову језичком осећању се ниуколико не противи. Што се такав тај облик уштава, несумњиво је за то морало бити и општих услова. У нашем језику има велики број глагола овога типа с једнаким обликом инфинитивне и презентске основе. Такви су глаголи: *запиривати* - *запиривам*, *намошавати* - *намошавам*, *окоивати* - *окоивам* и сл. У њих глаг. прилог садашњи гласи како једино и може гласити: *запиривајући*, *намошавајући*, *окоивајући*. И овај се облик, дакле, као и сви остали прави од основе на -*ав*. Кад се се с овим заједничким наставком обеју основа вежу наставци за облик презента и глаголског прилога -*јући*, онда је разумљиво што се као наставак овог последњег облика осећа -*авајући* и што се у свести грађење овог облика схвата као да он постаје додавањем означеног сложеног наставка на општи део глагола. Ово својство се могло пренети и на све глаголе у којих се инфинитивна основа свршава на -*ав*, ма била у њих и друкчија основа презента. Ја мислим да је тако дошло до механичког киданја

везе између прилога садашњег глагола *познаваши* и облика презента од којег се он правилно гради, и до исто таквог његова везивања за основу инфинитива, и да је тим путем дошло до уопштавања облика *познавајући*. А како ни тај пут никако није у супротности с језичким законима — то лингвистички овај облик није неоправдан. Али овде треба узети у обзир још два момента. Овај пример је, прво, скоро усамљен случај, који противуречи уобичајеном начину образовања прилога садашњег свих осталих глагола, а друго — облик *познавајући* је, поред све своје распрострањености, још увек ређи од правилног облика *познајући*. Обе те чињенице дају преимућство употреби овог последњег облика.

М. Шевановић

ЈЕЗИЧКЕ ПОУКЕ

1. *Безживотна ствар*. — Правило нашег језика о једначењу два слична сугласника а затим свођење њихово на један сугласник доводи понекад до колебања и не спроводи се увек доследно. Тако и у чланку из којег је наведени пример имамо правилно *иживео се* и неправилно *безживотна*. Међутим, у оба ова примера имамо исту гласовну промену, тј. једначење *з* и *ж* у *жж* и затим свођење на једно *ж*. Дакле, *изживети се* > *ижживети се* > *иживети се* (као: иженити, ижећи и сл.), *безживотни* > *бежживотни* > *бежживотни* (као: беженац — онај који је без жене, беженство, бежични, бежучни и сл.).

2. *Многострука унаказивања...*, *изнаказујуће реперкусије...*, *беззнаказивања људи...* У истом чланку налазимо још једно колебање које такође није ретко код људи који се баве писањем. Овде је у питању грађење учесталих глагола наставком -*ивати* од свршених глагола на -*иши*. Тада се по правилу испред наставка -*ивати* врши јотовање сугласника основе: зарадити: зарађивати, забранити: забрањивати, испразнити: испражњивати, накнадити: накнађивати, уредити: уређивати и сл.

Неки од ових глагола поред -*ивати* могу учестали облик градити и наставком -*авати* (код неких је овај други наставак обичнији), као напр.: заштићивати и -авати, истребљивати и -авати, надвишивати и -авати и сл. Разуме се да се према инфинитиву разликују и остали облици. Тако глаголи с наставком -*ивати* имају у презенту -*ујем*, а с наставком -*авати* имају -*авам* (забрањујем, уређујем, али: заштићујем и заштићавам, допуњавам и допуњујем и сл.).

Међутим, било да је наставак - *иваџи* или - *аваџи* (и - *аџи* — платити: плаћати и сл.) када су оба наставка у употреби увек се врши јотовање.

У горња три примера јотовање је извршено у два (другом и трећем), док у првом није. Тако имамо правилно: *изнакажујући* (изнаказити: изнакаживати, изнакажују) и *изнакаживање* (глаго. именица од *изнакаживаџи*) и неправилно *унаказивање* м. *унакаживање* (глаго. именица од *унакаживаџи* изведено од *унаказиџи*).

Према данашњем нашем језичком осећању оба ова глагола (унакаживати, изнакаживати) ишла би у групу глагола који имају оба наставка, - *иваџи* и - *аваџи*, и то, можда, међу оне глаголе код којих је обичнији наставак - *аваџи*. *Унакажаваџи*, *изнакажаваџи* и правилно је и слаже се с језичким осећањем као и оно прво.

Св. М.

ОДГОВОРИ УРЕДНИШТВА

1. Зашто *ражена* и *ражана*, а не *ражна* главница?

Наш народ који се бави земљорадњом зна шта је *ражна главница*. Латински *Secale cognatum*. То је она тврда, рожаста, црно-љубичаста, малом рошчићу слична гљива која расте и дозрева као паразит у класу ражи.

Школовани пољопривредници знају и више: да се ражна главница добро плаћа, увек боље но и сама раж, око педесет пута скупље, јер се од ње израђује један од најважнијих лекова у медицини — лек против разних крвављења из материце и других органа. Речју, ражна главница за ратара је у већини случајева штеточина (не издваја се за продају), а у медицини је лек од прворазредне вредности. Међутим у нашим приручним књигама о лековитом биљу, у уџбеницима о фармакогнозији, писци, сви без разлике, ову ражну главницу називају, погрешно, *ражаном* и *раженом главницом*, а никада, правилно, *ражном*. Они, свакако, знају за *ражну сламу*, за *ражни хлеб*, али не знају за *ражну главницу*. Знамо за придев *ражан*, *ражни* да зависи од тога да ли је у одређеном или неодређеном придевском виду: *ражан*, *ражни корен*; знамо за *ражну влаш*, за *ражно брашно*. Како да се ови наши писци не сете придева *лажан*? Не постоје придеви; *лажен*, *лажена*, *лажено*. За *веш* се каже да је *лажна*, и само *лажна*. Према томе, не постоје ни придеви *ражана*, *ражена*. Истина, наш народ каже: *синове ражениши*, *кћери разудаши*. Каже се и *ражениши се* (развести се, *sich scheiden*). Али глагол *ражениши* очигледно нема никакве везе са *ражи*, у њему је основа *жена*, а не — *раж*. Зато — док нам се противно не докаже — сматрамо

да је наопака реч *ржсена*. Уверени смо, увидеће то, безусловно, и наши писци фармакогнозије у случају да нам Уредништво Нашег језика да за право.

Н. М.

Пре свега, било би потребно да нам је писац рекао где се све говори у народу *ржсна главница, ржсна слама, ржсни хлеб* и сл. То не би морало бити искључено, али је Н. М. могао загледати у Буков речник где би видео да је *ржсани* или *ржани* сасвим обичан облик у нашем народу. Дакле што у фармакопеји стоји *ржсана главница*, то је сасвим исправно. Н. М. је могао знати да се поред наставка *-ани* употребљава и наставак *-ени* при извођењу придева ове врсте; тако имамо *брашнен, зобени, ланен, ѓајрен* итд. Према томе, не би било немогуће да се и *ржсени* појави напоредо са *ржсани*. Кад су се већ за *ржсан* наводиле паралеле, требало је навести *зељан, коноћљан, шрњан* и сл. који као и *ржсан* имају стари наст. *ан* (=ѣн), а не *ѣн* као *лажан, лажна*.

А. Б.

2. Наш судија — наше судије и сл.

Питају нас читаоци зашто су именице *војвода, судија, слуга* и сл. у једнини мушкога рода, а у множини женског: *наш војвода, наше војводе*. Уствари, ове именице имају промену именица женског рода и требало би зато да су и женског рода у целој промени. Али, као што је у нашој науци утврђено (в. Јужнословенски филолог IV, 1924, стр. 24—28), под утицајем тога што се именице *војвода, судија, слуга* и сл. у једнини наводе често уз име мушког рода: *војвода Пећар, судија Марко, слуга Радован*, то су те именице, захваљујући тој вези, добиле свој мушки род. У множини се не употребљавају са именима, и ту су те именице задржале свој граматички род, тј. женски. У нашем старијем језику, и каткада у дијалектима, употреби се и женски род у једнини или мушки род у множини; али то не иде у књижевни језик.

А. Б.

3. „ШТРЧАТИ“ ИЛИ „СТРЧАТИ“

Последњих година у нашој штампи све више улазе у употребу облици глагола *штрчаџи* место глагола *стрчаџи*. И у дневним листовима, и у повременим часописима и у књигама, нарочито у новијим преводима, то је скоро редовна појава.

Мислим да је оваква употреба погрешна.

У народном језику мога родног краја (Поморавље Зап. Мораве) па и у другим неким, мени познатим, крајевима, у живом народном говору, чују се облици само глагола *стрчаџи*, готово никад *штрчаџи*. Облици овога последњег, написани или наштампани, за око су и сувише рогобатни, а, изговорени, за ухо су и сувише нескладни; и та рогобатност и какофонија већ и саме могу да буду јемство да у нашем народном језику ни по осталим крајевима где се правилно говори глагол *штрчаџи* не постоји, нити га зато треба уводити у књижевни језик.

Од речника који су ми при руци, у *Вуковом* (издање од 1898 год.) нема ни *стрчаџи* ни *штрчаџи*, али има *стршиџи*; у *Елезовићевом* Речнику косовско-метохиског дијалекта има *стрчџи*; у *Филиповићевом* Хрватско-немачком речнику (целно издање) има *стрчиџи*; у *Ристић-Кангином* великом Српско-немачком речнику има и *стрчаџи* и *штрчаџи*, код последњег се упућује на први; у *Белићевом* Правопису (3 изд.) има *стрчаџи*, *стрчиџи* и *стршиџи*; од француско-српских речника, код *saillir*, има код *Н. Пешировића - Б. Пољовића* и код *Л. Урошевића* само *стрчаџи*, док једино код *Медић-Лорана* има *штрчаџи*.

Од других словенских језика познато ми је да и у бугарском пред *ч* стоји само корен *стр* - и да се, на пример, плиска (пастирица) назива *стрчиоџашка* (в. речник *Вајганда*, Бугарско-немачки и *Маркова* Бугарско-француски).

У *Нашем језику* од 1937 год. (год. V, стр. 155) Д. Костић је већ указао на погрешност употребе *штрчи* место правилног *стрчи*. Али кад се и поред тога продужава ква-

рење књижевног језика, држим да би вредно било поново се позабавити овим питањем и дати, евентуално, потребна стручна објашњења за употребу овога глагола.

М. Јовичић

У горњем допису тачно је речено да се данас врло често употребљавају облици глагола *шћрчаџи*, поред облика глагола *сћрчаџи*. Само је та употреба много шира него што је писац овога дописа претставио. А неколико примера употребе тих облика с означењем имена писца из којих су узети много одређеније говоре о распрострањености облика глагола *шћрчаџи* у нашем савременом језику.

Многи наши писци употребљавају глагол *шћрчаџи*. И то не само новији писци, како би се то закључило према горњем тврђењу; у коме се каже да „последњих година у нашој штампи све више улазе у употребу облици глагола *шћрчаџи*“. Овај глагол налазимо код више наших познатих писаца, како код млађих тако и код нешто старијих, и из разних крајева. Навешћемо по један пример из: Ј. Скерлића (Поред свих мана . . . које *шћрче* „Патница“ је једно од најснажнијих дела), С. Сремца (Само *шћрче* у висину суве главе пуне мака), Св. Ђоровића (Позеленила од силне маховине у крају што *шћрчи* као осамљена грана), Ст. Самарџића (Само *шћрчи* голо грање у снијегу), Ј. Ј. Змаја (Постеља на ниским нога-рима преко којих *шћрче* крајеви од дасака), М. Ђ. Милиће-вића (На сваком струку *шћрче* по два добра клипа), Вл. Карића (Под самим градом из средине реке *шћрчи* једна стена)¹. Исто тако се и у разговорном језику појединих наших крајева употребљава само глагол *шћрчаџи*. Његови

¹) Ове примере сам нашао у лексичкој грађи Института за српски језик САН. Тамо, поред наведених, има још знатан број примера из истих ових и низа других писаца.

облици су и у Београду чешћи него облици глагола *стрчати*. А у појединаца је обична и њихова напоредна употреба. Па и већина писаца овај глагол такође употребљава и у једном и у другом облику. Тако међу примерима код М. Ђ. Глишића налазимо: Још се види само Ђерам... како осамљен *штрчи* у небо и — Нов отесан дирек *ешрчи* из трњака; код Ј. Жујовића: Из опште масе брега *штрче* поједини дугуљасте шиљци и —... који *стрче* изнад земљишта; код М. Ускоковића: *Штрчали* су фабрични димњаци у небо и — Бар му је чело *стрчало* из ниског нивоа; код Б. Станковића: Изнад куће *штрче* пластови сена и — Опанци из којих *стрчаше* навек слама; код Ј. Максимовића: *Штрчао* (је) велики и шиљасте нос и — Одломак од чешља који *стрчаше* на њеном потиљку; код Ђ. Ђорђевића: Кост *штрчи* гола у рани (Боље је било рећи из ране) и — *Стрче* из њега поједини праменови.

Још већи број писаца употребљава само облике *стрчати*. И тешко би се могло са сигурношћу казати који је од ова два глагола чешћи у употреби. Зато је тешко и тврдити да су једни или други облици овог глагола неправилни. Па ипак смо ми, и поред тога, пре за употребу глагола *стрчати*, а мислим да би и шира анкета дала за право писцу горњег чланка, коме се не допадају облици глагола *штрчати*. Њему у прилог говори и све оно што је нашао у појединим речницима и правописним упутствима које наводи, каогод и цитирана белешка из V књ. Нашег језика предратне серије. У правопису проф Белића узет је само глагол *штрчати* — то је и писац горњег чланка навео, а глагола *штрчати* нема ни у Правопису проф. Д. Боранићи — додајемо ми. Задржаћемо се још на Јовичићевој констатацији да се у француско-српском речнику Н. Петровића и Б. Поповића франц. глагол *saillir* преводи са *стрчати*. Та је констатација такође тачна, као што је тачно и да у овоме речнику на још неколико места налазимо поједине облике овог глагола и то: под *avancé-e* под *mâchecaulis*, под *proeminent-e*, под *prominer*, Али у првом издању тога речника, које је израдио сам Настас Петровић, у свим овим случајевима стоје облици глагола *штрчати*. Значи да се ти облици

нису допали Б. Поповићу, који је био уредник II-ог издања речника, па их је заменио облицима глагола *шпрчаши*. (У једном случају, мислим само на примере који су мени дошли до руку, под *sapbeau*, остале је као у првом издању... камен који *шпрчи*, — свакако зато што је то уреднику промакло). Најзад, свему овоме ваља додати чињеницу да је овај глагол првобитно имао групу *st* у почетку и да није било гласовних услова за њену промену у *st*, јер иза те групе овде није стајао глас који би је палатилизовао. У бугарском језику овај глагол гласи *шпрча*. У старосл. *стръжъ* — *ашу* (рус. торчатъ, пољ. *starhyć* и *storczyć*, чеш. *strčeti*). У словеначком, додуше, као и у нашем језику, имамо *strčati* и *štrčati* у истом значењу. Али је овај други облик у оба сродна језика свакако касније добивен — било аналогijом према другим примерима с групом *шпр*- на почетку, било асимилацијом према предњонепчаним сугласником *ч* наредног слога. Ова последња претпоставка је, истина, врло мало вероватна, јер је у природи нашег језика виша да води к дисимилацији у случајевима кад се сличне групе налазе на блиском отстојању од африката које у себи садрже елементе истих сугласни, иако друкчије поређених. Баш та природа нашег језика се, по нашем мишљењу, највише и противи облика глагола *шпрчаши*.

М. С.

ЧИТАОЦИМА И ПРИЈАТЕЉИМА НАШЕГ ЧАСОПИСА

Настављамо са објављивањем извесног броја речи за које молимо читаоце и пријатеље да доставе Редакцији где се која од њих употребљава и шта све значи (в. св. 7—8, стр. 341).

бајнак, барати, басамлија, белага, белош, бембељ, бенбел, бенђериш, бергамин, бешиков (цвет), бјелитница, биљегати, бит, блазница, бобачки, бобњава, бобулица, бобушка, болке, брањуг, брло, брложак, брлце, брнчити, бука, букана, букила, буклик, букљавина, бунути, бунчевље, бунчела, бунчић, буњавица, бурачити се, бурзовност, буринај, бусло;

вајкарача (марама), вајкати, вакарити, вакца, валага, валдати, валик, валин (прид.), валорски (прид.), валура, валутати, валчедула, ваљник, ван (узео је на мој ван),³ ванта, вапење, вараш, варашица, варвински (прид.), варвити, варкарача, варни (прид.), варовин (прид.), варопек, васка, васкес, васуљица, ватаљуга, ватрени мукач, ватродажда, вашелић, вежељица, везелијан, везиљка (ручна), везовац, вејин, вележа, веријада, верисати, верма, верошка, вјетроловка, виљарија, виљарица, виљаричин (прид.), виник, винтарија, винужилић, вињштица, власик, власница (за писање), влек, влечке (множ.), влнерка, вога, водичанка, водомич, водомочина, водомрзан (прид.), волдик, волињати, волкин, вражити, врезовина, врж, вржати се, врићак, врк, врлати се, врнчаница, вртолог, вршчик, вујдур;

гадаринка, главарник, глагоњача, глашица, гливичаст, глистир, гљистарина, годовњив, гомер, грабика, грдор, грзли (ђердан), грозонић, грмоваћ (прид.), греша, грешма, гундулица, гурмичање, гурмичати.

РЕГИСТАР

I књиге НАШЕГ ЈЕЗИКА (нова серија)

Израдио ИГРУТИН СТЕВОВИЋ

Скраћенице: акуз. = акузатив, акц. = акценат, арх. = архаизам, варв. = варваризам, ген. = генитив, герм. = германизам, глаг. = глаголски, дат. = датив, имен. = именица, INSTR. = инструментал, јд. = једнина, лок. = локатив, макед. = македонизам, метаф. = метафора, мн. = множина, м. р. = мушки род, неолог. = неологизам, непр. = неправилно, ном. = номинатив, обл. = облик, перс. = персиски, покр. = покрајинско, през. = презент, прид. = придев, прил. = прилог, рус. = русизам, сад. = садашњи, словен. = словеначки, сложен. = сложеница, трп. = трпни, тур. = турски, цркв. = црквено.

▲

- аберација, варв. 87
аваз, порекло и значење 160
авантуристичкиња 292
август, порекло и употреба 264
авдес, значење 154
авдесна, значење 158
авдесли, значење 156
авдеслук, значење 158
авдесна махрама 154
авдесница, значење 155
авдесница, акц. 155
авдесовати 156
авдест, порекло 154
авдесхана (авдесана), значење 156
Авдија 160
Авдиљ 160
Авдураим 160
АВНОЈ, облик 85
адрап, порекло 58, 59
адрапа, порекло 58, 59
адрапавац, порекло 58, 59
адрапац, порекло 58, 59
адроповац, порекло 58, 59
адроповачки, порекло 58, 59
адроповица, порекло 58, 59
адроповски, порекло, 58, 59
Адроповци, 58
адроповштина, порекло 58, 59
адропски, порекло 58, 59
аерозапрега, неолог. 89
азбестни, а не азбесни 235
актив, ново значење 83
активизација, ново значење 83
активистичкиња 292
акционарско друштво 263
Александар Сергијевич Пушкин, Сер-
гијевич се пише са ч 237—238
алпинистичкиња 292
аљкав, значење и порекло 264
Америци, дат. лок. јд. 40

Анки, дат. лок. јд. 89
 антифашистичка 290
 апологети, погрешна употреба 88
 април, порекло и употреба 264
 арпаџик, значење, порекло и вредност 256, 267
 архива (архив), значење и вредност 265
 аршлама 321
 асортиман, варв. 89
 аудитивни, варв. 87
 ауовитао, неолог. 89
 ауолимар, неолог. 89
 афирмисати, варв. 88

Б

бабара 143
 бабљача 142
 бајало, значење 187
 бакал, ном. јд. 56
 бањалучки (према Бањалука) 171
 бањолучки (према Бања Лука) 171
 барило 183
 батушка 142
 баченка 142
 башлија 142
 башта (башча), значење 267, 268
 баштован, значење, порекло и вредност 267
 баштованџија, значење 268
 баштованџиџица 268
 беженец, облик 373
 беженство, облик 373
 беживотни, облик 373
 бежични, облик 373
 бежучни, облик 373
 безбедност (безбедност), значење и вредност 269
 безживотни, непр. 373
 безнађе 106
 безопасан 270
 безопасан, акц. 269
 безопасна игла 143
 безопасност 269

безувјетан, значење, употреба и вредност 274, 275
 безуслован, значење, употреба и вредност 274, 275
 бекство, значење и вредност 271
 бџило, значење 188
 бели лук 223
 Белић А., прослава 50 годишњице 73
 белолик 96
 белопоточки, сложен. 171
 белошљива, значење 176
 бџетало, значење 187
 беочуг, порекло и значење 270
 бџберин, порекло и вредност 271, 273
 бџберов, промена 29
 берза, порекло 356
 бџснило, постанак и значење 189
 бесови, ном. мн. 47
 бесом, инстр. јд. 47
 Беч 282
 бивствовати, неолог. 93
 бизаран, варв. 88
 бијег (бег), значење, употреба и вредност 271
 биједа, значење 270
 бити јак у чему и чиме 221
 Битољ, а не Битол 279
 бичеви, ном. мн. 44
 благо (стока) 106
 благовремено, значење и порекло 355
 Благој, промена 258
 благочастив, постанак 262
 блатити, метаф. 103
 бледило, значење 178
 блејити (блејати) 259
 ближњив, постанак 262
 близив, постанак 262
 блисконародни (м. народноблизак) 58
 бојеви, ном. мн. 44
 Бојов, промена 28
 Боки, непр. 40
 бџлестан (болесан) 286
 борбени материјализам 219
 борбени пролетаријат, значење 219
 борачки 96

- борилачки, неолог. 96
 борити се с ким и против кога 221
 борови, ном. мн. 42
 Боци, дат. лок. јд. 40
 бочанка 142
 бочка 142
 брашнени (брашно), прид. 376
 брдило, значење и постанак 190
 бреска (ген. јед.) 291
 брзџовоз (брзџовозни), прид. 172
 брзџојав, значење 172
 брзџојавка, значење 172
 брзџокоњанички, сложен. 175
 брзџолијек, значење 173
 брзџолов, сложен. 172
 брзџољек, значење 173
 брзџољет, сложен. 173
 брзџољетка, значење 173
 брзџоплет, сложен. 172
 брзџорџаџт, значење 173
 брзџорека, значење 173
 брзџород, сложен. 172
 брзџоскок, сложен. 172
 брзџџтвор, сложен. 172
 брзџџтрк, сложен. 172
 брзџџтрк, значење 173
 брзџџцвет, значење 176
 брзџџцџџџт, значење 176
 бригада, ново значење 82
 брижљиво, значење 93
 брижно, значење 93
 бријаџни, постанак и вредност 116—131
 бријаџач, значење 272, 273
 бријаџача, значење 273
 бријаџчица, значење 273
 бришуџни, прил. сад. 69
 бродоградџилац 94
 бродоградџитељ, рус. 93
 бројаџлац 94
 бројило 106
 бројитељ, арх. 94
 бројчано 107
 брушење 106
 бџбало, значење 187
 будност (небудност), ново значење 82
 бџђђ 274
 бџђђа 274
 буђђав, значење 273
 бџђђавџети 274
 бџђђати 274
 бџќало, значење 187
 булка, ном. јд. 56
 бумбача 142
 бумбаша 142
 бурза, порекло 356
 бџрса (ћеса) 356
- Б**
- ваџски 106
 варзило, порекло 184
 везане цене, значење 86
 везиџља 143
 везиџтак, постанак и значење 128
 везитка, постанак и значење 128
 везови, ном. мн. 47
 везом, инстр. јд. 47
 вељача, порекло и употреба 264
 венчан, постанак, значење, акценат 130
 венчанџни, постанак и значење 129
 ветрови, ном. мн. 44
 Видни, промена 29
 виќало, значење 187
 ви сте јако добар, герм. 217
 витезови, ном. мн. 42
 витезом, инстр. јд. 44
 виторџ 96
 Витфази, дат. лок. јд. 40
 вицеви, ном. мн. 45
 вицеџ, инстр. јд. 45
 вицеџови, значење 45
 вичуџни, прил. сад. 69
 вишеброј, герм. 96
 власан (влаџтан) 286
 влаџт, значење 83
 вџдопџд, значење 174
 водоплаван (не водџтопнџв) 97
 водопривредни, облик 90
 возом, инстр. јд. 47
 војвода, род 376

војводин, промена 29
 Волзи, дат. лок. јд. 40
 волови, ном. мн. 44
 воћки, дат. лок. јд. 39
 воћци, дат. лок. јд. 39
 вратило 183
 вредноснй (вредност) 287
 време, значење 355
 вртао (врџт) 269
 вртар, вредност 269
 вртлар 268
 врхушка, рус. 95

Г

газдинство, значење 364
 ганутим и одуљеним лицем, непр. 167
 гџтало, значење 187
 гегало, значење 179
 генерал, ном. јд. 56
 гимназисткиња 292
 гирарице 101
 главата игла (главичата и.) 142
 Главна правила за јужно наречје, текст
 351—354
 главобоља, герм. 171
 гледат, глаг. трп. прид. 123
 глџђа (глџџта), значење 246
 глџџта, значење 246
 глобално, значење 97
 глодалица 101
 говорен 97
 говорити, г. на неког 329
 говорни 97
 голобрад 96
 гологлав 96
 голоигра, значење 173
 гонилац, промена 57
 Горковски, рус. 92
 господарство, значење 364
 господем, INSTR. јд. 46
 грабило, значење 188
 градинар, вредност 269
 градови, ном. мн. 44
 граничити се са Ријечком Нахијом 109

графија, опште црте слова („суштина
 слова“) 229
 грдило, значење 178
 грешити против чега и о што 221
 грло, постанак 184
 грмнути, постанак 250
 грбзан, а не гроздан 286
 grosка (ген. јд.) 291
 гротло 183
 гумбашница (кајк.) 142
 гусеничари, постанак 101

Д

давајући (покр.), прил. сад. 366
 давати, обл. презента 367—369
 дџждив, постанак 262
 дајем, обл. през. 366
 дајући, прил. сад. 69
 Даничић Ђура 343
 дарови, ном. мн. 44
 двапут, облик 63
 два пута, непр. 68
 двовисински разбој 101
 дејство, значење 361—362
 делилац 94
 делитель, арх. 94
 Деметер Димитрије 351
 деџдник 263
 деџдница 263
 деџдничџр 263
 деџничко друштво 263
 деснокрилни, значење и употреба 228
 детињски спонтан облик (м. децје
 с. о.) 98
 децембар, порекло и употреба 264
 диверзант, значење 83
 дискриминација, значење 83
 диспаратност, варв. 88
 дистанца, варв. 88
 доба, значење 355
 добровоља, значење 171
 дџбровољан, значење 171
 дџбрџдушан, значење 171
 дџбрџубац 171
 дџбрџубив 171

добрѡсрећан, значење 171
 добрѡсрећник, значење 171
 добрѡсрећница, значење 171
 дѡбротвор 171
 дѡбротворан 171
 дѡбротворан, акц. 171
 добрѡћуд, значење 171
 доброчасник 172
 доброчаст (доброчастан) 172
 доброчест, прил. 171
 доброчестан 172
 добрѡчин 171
 добрѡчинство 171
 додајни 103
 доживити, ново значење 84
 Долап 168
 домаћинство, значење 362—364
 допуњујем (допуњавам) 373
 дрвна индустрија 102
 дрворѡд, значење 175
 дрворезарски 96
 дрворезачки 96
 дремало, значење 187
 држалац, промена 57
 дрдало, значење 184
 Дуба (имен.), постанак 125
 дублијер (дублисер) 255
 дублијерац 255
 дублијеритак 255
 дублијерник 255
 дублијерница 255
 дублијерњак 255
 дувало, значење 184
 дугме, тур. 144
 дугореп, постанак 124
 душо изгубљена (м. душе изгубљена)
 194

Ђ

Ђевѡслија, а не Гевгелија 280, 283
 Ђорговски, а не Горговски 280, 283
 Ђорче Петров, а не Горче Петров 283

Е

евидентичар, нова реч 234
 Евин, промена 29

евоцирати, варв. 88
 електроенергија, неолог. 89
 епкало (апкало) 183

Ж

жалац, ном. јд. 55
 жѡлосан (жалостан) 286
 жѡлостив, постанак 262
 жалца, ген. јд. 56
 жалци, ном. мн. 56
 жањући, прил. сал. 69
 жаока, ном. јд. 55
 жарило, значење 178
 жежена срма 305
 жежено злато, значење 303—310
 жежено сребро 305
 женин, промена 25
 жетелац, ном. јд. 55
 жетсоца, ген. јд. 55
 жиљђив, постанак 262
 жлѡб 319
 жлебовит 319
 жлезда 319
 жлездани 319
 жлезни (жлезда) 285, 290
 жловрњање 319
 жловрњати (=јести) 319
 жљѡб (жлийјеб) 318—322
 жљѡба 318
 жљѡбав 318
 жљѡбан 318
 жљѡбати 318
 жљѡбача 318
 жљѡби 318
 жљѡбило 319
 жљѡбим се 318
 жљѡбица 319
 жљѡбура 318
 жљѡзда (жлијезда) 318—322
 жљѡдаст 319
 жљѡпча 318
 жљуван (=безуб) 319
 жљувѡм (=једем) 319
 жљунѡ 319
 жљунин 319

жљунче 319
 жључ 319
 жључење 319
 жључка 319
 Жупанчич 237

З

забавишни (забавиште) 287
 забадача 142
 забрањивати, облик 373
 завршница 102
 задавајући (покр.), прил. сад. 366
 задајем, обл. през. 366
 задсвача 142
 задиркивало, значење 187
 задњи пута, непр. 63
 задужење, значење 93
 задуживање, значење 93
 задужити кога чим, значење 84
 закерало, значење 187
 закивање закивака 101
 заковци 102
 закопавајући, прил. сад. 366
 закопавам, през. 366
 закопавати, постанак и значење 366
 закопчавати (заковчавати), значење 144
 закучаљка 144
 закучити, значење 145
 залиска (ген. јд.) 291
 заљушка (ген. јд.) 291
 замерати, значење 216
 замерка, значење 216
 замућеност његових мисли, непр. 91
 зановѣтало, значење 187
 зао, промена 56
 заостајање, значење 93
 заостатак, значење 93
 запонка 144
 запрепастити, значење 218
 зарађивати, облик 373
 засјекачица, постанак 101
 заспати, облици презента 258
 заспучати, значење 144
 застакљивање, облик 96
 застакљивати, облик 96
 засути, облици презента 258

затрпавајући, прил. сад. 366
 затрпавам, през. 366
 затрпавати, постанак и значење 366
 зауздавајући, прил. сад. 366
 зауздавам, през. 366
 зауздавати, постанак и значење 366
 захваљивати на чему и за нешто 221
 зачудити, значење 218
 заштињавати (заштињивати) 373
 заштићујем (заштињавам) 373
 звиждити (звиждати) 259
 звиждућући, прил. сад. 69
 звоњава, ширина употребе 101
 згодан, значење 358
 зеленило, значење 188
 земљан (земља) 376
 земље Каравлашке, аблативни гени-
 тив 258
 земљишни (земљиште) 287
 зетсм, инстр. јд. 216
 зецеви, децја игра 45
 зсци, арх. 45
 зецови, ном. мн. 45
 зецом, инстр. јд. 45
 зихернадла (зихерка, зихерица) 142, 143
 зलोвоља, значење 171
 злѡпамтило, значење 187
 злѡпамтити, акц. 177
 злѡпатити се, акц. 177
 злѡпоглѣћа, имен. 173
 Змајев, промена 30
 змијоглав, постанак 124
 зналица, ген. јд. 55
 знаоци, непр. 55
 зобени (зоб), прид. 376
 зобљући, прил. сад. 69
 зов 103
 зовући, прил. сад. 69
 зујити (зујати) 259

И

Иванович (Ивановна), руско име по
 оцу 237
 игало 183
 игла шитка, покр. 142

игралишни (игралиште) 287
 играло, значење 185
 иженити, облик 373
 ижећи, облик 373
 иживети се, облик 373
 изабрат, глаг. трп. прид. 123
 израстање (м. израшћивање) 101
 извештавам, през. 366
 извештавати, постанак и значење 366
 њврсан (изврстан) 286
 издјрало, значење 185
 измјашив, постанак 262
 измјашљало, значење 187
 изнакажавати (изнакаживати) 374
 изнакаживање, глаг. имен. 374
 изнакажујући (изнакаживати) 374
 изненадити, значење 218
 изузетном осетљивошћу (м. с. изузетном о.), непр. 222
 изумевач 94
 изумитељ, рус. 93
 Илијин, промена 29
 илинштак (јули) 264
 ималац, промена 57
 имсилац 94
 имснитељ, арх. 94
 индкосан 286
 иностранштина 107
 интегрално решење 88
 интерпункција, употреба запете 7—23, 132—133
 интерпункција дикције 9
 информативност, варв. 88
 „интен“ (хиптен), порекло 252
 исмењало, значење 187
 исплаћивати, облик 97
 испражњивати, облик 373
 испуцала уста 220
 истребљавати (истребљивати) 373
 истрчава напред, рус. 92

Ј

ј, употреба овог слова пре Вука Караџића 210—212
 ја га познам, герм. 217

јадило, значење 179
 јазови, ном. мн. 49
 јакостан (јакосан) 286
 јамски пренос 102
 јануар, порекло и употреба 264
 јањило, значење 179
 јахаћи, постанак и вредност 116—131
 јашаћи, постанак и вредност 116—131
 један преко другог, значење 68
 једанпут, облик 63
 једно преко другог, значење 68
 једрило, значење 178
 језив, постанак 262
 језик и његов писмени израз 226
 језик као уметничка творевина 76
 језички атласи 80
 јело, постанак 184
 Јовин, промена 30
 јули, порекло и употреба 264
 јуни, порекло и употреба 264

К

кадар, ново значење 83
 калиграфска и брзописна ћирилица, њихов однос 229
 калило, постанак и значење 190
 каменац 106
 каменоват, глаг. трп. прид. 123
 каменорезачки 96
 кaмкaло, значење 187
 кампања, ново значење 83
 кампањски, ново значење 83
 канчело 184
 капиталисткиња 292
 капитална изградња, значење 83
 карактеризација, неолог. 88
 Караџић Вук 348, 351—354
 карика, порекло и значење 270
 кaстни (каста), а не касни 285
 квaсилo, значење 185
 квачило, значење 178
 кидљив, облик 95
 Кидрич 237
 кисикана 106
 киста 106
 кладиво 106

- клеветати, кога и на кога 330
 клепадо, значење 179
 климнути, постанак 250
 кљуцало, значење 187
 кључало, значење 185
 кључеви, ном. мн. 42
 кључови, непр. 44
 кнежеви (незови), ном. мн. 42
 кнезом, инстр. јд. 44
 Књижевни договор (1850), његов значај 343—348; текст (одлуке 1—5) 349—351
 књижевни језик, његов савремени развитак 75; његов однос према нашој Народној револуцији 78, његово јединство 344—348
 коват, глаг. трп. прид. 123
 ковчар (мушка ковча, кукац, мужјак) 144
 Когој (словен.), промена 258
 коipe, значење 2
 који-којега (акуз. јд. м. р.), употреба 163
 колијер 144
 коло (м. ограда) 195
 коловоз, порекло и употреба 264
 коловратник 144
 колосечни прибор 102
 комнути, постанак 250
 комунис, покр. 293
 комунисткиња, покр. 293
 комунисткиња 290
 конопљан (конопља), прид. 376
 консултативне конференције 89
 копча (ковча) 144
 копча-женска 144
 копча-мушка 144
 корити, значење 213
 Косан 254
 Косановић 254
 Косанчић Иван 254
 Косачина 254
 косачица, значење 253
 косјеран, значење 254
 косјерање, значење 254
 косјерити, значење 254
 косјерача, постанак и значење 253
 Косјерача 254
 косјерина, постанак и значење 253
 Косјерић, значење 253
 косјерица, постанак и значење 253
 косјерона, значење 254
 Косијер (Косиер) 254
 Косијери 254
 Косијерово 254
 Косијерски Дебељак 254
 Косијерско Корито 254
 косилац, значење 253
 Косињ 254
 косити, значење 253
 косир (косијер), значење 253
 Косић 251
 Косовел 254
 косови, ном. пл. 47
 косом, инстр. јд. 47
 Косор 254
 которка 143
 коцки, дат. лок. јд. 39
 Кошарачки савез, не Кошарка савез 339
 кошљив, постанак 263
 коштица 144
 Краков 282
 кра̑сни (крас) 288
 кра̑стни (кроста) 288
 краткџуман 170
 кравити, значење 67
 крварити, значење 67
 кретање (имен.), постанак и значење 120
 кривоврат, постанак 124
 криводршка, значење 176
 кривџдало, значење 187
 крило, постанак 184
 крмџлив, постанак 162
 кр̑сни (крст) 289
 крститељ 94
 круњача, постанак 101
 крфица 142
 кр̑штен, постанак, значење, акценат 130

крштени, постанак и значење 219
 Кукуљевић Иван 344
 култура књижевног језика 3
 кунући, прил. сад. 69
 куњало, значење 187
 курсеви, непр. 43
 курсови, ном. мн. 43
 кўсало, значење 185
 кутеви, ном. мн. 46
 кућанство, значење 363—364
 кучак 144
 кучкови на зглобове (зглобови) 149

Л

Лавов 282
 лагајући, непр. 69
 лажак (март) 264
 лажан, постанак 376
 лажући, прил. сад. 69
 лажила (мн.), значење 185
 лакопер (м. перолак) 96
 ланени (лан), прид. 376
 лауреат 88
 ласан 286
 левокрилни, значење и употреба 223
 легало, значење 179
 лежѐив, постанак 262
 лесови, ном. мн. 47
 лесом, INSTR. јд. 47
 летаћи, непр. 96
 лећајив, постанак 262
 лив 102
 Лики, непр. 40
 Линдрот Хјалмар, Документи о ин-
 терпункцији за V Лингвистички ин-
 терн. конгрес 7
 липањ, порекло и употреба 264
 Липисци, дат. лок. јд. 40
 лиска (ген.) 291
 лјсни (лист) 287
 лјстопад, значење 174; порекло и упо-
 треба 264
 лишјив, постанак 262
 лозови, ном. мн. 47
 лозом, INSTR. јд. 47
 лудило, значење 179; постанак 189

Љ

љепошета, значење 173
 Љубав Јаровој, облик и промена 258
 Љубинков, промена 26
 Љупчо Арсов, а не Љубчо Арсов 278
 љусци, дат. лок. јд. 40.

М

Мажуранић Иван 344
 мазало (м. шмирант) 99, значење 187
 мазги, дат. лок. јд. 39
 мај, порекло и употреба 264
 мајсторов, промена 29
 малверзација, варв. 88
 малобројан (малобројан), сложен. 169
 малобрјност, сложен. 169
 малобрјност, акц. 169
 маловарошки, сложен. 170
 маловѐран, сложен. 170
 ма̀ловѐран, акц. 170
 маловечан, сложен. 170
 маловечност, сложен. 170
 маловијећник, сложен. 170
 маловјера, значење 171
 маловредност, неолог. 98, 170
 маловриједан 177
 маловрстан 177
 малогоспођински, сложен. 170
 малоградски, сложен. 170
 малодушан, сложен. 170
 малодушац, сложен. 170
 малодушити се, сложен. 170
 малодушје, сложен. 170
 малодушност, сложен. 170
 малодуштво, сложен. 170
 ма̀лознан 177
 малокористан 177
 малокрван, сложен. 170
 малокрвност, сложен. 170
 малокрепак 177
 малокрепостан 177
 малолетан, сложен. 170
 малолетник, сложен. 170

- малолетница, сложен. 170
 малолетност, сложен. 170
 малолетство, сложен. 170
 маломождани, сложен. 170
 маломоћан 177
 малоплодан 177
 малоподатљив 177
 малорек, сложен. 170
 малорјечан, сложен. 170
 малосвијестан 177
 малоснажан 177
 малосрећан 177
 малосрчан 177
 малотрајан, сложен. 170
 малотрајан, акц. 170
 малџуман, сложен. 170
 малџумље, сложен. 170
 малџумник, сложен. 170
 малџумност, сложен. 170
 малџхаран, значење 176
 маљеви, ном. мн. 42
 мамин, промена 33
 март, порекло и употреба 264
 ма́сан (мастан) 286
 математски (математички) 244
 матично језеро 102
 мачевачки, не мачевалачки 96
 мељући, прил. сад. 69
 мењати на вредности 222
 мѣрила (мн.), значење 185
 мѣсни (место) 287
 метало, значење 185
 металостругар, неолог. 89
 методички (од методика) 244
 методски (од метод) 244
 Меци, дат. лок. јд. 40
 Миклошич Фрањо 343
 милиционар, нова реч 234
 мило, постанак 184
 милџбука, значење 173
 Милојев, промена 26
 мјлостив, постанак 262
 мимогред (у мимогреду), непр. 93
 мимогредан, постанак 93
 Мики, дат. лок. јд. 39
 Миљешевци, дат. лок. јд. 40
 мирāз, порекло и значење 155
 мицајући, непр. 69
 Мицкјевич 237 .
 Мичуринов, значење 93
 Мичурински, значење 93
 мичући, прил. сад. 69
 мишеви, ном. мн. 44
 мишљење, повезаност у мишљењу као
 принцип интерпункције 8, 10
 млазеви, ном. мн. 42
 млатило, значење 185
 мнџгољубљени, акц. 177
 мнџгопоштовани, акц. 177
 мнџготрудан, сложен. 177
 моба, облик 56
 модар, значење 218
 модисткиња (модискиња) 292, 294
 модрило, значење 178
 мокрџлушки, сложен. 171
 молба, облик 56
 морфинисткиња 292
 мостевни, непр. 44
 мотки, непр. 40
 моторски послуживачки фронт (м.
 фронт послуживања мотора) 97
 моћништво, неолог. 95
 моци, дат. лок. јд. 40
 мразови (мразеви), ном. мн. 42
 мразни ветрови 102
 мреже пливарице 101
 мржња на кога и против кога 221
 мрзети кога и на кога 221
 мркогљѣћа, имен. 173
 мркоцрвени, акц. 177
 мртвило, значење 179; постанак 189
 мрући, прил. сад. 69
 мужеви, ном. мн. 42
 мужови, непр. 44

Н

- набацити (набацивати) на кога 330
 надвишавати (надвишивати) 373
 надвладат, глаг. трп. прид. 123
 надвлачен ужетом 101

- надвратњаци 101
 називало, значење 185
 најављивати 107
 накладна дјелатност 106
 наклапало, значење 187
 наклањивати, облик 373
 наметало, значење 179
 намештало, значење 187
 намигивало, значење 187
 намотавајући, прил. сад. 366
 намотавам, през. 366
 намотавати, постанак и значење 366
 нападати, н. на кога 330
 Наполеонов, значење 94
 наполеонски, значење 93
 напомињат, глаг. трп. прид. 123
 напредан, ново значење 83
 напрска (ген. јд.) 291
 народна влада, значење 84
 народна власт, значење 83
 народноослободилачки, значење 84
 народносни (народност) 287
 настрало, значење 187
 настава језика и језичка стварност 70
 нативан, значење 319
 натпрозорњак 101
 натруха 106
 нафтни 289
 начела књижевног језика 3
 небудност, ново значење 82
 неваљалац, промена 56
 неваљалца, ген. јд. 56
 негација 239—243
 неговалица 94
 неговатељица, рус. 94
 недостајати, употреба у одричном облику 333
 неиспрат, глаг. трп. прид. 123
 некропола, варв. 88
 нељуди, сложен. 172
 ненавидети, значење 334
 неодвојив, значење 95
 неопходност (м. нужда) 97
 непобедан 95
 непобедив, непр. 95
 непобедљив, облик 95
 непоправим, цркв. рус. 99
 непреводљивост 101
 непреводност 101
 непресушан 95
 непресушив, непр. 95
 непресушљив 95
 непријатељски (прид.), употреба 223
 нераскидљив, облик 95
 несвршена посла, „апсолутни“ гени- тив 256
 неспојив, значење 95
 несрећа, сложен. 172
 нестати, значење 334
 неузорат, глаг. трп. прид. 123
 неухватљиво, употреба 102
 нечактив, постанак 262
 нижући, прил. сад. 69
 низајући, непр. 69
 низови, ном. мн. 49
 није ствари, значење 258
 нити (ни), значење и употреба 166
 ништавило, постанак 189
 новембар, порекло и употреба 264
 Нови Сад 223
 новосадски, сложен. 171
 нормативна граматика 80
 носем, инстр. јд. 42
 носивост, значење 101
 носилац, промена 57
 носови (носеви), ном. мн. 42
 носом, инстр. јд. 42
 нужда 97
 нуждан 97
 нужност (царство нужности), рус. 97
 нукати 106
 нутрина 107

Њ

- његов, промена 25
 њезин, промена 25, 26
 њен, промена 25, 26
 њин, промена 25, 26
 њихан, промена 26
 њихов, промена 25, 26

- обавезан својим постанком, рус. 216
 обал, облик 56
 обамрети, значење 260
 обао, промена 56
 обзиром на, непр. 63
 обласни (област) 287
 обликовати 103
 обојица, значење 68
 обрадив, непр. 95
 обрадљив, облик 95
 обрасло лице 220
 обрис, рус. 87
 обуваћи, постанак и вредност 116—131
 овај, употреба 222
 овладавање 106
 овлажити, постанак 249
 огладнети, постанак 249
 огледало, значење 178
 оглухнути, постанак и значење 249
 огњови, непр. 44
 оголети, постанак 249
 огрбело, значење 185
 огркнути, постанак и значење 249
 огрубети, постанак 249
 Одбојачки савез, не Одбојка савез 339
 одвијати се, ново значење 85
 одговарајући, значење 358
 одгајити, значење 260
 одмерити, значење 260
 одмотавање, значење 91
 одобравајући, прил. сад. 366
 одобравам, през. 366
 одобравати, постанак и значење 366
 одумирање 259
 одумирати, значење 259
 одумрети, значење 260
 ожеднети, постанак 249
 ожујак, порекло и употреба 264
 озеленети, постанак 249
 оквир, ново значење 82
 оквирни, ново значење 83
 оклевало, значење 187
 окопавати, постанак и значење 366
 окосјерати, значење 254
 октобар, порекло и употреба 264
 омасовити, ново значење 85
 она га љуби... герм. 217
 онемети, постанак 249
 опанчара 143
 опанчарица 143
 опачило, постанак 189
 описменити, нова реч 234
 о питању (м. до питању, рус.) 99
 оправдање, значење 93
 опросни (опрост) 287
 опустети, постанак 249
 Орђани До 131
 ораћа, у споменицима нашег језика 129
 ораћи, постанак и вредност 116—131
 оружјем у руци (м. с оружјем у р.),
 непр. 222
 орнадла 143
 оронути (охронути), значење 248
 ортоеџија, значење 5
 ортоепски, значење 2
 осамостаљавање, значење 93
 осамостаљење, значење 93
 оседети, постанак 249
 осиротети, постанак 249
 ослепети, постанак 249
 ослободилац 94
 ослободитељица, рус. 93
 ослободитељка 94
 основат, глаг. трп. прил. 123
 основе нашег књижевног језика 3
 ошовштив, постанак 262
 остарети, постанак 249
 остати слеп према чему или за нешто
 220
 отакајући, непр. 69
 отачући, прил. сад. 69
 отворенозелен, сложен. 177
 отврдути, постанак и значење 249
 отклик, нова реч 234
 откопни чекићи 101
 отпусни (отпуст) 287
 отпуцани угаљ 102
 отстојање, порекло и значење 336, 337
 отупети, постанак 249

отупљено осветљење, 103
 отхранити, значење 260
 охромити, постанак 250
 Оцеви и деца, непр. 220
 оцило, значење 178
 очајнички падови у скепсу, непр. 91
 очврснути, постанак и значење 249
 очеви (оцеви), ном. мн. 42
 очовечити, нова реч 234

II

пад, значење 93
 падавине 107
 падање, значење 93
 пазилац 94
 пазитељ, рус. 94
 пакосан (пакостан) 286
 палац, ном. јд. 56
 палилац мина 102
 палма, ном. јд. 56
 палца, ген. јд. 56
 палцеви, непр. 45
 паљетковати 25
 памтило, значење 187
 пањеви, ном. мн. 44
 паоци, ном. мн. 56
 папрени, прид. 376
 Париз 282
 п̄роброд, значење 175
 партивођа, неолог. 96
 партизан, ново значење 82
 пасаћи, постанак и вредност 116--131
 пастни (паста) 288
 пасхи, дат. лок. јд. 39
 паћело 184
 пауза, принцип интерпункције 7, 8
 Пацел Винко 344
 Пејаковић Стјепан 344
 пелцови, ном. мн. 45
 пелцом, инстр. јд. 45
 Перзи, дат. лок. јд. 40
 перна категорија 96
 перолак, герм. 96
 пестиш, порекло и значење 327--328
 пет пута, облик 63
 Петров, промена 25, 29
 Петровић, руско име по оцу 237
 пѣцкало, значење 187
 пијанисткиња 292
 пионири, ново значење 84
 пирови, ном. мн. 42
 писат, глаг. трп. прид. 123
 писаћи, постанак и вредност 116--131
 пјевало, значење 185
 плавеж, значење 179
 плаветнило, значење 178
 плавило, значење 188
 плављење, значење 93
 планирати, ново значење 85
 пласка (ген. јд.) 291
 плаћати (платити) 374
 плацем, инстр. јд. 45
 плацеви, ном. мн. 45
 пл̄швив, постанак 262
 плашка (ген. јд.) 291
 пл̄сан 274
 плесне групе 106
 плеснив, значење 273
 плесови, ном. мн. 47
 плесом, инстр. јд. 47
 плетиће игле, значење 142
 плетићи, постанак и вредност 116--131
 плин 107
 плишани баритон, варв. значење 8/
 плотеви, непр. 44
 плотови, ном. мн. 44
 плусеви, ном. мн. 43
 пљујући, прил. сад. 69
 пљуштити (пљуштати) 259
 поврт̄ар, значење 269
 поврт̄арница, значење 269
 површан, значење и порекло 264
 погодба, значење 275
 погорелац, промена 56
 продајем, обл. през. 366
 подграда, постанак 101
 подјаривати 103
 подлиска (ген. јд.) 291
 по други пут, облик и значење 61
 Пожеги, непр. 40
 Пожези, дат. лок. јд. 40

- позајмиште 103
 пџан 286
 познавајући, непр. 220, 365
 познајем, обл. през. 366—371
 позор, облик и значење 201
 појасеви, ном. мн. 42
 појасем, инстр. јд. 42
 по једанпут 62
 појило, значење 179
 показацац 94
 показат, глаг. трп. прид. 123
 показатељ, рус. 94
 показач 94
 поклопити, значење 98
 поливаћи, постанак и вредност 116—
 131
 помагати, његова синт. допуна 332
 помиловат, глаг. трп. прид. 123
 помњив, постанак 263
 помоћи кога и коме 221
 поорат, глаг. трп. прид. 123
 поштравати, постанак и значење 366
 попова кућа, значење 93
 поповска кућа, значење 93
 поправна мера 103
 по први пут, непр. 61
 по први пута, непр. 63
 поробљивач, ново значење 83
 посесивни придеви и заменице на -ов
 и -ин, промена 24—38
 посивљен 103
 поставити, ново значење 85
 потворити, кога и на кога 330
 потпаљивачи, умерено значење 83
 потреба (м. нужда) 97
 по трећи пут, облик и значење 61
 пџасни (пџаст) 287
 правдање, значење 93
 правремен, значење 355
 праводобно, значење 355
 Праг 282
 прџан 286
 празних руку, „апсолутни“ генитив 256
 практички, постанак 243
 пратилачка музика (м. музика пратње)
 98
 прашач, постанак 101
 пребацити коме што 221
 превазићи, значење 98
 преварно, значење 91
 предавајући, непр. 365, 366
 предајем, обл. през. 366
 прекривало, значење 185
 прекршилац 94
 прекршитељ, рус. 94
 преломни 103
 преоблџило, значење 185
 прерасти, нова реч 84, 234
 преусмеравати, значење 84
 прибадача 142
 приборача 142
 привесак 101
 придевача 142
 признавајући, непр. 220, 365,
 признајем, обл. през. 366
 прикладан, значење 359
 приповетки, непр. 39
 приповиједи, дат. лок. јд. 40
 приповједи, дат. лок. јд. 40
 припуз, значење 101
 припусна станица 102
 присуствовати, његова синтаксичка до-
 пуна 146
 причврсна везица 102
 причесни (причест) 287
 прогресиван, ново значење 83
 продавајући (покр.), прил. сад. 366
 прождирало, значење 185
 просинац, порекло и употреба 264
 просјерити, значење 209
 прот, значење 217
 протесни, а не протесни 285
 профилактички, постанак 243
 прочишћавати 97
 прошиваљка 142
 прџсти (прст), а не прсни 285
 прутило, постанак и значење 190
 психолошка апаратура, погрешна веза
 88
 псоглав, постанак 124
 пулсеви, ном. мн. 51
 пуљице 144

пуњено платно, погрешно 92
 путеви, непр. 43
 путем, непр. 43
 путило, постанак и значење 190
 путови, ном. мн. 43
 путем, инстр. јд. 43, 46
 путујуће позориште, значење 218
 путујући, значење 96
 пуце 144
 пушки, непр. 40
 пушци, дат. лок. јд. 40

Р

раван (имен. ж. р.), употреба 202
 радилиште 102
 радио-глумац, неолог. 89
 радио-драма, неолог. 89
 радио-драматург, неолог. 89
 радио-извођење, неолог. 89
 радио-обрада, неолог. 89
 радио-пренос, неолог. 89
 радиски пренос, 89
 радиофонија, облик 89
 Радославов, промена 28
 радоџан (радоџан) 286
 ражаловати, рус. 102
 ражана главница 275, 376
 ражани (раж), прид. 376
 разбијачки, значење 85
 развластити 102, нова реч 234
 развлашћена буржоазија 102
 развојачити, склоп и значење 102
 разврставање 97
 разврставати, постанак и значење 366
 разврстати 97
 развршити, значење 102
 разглас 107
 разгласни 107
 раздужење, значење 93
 раздуживање, значење 93
 разлучиват, глаг. трп. прид. 123
 размена гостовања (м. измена г.) 97
 разочарати 102
 рало, постанак 184
 рањило, значење 188
 рањаваат, глаг. трп. прид. 123

раритет, варв. 88
 расадна лучица 267
 раскринкати 106
 растојање; порекло и значење 336, 337
 Рашци, дат. лок. јд. 40
 револуција и књижевни језик 1
 регулиничан, значење 309
 рендисало, значење 185
 ресангимаан, варв. 88
 реформа наше рукописне ћирилице
 226—233
 Рим 282
 робијати, значење 103
 роварити 107
 рогови, ном. мн. 44
 родитељ 94
 ругло, значење 179
 Ружин, промена 28
 рујан, порекло и употреба 264
 рукопис, његове особине и његове про-
 мене 226—230
 руменило, значење 178
 руци, дат. лок. јд. 39
 ручани (ручањи), постанак и значење
 120, 121

С

с, употреба уз инстр. 108—115
 сав, значење 338
 саветовалиште 103
 саветовати, кога и коме 221; његова
 синтакс. допуна 332
 сакрални, варв. 88
 самарњача 142
 самаруша 142
 самовезач, облик 89
 самовезачица, неолог. 90
 самокрес, сложен. 172
 самокритичан, значење 85
 самокритичност, значење 85
 самоник, значење 173
 самоодлагачица 101
 саморајст, значење 173
 самородан, значење 309
 самотворан, значење 309
 самоук, имен. 173

- самоциљни 103
 санка весела, прилошка синтагма 257
 санка трудахна, прилошка синтагма 257
 сарањиват, глаг. трп. прид. 123
 састајалиште 102
 сат, значење и порекло 360
 свѣтлосни (светлост) 287
 свибањ, порекло и употреба 264
 свилокос, постанак 124
 свилорун, постанак 124
 свитоват, глаг. трп. прид. 123
 својеврсни 103
 свем свету (м. свом с.) 220
 сврсисходан, порекло и вредност 359
 сврсисходност 107
 сврха, значење 356—357
 седало, значење 179
 сејанац (лук-сејанац), значење 267
 села Корављице, аблативни генитив 258
 село, постанак 183
 семењски кромпир 102
 сензационалистички, неолог. 88
 сенокос, значење 174
 септембар, порекло и употреба 264
 сѐрај 209
 сѐрбес, порекло и значење 155
 сигуран 270
 сигурносни (сигурност) 287
 сигурност, значење и вредност 269
 сијечањ, порекло и употреба 264
 синови, ном. мн. 44
 синтакстичка интерпункција 10
 синтаксички, постанак 243
 Симеонов, промена 30
 сипљајив, постанак 262
 сипљив, постанак 262
 сјревина 209
 ситничавост 103
 сјѐра (сѐра, сјра), значење и порекло 208, 209
 сјѐравина (сјѐрина) 209
 скакало, значење 188
 складиште, варв. 89
 Ској, постанак 85
 скојевски, постанак 85
 скојевци, постанак 85
 Скопље, а не Скопје 279
 скопчаница 144
 скраћенице 234—236
 скрштених руку, „апсолутни“ генитив 256
 слезови, ном мн. 47
 слезом, INSTR. јд. 47
 слеп, значење 151—153
 слепило, значење 179
 слободољубив, ново значење 84
 слово, његов битни облик, краснописни облик, разлози рукописног отступања 229
 сложенице 169—177
 слуга, род 376
 слугански, прил. 106
 служити, његова синт. допуна 332
 служи, дат. лок. јд. 39
 сљубити се, значење 92
 смрзло, значење 187
 смуђеви, ном. мн. 44
 снаси, дат. лок. јд. 39
 снијезити се 255
 Сној (словен.), промена 258
 сњегати, значење 255
 сњеговина 255
 сњегопадан, значење 174
 сњезаница 255
 сњежина 255
 сњежурина 255
 с обзиром на, облик 63
 собом (instr.), употреба 295—302
 солило, значење 179
 сосови, ном. мн. 47
 сосом, INSTR. јд. 47
 социјалис, покр. 293
 социјалискиња, покр. 293
 социјалисткиња 292
 спавало, значење 179
 спавати, постанак и вредност 116—131
 спавати, постанак 262
 спасилац 94

спаситељ, арх. 94
 спољно, прил. 93
 спона (спонка) 144
 спрдало, значење 187
 спуча 143
 спучаљка 143
 спучаница 143
 спучити, значење 144, 145
 средишњица 102
 срезови, ном. мн. 47
 срезом, инстр. јд. 47
 сремачки (од Сремац) 244
 сремски (од Срем) 244
 српањ, порекло и употреба 264
 срси 106
 стабло, постанак 183
 стајаћи, постанак и вредност 116—131
 стакло 183
 стари сват 223
 староснӣ (старост) 287
 стварно проучавање матерњег језика
 70
 створитељ, арх. 94
 стеленишни (степениште) 287
 степен̄ (ж. р., место степен м. р.) 196
 стизати (м. стизавати) 167
 стипендисткиња 292
 стакло 292
 Стојанки, дат. лок. јд. 39
 страшив, постанак 262
 страшило, значење 185
 стрелац, промена 56
 стрелишни (стрелиште) 287
 стресаљка, постанак 101
 стрицеви, непр. 45
 стриц-средња̄к, облик 101
 стрмогле̄д, имен. 173
 стрмогле̄ђа, имен. 172
 студени, порекло и употреба 264
 стрчати (штрчати) 377
 сув (сух), значење 308
 сув гра̄д, значење 306
 сув петичар, значење 306
 сув хлеб, значење 306
 сува вагра, 307

сува кадифа, значење 307
 сува пара, значење 306
 Сува Руда 307
 сува руда, значење 307
 сува рутина, значење 306
 сува свила, значење 306
 сува сујета, значење 306
 сува штета, значење 306
 суви дукати, значење 306
 суви разум, значење 306
 сувозид, значење 102
 суво злато, значење 303—310
 Суво Рудиште, значење 307
 судија, род 376
 сухи дуг, значење 307
 сухи камен 307
 сушац (март) 264
 сушило, значење 188
 схџдан, значење 358, 359
 схџдност, значење 358

Т

тај, употреба 222
 тако да, код последичних реченица 135
 талац, облик 57
 тамнило, постанак 189
 таоц, непр. 55
 тапан, макед. 89
 тачки, дат. лок. јд. 39
 тачци, дат. лок. јд. 39
 творац 94
 театар, варв. 88
 театролог, варв. 87
 теглећи, постанак 117
 телефонисткиња 292
 тело 183
 терзиска игла 143
 ткаљачка бригада 102
 Толстој, промена 258
 томачитељ, арх. 94
 то ме не смета... герм. 217
 топал, облик 56
 топао, облик 56
 топови, ном. мн. 44
 торови, ном. мн. 44

точило, значење 188
 травањ, порекло и употреба 264
 трагички озбиљно, непр. 92
 траповијесан 286
 тра́скало, значење 187
 трговати Јеврејима 115
 трговати с Јеврејима 114
 треба да га се научи... герм. 217
 требати, употреба његових личних и
 безличних облика 311—317
 требовати, значење 316
 тржишни (тржиште) 287
 трипут, облик 63
 три пута, непр. 63
 трњан (трн), прид. 376
 троданаш, значење 101
 трски, непр. 40
 трсци, дат. лок. јд. 40
 Трубецка, промена 258
 Трубецки, промена 258
 грудбеник, ново значење 84, 234
 труднице 103
 тўрчало, значење 187
 тўцало, значење 178, 185

Ђ

ђаскало, значење 187
 ђопав 153
 ђора (ђоро) 152
 ђорав (ђор), значење и порекло 151
 ђобравац 152
 ђдравити 152
 ђравица 152
 ђдрављење 152
 Ђосев, а не Косев 280, 283
 Ђурчин, промена 28

У

убуђавити се 274
 убуђати се 274
 увела ружа 220
 увјет, значење 275
 уврставање 97
 уврставати 97
 уврстати 97

уврстити 97
 уврштавање, арх. 97
 увршћавати 97
 увршћен 97
 уговор, значење 275
 ударати по образима... рус. (м. ша-
 марати) 216
 ударни, рус. 92
 ударник, нова реч 234
 ударници, значење 84
 удворички 96
 удворнички, непр. 96
 узврат 103
 узети авдес (тур.) 157
 узмложат, глаг. трп. прид. 123
 укључити (се), ново значење 84
 укор, значење 216
 укосница 143
 уметничка самоделатност 103
 умирући, прил. сад. 69
 умирући дан, непр. 219
 унакажавати (унакаживати) 374
 унакаживање, глаг. имен. 374
 унаказивање, непр. 374
 унаказилац 94
 унаказитељ, рус. 94
 унакрсји (унакрст) 287
 унутар, предл. 107
 унутарпартиски, значење 85
 упознавајући, непр. 365
 употребљавати 97
 управитељ 94
 уређени текст 8
 уређивати, облик 373
 у резултату... рус. 216
 усахла војка 220
 у сврху да, синтакс. непр. 358
 услов, вредност 275, порекло 276
 услован, вредност 275
 условити, постанак и вредност 276
 условљавати, постанак и вредност 276
 условљен, постанак и вредност 276
 условљеност, постанак и вредност 276
 условно 276
 условност, постанак и вредност 276
 усмеравати, значење 84

усмерити, значење 84
 усредоточити, облик 89
 утицај, значење 93
 утицајност, значење 93
 утоваривач (справа) 102
 у циљу да, синтакс. непр. 358
 учин 106
 учинак (учин) 106, значење 234, 351
 учитељ 94

Ф

фебруар, перекло и употреба 264
 фесови, ном. мн. 47
 фесом, инстр. јд. 47
 фискултура, нова реч 234
 формалистичко проучавање и предавање матерњег језика 70
 форсирати, варв. значење 87
 фркадеља 143
 фронт, ново значење 82
 фронтовски, ново значење 82
 фуркета (фркета) 143

Х

харнадла 143
 хвалоспев, герм. 107
 хокејисткиња 292
 хорнодла 143
 хотећи, прил. сад. 67
 хранилац 94
 храска (ген.) 291
 хростолук (м. хростолак) 98
 хушкати, ширина употребе 83
 хушкач, ширина употребе 83
 хушкачки, ширина употребе 83

Ц

цареви, ном. мн. 42, 44
 цедило, значење 185
 целйваћи, значење 121
 целйсходан, значење 358—360
 целйсходност, значење 358—360
 цео, значење 338, 339
 цѣпало, значење 188
 цепачки, значење 85

циљ, порекло, значење и вредност 358
 цимнути, постанак 250
 црвенило, значење 188
 црнило, значење 188
 црнокрачки (м. црнокраки) 196
 црпео, непр. 220
 црпећи, непр. 220
 црталo, значење 187

Ч

чакараст 153
 чаигризало, значење 187
 час, значење и порекло 360
 часни (част) 287
 чело 183
 четири пута, облик 63
 чиновниковати, порекло 101
 чиода (пчиода, чивода) 142
 читав, значење 338, 339
 чолак 152
 Чолак 153
 Чолак-Антић 153
 Чолаковић 153
 чувалдуз (тур.-перс.) 142
 чудовишни (чудовиште) 287
 чуќљажив, постанак 262
 чупица 144

Ш

шаљући, прил. сад. 69
 шаржирани, варв. 88
 шахтни 289
 шваѓало, значење 187
 шибенички (шибенски) 244
 шиватица, порекло и значење 127, 128, 142
 шиватка, постанак 127—128; значење 142
 шиваћа игла, значење 142
 шиваћи, постанак и вредност 116—131
 шипило, постанак и значење 190
 широки дијапазон, варв. значење 87
 шитка, постанак 127, 128
 шића игла (у Морачи) 142
 шкрабало, значење 187
 шлакно 321

шлакња 320
 шлам 320
 шламљив 320
 шламити 320
 шлампава (шлампав) 321
 шлем 320
 шлемина 320
 шлемиште 320
 Шливић 320
 шљака 320
 шљакна 320
 шљам 320
 шљамџак 320
 шљамача 320
 шљамити 320
 шљан 320
 шљепови 321

шљива (< слива) 320
 шљингати 321
 шљипер 321
 шљовијанка 321
 шљука 319
 шљунак 320
 шљункара 101
 шмирант, герм. 99
 шпенадла, герм. 142
 шпиода 142
 Шћепанов, промена 28
 шуљајив, постанак 262
 шумарска терминологија, сређивање
 324
 шуњало, значење 187
 шутеви, ном. мн. 46
 шуштити (шуштати) 259

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

КЊИГА I

Научна Књига

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
БЕОГРАД 1950

С А Д Р Ж А Ј

Књиге нашег језика

	СТРАНА
<i>Ацић Б.</i> : Скраћенице у говору и писању	234—236
<i>Банашевић Н.</i> : О издавању Луче микрокозма	191—207
<i>Белић А.</i> : О стављању запете	7—23
„У приповетки“ и сл.	39—41
„Знаоци“ — „таоц“?	55—57
Напомене о данашњим задацима књижевног језика	75—107
Поводом претходног чланка	138—141
О сложеницама	169—177
Наш одговор	241—243
Одговор	244
Допуна (исправка)	262
Из српскохрватске синонимике (I)	263—277
Редак јубилеј	343—348
Из српскохрватске синонимике (II)	355—364
<i>Наш судија — наше судије</i> и сл.	376
<i>Бошковић Р.</i> : О придевима типа <i>ораћи</i>	116—131
<i>Прошестни, азбестни</i> ита: <i>шелефонисткиња, иијани-</i> <i>стикиња</i> ита.	285—294
<i>Вуковић Ј.</i> : Мразови: мразеви; носови: носеви и сл. (I)	42—43
<i>Елезовић Гл.</i> : Порекло речи: <i>адрап, адраца, адрапац</i>	58—60
<i>Абдест, абдес, авдест, авдес</i> и сл; <i>аваз</i>	154—160
Још неколико речи о <i>адрайовцу</i>	160—167
<i>Глеђ, глеђа; глета, глето</i>	245—247
<i>Живковић Драгиша</i> : Питање практичности новог начина стављања запете	132—137
Преводилачки рад и питања језика	213—225
<i>Ивић Милка</i> : Из семантике	329—330
<i>Јањић Чед.</i> : „Ипген“ (хипген)	252—253
<i>Јовичић М.</i> : „Штрчати“ или „стрчати“	377—378
<i>Караџић Вук Стјџф.</i> : Главна правила за јужна нарјечеја	351—354
Књижевни договор	349—351
<i>Кићковић Мираш</i> : Слово <i>ј</i> пре Вука	210—212
<i>Лесковац М.</i> : „Пестип“ у једној Вуковој пословици	327—328

<i>М. Н.</i> : Зашто ражсена, ражсана, а не ражсна главница?	375—376
<i>Марковић Св.</i> : „Ђорав“ и „слеп“	151—153
<i>Орокуши</i> — значење и порекло	248—251
О употреби личних и безличних облика глагола <i>шребашти</i>	311—317
<i>Милановић Б.</i> : Мразови: мразеви; носови: носеви и сл. (II)	43—53
„Присутствовати“ и „бити присутан“	146—150
Заменички облик <i>собом</i> уз глаголе <i>носиши, водиши</i> и сл.	295—302
<i>Мишовић В. М.</i> : О народним речима за „визернаду“	142—145
О значењима речи <i>сјера (сера, сира)</i>	208—209
О значењу израза <i>жежсено злато</i> и <i>суво злато</i>	303—310
<i>Паунов А.</i> : Поводу наших стручних терминологија	323—323
<i>Пойовић Иван</i> : О изговору речи <i>жљоб</i> и <i>жљезда</i>	318—322
<i>Предић Св.</i> : Реформа наше рукописне ћирилице	226—233
Негадаја уз „све што“ и сличне изразе	239—241
„Синтаксички“	243—244
<i>Секулић Исидора</i> : Именице које се свршавају на - <i>ло</i>	178—179
<i>Штевановић М.</i> : Двојство облика посесивних придева и заменица на - <i>ов</i> и - <i>ин</i>	24—38
<i>По први пут</i>	61—63
<i>Обзиром на</i> или <i>с обзиром на</i>	63—65
Синтаксичка и стилска вредност предлога <i>с</i>	108—115
Постанак и значење именица на - <i>ло</i>	180—190
Транскрибовање неких македонских имена	27—284
Један нарочити облик глаголског прилога садашњег	365—372
„Штрчати“ или „стрчати“	378—380
<i>Штевовић Игр.</i> : Акузатив једн. м. р. <i>који — којера (која)</i>	163—165
<i>Т. К.</i> : О писању руских имена по оцу	237—238
<i>Шој др. Перо</i> : а) косир, косијер; б) снијег... в) дублијер — дуплир	253—255
<i>Уредништво</i> : Пред новим задацима	1—6
Мразови: мразеви; носови: носеви и сл. (III)	53—54
Позив стручњацима и читаоцима!	70—71
Уз педесетогодишњицу наставничког рада проф. А Белића	73—74
Читаоцима и пријатељима нашег часописа	341—342, 381
<i>Одговори Уредништва</i>	336—340, 375—380
<i>Језичке поуке</i>	61—69, 163—168, 256—261, 331—335, 381, 373—374
<i>Регистар речи</i>	382—402

Наш језик излази месечно у свескама од 2 до 3 шабака или један-
пут у два месеца у свескама од 4 до 6 шабака; десет, односно пет
свезака, чине једну књигу. Јула и августа часопис не излази. — Годишња
прешилаша износи 100.— дин., број 10.—, односно 20.— дин. Прешилаша
се шаље **Научној књизи**, Булевар Црвене армије 69 (са ознаком
„за Наш језик“), чековни рачун 102-901880; шелефон 27-011. Рукописе
слаши коме од чланова Уређивачког одбора или Браниславу Милановићу,
секретару Одбора, Семинар за лингвистику, Филоз. факултет, Београд.

Научна књига има старија (предрашна) годишња **Нашег језика**
(од год. II—VII и год. VIII св. I) која се могу добити по цени од 50 дин.
свака година, свеска 5 дин.

Штампарија и књиговезница „Научна књига“, — Београд, Нар. фронта ул. 12.